ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

ANUL IV
1953

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI
LINGVISTICE

ANUL IV
1953

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE



ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul IV 1953

SUMAR

Pag.

E. PETROVICI, Influenţa binefăcătoare a lingvisticii sovietice asupra lingvisticii din patria noastră 7

D. MACREA, Introducere la « Gramatica limbii române » 13

V. V. VINOGRADOV, Probleme de lingvistică în lumina lucrării lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » şi a Hotărîrilor Congresului al XIX-lea al P.C.U.S 31

E. PETROVICI, Adjective posesive slave în *-j-* ca toponimice pe teritoriul R.P.R. 63

AL. GRAUR, Contribuţii la studiul raporturilor dintre forma şi conţinutul cuvintelor 89

B. CAZACU, Termeni referitori la port şi semnificaţia lor în cadrul relaţiilor sociale 99

Em. VASILIU, Observaţii asupra flexiunii nominale în limba română 137

*** Dicţionarul limbii române literare contemporane 147

NOTE

I. PĂTRUŢ, Influenţe maghiare în limba română. 213

V. DRIMBA, Contribuţii la studiul morfologiei istorice române 221

I. FISCHER, Notă de critică de text (Petronius, XLIV, 8) 229

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome IV 1953

SOMMAIRE

Page

E. PETROVICI, L'influence favorable de la linguistique soviétique sur l'activité linguistique de la République Populaire Roumaine 7

D. MACREA, Introduction à la « Grammaire de la langue roumaine » 13

V. V. VINOGRADOV, Problèmes de linguistique à la lumière de l'oeuvre de J. Staline « Problèmes économiques du socialisme en U.R.S.S. » et de la décision du XIX-ème Congres du P.C.U.S. 31

E. PETROVICI, Adjectifs possessifs slaves en *-j-* en toponymie sur le territoire de la R.P.R. 63

AL. GRAUR, Contributions à l'étude des rapports entre la forme et le contenu des mots 89

B. CAZACOU, Termes concernant l'habillement et leurs signification sociale.. 99

E. VASILIU, Observations sur la flexion nominale roumaine................ 137

*** Le dictionnaire de la langue roumaine littéraire contemporaine 147

NOTES

Influences hongroises sur la langue roumaine 213

V. DRIMBA, Contributions à l'étude de la morphologie historique du roumain 221

I. FISCHER, Note de critique verbale (Pétrone, XLIV, 8).................. 229

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том IV 1953

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Э. ПЕТРОВИЧ, Благотворное влияние советского языкознания на языковедческую деятельность в Румынской Народной Республике . . . 7

Д. МАКРЯ, Введение к «Грамматике румынского языка» 13

В. В. ВИНОГРАДОВ, Вопросы языкознания в свете труда И. В. Сталина «Экономические проблемы социализма в СССР» и решений XIX съезда КПСС 31

Э. ПЕТРОВИЧ, Славянские притяжательные прилагательные на «ж» как топонимические на территории РНР 63

А. ГРАУР, К изучению взаимосвязей между формой и содержанием слов 89

Б. КАЗАКУ, Термины, относящиеся к одежде, и их общественное значение 99

Э. ВАСИЛИУ, Замечания о румынской именной флексии 137

*** Словарь румынского современного литературного языка 147

ЗАМЕТКИ

И. ПЭТРУЦ, Венгерские влияния на румынский язык 213

В. ДРИМБА, К изучгению исторической морфологии румынского языка 221

И. ФИШЕР, Заметки о критике текстов (Петрониус, XLIV, 8) . . . 229

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

INFLUENȚA BINEFĂCĂTOARE A LINGVISTICII SOVIETICE ASUPRA ACTIVITĂȚII LINGVISTICE DIN PATRIA NOASTRĂ

DE

ACADEMICIAN PROF. EMIL PETROVICI

In cursul celor trei ani dela apariţia epocalei lucrări a lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii », în Uniunea Sovietică s'a desfăşurat, în domeniul ştiinţei limbii, o rodnică activitate ştiinţifică. In urma demascării de către I. V. Stalin a esenţei idealiste şi materialist vulgare a « noii teorii lingvistice » a lui N. I. Marr, lingviştii sovietici au putut păşi cu hotărîre la îndeplinirea sarcinii lor de mare răspundere, a introducerii marxismului în lingvistică, fiind călăuziţi de luminoasa învăţătură stalinistă despre limbă. Activitatea multilaterală a lingviştilor sovietici se oglindeşte în deosebi în articolele atât de variate, publicate în noua revistă a Institutului de lingvistică al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., « Problemele lingvisticii ». In această revistă şi în diferite opere colective, ca de exemplu cele intitulate « Impotriva vulgarizării şi denaturării marxismului în lingvistică », « Problemele lingvisticii în lumina lucrării lui I. V. Stalin » — operă tradusă şi în limba română şi editată de Academia R.P.R. —, « Problemele teoriei şi ale istoriei limbii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin privitoare la lingvistică», lingviştii sovietici luptă cu succes împotriva influenţei dăunătoare a diferitelor concepţii antiştiinţifice, idealiste sau materialist vulgare în lingvistică.

Critica ştiinţifică, de o înaltă principialitate marxistă, făcută concepţiei antiistorice a lui N. I. Marr şi a adepţilor săi despre caracterul de clasă şi suprastructural al limbii, despre unicul proces mondial glotogonic, concepţie care nu ţine seamă de realităţile istorice concrete în care s'au desvoltat diferitele limbi şi de specificul fiecărei limbi determinat de aceste realităţi istorice, despre încrucişarea limbilor ca unic proces universal de creaţie a unor limbi noi, despre desvoltarea stadială, prin explozii bruşte, a limbilor, despre formarea tuturor limbilor din patru elemente primordiale prin încrucişări succesive, despre importanţa secundară a studiului gramaticii faţă de studiul semanticii etc., precum şi critica făcută altor concepţii idealiste în lingvistică, structuralismului « şcolii lingvistice din Copenhaga », semanticismului american, « sociologismului » saussurian etc., îi ajută pe lingviştii din patria noastră de a se desbăra treptat de resturile concepţiilor idealiste burgheze care se mai manifestă, din păcate, în munca lor de cercetare, scăzându-i nivelul ştiinţific.

In numeroase discuții publice, articole şi studii, lingviştii sovietici au desbătut, în lumina învățăturii staliniste despre limbă şi a materialismului dialectic, o seamă de probleme privind legile de desvoltare a limbii, legătura dintre istoria limbii şi istoria poporului care o vorbeşte şi care a creat-o, specificul național în limbă, stabilitatea structurii gramaticale a limbii — în deosebi a sistemului ei morfologic —, desvoltarea categoriilor gramaticale, fondul principal de cuvinte, derivația şi raporturile ei cu gramatica şi lexicul, metoda comparativă istorică în lingvistică şi deficiențele ei, familiile de limbi şi înrudirea dintre limbi, problemele de fonetică, ortoepie şi ortografie, noțiunea fonemului, problema limbii naționale şi raportul ei cu graiurile teritoriale, problema limbii literare şi a limbii scriitorilor etc. etc.

Dând ascultare Hotărîrii Congresului al XIX-lea al P.C. (b) al U.R.S.S., care recomandă oamenilor de ştiință « să întărească colaborarea creatoare a ştiinței cu producția, având în vedere că această colaborare îmbogăţeşte ştiința cu experiența practicii, iar pe oamenii din producție îi ajută să îndeplinească mai repede sarcinile care le stau în față»[1], lingviştii sovietici leagă munca teoretică de practica de fiecare zi a învățământului limbilor şi în general a construirii comunismului şi a ridicării continue a culturii oamenilor sovietici. Colaborarea lingviştilor cu şcoala de toate gradele este tot mai strânsă. La întocmirea planurilor de învățământ, a programelor de cursuri, a manualelor necesare predării limbilor materne ale popoarelor Uniunii Sovietice şi a limbilor străine, iau parte şi cei mai de seamă lingvişti sovietici. In diferitele republici sovietice, lingviştii — împreună cu specialiştii din diferite ramuri de activitate — procedează la stabilirea terminologiei ştiințifice şi tehnice pentru numeroasele limbi vorbite în Uniunea Sovietică. Se dă o mare importanță întocmirii dicționarelor bilingve menite să uşureze înțelegerea reciprocă dintre popoarele înfrățite ale marii familii sovietice care construiesc comunismul.

Una dintre premizele construirii comunismului este ridicarea necontenită a nivelului culturii socialiste a oamenilor sovietici. Progresul cultural se manifestă, între altele, şi în perfecționarea limbilor naționale, literare ale popoarelor din Uniunea Sovietică, în cunoaşterea cât mai perfectă, de către masele largi muncitoare, a normelor limbilor literare şi, în primul rând, ale limbii ruse. De aceea poporul sovietic cere lingviştilor să-i pună la dispoziție manuale de gramatică, îndreptare ortiografice şi ortoepice, dicționare explicative şi frazeologice. Pentru fixarea normelor limbii literare ruse e de o mare importanță teoretică şi practică apariția, sub îngrijirea Institutului de lingvistică al Academiei de Ştiințe a U.R.S.S., a primului volum al gramaticii limbii ruse contemporane, cuprinzând fonetica, morfologia şi derivația cuvintelor.

Această operă fundamentală, întocmită de un colectiv al Institutului de lingvistică al Academiei de Ştiințe a U.R.S.S. sub redacția academicianului V. V. Vinogradov, este de un mare ajutor pentru cei care lucrează la întocmirea gramaticii diferitelor limbi, servind ca model de felul cum trebuie tratate în spirit marxist problemele gramaticii normative.

Au apărut şi sunt în pregătire şi alte gramatici ale limbilor popoarelor din Uniunea Sovietică.

In țara construirii comunismului se duce o muncă uriaşă în domeniul lexicografiei. Au apărut şi se întocmesc numeroase dicționare bilingve, care servesc

---

[1] G. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 87.

înțelegerii cât mai perfecte între popoarele Uniunii Sovietice. De asemenea apar mereu dicționare ale limbilor țărilor de democrație populară. In cursul anului 1952 a fost tipărit la Moscova și un dicționar româno-rus, care va fi urmat de unul ruso-român. In diferitele republici unionale sunt în curs de pregătire dicționare explicative ale limbilor naționale vorbite pe teritoriul U.R.S.S. Un numeros colectiv de lingviști lucrează la redactarea marelui dicționar al limbii literare ruse contemporane al Academiei de Științe a U.R.S.S., cuprinzând vocabularul limbii literare ruse dela Pușkin până astăzi, în patrusprezece volume, din care au apărut două. Se întocmește și un dicționar în trei volume al limbii naționale ruse din zilele noastre.

Cotitura pe care a produs-o în lingvistică opera de o însemnătate istorică a lui I. V. Stalin, « Marxismul și problemele lingvisticii », și prodigioasa activitate a lingviștilor sovietici, determinată și stimulată de această cotitură, au avut o influență hotărîtoare asupra activității științifice în domeniul lingvisticii din patria noastră. Cu oarecare întârziere s'a înțeles și la noi că munca științifică teoretică trebuie să meargă mână în mână cu practica, că lingviștii trebuie să contribuie la ridicarea învățământului limbilor, la răspândirea în cât mai largi mase a cunoașterii cât mai perfecte a normelor limbii literare naționale, la fixarea și perfecționarea acestor norme pentru ca limba națională să-și poată îndeplini cu tot mai mare succes funcția de « instrument de luptă și de desvoltare a societății » în condițiile construirii socialismului în patria noastră. Articolul intitulat « Pentru înflorirea lingvisticii în țara noastră », apărut în « Scânteia » din 25 iulie 1951, a însemnat un ajutor neprețuit pentru lingviștii noștri în străduințele lor de a așeza cercetările lingvistice pe baze solide marxiste.

Cu ajutorul și din îndemnul Partidului Muncitoresc Român, lingviștii noștri au procedat la reforma ortografiei. După discutarea în cercuri largi a diferitelor proiecte de reformă, au fost stabilite regulile noii ortografii, simplificate, și a fost întocmit un dicționar ortografic (în parte și ortoepic), conținând aproximativ 9.000 de cuvinte. Fiind aprobate de prezidiul Academiei și de Președinția Consiliului de Miniștri, regulile ortografice și dicționarul ortografic au fost date la tipar, astfel că în curând noua ortografie, mai simplă și mai rațională decât cea veche, din care au fost înlăturate resturile etimologiste și numeroasele fluctuații prin aplicarea mai consecventă a principiului fonetic unit cu cel morfologic, va intra în vigoare. Prin aceasta vom face încă un pas însemnat înainte în revoluția noastră culturală.

Definiția stalinistă a limbii ca « instrument de luptă și de desvoltare a societății », precum și exemplul « Dicționarului limbii literare ruse contemporane », întocmit de Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., ne-a ajutat să părăsim cu totul principiile greșite care au stat la baza întocmirii vechiului Dicționar al Academiei, care din cauza materialului arhaic, învechit, a marelui număr de elemente dialectale, a definițiilor și a exemplelor lipsite de o hotărîtă atitudine ideologică partinică, nu putea fi de folos în condițiile construirii socialismului. Noul dicționar, al cărui prim volum, cuprinzând literele A, B și C va fi dat în curând la tipar, va fi un dicționar a limbii noastre literare, naționale, contemporane, în care va fi reprezentată limba scriitorilor noștri clasici din secolul al XIX-lea și al XX-lea și în deosebi limba vie din zilele noastre, mijloc din ce în ce mai desăvârșit de comunicare între oamenii muncii care construiesc o nouă orânduire socială, socialismul, în patria noastră.

Deoarece Dicționarul Academiei va avea patru volume mari, destul de greu de mânuit, se lucrează de pe acum la o ediție prescurtată a lui, într'un volum,

care va fi larg răspândită printre elevi şi în masele cât mai largi ale oamenilor muncii.

Invăţătura stalinistă despre importanţa covârşitoare a gramaticii (morfologia şi sintaxa), care « stabileşte regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziţii », datorită căreia « limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gândurile umane în învelişul material al limbii », a îndemnat pe lingviştii noştri să întocmească cât mai repede gramatica limbii române, pe care demult o aşteaptă dela Academie masele celor ce muncesc, şi le-a arătat calea cea justă în tratarea celor două părţi ale gramaticii, morfologia şi sintaxa, fără a exagera importanţa uneia — a sintaxei — în detrimentul celeilalte — a morfologiei, cum începuseră să facă, sub influenţa dăunătoare a teoriei lui N. I. Marr, în prima redactare a gramaticii. O influenţă binefăcătoare a avut asupra gramaticii în curs de întocmire, mai ales în ce priveşte capitolul despre fonetică, « Gramatica limbii ruse » a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Primul volum al « Gramaticii limbii române », întocmit de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., cuprinzând Vocabularul, Fonetica şi Morfologia, a cărei machetă a fost discutată într'o şedinţă lărgită a Consiliului ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti, se găseşte sub tipar. Volumul al doilea, cuprinzând sintaxa şi derivaţia, va fi gata de tipar la sfârşitul acestui an.

De experienţa lingviştilor sovietici se folosesc lingviştii din ţara noastră şi în studiul graiurilor teritoriale, care, după I. V. Stalin, au o structură gramaticală proprie şi un fond principal lexical propriu. Materialul dialectal adunat în anii din urmă va servi la elaborarea unor monografii dialectale, care vor constitui baza lucrărilor preliminare pentru organizarea unei anchete dialectale, de mari proporţii, asemănătoare acelora din Uniunea Sovietică, în vederea întocmirii unui nou atlas lingvistic al graiurilor vorbite pe teritoriul patriei noastre.

Atlasul lingvistic român, care cuprinde un material dialectal devenit istoric, deoarece din 1929—1939, când a fost cules, până astăzi graiurile s'au modificat simţitor, mai ales din punct de vedere lexical, va profita de asemenea de metodele întrebuinţate la redactarea Atlasului dialectical rus.

Discuţiile din Uniunea Sovietică duse în jurul problemei fondului principal de cuvinte al limbilor i-a îndemnat pe cercetătorii noştri să încerce studierea fondului principal lexical al limbii române. Editura Academiei R.P.R. a pus sub tipar o lucrare mai amplă, privind această problemă, a unuia din lingviştii noştri mai vechi.

De asemenea şi problema materialului sonor, a sistemului fonetic al limbii române, a fost tratată în două articole apărute în « Studii şi cercetări lingvistice » şi în capitolul despre fonetică al « Gramaticii limbii române » a Academiei R.P.R. Greşelile datorite influenţei structuralismului din cele două articole pomenite au fost semnalate într'o comunicare făcută la Institutul de studii româno-sovietic, apărută în revista « Limba română ».

Şi alte probleme lingvistice au fost atinse de cercetătorii din patria noastră sub îndemnul cercetătorilor din Uniunea Sovietică. Influenţa binefăcătoare a lingvisticii marxiste se face tot mai mult simţită în lucrările din domeniul lingvisticii dela noi. Lingviştii noştri se pot mândri cu opere de o însemnătate deosebită pentru revoluţia noastră culturală şi construirea socialismului în Patria noastră, ca primul volum al « Dicţionarului limbii române literare contemporane », primul volum al « Gramaticii limbii române », reforma ortografiei. Dar, poporul nostru este îndreptăţit să ceară mai mult dela cercetătorii din domeniul limbii. E adevărat că o seamă de lucrări importante sunt într'un stadiu înaintat

de elaborare, de exemplu volumul al doilea (Sintaxa și Formarea cuvintelor) al « Gramaticii limbii române », volumul al doilea al « Dicționarului limbii române literare contemporane », « Dicționarul româno-rus » — a cărui întârziere trebuie deosebit regretată —, « Dicționarul româno-maghiar », un volum al « Atlasului lingvistic român », lucrări privind fonetica limbii române, elementele slave în sintaxa limbii române, probleme de lingvistică slavo-română etc. S'a dus însă în mod insuficient o luptă dârză împotriva concepțiilor idealiste, reacționare ale lingviștilor mai vechi și noi din țara noastră și nu s'a valorificat îndeajuns moștenirea științifică pe care ne-au lăsat-o lingviștii progresiști din secolul al XIX-lea.

Institutul de lingvistică din București are în plan studiul problemei formării limbii române literare contemporane, studiu neglijat înainte. In legătură cu aceasta va trebui studiată limba scriitorilor noștri clasici, problema stilului individual al scriitorilor, a felului cum fiecare din ei folosește limba întregului popor în scopuri literare, artistice.

O problemă capitală a lingvisticii române este studiul formării limbii române și studiul istoriei limbii române, care trebuie făcut — după cum ne învață lingvistica marxistă — în strânsă legătură cu istoria poporului român, cu istoria formării lui ca popor și ca națiune. Colaborarea dintre lingviști, istorici și etnografi în cercetarea epocii de formare a limbii române și a poporului român, pentru care lipsesc aproape cu desăvârșire documentele istorice, încă nu s'a realizat, cu toate că atât lingviștii cât și istoricii o preconizează neîncetat.

Legătura istoriei limbii cu istoria desvoltării societății, cu istoria poporului care a creat-o și care o vorbește se manifestă în deosebi în istoria lexicului unei limbi, după cum ne arată studiile lingviștilor sovietici făcute în această direcție. Istoria cuvintelor este strâns și direct legată de istoria producției, a felului de trai, a culturii, a științelor, a tehnicii, a concepțiilor despre lume. In cazul « încrucișărilor » dintre limbi, al împrumuturilor de cuvinte dela o limbă la alta, istoria cuvintelor ne dă prețioase informații asupra relațiilor în trecut dintre popoare învecinate sau dintre neamuri care, contopindu-se, au constituit un popor, o națiune. Lexicul românesc a fost puțin studiat din acest punct de vedere. Mai ales elementele lexicale de origine slavă, aparținând fie fondului principal de cuvinte, fie restului vocabularului, trebuie să fie folosite pentru studiul relațiilor dintre Români și Slavi care durează dela formarea limbii și poporului român până în zilele noastre.

Studiul influenței slave asupra limbii române pune și o problemă de importanță teoretică generală. Se pune anume întrebarea dacă influența unei limbi asupra alteia se reduce numai la lexic sau ea poate atinge și structura gramaticală. După I. V. Stalin, atunci când « se încrucișează » două limbi, una dintre limbi își păstrează structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, iar cealaltă dispare, îmbogățind limba învingătoare cu o seamă de cuvinte. « Incrucișarea » nu trebuie deci înțeleasă în sensul « școlii » lui N. I. Marr, care susținea că toate compartimentele unei limbi oarecare sunt constituite din elemente provenite din limbi diferite care s'au încrucișat. Plecând dela această afirmație a lui I. V. Stalin, unii pretind că a susține posibilitatea unei influențe asupra gramaticii unei limbi din partea altei limbi înseamnă a admite teoria lui N. I. Marr a încrucișării limbilor. Dar studiind influența slavă asupra limbii române, putem ușor constata că ea atinge nu numai lexicul, ci și derivația, sintaxa, fonetica și chiar morfologia (de ex. vocativul în *-o* al substantivelor feminine). A admite aceste influențe slave asupra limbii române nu înseamnă a admite teoria

încrucişării a lui N. I. Marr, a cărei falsitate a fost atât de evident demonstrată de I. V. Stalin. Prin aceste influenţe limba română nu a devenit o limbă încrucişată slavo-romanică. Structura ei gramaticală şi cea mai mare parte a fondului ei principal de cuvinte şi-au păstrat caracterul romanic. Dar a nega orice influenţă slavă asupra gramaticii limbii române numai pentru a nu fi în contradicţie cu o afirmaţie a lui I. V. Stalin, înţeleasă în mod îngust, înseamnă a nu înţelege esenţa învăţăturii staliniste despre limbă. I. V. Stalin, prin lucrarea sa epocală, a distrus falsa teorie lingvistică a lui N. I. Marr, deci şi teoria lui despre caracterul mixt, încrucişat al tuturor limbilor. In această lucrare I. V. Stalin nu a avut intenţia să intre în amănunte. Aceasta este sarcina specialiştilor. Vorbind despre aşa numita încrucişare, a arătat numai în general în ce constă ea, felul cum decurge procesul încrucişării şi rezultatul ei, care este păstrarea de către una dintre cele două limbi încrucişate a structurii sale gramaticale şi a fondului său principal de cuvinte, pe de o parte, şi dispariţia celeilalte limbi, care influenţează limba învingătoare în primul rând în lexicul acesteia din urmă, pe de altă parte. Aceasta este esenţa învăţăturii staliniste despre «încrucişarea» dintre limbi. E sarcina lingviştilor de a stabili că în unele cazuri şi fonetica, derivaţia, sintaxa şi chiar morfologia limbii învingătoare pot fi, într'o măsură oarecare, influenţate de limba care dispare sau de limba învecinată.

Să ne ferim prin urmare de a vedea, în felul bucherilor, numai litera marxismului şi nu esenţa lui, de a face din concluziile de ordin general ale marxismului nişte formule şabloane înguste, în care trebuie să intre, ca într'un pat al lui Procust, totalitatea atât de felurită a faptelor lingvistice reale, concrete.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

INTRODUCERE LA «GRAMATICA LIMBII ROMÂNE»*

DE

PROFESOR DIMITRIE MACREA

Prin apariţia clasicei lucrări a lui I. V. Stalin «Marxismul şi problemele lingvisticii», ştiinţa limbii a pornit pe un drum nou, caracterizat printr'un mare avânt creator. «Se ştie — scrie I. V. Stalin — că teoria, dacă este cu adevărat teorie, dă practicienilor forţa orientării, limpezimea perspectivei, siguranţa în muncă, credinţă în izbânda cauzei noastre»[1].

În lupta aprigă care se dă în toate domeniile ştiinţei între concepţiile idealiste şi cosmopolite, pe de o parte, şi materialismul dialectic, pe de alta, lingviştii din R.P.R. care şi-au însuşit învăţătura marxistă despre limbă se găsesc astăzi deplin angrenaţi în munca pentru construirea socialismului şi a culturii socialiste. În această acţiune, ei se bucură de întreg sprijinul ideologic şi material al Partidului Muncitoresc Român, iniţiatorul şi conducătorul revoluţiei culturale care se desfăşoară astăzi în ţara noastră.

«În ştiinţă — a spus tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul Învăţătorilor din R.P.R. din Aprilie 1952 — se desfăşoară o luptă ascuţită între materialism şi idealism, lupta împotriva concepţiilor idealiste, pentru triumful materialismului. Aceasta este însăşi lupta pentru progresul ştiinţei»[2].

Pentru triumful concepţiei materialiste în lingvistică nu există o armă mai puternică decât însuşirea şi aplicarea învăţăturii marxiste despre limbă.

De aceea, înainte de a arăta felul cum a fost întocmită gramatica de faţă, vom înfăţişa trăsăturile de bază ale concepţiei marxiste despre limbă şi gramatică, adică principiile care ne-au călăuzit în alcătuirea acestei lucrări.

În clasica sa lucrare «Marxismul şi problemele lingvisticii», I. V. Stalin arată că: «limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc. Fiind nemijlocit legată de gândire, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în combinaţii de cuvinte, în propoziţii, rezultatele activităţii gândirii, succesele omului în munca lui de cunoaştere şi face posibil, în acest fel, schimbul de idei în societatea omenească»[3]. Funcţiunea de bază a limbii ca instrument de comunicare dă oamenilor posibilitatea «să organizeze munca comună în toate sferele activităţii ome-

---

* Lucrare dată la tipar.

[1] I. V. Stalin, Opere. Ed. P.M.R. vol. 12, 1951, p. 153.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvântări. Ed. pentru literatură politică, ed. a III-a, 1952, p. 620.

[3] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 20–21.

neşti, atât în domeniul producţiei cât şi în domeniul relaţiilor economice, atât în domeniul politicii cât şi în domeniul culturii, atât în viaţa socială cât şi în viaţa de toate zilele » [1].

Limba nu face parte din suprastructură. Spre deosebire de suprastructură, « limba nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sânul unei societăţi date, ci de întreg mersul istoriei societăţii şi al istoriei bazelor de-a-lungul veacurilor » [2]. Mai mult chiar, suprastructura, fiind generată de bază, nu este indiferentă faţă de soarta bazei sale, faţă de caracterul orânduirii sociale, pe când limba, ca mijloc de comunicare, serveşte toate clasele societăţii şi este indiferentă faţă de clase. De aceea, limba trăieşte mai mult decât diferitele baze şi suprastructuri, fiind un mijloc permanent de comunicare în societate. Ea îşi păstrează unitatea şi continuitatea, independent de faptul că o bază este înlocuită cu alta. Ea nu se schimbă odată cu schimbarea bazelor şi suprastructurilor, ci se desvoltă în funcţie de toate aspectele activităţii poporului care a creat-o şi o vorbeşte. Limba « este legată nemijlocit de activitatea de producţie a omului şi nu numai de activitatea de producţie, ci şi de oricare altă activitate a omului, în toate sferele muncii sale dela producţie la bază, dela bază la suprastructură » [3]. Deci, sfera de activitate a limbii este mai mare şi mai variată decât sfera de activitate a suprastructurii. Sfera de activitate a limbii este aproape nelimitată.

Limba este instrumentul prin care se formează şi se exprimă gândirea. Din punct de vedere materialist-dialectic, definirea esenţei şi specificului limbii este strâns legată de problema raporturilor dintre limbă şi gândire. Specificul limbii ca fenomen social, rolul ei în viaţa societăţii nu pot fi desvăluite în întregime fără rezolvarea justă a acestei probleme. Însăşi funcţia ei de comunicare se desvăluie în întregime numai în unitatea dintre limbă şi gândire. În definiţia dată limbii de I. V. Stalin, citată mai sus, el a arătat că aceste două funcţiuni sunt indisolubil legate. Gândurile se formează prin concretizarea lor în cuvinte. « Orice gânduri ar lua naştere în capul omului şi oricând ar lua naştere — scrie I. V. Stalin — ele pot să se nască şi să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor şi frazelor limbii. Gânduri nude, libere de materialul limbii, libere de « materia naturală » a limbii, nu există. « Limba este realitatea nemijlocită a gândirii » (Marx). Realitatea gândirii se manifestă în limbă. Numai idealiştii pot vorbi despre o gândire nelegată de « materia naturală » a limbii, despre gândire fără limbă » [4].

Limba, fiind indisolubil legată de gândire, asigură posibilitatea schimbului de idei în societate, făcând gândirea accesibilă celorlalţi oameni.

O limbă care a încetat de a fi mijloc de comunicare încetează de a mai fi instrument de gândire. Ea devine o limbă moartă. Ne mai fiind folosită ca mijloc de comunicare şi schimb de idei, limba latină a devenit o limbă moartă, folosită numai în scris. Ea a fost înlocuită de limbile romanice vii, vorbite: italiana, spaniola, franceza, româna etc. [5]

Definiţia dată limbii de către I. V. Stalin, ca instrument de comunicare în societate şi ca mijloc de formare şi concretizare a gândirii, este de o covârşitoare importanţă pentru cunoaşterea naturii limbii şi a legilor ei de desvoltare.

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 33.

[2] Ibidem, p. 7.

[3] Ibidem, p. 10.

[4] Ibidem, p. 35.

[5] Vezi A. S. Cikobava, Vvedenie v iazîkoznanie, I, Moscova, 1952, p. 30—31.

Fiind un produs social, limba există numai în societate. Soarta limbilor este strâns legată de aceea a popoarelor care o vorbesc. Gradului de desvoltare socială şi nevoilor de comunicare în cadrul ginţilor, triburilor, popoarelor şi naţiunilor le corespund limbile gentilice, tribale, limbile popoarelor şi cele naţionale. Cunoaşterea ştiinţifică a desvoltării limbii este deci posibilă numai în strânsă legătură cu istoria poporului care a creat-o şi o vorbeşte.

Definirea caracterului social al limbii şi a legăturii ei strânse cu gândirea, stabilirea rolului ei ca instrument de comunicare şi schimb de idei al întregii societăţi în organizarea producţiei, precum şi îndrumarea lui I. V. Stalin de a se studia limba pe temeiuri istorice, au însemnat o lovitură nimicitoare atât pentru teoria materialist-vulgară a şcolii lui N. I. Marr, cât şi pentru teoriile idealiste burgheze despre limbă. Prin introducerea marxismului în lingvistică, I. V. Stalin a scos această ştiinţă din impasul în care se găsea, deschizând lingvisticii sovietice posibilitatea de a ocupa « primul loc în lingvistica mondială » [1].

Tezele staliniste despre limbă înseamnă o contribuţie epocală în stabilirea, de pe poziţia materialismului dialectic şi istoric, a naturii sociale a limbii, a legilor ei interne de desvoltare, a esenţei specificului ei concretizat în structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte, a legăturii dintre limbă şi gândire şi a legăturii dintre istoria limbii şi istoria poporului care este creatorul şi purtătorul ei.

Concepţia marxistă înlătură ca total neştiinţifice teoriile idealiste burgheze care privesc şi explică limba numai ca o realitate psihologică, adică din punctul de vedere îngust al relaţiilor subiective dintre omul care vorbeşte şi cel care ascultă.

Pentru idealismul burghez, realitatea limbii se reduce la folosirea unor « semne lingvistice » în cadrul unui anumit grup social. Astfel, pentru şcoala lingvistică americană, reprezentată de L. Bloomfield, limba se reduce la un proces biologic de stimuli şi reacţii individuale, în vederea satisfacerii nevoilor elementare ale vieţii. Pentru această « şcoală », între limba omului şi lătratul câinelui n'ar exista altă deosebire decât faptul că prima este ceva mai diferenţiată. O asemenea teorie ignorează natura socială obiectivă a limbii, reducând-o la un proces biologic elementar [2].

Toate concepţiile idealiste limitează înţelegerea şi explicarea limbii la procese psihologice şi fiziologice, ignorând esenţa naturii ei sociale.

Aceste concepţii nesocotesc natura reală a limbii, prin faptul că nu o privesc ca produs istoric în evoluţie şi desvoltare şi nu o studiază în legătură cu istoria societăţii.

Încercând să explice faptele de limbă prin ele însele, fără ajutorul istoriei, idealismul antiistoric pretinde, spre exemplu, că termeni ca *stahanovist*, *partinic*, *colectivist* etc. ar fi putut apărea indiferent de gradul de desvoltare al societăţii, ceea ce este o absurditate evidentă.

Reprezentantul cel mai tipic al idealismului burghez în lingvistică, F. de Saussure, consideră limba ca un sistem static, pe care-l studiază « în sine şi pentru sine ». Pentru el, limba este un produs psihic al societăţii, concepută ca o sumă de indivizi. De aceea, el desparte lingvistica în « externă » şi « internă » şi desconsideră studiul istoric al limbii, negând legile desvoltării ei ca fenomen

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Editura pentru literatură politică 1953, p. 38.

[2] Vezi M. M. Guhman, Protiv idealizma i reakţii v sovremennom amerikanskom iazîkoznanii (L. Bloomfield i « descriptivnaia » lingvistika), în « Izvestiia Akad. Nauk SSSR », otd. lit. i iazîka, 1952, v. XI, fasc. 4, p. 281.

social. Modificările în limbă sunt considerate de el ca spontane și întâmplătoare, necondiționate de istorie.

Urmașii lui F. de Saussure, structuraliștii (V. Bröndal, L. Hjelmslev și alții), caută în limbă numai elementul stabil, rațional, « general uman », în afara timpului. Din limbă ca obiect de studiu se înlătură astfel tot ceea ce este o mărturie despre desvoltarea istorică a limbii, adică tot ceea ce o caracterizează ca produs istoric. Structuralismul disprețuiește deci specificul limbii naționale, căutând elemente identice în toate limbile de pe glob. Structuraliștii susțin că limba ar avea un caracter abstract, că ea s'ar conduce după norme în afara timpului, valabile oricând și oriunde. Ei vorbesc de înrudirea tuturor limbilor, bazată pe natura umană și pe legi generale care ar dirija psihicul omului de pretutindeni și de oricând. Dacă verbul se găsește în toate limbile, spun structuraliștii, aceasta înseamnă că verbul este o categorie care depinde de înclinația lingvistică a omului în general [1].

O altă manifestare puternică a idealismului burghez în lingvistică, semanticismul, reprezentat în deosebi de Carnap și Chase, susține că limba este o îngrămădire de semne convenționale și arbitrare și că n'ar exista nimic real în sensul cuvintelor stabilite și înțelese ca atare de întreg poporul. Astfel, spre exemplu, cuvinte ca: *burghezie*, *capitalism*, *exploatare* etc. n'ar exprima conținutul social și istoric al acestor noțiuni, cunoscute și înțelese într'un sens bine determinat de masele muncitoare, ci ar fi niște termeni oarecare, cu caracter convențional și care pot fi înlocuiți oricând cu alții. De aceea semanticiștii propun chiar să se schimbe numele acelor noțiuni care polarizează sentimentul de ură al maselor, ca cele de mai sus și altele similare (*patron*, *plusvaloare*), prin alte cuvinte noi, pentru ca în acest fel să dispară conflictele legate în prezent de asemenea realități.

O astfel de concepție idealistă face imposibil studiul desvoltării limbii în legătură cu desvoltarea societății, deoarece, considerând limba ca o sumă de semne convenționale, ea nu exprimă raporturile reale și obiective din natură și societate și nici rezultatele muncii de cunoaștere a omului.

În acest fel semanticismul rupe limba nu numai de istorie, ci și de gândire, reducând-o la un sistem de semne arbitrare.

Lingvistica semanticistă, prin toată concepția ei și prin propunerea efectuării reformelor sociale sub forma schimbărilor de cuvinte, este o manifestare tipică a aservirii științei față de interesele marelui capital monopolist. Lingviștii semanticiști încearcă nu numai să folosească limba pentru apărarea reacțiunii și să paralizeze spiritul combativ al clasei muncitoare, ci și să slăbească dragostea popoarelor pentru limba lor, care, fiind considerată numai ca un sistem arbitrar de semne, poate fi înlocuită cu un alt sistem « mai bun », de exemplu cu sistemul limbii engleze, pe care unii lingviști burghezi ar voi să o proclame limbă universală, grație pretinsei ei « superiorități ».

Idealismul și cosmopolitismul în lingvistică sunt o manifestare a disprețului pentru individualitatea limbilor naționale și pentru cultura exprimată în aceste limbi. El se pune astăzi la dispoziția imperialismului, pe care îl servește în tendința lui de cucerire a dominației mondiale.

Rupând limba de evoluția societății, idealismul nu poate explica nici faptul că oamenii din aceeași comunitate folosesc în mod obligatoriu aceeași limbă.

[1] Vezi Zadaci sovetskogo iazîkoznaniia v svete trudov I. V. Stalina i jurnal Voprosî iazîkoznaniia, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1. p. 7.

Raportul dintre realitate şi limbă, dintre gândire şi limbă, poate fi explicat numai pe baza materialismului dialectic, care ne arată că realitatea obiectivă se reflectă în gândire cu ajutorul imaginilor şi noţiunilor, acestea fiind generalizări ale impresiilor sensibile. Imaginile şi noţiunile se exprimă prin limbă, care oglindeşte realitatea obiectivă. Deci limba, exprimând realitatea cu ajutorul noţiunilor şi cuvintelor, nu poate fi considerată ca un sistem de semne arbitrare şi fără înţeles, cum pretind idealiştii, ci ca o expresie a stărilor şi relaţiilor reale, existente în natură şi societate.

În concepţia materialist-dialectică se evidenţiază astfel uriaşa importanţă a limbii în formarea gândirii şi a cunoaşterii lumii obiective şi rolul ei în desvoltarea culturii umane. « În istoria omenirii — scrie I. V. Stalin — limba sonoră este una din forţele care au ajutat pe oameni să se desprindă din lumea animală, să se unească în societăţi, să-şi desvolte gândirea, să organizeze producţia socială, să lupte cu succes cu forţele naturii şi să ajungă la progresul pe care îl avem în prezent » [1].

Concepţia marxistă despre limbă înarmează pe lingvişti cu cea mai solidă bază teoretică pentru studiul şi desvoltarea limbii, pentru cultivarea şi perfecţionarea ei necontenită.

Lingvistica în concepţia marxistă este ridicată la un nivel înalt de ştiinţă a naturii şi evoluţiei limbii, a îndrumării şi perfecţionării ei, în contrast izbitor cu concepţia idealistă, pentru care lingvistica nu este decât o ştiinţă descriptivă, de fapte, a căror natură şi funcţiune socială nu este în stare să o explice.



I. V. Stalin a demonstrat cu vigoare falsitatea teoriei lui N. I. Marr despre caracterul de clasă al limbii, arătând că limba nu are caracter de clasă, că ea este indiferentă faţă de clase. « Istoria arată că limbile naţionale nu au un caracter de clasă, ci sunt limbi ale întregului popor, comune pentru membrii naţiunilor şi unice pentru naţiune » [2].

I. V. Stalin arată însă că grupurile sociale sau clasele nu sunt indiferente faţă de limbă. « Ele se străduiesc să folosească limba în interesul lor, să-i impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice. În această privinţă se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s'au rupt de popor şi care îl urăsc: aristocraţia nobiliară, păturile superioare ale burgheziei » [3].

Clasele exploatatoare din trecut dela noi au introdus în limbă o sumedenie de cuvinte străine, în special franţuzisme, prin care şi-au manifestat cosmopolitismul şi dispreţul pentru limba naţională a poporului. Prin crearea unui jargon de clasă, ele s'au izolat de popor, deoarece vorbirea lor şi-a pierdut calitatea de instrument de comunicare comun întregului popor.

Clasele nu pot schimba limba, care se bucură de o mare stabilitate prin structura ei gramaticală şi fondul ei principal de cuvinte, ci o pot numai folosi în interesul lor, în sensul că întrebuinţează limba înţeleasă de toţi în scopul propagandei convenabile regimului susţinut de ele.

Asupritorii din toate timpurile au căutat să suprime limba popoarelor cucerite, fiindcă au văzut în ea mijlocul de exprimare a ideilor şi sentimentelor şi

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 41.
[2] Ibidem, p. 12.
[3] Ibidem, p. 72.

instrumentul care serveşte cultura poporului. Limba fiind primul din cele patru componente care definesc o naţiune, după cum a arătat I. V. Stalin încă din 1913 în « Marxismul şi problema naţională » [1], cultivarea ei înseamnă a pune la dispoziţia poporului un instrument de luptă de cea mai mare importanţă pentru desvoltarea naţiunii. Dar clasele exploatatoare, ca şi asupritorii străini, n'au avut niciodată un asemenea interes. Acest fapt se evidenţiază în mod clar în regimul capitalist contemporan, ale cărui trăsături fundamentale sunt definite astfel de către I. V. Stalin în « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. »: « asigurarea profitului capitalist maxim prin exploatarea, ruinarea şi pauperizarea majorităţii populaţiei ţării respective, prin aservirea şi jefuirea sistematică a popoarelor din alte ţări, mai ales din ţările înapoiate, în sfârşit, prin războaie şi prin militarizarea economiei naţionale, utilizate pentru asigurarea profiturilor celor mai ridicate » [2].

Un regim ca cel capitalist, care se defineşte prin exploatare, aservire şi războaie, nu poate favoriza desvoltarea limbilor naţionale. În « Marxismul şi problema naţională », I. V. Stalin arată că în regimul capitalist, a cărui expresie istorică este statul burghez, nu există limbi egale în drepturi. În capitalism, raporturile dintre limbi corespund relaţiilor de producţie existente în acest regim, adică sistemului de dominaţie şi aservire. El cunoaşte limbi ale popoarelor stăpânitoare şi limbi ale popoarelor oprimate.

Orânduirea socialistă, caracterizată de către I. V. Stalin prin « asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale şi culturale mereu crescânde ale întregii societăţi, prin creşterea şi perfecţionarea neîntreruptă a producţiei socialiste pe baza tehnicii celei mai înalte » [3], nu numai că nu ameninţă originalitatea naţională a popoarelor, dar făureşte toate condiţiile pentru înflorirea deplină a naţiunilor socialiste, a culturii şi limbii lor naţionale. Ca o întrupare a acestei concepţii, ca exemplu al soartei limbilor în socialism, este orânduirea socialistă din U.R.S.S., în care se aplică politica naţională leninist-stalinistă. Faţă de Rusia ţaristă — această « închisoare a popoarelor » [4], cum este caracterizată în « Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice », în care domina ura între naţionalităţi, iar limbile neruse erau persecutate sau interzise —, în U.R.S.S. se folosesc astăzi 68 de limbi, multe din ele devenind limbi scrise abia sub puterea sovietică. Această situaţie este cu totul firească în socialism, în care crearea şi desvoltarea culturilor socialiste în conţinut este de neconceput fără desvoltarea limbii, deoarece « limba naţională este o formă a culturii naţionale » [5].

Socialismul este vital interesat în cultivarea şi desvoltarea limbii naţionale a poporului, fiindcă ea este un mijloc important de luptă pentru progresul social şi cultural. Limba este « un instrument de luptă şi de desvoltare a societăţii » [6]. De aceea, una din problemele de seamă ale politicii de stat a ţării noastre în drumul spre socialism este sprijinul acordat desvoltării limbii române

---

[1] I. V. Stalin, Opere. Ed. pentru literatură politică, vol. 2, 1953, p. 314.

[2] I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 38.

[3] Ibidem, p. 43.

[4] Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice. Ed. P.M.R., 1948, ed. a III-a, p. 9.

[5] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 19.

[6] Ibidem, p. 21.

şi desvoltării limbilor minorităţilor naţionale. Această acţiune este foarte firească astăzi, când, odată cu progresele realizate în acţiunea de stârpire a analfabetismului, cultura a devenit un bun al maselor şi când oamenii muncii, devenind conducătorii întreprinderilor şi ai vieţii publice, au nevoie să stăpânească cât mai bine şi mai corect limba, pentru biruinţa cauzei socialismului.

Poporul care construieşte socialismul este însetat de cultură şi are nevoie să cunoască bine limba, să ştie să scrie şi să vorbească corect. Un text plin de greşeli gramaticale şi ortografice sau o cuvântare lipsită de forma de exprimare corespunzătoare sunt un obstacol în calea înţelegerii între oameni şi a eficacităţii acţiunii lor comune.

De aceea, sarcinile concrete ale lingviştilor consistă în înzestrarea oamenilor muncii cu puternicele instrumente de bază ale activităţii şi creaţiei culturale care sunt dicţionarele, gramatica, ortografia, precum şi ajutorarea organelor conducătoare ale învăţământului public în rezolvarea problemelor legate de predarea limbilor în şcoli.

Aceste sarcini sunt cu atât mai urgente şi mai importante cu cât ele umplu un gol dureros în cultura noastră. Căci deşi lingviştii noştri au avut ca sarcină oficială încă din 1867, dela înfiinţarea fostei Societăţi Academice Române, alcătuirea unui dicţionar şi a unei gramatici a limbii române, realizarea acestor sarcini s'a mărginit doar la încercări cu totul necorespunzătoare.

Ca şi în alte domenii de activitate, abia astăzi, în regimul de democraţie populară, s'a putut realiza o veche năzuinţă culturală a poporului nostru, care este alcătuirea gramaticii ştiinţifice a limbii române.



Învăţătura stalinistă ne arată că temelia unei limbi, esenţa specificului ei, o constituie structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte. Studiul ştiinţific al unei limbi trebuie să înceapă în mod firesc cu analiza acestor două elemente de bază.

Dacă în trecut nu s'a alcătuit o gramatică ştiinţifică a limbii române şi nici dicţionarul ei ştiinţific, aceasta se datoreşte în primul rând faptului că nici una din teoriile care au dominat în lingvistica noastră n'a sezisat importanţa structurii gramaticale şi a fondului principal de cuvinte în studiul limbii. Astăzi, datorită învăţăturii marxiste, studiul ştiinţific al limbii române trebuie să înceapă prin alcătuirea gramaticii şi dicţionarului ştiinţific al limbii noastre.

In trecutul nostru cultural, au fost destul de numeroase încercările de a alcătui o gramatică a limbii române. Dela 1757 până la primul război mondial au apărut la noi vreo 70 de cărţi de gramatică [1]. Nu e desigur locul să le analizăm aici pe fiecare în parte fiindcă cele mai multe dintre ele nu prezintă nici o valoare ştiinţifică, ci, în cel mai bun caz, un interes istoric. O excepţie o constituie doar gramaticile întocmite de I. Eliade Rădulescu, Al. Lambrior şi H. Tiktin, care, deşi de valoare inegală unele faţă de altele, sunt o dovadă că autorii lor, în deosebi cei doi din urmă, reuşiseră să-şi însuşească, o concepţie înaintată pentru vremea lor, despre gramatică.

Ca şi dicţionarele sau încercările de ortografie, gramaticile limbii române alcătuite în trecut au avut la bază principii greşite, latiniste, italienizante, etimologiste şi prea arareori principiul descriptiv şi normativ. Primele gramatici din

[1] Vezi Romulus Ionaşcu, Gramatici români, Iaşi, 1914.

secolul al XVIII-lea, cea a lui Dimitrie Eustatievici sau a călugărului Macarie, sunt naive încercări de a aplica limbii române regulile gramaticii slavone. Gramatica lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai din același secol, « Elementa linguae daco-romanae sive valachicae », este o lucrare făcută cu scopul politic de a descoperi în limba română exclusiv regulile gramaticii latine. Marea majoritate a gramaticilor noastre din secolul al XIX-lea au mers pe această linie latinizantă și etimologistă. Vechea Academie s'a făcut și în această privință, cum s'a făcut și cu dicționarul lui August Treboniu Laurian și I. C. Massim, ecoul acestor poziții greșite prin gramatica lui Timotei Cipariu, însușită și publicată de Academie între anii 1869 și 1877.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, singura noastră gramatică alcătuită pe temei descriptiv și normativ este cea a lui I. Eliade Rădulescu, apărută la Sibiu în 1828. Dar Eliade a părăsit în curând aceste principii sănătoase, alunecând în exagerările lui italienizante, tot atât de absurde ca și cele ale latiniștilor și tot atât de condamnabile ca și trădarea lui față de lupta de eliberare a poporului din 1848.

Principiul descriptiv și normativ îl folosesc la noi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Al. Lambrior în « Gramatica Română » (Fonetica și Morfologia refăcută de Gh. Ghibănescu, 1892) și H. Tiktin în « Gramatica Română » (ed. I, 1891, ed. 1895). Gramaticile acestor doi învățați sunt singurele care au răspuns vreme îndelungată nevoilor practice ale școlii noastre, ele fiind utilizabile până astăzi.

« Gramatica Română » a lui H. Tiktin a avut la bază atât o concepție științifică cât și metoda justă de a exemplifica regulile gramaticale cu citate din cei mai buni scriitori ai noștri. În Prefața lucrării sale, H. Tiktin expune astfel principiile sănătoase care l-au călăuzit: « Pornind dela convingerea că sarcina de căpătenie a gramaticii este de a învăța uzul corect al limbii materne și că școala în primul loc este chemată a lupta în contra particularităților dialectale din graiul celor culți, ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunii ortoepice, așa încât cu greu se va găsi un capitol în opul de față unde să nu se fi dat mai la fiecare pas instrucțiuni privitoare la întrebarea: care forme sunt de recomandat și care nu? Modul nostru de a vedea în această chestiune... este în rezumat: menținerea credincioasă a uzului consfințit prin tradiția literară, restabilirea formelor literare mai vechi acolo unde ele se arată alterate de gramaticii și literații moderni în mod arbitrar și gratuit..., recomandarea uzului muntenesc în toate cazurile unde acesta nu stă în contrazicere cu tradiția. Ținem însă a observa că am căutat a ne feri de orice exclusivism pedantic. Așa am înregistrat regulat, arătându-le ca admisibile, deși mai puțin bune, toate formele care se află încă de obște întrebuințate la scriitorii moldoveni » (p. IV).

Toate gramaticile apărute dela Al. Lambrior și H. Tiktin până în zilele noastre au fost doar improvizații pentru nevoi didactice de moment, fără vreo valoare științifică, fiind scrise, în general, cu scopuri mercantile. Ele au constituit o adevărată pacoste pentru învățământul gramaticii în școala noastră, constând doar dintr'o înșiruire de reguli mecanice pe care elevii erau obligați să le memorizeze fără nici un folos real.

Încercările făcute de acad. Iorgu Iordan[1], precum și de acad. Al. Rosetti și J. Byck[2], de a alcătui o gramatică a limbii române au fost necorespunzătoare

[1] Iorgu Iordan, Gramatica limbii române. București, 1937.
[2] Al. Rosetti și J. Byck, Gramatica limbii române. București, ed. I 1943,; ed. a II-a 1945.

din pricina concepției lor idealiste și obiectiviste despre limbă. Ele se mărginesc doar să înregistreze schematic faptele de limbă, ferindu-se de a da indicații normative și de a arăta ceea ce este învechit și pe cale de dispariție și ceea ce este nou și se desvoltă. « Căutând să stabilești norme cu orice preț — scrie acad. Iorgu Iordan în Prefața lucrării sale, — poți greși, adică poți da impresia că ai greșit, atunci când norma respectivă nu satisface simțul pentru limbă al tuturor sau măcar al majorității cititorilor. Și mai cu seamă poți greși față de limbă însăși, față de evoluția ei ulterioară: ceea ce astăzi este sau ți se pare necorect poate deveni mâine regulă generală, acceptată de toată lumea, din pricină că limba a apucat, în desvoltarea ei, tocmai pe drumul indicat de inovația care în momentul de față este considerată ca o abatere dela normele gramaticale. Cine nu uită că limba se transformă necontenit sub ochii noștri trebuie să aibă mereu în minte acest lucru. A trecut vremea când gramaticul, stăpânit de o anumită concepție, credea că poate fixa reguli absolute și poate da sentințe pe care să le respecte toată lumea, cu riscul unei... pedepse în caz de abatere » (p. IV).

Poziția obiectivistă și idealistă adoptată de acad. Iorgu Iordan, care se mărginește la înregistrarea faptelor de limbă și la explicarea lor formală, neagă deci rolul normativ al gramaticii, susținând că evoluția limbii este întâmplătoare și imprevizibilă.

O altă greșeală de concepție a lucrării acad. Iorgu Iordan este subaprecierea sintaxei, căreia nu-i acordă decât 34 pagini, față de fonetică și morfologie care cuprind 205 pagini.

Gramatica acad. Al. Rosetti și J. Byck are la bază concepția structuralistă și formalistă. « În concepția noastră — spun autorii în Prefață — morfologia operează cu semnul lingvistic (forma lingvistică sau cuvântul), și are drept scop să descrie *sistemul* în care intră semnele (formele sau cuvintele) unei limbi și să lămurească funcțiunea și valoarea sau sensul acestor semne » (p. 6—7).

Autorii se feresc nu numai de a da indicații normative, ci și de a da definiții categoriilor gramaticale. Pe ei nu-i interesează, spre exemplu, definirea termenului de subiect, predicat, atribut etc., ci doar sistemul de relații prin care un cuvânt poate deveni subiect, predicat etc. În ce privește fonetica, autorii adoptă integral poziția fonologiei structuraliste a școlii dela Praga, afirmând că « numai valoarea *funcțională* a sunetelor trebuie reținută de gramatic pentru studiul său » (p. 6). Sintaxa propriu zisă este neglijată de ei chiar mai mult decât în lucrarea acad. Iorgu Iordan, neacordându-i-se decât 10 pagini față de 161 pagini pentru fonetică și morfologie.

Pentru fosta Academie Română, dela eșecul gramaticii lui Timotei Cipariu, alcătuirea unei gramatici științifice a limbii române n'a mai constituit nici o preocupare. Un fapt semnificativ în ce privește desconsiderarea care a existat sub regimul burghezo-moșieresc față de gramatică și de studiul limbii în general este, între altele, legea învățământului din 1908, care nu prevedea studiul gramaticii în cursul superior al liceului și nici în universitate, situație care s'a menținut până la reforma învățământului din 1948, înfăptuită de regimul de democrație populară. Cât de mult era neglijată gramatica în cadrul studiilor despre limbă în sânul fostei Academii Române, se vede și din faptul că nici unul dintre lingviștii care s'au bucurat de « reputație » în generația trecută, ca O. Densusianu sau S. Pușcariu, n'au alcătuit o gramatică a limbii române, deși lipsa ei era atât de adânc simțită.

Lipsa de interes a fostelor clase stăpânitoare pentru desvoltarea şi cultivarea limbii române mergea mână în mână cu snobismul, cu preferinţa pentru limbile străine, în deosebi pentru cea franceză. « În România burghezo-moşierească de până mai ieri, clasele exploatatoare şi savanţii lor înstrăinaţi de cultura naţională a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare, plasaţi pe poziţia cosmopolitismului, au folosit, conştient sau inconştient, limba franceză, limba stăpânilor lor, creând şi întreţinând prejudecata incapacităţii limbii noastre de a contribui la desvoltarea ştiinţei, pentru a dura un zid chinezesc între ştiinţă şi popor » [1].

Desconsiderarea studiului gramaticii, a legăturii lingvisticii cu şcoala, lipsa manualelor şi metodicilor de predare, concepţia greşită a Dicţionarului Academiei au avut o cauză comună: idealismul şi cosmopolitismul lingvisticii burgheze din ţara noastră, « concepţii care au dus la decăderea şi sterilitatea lingvisticii române » [2]. « Aşa se explică — scrie ziarul « Scânteia » din 25 Iulie 1951 — de ce în şcoală limba română şi limbile străine se învăţau cu totul neştiinţific. Elevii şi studenţii, ieşind din şcoli, vorbeau şi scriau cu greşeli gramaticale şi ortografice » [3].

După eliberarea ţării noastre de către glorioasa armată sovietică şi cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare condusă de P.C.R., cultura românească s'a putut îmbogăţi din nesecatul izvor al ştiinţei sovietice. Dar situaţia în ceea ce priveşte studiul gramaticii limbii române nu s'a schimbat. Unii lingvişti din ţara noastră n'au adâncit dela început îndeajuns învăţătura marxist-leninistă şi nu au tras concluziile necesare pentru studiul ştiinţific al limbii române. Ei au rămas pe vechile poziţii idealiste, care acordau gramaticii o importanţă redusă, considerând-o ca o disciplină formală, şi n'au desvoltat, în spirit marxist, studiile asupra gramaticii limbii noastre.

Ţinând seama de această situaţie, Prezidiul Academiei R.P.R. a încredinţat încă din 1949 Institutului de lingvistică din Bucureşti sarcina importantă şi de mare răspundere a alcăturii primei gramatici ştiinţifice şi a dicţionarului limbii române.

Deoarece elaborarea acestor lucrări a fost greşit concepută de fosta conducere a Institutului (acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti şi Al. Graur), Prezidiul Academiei R.P.R. a fost nevoit să numească, în Iunie 1952, o nouă conducere, cu sarcina de a aduce cât mai urgent la îndeplinire aceste lucrări pe baza învăţăturii marxiste despre limbă.

Gramatica de faţă, este una din traducerile în viaţă a chemării Partidului Muncitoresc Român pentru înflorirea lingvisticii în patria noastră, pentru cultivarea şi desvoltarea limbii române.



Baza ştiinţifică pe care colectivul Institutului de lingvistică din Bucureşti a alcătuit gramatica de faţă a fost învăţătura marxistă despre gramatică şi structura gramaticală a limbii, cuprinsă în clasica lucrare a lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii ».

Pentru alcătuirea unei gramatici nici nu există o bază teoretică mai solidă decât învăţătura lui I.V. Stalin, care acordă, pentru întâia oară, acestei discipline importanţa excepţională ce oare în studiul limbii.

---

[1] Impotriva cosmopolitismului în ştiinţă,în «Lupta de clasă» Ianuarie-Martie 1949, p. 90.
[2] O desbatere care nu şi-a atins scopul, în « Contemporanul » din 27 Februarie 1953.
[3] Pentru înflorirea lingvisticii în Patria noastră, în « Scânteia » nr. 2100 din 25 Iulie 1951.

Felul în care I. V. Stalin defineşte natura şi rolul gramaticii, ca şi procesul formării şi desvoltării structurii gramaticale, constituie singurul fundament teoretic pentru studiul materialist al gramaticii.

În concepţia marxistă, gramatica nu este o sumă de reguli pentru învăţarea limbilor, ci ştiinţa despre structura gramaticală a limbii comune întregului popor, ştiinţa principiilor şi modificărilor ei istorice [1]. În cadrul disciplinelor lingvistice, gramatica ocupă, în concepţia stalinistă, primul loc, obiectul ei fiind însăşi « esenţa specificului limbii ».

Nici sunetele, nici cuvintele, luate izolat, nu formează o limbă, ele având un sens numai în cuprinsul propoziţiilor constituite pe baza gramaticii. De aceea, la baza studiului limbii nu poate fi pusă teoria componenţei ei fonetice şi a modificărilor fonetice din limbă, aşa cum au făcut neogramaticii.

Nici vocabularul, care se găseşte în continuă schimbare, nu formează baza limbii, « deşi fără el nu este de conceput nici o limbă » [2].

Temelia limbii, esenţa specificului ei, o formează — arată I. V. Stalin — structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte.

Sunetele şi cuvintele constituie numai un material de construcţie la dispoziţia gramaticii, care le combină în propoziţii şi fraze, după regulile specifice fiecărei limbi. Numai prin gramatică « limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gândurile umane în învelişul material al limbii » şi numai prin ea limba capătă « armonie şi înţeles » [3].

Specificul structurii gramaticale constă în faptul că ea operează prin generalizări, prin categorii abstracte. I. V. Stalin o aseamănă în această privinţă cu geometria, deoarece gramatica, făcând abstracţie de particular şi concret în cuvinte cât şi în propoziţii, « ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor şi a îmbinărilor lor în propoziţii şi construeşte din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale » [4]. Formula unei declinări sau conjugări se aplică oricăror substantive sau verbe de un anumit fel, aşa precum şi formula geometrică a unui triunghi se aplică tuturor triunghiurilor asemănătoare.

Dar categoriile şi legile gramaticale nu s'au născut spontan şi n'au fost totdeauna aşa cum le constatăm astăzi. I. V. Stalin a arătat că ele sunt rezultatul unei lungi desvoltări istorice a limbii, produsul evoluţiei şi perfecţionării ei îndelungate. Istoria oricărei limbi ne arată trecerea ei dela forme gramaticale neregulate şi greoaie spre forme cât mai precise şi mai adecvate. Studiul limbilor primitive ne arată, spre exemplu, că în foarte numeroase cazuri pluralul substantivelor se exprimă prin cuvinte cu totul diferite de singular şi tot astfel diferitele timpuri ale unei acţiuni nu se exprimau prin unul şi acelaşi cuvânt de bază, ci prin cuvinte diferite după momentul acţiunii.

Fiecărei limbi îi sunt proprii categoriile ei gramaticale, care o caracterizează. Astfel, spre exemplu, substantivele în limba rusă şi română prezintă forme diferite după gen, număr şi caz. În limba franceză ele variază numai după

---

[1] N. S. Pospelov, I. V. Stalin şi structura gramaticală a limbii, în Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, Ed. Acad. R.R.R., Bucureşti, 1953.

[2] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 21.

[3] Ibidem, p. 21, 22.

[4] Ibidem, p. 22.

gen şi număr. În limba română şi rusă există trei genuri la substantive. Franceza cunoaşte numai două: masculin şi feminin.

Existenţa categoriilor gramaticale specifice fiecărei limbi demonstrează clar absurditatea încercărilor lingvisticii idealiste şi cosmopolite de a stabili o « gramatică universală », valabilă pentru toate limbile. Ignorând specificul concret al limbilor şi căutând să stabilească în limbă factori şi categorii « general umane », lingvistica structuralistă reia principiile care stau la baza « Gramaticii generale şi raţionale » dela Port-Royal, apărută în 1660 şi alcătuită pe străvechea concepţie aristotelică a identităţii categoriilor logicii formale cu cele gramaticale.

Pe o poziţie tot atât de greşită s'a plasat şi N. I. Marr, concepând limba ca un produs de clasă şi ca un fenomen de suprastructură. El a căutat să explice apariţia categoriilor gramaticale prin desvoltarea diferitelor formaţiuni social-economice. Astfel, spre exemplu, pentru el apariţia pronumelui era legată de desvoltarea proprietăţii, iar apariţia gradelor de comparaţie de despărţirea societăţii în clase. N. I. Marr era convins că prin analiza semantică se pot explica toate categoriile gramaticale, inclusiv prepoziţiile şi conjuncţiile.

Combătând cu hotărîre poziţia lui N. I. Marr, I. V. Stalin a arătat că numai o vulgarizare grosolană a marxismului l-a putut duce pe N. I. Marr la ideea că fiecare « limbă de clasă » îşi are gramatica ei « de clasă », că există o « gramatică burgheză » şi o « gramatică proletară ». Aceste afirmaţii denotă « ignoranţă în problemele marxismului şi completa neînţelegere a naturii limbii » [1].

Pentru ştiinţa materialist-dialectică a limbii, categoriile gramaticale nu pot fi identificate nici cu categoriile statice ale logicii formale, cum pretind idealiştii, nici cu evoluţia bazelor şi suprastructurilor, cum au susţinut, greşit, N. I. Marr şi şcoala sa.

I. V. Stalin a arătat că structura gramaticală şi-a precizat categoriile şi regulile ei pe măsura progreselor gândirii şi a posibilităţilor acesteia de a abstractiza şi generaliza ceea ce este comun şi esenţial în cazurile asemănătoare.

Structura gramaticală este cel mai stabil element al limbii. « Elaborată în decursul epocilor şi intrată în carnea şi sângele limbii » [2], ea se schimbă mai încet decât fondul principal de cuvinte. Cu timpul, ea se schimbă, « se îmbogăţeşte cu reguli noi, dar principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui şir de epoci » [3].

În orice limbă se pot constata în fiecare moment forme gramaticale perimate, neproductive, care se elimină treptat din uz, şi altele care sunt pe cale de formare.

Schimbările în structura gramaticală se produc încet şi devin perceptibile numai după vreme îndelungată. Aceste schimbări se fac în sensul perfecţionării structurii gramaticale, în sensul precizării şi îmbogăţirii regulilor ei. Astfel, în evoluţia limbilor, întâiul mod cunoscut de legare a diferitelor propoziţii între ele a fost juxtapunerea. Dar prin acest procedeu raportul între propoziţii era neprecis şi se puteau ivi numeroase confuzii. Cu vremea, desvoltându-se coordonarea şi subordonarea prin conjuncţii, diferitele raporturi în frază au devenit mai clare şi mai precise.

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 18.

[2] Ibidem, p. 23.

[3] Ibidem.

Este destul, în această privință, să comparăm bunăoară sintaxa limbii române din textele secolului al XVI-lea cu cea a limbii române de astăzi pentru a constata felul în care sintaxa limbii noastre s'a desvoltat și și-a precizat regulile. Astfel, în secolul al XVI-lea, constatăm un număr relativ mic de conjuncții, având fiecare mai multe funcțiuni. Cu timpul însă, în limba literară s'au desvoltat, alături de conjuncțiile simple, numeroase conjuncții compuse și locuțiuni conjuncționale, specifice fiecărei categorii de propoziții subordonate.

Pentru cunoașterea structurii gramaticale a unei limbi, I. V. Stalin a arătat marea importanță a studierii legilor interne de desvoltare proprii limbii respective. Aceste legi se referă la structura specifică a părților componente ale limbii — vocabularul, structura gramaticală, fonetica — la relațiile dintre ele și la schimbările care se produc în limbă ca rezultat al mecanismului ei de funcționare.

O astfel de lege, este, spre exemplu, în limba română, cumularea caracteristicilor care deosebesc pluralul de singular la substantive sau o persoană de alta la verbe, nu numai prin desinențe, ci și prin modificări în tema cuvântului. Pluralul *cărți* se deosebește de singularul *carte*, pe lângă desinență, prin modificarea vocalei *a* din temă în *ă* și prin transformarea lui *t* în *ț*. Pluralul *căști* mai are comun cu singularul doar sunetul inițial, toate celelalte sunete fiind deosebite de cele ale singularului *cască*. Tot astfel formele verbale *port*, *porți*, *poartă*, *purtăm* se deosebesc una de alta, pe lângă desinențe, prin modificări în tema verbului: *t* din temă se transformă în *ț* la persoana a II-a, *o* în *oa* la persoana a III-a și *o* în *u* la persoana I plural.

Acțiunea legilor interne caracterizează adeseori o întreagă familie de limbi. Astfel este, spre exemplu, în familia limbilor romanice, legea reducerii flexiunii nominale, care a făcut ca aceste limbi să nu mai distingă cazurile după desinențe. Singura dintre limbile romanice care a mai păstrat doar două sau, în unele cazuri, trei din cele șase cazuri ale latinei este limba română.

Arătând că structura gramaticală a limbii poate fi înțeleasă numai pe bază istorică, I. V. Stalin a creat cu adevărat temeiurile științifice ale gramaticii ca disciplină lingvistică. Lingvistica burgheză se mărginea să descrie structura gramaticală a limbii, dar nu o putea explica din punct de vedere științific, deoarece neglija procesul ei de formare. Când lingviștii burghezi au început să studieze structura gramaticală a limbii din punct de vedere istoric, ei au făcut o separație totală între gramatica descriptivă și istorică.

Adevărata știință a limbii nu se poate mulțumi însă să constate că astăzi se vorbește într'un anumit fel, ci trebuie să explice de ce se vorbește în acest fel și cum s'a ajuns la respectiva formă lingvistică. Răspunsul la aceste întrebări îl poate da numai studiul istoric al limbii și al legilor ei interne de desvoltare.

Opoziția între studiul descriptiv și cel istoric al limbii a fost susținută în deosebi de F. de Saussure și de școala sa, după care gramatica istorică nu numai că este lipsită de sens, ci și imposibil de studiat. Pentru F. de Saussure, studiul limbii trebuie limitat la sistemul ei actual. Concepția lui idealistă l-a împiedicat să vadă că evoluția limbii dela o stare la alta este riguros condiționată de istoria poporului care a creat-o și care o vorbește și că nu poate fi separat studiul stării actuale a limbii de studiul istoriei ei.

Așa precum a arătat Friedrich Engels în « Anti-Dühring », conținutul și forma limbii « nu pot fi înțelese decât dacă se urmărește nașterea și desvoltarea

ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rând formele sale ieşite din uz şi în al doilea rând limbile înrudite vii şi moarte » [1].

Cunoaşterea evoluţiei limbii în lumina legilor ei de desvoltare are, pe lângă valoarea ştiinţifică propriu zisă, o imensă importanţă practică în acţiunea de cultivare a limbii.

Această acţiune poate fi făcută numai pe baza cunoaşterii ştiinţifice a legilor desvoltării limbii, prin folosirea acestor legi pentru a face din limbă instrumentul de comunicare necesar societăţii, deoarece « fără o limbă înţeleasă de societate şi comună pentru membrii ei, societatea îşi încetează producţia, se destramă, şi încetează de a exista ca societate » [2]. Limba nu-şi poate îndeplini cu succes funcţiunea ei de instrument de comunicare şi exprimare a gândirii dacă nu este şi îndrumată.

Arătând că legile naturii şi ale economiei au un caracter obiectiv, I. V. Stalin a precizat că ele nu pot fi nici suprimate, nici create de oameni. Oamenii pot doar « să descopere legile, să le cunoască, să şi le însuşească, să înveţe să le aplice în deplină cunoştiinţă de cauză, să le folosească în interesul societăţii şi în felul acesta să le supună, să ajungă să le domine » [3].

Cunoaşterea legilor limbii este singurul mijloc de a putea influenţa desvoltarea ei, şi aceasta numai în sensul întăririi legilor ei interne, a tendinţelor ei fireşti. Încercarea de a influenţa limba în sens contrar acestor legi nu poate duce decât la un eşec total, de felul celui suferit de latinişti, de italienismul lui Eliade Rădulescu sau de purismul lui Aron Pumnul. Cultivarea limbii poate avea succes numai când ea decurge din cerinţele desvoltării limbii şi când este făcută cu respectarea acestor legi.

Opera de cultivare şi perfecţionare a limbii este puternic sprijinită de tezele lui I. V. Stalin cuprinse în ultima sa lucrare « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. ». În această operă clasică, I. V. Stalin a arătat puterea omului socialist în faţa legilor naturii şi societăţii, rolul lui activ în opera de transformare a naturii şi a vieţii sociale. Cunoscând legile obiective, oamenii nu mai sunt neputincioşi faţă de ele, ci pot să le aplice în interesul societăţii.

Marele ajutor dat oamenilor muncii prin îndrumările lui I. V. Stalin asupra folosirii legilor naturii şi societăţii a fost apreciat de tovarăşul G. M. Malenkov astfel: « Uriaşa însemnătate a lucrărilor teoretice ale tovarăşului Stalin constă în aceea că ele pun în gardă împotriva alunecării pe deasupra lucrurilor, pătrund în adâncul fenomenelor, în fondul însăşi al proceselor de desvoltare a societăţii, ne învaţă să vedem în germene acele fenomene care vor determina desfăşurarea evenimentelor, ceea ce face posibilă previziunea marxistă » [4].



Prin alcătuirea primei gramatici ştiinţifice a limbii române, Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. satisface o adâncă nevoie a culturii noastre. Învăţământul de toate gradele şi toţi oamenii muncii aşteptau

[1] Friedrich Engels, Anti-Dühring, Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a, p. 378.

[2] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 21.

[3] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 10.

[4] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-a al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 123.

de mult întocmirea unei călăuze științifice în domeniul limbii noastre, care să arate bogatele ei posibilități de exprimare în formele cele mai limpezi, mai precise, mai sugestive.

Nevoile societății de astăzi reclamă o limbă unitară, înțeleasă de toți și cu reguli bine precizate.

Precizarea regulilor gramaticale nu trebuie însă înțeleasă într'un sens rigid, de imobilizare a limbii în anumite forme, ceea ce ar fi de altfel imposibil. Procesul permanent de desvoltare și îmbogățire a limbii nu poate permite închiderea ei în forme rigide, cu caracter definitiv.

Dar funcțiunea limbii ca mijloc de comunicare, rolul ei ca formă a culturii naționale, impune lingviștilor sarcina concretizării normelor ei gramaticale.

Limba pe care gramatica a căutat s'o fixeze în reguli este limba literară contemporană, care constituie forma cea mai îngrijită a limbii naționale pe care o vorbim astăzi. Graiurile regionale, explicabile prin izolarea în care au trăit, în trecut, provinciile țării noastre, sunt treptat înlocuite de o limbă națională unitară. Această unitate a limbii române se afirmă și se întărește în deosebi astăzi, în cursul procesului istoric de formare a națiunii noastre socialiste.

Precizarea regulilor gramaticale și a normelor în gramatica de față s'a făcut în deosebi pe baza operelor literare din secolele al XIX-lea și al XX-lea, precum și pe baza practicii vii a limbii din zilele noastre. Articolele și cuvântările tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej și documentele de partid și de stat au fost folosite ca material de bază pentru limba curentă de astăzi, în deosebi în volumul care cuprinde Sintaxa.

Noua gramatică a căutat deci să fixeze situația obiectivă existentă în structura gramaticală a limbii noastre literare. Ea are astfel, în primul rând, un caracter descriptiv.

Dar, pe lângă caracterul ei descriptiv, o gramatică își îndeplinește adevăratul ei rol numai când are și un caracter normativ. Deci, acolo unde formele de exprimare prezintă fluctuații sau imprecizîuni, îi revine gramaticii rolul de a arăta forma corectă corespunzătoare sau exprimarea literară cea mai recomandabilă, în funcție de tendințele de desvoltare a limbii potrivit legilor ei interne. « Atitudinea conștientă față de structura gramaticală a limbii—se spune în Cuvântul înainte al Gramaticii limbii ruse a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, față de legile ei fundamentale și față de regulile ei particulare contribuie la folosirea mai corectă a limbii materne, însușite din copilărie, la exprimarea mai exactă a gândurilor și la înțelegerea mai bună a celor auzite și citite. Odată cu aceasta, atitudinea conștientă față de structura gramaticală a limbii contribuie la desăvârșirea limbii naționale comune... De aceea, o gramatică descriptivă și normativă, bazată pe studierea științifică a problemelor structurii limbii, are o mare însemnătate practică pentru cercurile largi ale celor ce vorbesc și scriu » [1].

Noua gramatică a căutat să-și îndeplinească această menire. Ea va putea servi ca îndreptar științific atât marilor mase pentru ca ele să vorbească și să scrie corect limba română, cât și pentru scriitori, pentru propagandiști, pentru profesori, adică pentru toți cei care au sarcina, de a explica, instrui și convinge. Ea va constitui baza gramaticii școlare, dându-i acesteia caracterul științific corespuntător importanței ei în învățarea limbii.

---

[1] Grammatika russkogo iazîka (sub redacția Acad. V. V. Vinogradov și a membrilor corespondenți ai Academiei de Științe din U.R.S.S.: E. S. Istrina și S. G. Barhudarov). Moscova, 1952, v. 1, p. 3.

Tratarea problemelor în gramatica de față, împărțirea materiei și capitolele noi pe care le cuprinde o deosebesc simțitor de gramaticile alcătuite în trecut.

Potrivit învățăturii marxiste, după care limba este un produs istoric format în decursul evoluției de veacuri a poporului care a creat-o și o vorbește, lucrarea de față cuprinde la începutul fiecărui capitol o scurtă schiță istorică a evoluției formelor limbii noastre, dela limba latină și slavă până astăzi, dând adeseori și în cuprinsul diferitelor capitole explicațiile istorice socotite necesare.

Introducerea analizei principiilor vocabularului ca prim capitol al gramaticii constituie aplicarea învățăturii marxiste privitoare la raporturile dintre vocabular și gramatică. Cuvintele limbii formând materialul de construcție al formelor și regulilor gramaticale, studiul principiilor vocabularului își are de fapt locul firesc la începutul oricărei gramatici științifice.

Pentru întâia oară într'o gramatică a limbii române i se dă foneticii importanța cuvenită, ca parte a studiului limbii care se ocupă cu învelișul material al cuvintelor. Ținând seamă de faptul că în procesul de unificare a unei limbi, care se afirmă în primul rând prin structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, deprinderile fonetice regionale dovedesc în general o mare persistență, unitatea laturii sonore a limbii trebuie să constituie o importantă problemă pentru o gramatică științifică. De aceea, gramatica de față, pe lângă descrierea amănunțită a sunetelor limbii române, a căutat să stabilească, pe cât posibil, toate indicațiile normative pentru o pronunțare corectă a sunetelor limbii noastre, pentru a asigura astfel o exprimare precisă și unitară, în conformitate cu uzul literar și tendințele actuale ale limbii.

Morfologia cuprinde și ea părți noi față de gramaticile din trecut. Pentru întâia oară într'o gramatică a limbii române, procedeele de formare a cuvintelor sunt studiate în legătură cu fiecare parte de vorbire, în capitolul de morfologie privitor la partea de vorbire respectivă.

O altă caracteristică a gramaticii de față este tratarea sintaxei părților vorbirii în cuprinsul morfologiei, forma și funcțiunea unei categorii gramaticale fiind indisolubil legate în actul vorbirii. Părți noi ale morfologiei sunt, spre exemplu, tratarea declinării substantivelor după genuri, adică după modul cum ea se efectuează de fapt în limba română, și diatezele la verb.

În capitolul despre verb se dă, pentru întâia oară într'o gramatică a limbii române, desvoltarea cuvenită părții privitoare la verbele reflexive, care constituie o caracteristică a limbii noastre, fiind un mijloc important de îmbogățire a expresivității ei.

Părțile de vorbire neflexibile (adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția), care în gramaticile din trecut erau tratate sumar, în câteva rânduri, sunt analizate fiecare în gramatica de față, în mod amplu, corespunzător frecvenței și rolului lor în limba noastră. Pentru fiecare din aceste categorii gramaticale se stabilesc funcțiunile multiple pe care le au în cadrul construcțiilor gramaticale și se dau indicații normative asupra folosirii și valorii lor stilistice.



Prin alcătuirea gramaticii de față, colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din București s'a străduit să aplice învățătura marxistă despre rolul și funcțiunea gramaticii ca factor educativ, de cunoaștere și de cultivare a limbii naționale.

Munca colectivului care a alcătuit gramatica a fost mult ușurată de însușirea bogatei experiențe sovietice în materie de gramatică. Manualul de gra-

matică al lui Zemski, Kriucikov şi Svetlaev, de asemenea cel al lui Finkel şi Bajenov, dar în deosebi « Gramatica limbii ruse », volumul I (Fonetica şi Morfologia), alcătuită de Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice sub redacţia acad. V. V. Vinogradov apărută în 1952, ne-au servit ca o preţioasă îndrumare metodologică, atât în planul nostru de ansamblu, cât şi în felul de a interpreta numeroase probleme speciale.

Dar nu numai concepţia de bază în alcătuirea acestei lucrări a deosebit munca de astăzi a Institutului faţă de cea a lingviştilor din trecut, ci şi metoda de muncă. În alcătuirea gramaticii, ca şi în alcătuirea celorlalte lucrări care se elaborează astăzi în Institut, s'a folosit metoda muncii în colectiv. Suntem convinşi că numai pe această cale se pot obţine rezultatele pe care poporul muncitor le aşteaptă de aici înainte dela oamenii de ştiinţă.

Volumul de faţă, care cuprinde Vocabularul, Fonetica şi Morfologia, a fost terminat la începutul anului 1953 şi supus în ziua de 6 Februarie 1953 desbaterii Consiliului Ştiinţific lărgit al Institutului.

Pe baza criticilor şi observaţiilor făcute în cadrul desbaterii din ziua de 6 Februarie şi a celor apărute în presă, proiectul a fost revizuit şi definitivat în luna Aprilie 1953.

Al doilea volum al gramaticii de faţă, care cuprinde Sintaxa, a fost terminat şi dat la tipar în luna Februarie 1954.

În acest fel s'a realizat o veche năzuinţă culturală a poporului nostru, meritul înfăptuirii ei revenind în primul rând celor care au luat această iniţiativă şi au sprijinit-o nelimitat moral şi material: Partidul Muncitoresc Român, Guvernul R.P.R. şi Prezidiul Academiei R.P.R.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

PROBLEMELE DE LINGVISTICĂ ÎN LUMINA LUCRĂRII LUI I. V. STALIN „PROBLEMELE ECONOMICE ALE SOCIALISMULUI ÎN U.R.S.S." ŞI A HOTĂRÎRILOR CONGRESULUI AL XIX-LEA AL P.C.U.S. *

DE

V. V. VINOGRADOV

1

A 35-a aniversare a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a coincis cu evenimente de importanţă istorică mondială. Apariţia noii lucrări a lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », Hotărîrile şi Directivele Congresului al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, cuvântarea lui I. V. Stalin rostită la şedinţa de închidere a acestui congres — toate aceste evenimente istorice marchează noua etapă de desvoltare în care se găseşte poporul sovietic. In documentele istorice publicate este sintetizată uriaşa experienţă a construirii societăţii socialiste în Uniunea Sovietică, este caracterizată influenţa acesteia asupra desvoltării mişcării revoluţionare şi muncitoreşti din întreaga lume, este trasat programul construirii comunismului în Uniunea Sovietică şi al consolidării păcii în lumea întreagă.

Lucrarea lui I. V. Stalin «Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » are o mare însemnătate pentru teoria marxist-leninistă, pentru întreaga noastră activitate practică, pentru desvoltarea societăţii socialiste, pentru desvoltarea şi întărirea continuă a întregii ştiinţe sovietice. In această lucrare sunt analizate în chip multilateral legile producţiei sociale şi ale repartiţiei bunurilor materiale în societatea socialistă, sunt indicate legea economică fundamentală a capitalismului contemporan şi legea economică fundamentală a socialismului, sunt arătate căile trecerii treptate dela socialism la comunism. Prin generalizările făcute în domeniul teoriei economice, I. V. Stalin nu a determinat numai mersul înainte al economiei politice marxist-leniniste, dar a lămurit totodată o serie întreagă de probleme de bază ale ştiinţei marxiste, probleme importante pentru cele mai variate ramuri ale cunoaşterii. Intreaga ştiinţă înaintată se îmbogăţeşte necontenit, înarmată cu clasica operă a lui I.V. Stalin. Lingvistica sovietică, readusă la o viaţă ştiinţifică dinamică prin apariţia lucrării clasice a lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii », capătă în noua lucrare a genialului conducător

---

[1] Articol de fond apărut în revista « Voprosî iazîkoznaniia » nr. 1/1953.

şi învăţător indicaţii şi mai profunde în numeroase probleme fundamentale ale teoriei marxiste privind desvoltarea diferitelor fenomene sociale, inclusiv limba.

In lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » este subliniată în primul rând teza marxistă cu privire la caracterul obiectiv al legilor ştiinţei. I. V. Stalin arată că « ştiinţa nu poate să fiinţeze şi să se desvolte fără a recunoaşte legile obiective, fără a studia aceste legi » [1]. « Marxismul — ne învaţă I. V. Stalin — concepe legile ştiinţei — indiferent dacă este vorba de legile ştiinţelor naturii sau de legile economiei politice — ca o oglindire a proceselor obiective care au loc independent de voinţa oamenilor. Oamenii pot să descopere aceste legi, să le cunoască, să le studieze, să ţină seamă de ele în acţiunile lor, să le folosească în interesul societăţii, dar ei nu pot să le schimbe sau să le suprime. Cu atât mai mult ei nu pot să formeze sau să creeze noi legi ale ştiinţei » [2]. Această teză are o legătură directă şi cu legile desvoltării limbii. Legile ştiinţei limbii oglindesc procesele istorice obiective în desvoltarea limbii, care au loc independent de voinţa oamenilor.

Cunoaşterea legilor de desvoltare a limbii trebuie să ajute societăţii să se orienteze mai bine în problemele stabilirii normelor limbii, în aprecierea caracterului, mijloacelor şi posibilităţilor de reglementare şi de dirijare a diferitelor procese din desvoltarea limbilor naţionale. Nu încape îndoială că cunoaşterea legilor de desvoltare a limbii şi posibilitatea de a trage din aceste legi concluzii practice pot servi ca factor important al activităţii creatoare, inovatoare a scriitorului, artist al cuvântului. Numai prin înţelegerea semnificaţiei proceselor ce au loc în limbă, le vom putea « . . . dirija apoi cu pricepere, corespunzător cu tendinţa generală de desvoltare » [3].

Legilor de desvoltare a limbii le poate fi aplicată de asemenea indicaţia lui I. V. Stalin cu privire la limitarea istorică a legilor economiei politice: « Una dintre particularităţile economiei politice — spune I. V. Stalin — constă în faptul că legile ei, spre deosebire de legile ştiinţelor naturii, nu sunt legi de lungă durată, că aceste legi sau în orice caz majoritatea lor acţionează în decursul unei perioade istorice determinate, după care ele cedează locul unor legi noi. Legile acestea, însă, nu sunt suprimate, ci îşi pierd puterea datorită unor noi condiţii economice şi părăsesc scena pentru a ceda locul unor legi noi, care nu se creează prin voinţa oamenilor, ci apar pe baza unor condiţii economice » [4].

Desigur că această caracterizare precisă şi clară a legilor economice nu poate fi aplicată în întregime, în mod mecanic, legilor de desvoltare a limbii. Schimbările calitative din limbă se produc fără cataclisme, fără « explozii ». Legea trecerii treptate a limbii dela o stare calitativă la alta este valabilă pentru toate epocile de desvoltare a limbii, efectuarea treptată a schimbărilor în structura limbii caracterizează întreaga istorie a limbii. După apariţia lucrării lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii » a devenit clar pentru toţi că legile de desvoltare a limbii au calităţile lor specifice, că acestea sunt legi interne ale limbii, adică proprii limbii ca fenomen social specific. Unele din ele sunt comune tuturor

---

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 192.

[2] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 11.

[3] I. V. Stalin, Opere, Ed. P.M.R., 1950, vol. 6, p. 42.

[4] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 15.

limbilor, decurgând din natura şi structura socială a limbii, altele sunt specifice unor anumite limbi sau grupuri de limbi înrudite. Dar şi unele şi altele (sau, după cum se exprimă lingviştii, « legile interne generale şi legile particulare de desvoltare a limbii ») sunt determinate de condiţiile sociale de desvoltare a limbii şi de funcţiile sociale ale limbii în desvoltarea lor istorică. Se înţelege dela sine că « durata » diferitelor legi de desvoltare a limbii nu este egală.

Pentru lingvistică este foarte importantă şi indicaţia lui I. V. Stalin că în domeniul desvoltării economice trebuie deosebite legi generale şi legi specifice, delimitate de epoci determinate. « In desvoltarea lor economică — ne învaţă I. V. Stalin, referindu-se la greşelile tov. Iaroşenco — diferitele formaţii sociale sunt supuse nu numai legilor economice specifice, ci şi acelor legi economice care sunt comune pentru toate formaţiile, de pildă, legi de felul legii unităţii forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie în producţia socială unică, de felul legii raporturilor dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie în procesul desvoltării tututor formaţiilor sociale. Prin urmare, formaţiile sociale nu sunt numai separate una de alta prin legile lor specifice, ci sunt şi legate una de alta prin legi economice, comune tuturor formaţiilor » [1].

Astfel, « marxism-leninismul ne învaţă că, în afară de legile generale ale desvoltării societăţii, mai există şi legi speciale, specifice desvoltării, fiecărei formaţii sociale, dar şi legile generale se manifestă într'o formă aparte în fiecare formaţie socială » [2]. Aplicată la limbă, noţiunea de « legi specifice » capătă un conţinut specific: aceste legi sunt specifice istoriei unei anumite limbi concrete (sau unui grup de limbi înrudite) şi unei anumite perioade istorice a desvoltării ei. In desvoltarea limbii ca fenomen social specific trebuie deosebite legile interne — comune şi proprii oricărei limbi în toate etapele istoriei sale — şi legile specifice, care acţionează în unele perioade de desvoltare a unei anumite limbi sau a unui anumit grup de limbi înrudite.

Indicaţia stalinistă capătă pentru noi o importanţă şi mai mare dacă ne gândim că unii lingvişti sovietici au încercat să opună legile generale ale limbii legilor interne de desvoltare a unor limbi şi a unor grupuri de limbi înrudite.

Insemnătatea legilor generale de desvoltare a limbii constă nu numai în faptul că aceste legi sunt proprii tuturor limbilor şi tuturor epocilor de desvoltare, că ele caracterizează legile generale de desvoltare a oricărei limbi, cu toate că, în mod firesc, ele se manifestă în forme concrete şi variate, dar şi faptul că ele exprimă specificul desvoltării limbii şi caracterul legăturii dintre această desvoltare şi desvoltarea celorlalte fenomene sociale.

I. V. Stalin ne învaţă că desvoltarea diferitelor fenomene sociale şi chiar desvoltarea aceluiaşi fenomen social, dar în diferite epoci istorice, este supusă unor legi diferite şi că schimbările calitative din diferite fenomene sociale se desfăşoară în forme diferite. In lucrarea « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », I. V. Stalin a descoperit şi a definit specificul desvoltării economice în condiţiile socialismului. I. V. Stalin a explicat contradicţia dialectică care apare în domeniul mărfurilor pe treapta respectivă de desvoltare a societăţii noastre socialiste: « . . . în domeniul comerţului exterior mijloacele de producţie fabricate în întreprinderile noastre păstrează proprietatea de mărfuri

---

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 161.

[2] O mare contribuţie la ştiinţa marxist-leninistă [redacţional]. « Comunist », Moscova, 1952, nr. 20, p. 13.

atât în fond, cât şi formal, pe când în domeniul circulaţiei economice din interiorul ţării mijloacele de producţie îşi pierd proprietatea de mărfuri, încetează de a fi mărfuri şi ies în afara sferei de acţiune a legii valorii, păstrându-şi numai învelişul exterior de mărfuri (calcularea etc.) » [1]. Astfel are loc trecerea dela o stare calitativă la alta într'o serie întreagă de categorii economice, ca: mărfurile, banii, băncile, — în condiţiile noastre socialiste. Aceste categorii, pierzând vechile funcţii şi căpătând funcţii noi, păstrează vechea formă utilizată în orânduirea socialistă. « Se înţelege că aceste forme vechi nu vor exista o veşnicie; treptat ele vor deveni inutile şi vor dispare în procesul trecerii de la socialism la comunism » [2].

I. V. Stalin a concretizat esenţa legii desvoltării economice în condiţiile socialiste. « Chestiunea este — scrie I. V. Stalin — că în condiţiile noastre socialiste desvoltarea economică are loc nu prin revoluţii, ci prin schimbări treptate, când vechiul nu se desfiinţează pur şi simplu complet, ci îşi schimbă natura potrivit cu noul, menţinându-şi numai forma, iar noul nu nimiceşte pur şi simplu vechiul, ci pătrunde în el, îi schimbă natura, funcţiile, fără a-i sfărâma forma, ci folosind-o pentru desvoltarea noului [3] ».

Este cu totul evident că relevarea acestei forme de schimbări treptate este extrem de importantă şi valoroasă pentru o înţelegere mai profundă a proceselor schimbărilor calitative din limbă. I. V. Stalin a stabilit în lucrarea sa « Marxismul şi problemele lingvisticii » că desvoltarea limbii are loc nu « . . . pe calea distrugerii limbii existente şi a construirii uneia noi, ci pe calea desvoltării şi perfecţionării elementelor fundamentale ale limbii existente » [4]. Specificul oglindirii în limbă a realităţii istorice obiective, a legăturilor şi raporturilor proprii limbii constă în faptul că limba este indisolubil legată de istoria poporului — creatorul şi purtătorul ei; ea reflectă desvoltarea vieţii sociale şi cunoaşterea legilor lumii exterioare cu ajutorul structurii sale, pe calea perfecţionării şi desfăşurării treptate a elementelor fundamentale ale acestei structuri. Faptul că schimbările din limbă se produc treptat şi în mod inegal în diferitele părţi ale structurii limbii şi nu în întreaga limbă dintr'o dată, determină o succesiune în desvoltarea fenomenelor de limbă şi stabilitatea structurii limbii. Trecerea dela o stare calitativă a limbii la o altă stare calitativă are loc « . . . pe calea acumulării treptate şi îndelungate a elementelor noii calităţi, a noii structuri a limbii, pe calea dispariţiei treptate a elementelor calităţii vechi » [5].

In lucrarea « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.», I. V. Stalin subliniază că acumularea elementelor noii calităţi poate consta nu numai în dispariţia formei vechi sau a formelor vechi şi în înlocuirea lor prin altele noi, nu numai în diferitele moduri de apariţie a formelor noi, dar şi în schimbarea funcţiilor vechilor forme şi categorii, în pierderea de către acestea a vechilor funcţii şi în dobândirea de noi funcţii: « . . . noul . . . pătrunde în vechi, îi schimbă natura, funcţiile, fără a-i sfărîma forma, ci folosind-o pentru des-

---

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 120 — 121.

[2] D. Cesnokov, Probleme de filosofie marxistă în lucrarea lui I. V. Stalin, « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », « Comunist », Moscova, 1952, nr. 21, p. 33.

[3] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 121.

[4] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 24.

[5] Ibidem, p. 25.

voltarea noului» [1]. Din categoriile vechi se păstrează forma, aspectul exterior; dar în fond ele se schimbă radical. In desvoltarea structurii gramaticale a limbilor slave, a limbii ruse de pildă, sunt frecvente astfel de schimbări privind funcțiile categoriilor vechi fără a se sfărâma vechile lor forme de exprimare. Astfel sunt, de pildă, în istoria limbii ruse, schimbările din categoria pluralului substantivelor, în legătură cu pierderea formei dualului, cu schimbarea funcțiilor categoriei numelor colective și cu procesul de formare a numeralelor ca o parte deosebită a vorbirii; așa sunt schimbările funcțiilor cazurilor substantivelor, schimbări care se observă deosebit de limpede și nemijlocit în desvoltarea îmbinărilor formelor diferitelor cazuri cu prepoziții, precum și în lărgirea funcțiilor cazurilor genitiv, instrumental și prepozițional — locativ; așa sunt schimbările funcțiilor adjectivelor cu forma scurtă, ceea ce a dus la dispariția declinării acestora; așa sunt schimbările funcționale ale cuvintelor care desemnează numărul și care se înglobează într'o categorie specială de numerale; așa este îmbogățirea clasei adverbelor pe baza transformării funcționale a formelor nominale și verbale; așa este procesul de formare a categoriei stării, și multe altele. Tot aci se pot raporta schimbările privind funcția diferitelor tipuri de propoziții prin menținerea relativă a formelor lor, de pildă a propozițiilor impersonale, a frazelor fără conjuncții etc.

In legătură cu aceasta capătă o nouă vigoare și un nou sens vechea remarcă a lui A. A. Potebnia: «Ceea ce s'a creat anterior în limbă servește ca dublă fundamentare a noului: o parte se restructurează din nou în alte condiții și după un alt principiu, iar o altă parte își schimbă forma și sensul în ansamblu, numai datorită prezenței noului» [2]. Datorită legăturii reciproce dintre toate elementele structurii limbii, elementul nou din limbă se acordă cu toate părțile ei și deseori schimbă caracterul legăturilor și al funcțiilor diferitelor ei elemente. Se înțelege că și procesul dispariției elementelor vechii calități, legat în mod dialectic de procesul de acumulare a elementelor noii calități, se poate manifesta și desvolta în forme foarte variate. Acest fapt privește dispariția formelor și a categoriilor (de exemplu, în limba rusă — dualul, aoristul, imperfectul din sistemul formelor temporale ale verbului, cazul vocativ etc.), care sunt însoțite în mod firesc de schimbări în structura gramaticală a limbii; îngustarea și reducerea funcțiilor și legăturilor unor anumite forme și construcții, reducerea sferei lor de folosire (de exemplu, în istoria limbii literare ruse din perioada nouă — începând din secolul al XVIII-lea reducerea folosirii prepoziției *no* în combinație cu formele cazurilor prepozițional și acuzativ, a genitivului fără prepoziție după verbe cu sens de plecare, de lipsă etc.), îngustarea funcțiilor, fapt care duce la dispariția unor forme (cum sunt, de exemplu, adjectivele cu forma scurtă); apariția unei noi categorii, ca rezultat al dispariției unor forme și a schimbării funcționale a altor forme (de exemplu, în limba rusă — procesul de dispariție a formelor de declinare a participiilor active scurte și apariția categoriei gerunziului); transformarea treptată a categoriilor gramaticale odinioară vii, în «funcții» gramaticale, după expresia lui A. A. Potebnia (de exemplu, în limba rusă — categoria genului substantivelor, a numărului în sistemul numeralelor etc.); dispariția formelor capabile să producă o modificare, formare și îmbinare de cuvinte (de exemplu, formele de declinare a substantivelor de gen

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 121.
[2] A. A. Potebnia, Din însemnările la gramatica rusă, Harcov, 1888, vol. I — II, p. 126.

masculin de tipul путь « drum », formele trecutului la verbele cu radicalul în consoană, de tipul: лёг « s'a culcat », пёк « a copt », стриг « a tuns » etc.).

Astfel, problema legilor interne de desvoltare a diferitelor fenomene sociale, a caracterului schimbărilor calitative, capătă în lumina noii lucrări a lui I. V. Stalin, o concretizare şi o aprofundare continuă. Sunt foarte esenţiale indicaţiile lui I. V. Stalin cu privire la pericolul unei analize pur formale, superficiale, a fenomenelor sociale, a unei analize rupte de conţinutul social al fenomenelor, de procesele adânci ale desvoltării istorico-sociale. I. V. Stalin scrie: « Dacă privim lucrurile din punct de vedere formal, din punct de vedere al proceselor ce se desfăşoară la suprafaţa fenomenelor, putem să ajungem la concluzia greşită că categoriile capitalismului ar rămâne valabile în economia noastră »[1]. Aceste preveniri au o uriaşă însemnătate pentru lingvişti. Şi la noi se face adeseori, studiind superficial şi formal lucrurile, o apreciere antiistorică a rolului diferitelor categorii şi fenomene, chiar din conţinutul limbii contemporane. Este suficient să ne referim la caracterizările tradiţionale ale etapelor din istoria vocabularului diferitelor limbi literare prin reducerea diferitelor schimbări şi formaţii noi lexicale, uneori absolut netipice, la analiza tradiţională a aşa numitelor « slavisme » şi a funcţiilor lor în vocabularul limbii literare ruse din secolul al XIX-lea şi al XX-lea sau la absenţa unor linii istorice clare şi precise în caracterizarea formelor şi a tipurilor de îmbinare a cuvintelor în limba rusă actuală, în studierea desvoltării diferitelor forme ale propoziţiei simple, în cercetarea proceselor de formare şi perfecţionare a construcţiilor frazei etc.

I. V. Stalin subliniază că o analiză cu adevărat istorică şi marxistă face o strictă deosebire «... între procesele de desvoltare care se desfăşoară în adânc şi fenomenele de suprafaţă »[2], între vechiul, pe cale de dispariţie, şi noul, care se desvoltă. I. V. Stalin demască caracterul greşit al concluziilor la care ajung acei tovarăşi care « văd fenomenele exterioare, care licăresc la suprafaţă, dar nu văd forţele din adânc, care, deşi deocamdată acţionează pe nebăgate de seamă, vor determina totuşi mersul evenimentelor »[3]. Tocmai aceste « forţe din adânc » reprezintă conţinutul legilor interne de desvoltare a limbii. Acest principiu de distingere « a forţelor din adânc şi a fenomenelor din adânc », principiu de bază pentru o studiere cu adevărat istorică a desvoltării limbii în toate etapele existenţei sale, esenţial pentru cercetarea limbilor naţionale în starea lor actuală, cere lingvistului o analiză profund marxistă a limbii, a formei şi a conţinutului ei, a categoriilor şi funcţiilor ei, a legilor ei vii, necesită o delimitare clară şi precisă în limbă între tendinţele productive care se desvoltă şi tendinţele neproductive pe cale de dispariţie.

Este adevărat că fără o observare multilaterală a schimbărilor exterioare în întreaga lor varietate nu pot fi descoperite adeseori nici forţele şi procesele ascunse din adâncul lor. « Incă Marx a spus că între exterior şi interior, între fenomen şi esenţa evenimentelor există o deosebire şi că dacă această deosebire n'ar exista nu ar mai fi nevoie de ştiinţă. Sarcina ştiinţei constă tocmai în aceea că, pornind dela fapte şi evenimente aprofundează cunoaşterea esenţei lor, află egile care determină desvoltarea evenimentelor şi a fenomenelor »[4]. Trebuie

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 122.

[2] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 122.

[3] Ibidem, p. 76.

[4] D. Cesnokov, op. cit., p. 29.

avut în vedere întotdeauna că lingvistica marxistă îşi pune ca scop principal studierea legilor interne de desvoltare a limbii. Dar « legea nu este ceva întâmplător, exterior, praticular. Legea este indisolubil legată de natura lăuntrică a fenomenelor, exprimă legătura lor lăuntrică, repetarea, cauzalitatea lor, necesitatea ». [1]

Trebuie arătat deasemenea că lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.» îndeamnă pe lingvişti, atunci când studiază istoria limbii, să aprofundeze problema corelaţiei şi greutăţii specifice a diferitelor legi de desvoltare a limbii, precum şi problema existenţei legii fundamentale a desvoltării limbii într'o anumită perioadă a istoriei. Relevând greşelile tov. Iaroşenco, I. V. Stalin scrie:

« Atunci când se vorbeşte despre legea economică fundamentală a unei formaţiuni sociale oarecare, se porneşte de obicei de la faptul că aceasta din urmă nu poate avea câteva legi economice fundamentale, că ea poate avea doar o singură lege economică fundamentală anumită tocmai ca lege **fundamentală**. In caz contrar, am avea câteva legi economice fundamentale pentru fiecare formaţiune socială, ceeace este în contradicţie cu însăşi noţiunea de lege fundamentală » [2].

Perioadele de desvoltare socială a limbii nu coincid cu epocile de desvoltare şi schimbare a diferitelor formaţiuni social-economice. Legile interne de desvoltare a limbii, după cum s'a mai spus, se caracterizează prin calităţile lor specifice. Bazându-se pe studierea proceselor concrete ale istoriei cutărei sau cutărei limbi în anumite perioade, lingviştii trebuie să rezolve pozitiv sau negativ problema existenţei legii fundamentale de desvoltare a limbii în cutare sau cutare perioadă. Se înţelege dela sine că legea fundamentală nu exclude existenţa legilor specifice particulare în desvoltarea diferitelor laturi ale limbii în aceeaşi perioadă. Noţiunea de lege fundamentală a desvoltării limbii în diferite perioade ale istoriei sale este extrem de importantă pentru construirea istoriei limbii, pentru stabilirea principiilor periodizării sale. Cu toate acestea, în însăşi abordarea problemei existenţei legii fundamentale pentru una sau alta din perioadele istoriei limbii, trebuie să se ia în consideraţie specificul desvoltării limbii, trebuie să se ţină neapărat seama de legea generală a desvoltării şi perfecţionării treptate a elementelor limbii existente. Fără îndoială însă că fiecare perioadă de desvoltare istorică a limbii nu numai că are legile sale specifice, a căror cunoaştere este necesară pentru studierea rodnică a istoriei limbii, dar are şi o dinamică a sa care înlocuieşte sau schimbă aceste legi.

Toate aceste idei trebuie aprofundate, lămurite şi desvoltate de lingvişti în mod creator, folosind materialul concret al istoriei diferitelor limbi, studiind legile interne de desvoltare a diferitelor limbi. Astfel, lucrarea lui I. V. Stalin conduce pe lingvişti spre rezolvarea problemei centrale a studiului istoric şi istoric-comparativ al limbilor, la descoperirea legilor obiective ale desvoltării lor în diferite condiţii istorico-sociale. Calea rezolvării tuturor sarcinilor care privesc această problemă este asimilarea temeinică şi aplicarea creatoare a principiilor fundamentale ale materialismului istoric şi ale dialecticii marxiste la studiul istoriei concrete a limbilor. Studierea, pe această bază, a desvoltării istorice a unei anumite limbi aparţinând întregului popor, în întreaga sa varie-

[1] D. Sepilov, I. V. Stalin despre caracterul legilor economice ale socialismului, « Comunist », Moscova, 1952, nr. 20. p. 36.

[2] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 166.

tate şi cu caracterul său concret, în legătură indisolubilă cu istoria poporului — iată care este datoria imediată a specialiştilor sovietici în diferite limbi, şi în primul rând în limbile popoarelor din Uniunea Sovietică.

Paralel cu elaborarea îngrijită, pe baze marxiste, a istoriilor diferitelor limbi concrete, va fi determinată, precizată şi aprofundată metodica studiului istoric-comparativ al familiilor şi grupurilor de limbi înrudite, metodică care până în prezent nu a înregistrat nici un progres.

Cercetarea legilor istorice obiective ale desvoltării limbii, constituind o problemă centrală a lingvisticii marxiste, delimitează precis lingvistica marxistă faţă de lingvistica burgheză idealistă. In lingvistica burgheză această problemă este fie negată cu totul, fie tratată (de exemplu, în lingvistica structuralistă) în chip cu totul deformat, antiistoric, sub forma aşa numitelor « legi lingvistice », care nu au nimic comun cu legile de desvoltare a limbii, în interpretarea lor marxistă.

De pildă, aşa numiţii « neolingvişti » (Bartoli, Bonfante) neagă în genere legea schimbărilor în limbă. O excepţie pentru ei este « legea » generală « a vieţii » şi legea unică a desvoltării limbii: în limbă totul este excepţie. Chiar şi legile fonetice sunt « cămaşa de forţă pentru faptele limbii ». Conform concepţiilor neolingviştilor, limba este dirijată de voinţa şi imaginaţia individului. Crearea şi răspândirea noilor forme lingvistice seamănă perfect din punctul de vedere al neolingviştilor cu « crearea şi răspândirea modelor la femei » [1]. Ele se bazează pe o selecţie estetică individuală.

Reprezentanţii filosofiei idealiste burgheze a limbii ignorează intenţionat faptul că în limbă sunt consemnate succesele activităţii de cunoaştere a omului. Ei prezintă limba ca o culegere de semne şi reguli convenţionale, care pot fi înlocuite arbitrar prin altele, întru cât în desvoltarea limbii nu există niciun fel de legi, ci totul se bizuie pe întâmplare. Pe baza unor asemenea afirmaţii arbitrare sunt întocmite diferitele proiecte de reformă a limbii în ţările burgheze.

Prin lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », lingviştii sovietici primesc un nou şi puternic sprijin şi ajutor ideologic în lupta împotriva tuturor denaturărilor idealiste burgheze privind bazele ştiinţifice ale lingvisticii.

2

Din studierea lucrării lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », lingviştii trebuie să tragă concluzia că e deosebit de importantă — teoretic şi practic — cercetarea legilor de desvoltare a limbilor naţiunilor socialiste. Determinând legile trecerii societăţii sovietice dela socialism la comunism, I. V. Stalin trasează totodată şi perspectivele de desvoltare a limbilor popoarelor din Uniunea Sovietică. In cercetarea proceselor generale ale limbii care au loc în epoca sovietică în diferite limbi naţionale, lingviştii sovietici trebuie să se conducă după legile descoperite de I. V. Stalin cu privire la desvoltarea societăţii socialiste.

Pentru cercetătorul limbilor actuale ale popoarelor din Uniunea Sovietică au o importanţă fundamentală indicaţiile lui I. V. Stalin cu privire la problema lichidării contradicţiei dintre oraş şi sat, dintre munca fizică şi munca inte-

[1] Giuliano Bonfante, The neolinguistic position, « Language », 1947, nr. 4, vol. 23, p. 347.

lectuală şi cele privind problema lichidării diferenţelor esenţiale dintre ele. Studiul căilor şi procedeelor de disolvare şi măcinare a dialectelor şi graiurilor locale în limba întregii naţiuni, studiul vieţii limbii, a cultivării limbii în oraşul socialist, diferenţele în lexicul şi terminologia reprezentanţilor diferitelor profesiuni, problema delimitării şi interacţiunii diferitelor tipuri şi stiluri de limbă scrisă şi vorbită din limba literară, problema îmbogăţirii sistemului stilistic al limbii naţionale, problema generală privind căile şi legile de desvoltare a limbilor naţiunilor socialiste, — toate acestea găsesc o temeinică bază metodologică în sintetizările făcute de I. V. Stalin. I. V. Stalin remarcă că în prezent muncitorii şi ţărănimea colhoznică constituie două clase care se deosebesc una de cealaltă prin situaţia lor. Dar interesele lor urmează o singură linie comună, linia întăririi orânduirii socialiste şi a victoriei comunismului. Terenul pentru contradicaţia dintre oraş şi sat, dintre industrie şi agricultură este lichidat deja prin actuala orânduire socialistă. Această împrejurare însă nu poate duce la « pieirea oraşelor mari ». « Oraşele mari — spune I. V. Stalin — nu numai că nu vor pieri, ci vor mai apare noi oraşe mari, ca centre ale celei mai mari desvoltări a culturii, ca centre nu numai ale marii industrii, dar şi ale prelucrării produselor agricole şi ale desvoltării puternice a tuturor ramurilor industriei alimentare. Această împrejurare va uşura înflorirea culturală a ţării şi va duce la nivelarea condiţiilor de trai la oraş şi sat » [1]. Toate acestea nu pot să nu se răsfrângă asupra dialectelor şi graiurilor, care se mai păstrează la ţară, nu pot să nu ducă la intensificarea rolului cultural şi instructiv al limbilor literare naţionale, să nu se răsfrângă asupra caracterului desvoltării limbii întregului popor, asupra îmbogăţirii vocabularului său, asupra perfecţionării structurii sale gramaticale, asupra schimbărilor în sistemul stilurilor de limbă, asupra îmbogăţirii funcţionale şi stilistice a limbii.

Un rol deosebit în desvoltarea şi îmbogăţirea limbii şi a stilisticii sale trebuie să-l joace lichidarea deosebirilor esenţiale dintre munca fizică şi munca intelectuală în societatea socialistă. I. V. Stalin spune că « lichidarea deosebirii esenţiale dintre munca intelectuală şi cea fizică prin ridicarea nivelului cultural şi tehnic al muncitorilor la nivelul personalului tehnic nu poate să nu aibă pentru noi o însemnătate primordială » [2].

Printre condiţiile esenţiale de pregătire a trecerii societăţii noastre la comunism, I. V. Stalin arată necesitatea de a ajunge « . . . la o asemenea creştere a nivelului cultural al societăţii care să asigure tuturor membrilor societăţii desvoltarea multilaterală a aptitudinilor fizice şi intelectuale, pentru ca membrii societăţii să aibă posibilitatea de a căpăta o cultură îndestulătoare ca să devină militanţi activi ai desvoltării sociale, pentru ca ei să aibă posibilitatea să-şi aleagă liber profesiunea şi să nu fie ţintuiţi pe toată viaţa, în virtutea diviziunii existente a muncii, de o singură profesiune oarecare » [3]. Toate acestea nu pot să nu se oglindească în desvoltarea limbilor naţionale din ţara noastră.

Apare ca obiect de discuţie problema diferitelor forme şi aspecte, a diferitelor calităţi din schimbările ivite în structura fonetică a limbilor naţiunilor socialiste, în primul rând; apoi problema proprietăţilor lor funcţional-gramaticale, în al doilea rând; aspectul proceselor de formare a cuvintelor şi de îmbogăţire

---

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 60 — 61.

[2] Ibidem, p. 65.

[3] Ibidem, p. 155.

a vocabularului, în al treilea rând; problema procedeelor şi principiilor desvoltării şi îmbogăţirii stilurilor de limbă, în al patrulea rând.

Astfel, lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » atrage atenţia lingviştilor asupra acelor schimbări în desvoltarea limbilor popoarelor din Uniunea Sovietică care sunt legate de progresul social-economic şi de ridicarea nivelului cultural al societăţii socialiste, de mersul ei spre comunism. I. V. Stalin a luminat cu făclia vie a ştiinţei marxist-leniniste perspectivele desvoltării continue a culturilor şi limbilor naţionale. Pe calea Revoluţiei din Octombrie, pe calea construirii unei vieţi noi păşesc laolaltă cu poporul sovietic popoarele din Republica Populară Chineză, din Polonia, Cehoslovacia, România, Ungaria, Bulgaria, Albania, Republica Democrată Germană, Republica Democrată Coreeană şi din Republica Populară Mongolă. Cercetările asupra legilor specifice de desvoltare a limbilor actuale din aceste ţări trebuie să ocupe un loc important în activitatea lingviştilor sovietici.

Desvoltarea firească a culturilor naţiunilor socialiste este legată de lupta consecventă pentru puritatea limbii naţionale, pentru îmbogăţirea ei permanentă din izvorul viu al limbii vorbite de popor. Lupta pentru puritatea limbii literare naţionale este lupta pentru perfecţionarea formei culturii naţionale şi, prin urmare, pentru ridicarea nivelului ei ideologic şi artistic, pentru conţinutul ei socialist.

Problemele cultivării limbii, problemele stabilirii normelor şi căilor de îmbogăţire a limbilor naţiunilor socialiste trebuie să stea în centrul atenţiei şi cercetărilor multor lingvişti sovietici. In condiţiile menţinerii specificului naţional al limbilor ţării noastre multinaţionale, a specificului intern al structurii lor, a legilor interne de desvoltare a fiecăreia dintre ele, iau naştere şi se consolidează unele tendinţe comune generate de comunitatea condiţiilor cultural-sociale în desvoltarea limbilor naţiunilor socialiste, în special a limbilor înrudite, ale popoarelor din Uniunea Sovietică, de pildă a limbilor turanice sau fino-ugrice. Studierea multilaterală a tuturor acestor procese constituie o sarcină importantă pentru stabilirea legilor de desvoltare a limbilor naţiunilor socialiste.

Cultura şi opinia publică sovietică se oglindesc în mod firesc în fondul lexical al socialismului, fond comun tuturor limbilor popoarelor Uniunii Sovietice. Acest fond lexical al socialismului, care s'a format dela început din lexicul şi terminologia social-politică, a cuprins treptat şi alte domenii ale vocabularului întregului popor; a avut loc o schimbare a sensurilor multor cuvinte vechi sau o promovare a acelui sens care înainte nu era sensul principal. Reiese limpede cât de importantă şi cât de necesară este studierea multilaterală şi profundă a schimbărilor ivite în vocabular, între altele, şi în terminologia social-politică şi cea tehnico-ştiinţifică a limbii ruse în epoca sovietică. Limba marii naţiuni ruse este un puternic mijloc de comunicare între toate popoarele Patriei noastre, un nesecat izvor de îmbogăţire a tuturor limbilor popoarelor Uniunii Sovietice.

In legătură cu aceasta este indicat să menţionăm şi o problemă foarte importantă, care trezeşte un viu interes în opinia publică sovietică, problema influenţei stilului beletristicii sovietice ruse asupra măiestriei artisitice a scriitorilor celorlalte popoare din Uniunea Sovietică. Nu de mult, scriitorul şi filologul cazah Muhtar Auezov scria despre scriitorii cazahi contemporani următoarele: « Patria spirituală a scriitorilor cazahi actuali este Rusia Sovietică. Cu toate că scriitori cazahi îşi scriu operele în limba maternă, ei citesc literatură universală, literatură rusă şi literatura celorlalte popoare frăţeşti prin interme-

diul limbii ruse. Nu putem să nu ţinem seama, în virtutea acestui fapt, că în gândurile, în sentimentele, în vorbirea, în metaforele şi în alegerea cuvintelor, la fiecare scriitor sovietic cazah, se manifestă puternic influenţa limbii şi literaturii ruse. A doua limbă maternă a noastră — limba rusă — joacă un rol uriaş, dacă nu în privinţa vocabularului, cel puţin în privinţa construirii imaginii, a frazei ». Iar mai departe se arată că « utilizarea justă » a culturii literaturii şi limbii ruse constă « în însuşirea şi folosirea iscusită a măiestriei şi particularităţilor artistice ale literaturii ruse în limba maternă. Aceasta este o formă specifică a studierii şi a însuşirii limbii ruse literare ». De aici provin şi comparaţiile, şi metaforele, « care sună ca în ruseşte », şi folosirea « resurselor » artistice « ale marii limbi ruse » etc. [1]. Toate aceste probleme se pun şi în legătură cu desvoltarea stilurilor celorlalte literaturi naţionale ale ţării noastre, ţinând seama, fireşte, de specificul limbilor şi culturilor naţionale ale celorlalte popoare din Uniunea Sovietică.

Astfel, în faţa lingvisticii sovietice se ridică într'o lumină nouă sarcina de răspundere — de a studia şi compara legile de desvoltare a limbilor naţionale actuale la popoarele din Uniunea Sovietică, de a descoperi în aceste legi ceea ce este general, de a observa care sunt procesele de desvoltare a limbilor naţionale la care se vădesc influenţe reciproce, cum se îmbogăţeşte vocabularul acestor limbi, cum se perfecţionează structura lor gramaticală, în ce direcţie au loc schimbările în stilistica acestor limbi, schimbări legate de înflorirea culturilor naţionale ale popoarelor din ţara noastră şi de mersul treptat al societăţii sovietice spre comunism.

Ideile staliniste privind specificul naţional al limbilor, desvoltarea lor, păstrând însă regulile şi normele fundamentale, îmbogăţirea reciprocă a limbilor naţiunilor socialiste prin colaborare, — contribuie la profunda şi justa rezolvare a problemei mijloacelor şi principiilor de însuşire de către diferitele limbi naţionale din Uniunea Sovietică a terminologiei social-politice ruseşti şi a lexicului socialist.

In faţa lingviştilor sovietici stă sarcina generalizării teoretice a acelei munci cu adevărat mărețe pentru crearea terminologiilor naţionale, care s'a desfăşurat în toate republicile şi regiunile autonome din Uniunea Sovietică. Teza stalinistă cu privire la fondul principal de cuvinte al limbii şi la legile de desvoltarea vocabularului luminează căile şi sarcinile de formare a termenilor atât pe calea folosirii resurselor interne de formare a cuvintelor, existentă într'o anumită limbă naţională, cât şi pe calea însuşirii, de către diferitele limbi din ţara noastră a terminologiei ştiinţifice ruseşti şi a termenilor internaţionali în formă rusească.

Trebuie arătată, în legătură cu aceasta, încă o sarcină nouă şi importantă care se ridică în faţa lingvisticii sovietice în limba indicaţiilor lucrării lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. ». Aceasta este sarcina reglementării şi stabilirii de norme în terminologia ştiinţifică, în special în domeniul ştiinţelor sociale. Observând lipsa unui sistem desvoltat al schimbului de produse şi existenţa germenilor schimbului de produse sub forma « schimbului pe mărfuri industriale » dând produse agricole, I. V. Stalin spune: « In treacăt fie zis, expresia « schimb pe mărfuri industriale » nu este fericită,

[1] Vezi M. Auezov, Unele probleme ale desvoltării limbii literare cazahe, « Literaturnaia gazeta » din 4 Octombrie 1951; vezi şi almanahul « Drujba narodov », Moscova, G.I.H.L. 1951, nr. 1.

ea ar trebui înlocuită cu schimb de produse »[1]. I. V. Stalin arată mai departe neconcordanța dintre termenul « schimb pe mărfuri industriale » și esența procesului reducerii treptate a sferei de acțiune a circulației mărfurilor și a lărgirii sferei de acțiune a schimbului de produse în societatea noastră. Desvoltarea științei marxist-leniniste cere stabilirea unei terminologii clare și precise, renunțarea la termenii neadecvați, greșiți, perimați.

Astfel, lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » îmbogățește știința marxistă despre limbă cu noi principii teoretice, cu noi sintetizări și pune în fața lingvisticii sovietice numeroase sarcini noi, indicând totodată căile de rezolvare a acestora.

3

Lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » servește ca bază teoretică pentru realizarea măreților sarcini în domeniul politicii interne și externe a Uniunii Sovietice, în domeniul desvoltării economice a societății socialiste și a construcției sale culturale — sarcini formulate cu precizie și claritate de Congresul al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. La congres au fost abordate și concretizate noile sarcini uriașe ale cercetării științifice în domeniul naturii și societății, au fost ridicate țeluri mărețe științei sovietice, în general, și științelor sociale, în special, au fost arătate lipsurile, punctele slabe din desvoltarea diferitelor științe și din organizarea muncii de cercetări științifice, a fost subliniat rolul mare și mereu crescând al teoriei marxist-leniniste în desvoltarea științei adevărate, în progresul societății, în procesul istoric al creșterii culturale și politice a popoarelor. « Uriașa însemnătate a lucrărilor teoretice ale tovarășului Stalin — spune G. M. Malenkov — constă în aceea că ele pun în gardă împotriva alunecării pe deasupra lucrurilor, pătrund în adâncul fenomenelor, în fondul însuși al proceselor de desvoltare a societății, ne învață să vedem în germene acele fenomene care vor determina desfășurarea evenimentelor, ceea ce face posibilă previziunea marxistă »[2].

Lingviștii sovietici, ca și toți ceilalți care lucrează în domeniul științelor sociale, trebuie « ... călăuzindu-se după indicațiile programatice ale tovarășului Stalin, să elaboreze din toate punctele de vedere problemele teoriei marxist-leniniste într'o legătură indisolubilă cu munca practică constructivă »[1]. Este pe deplin limpede că îndeplinirea acestei datorii, rezolvarea celor mai importante probleme ale teoriei marxiste a lingviștilor, este posibilă numai pe baza cercetării aprofundate, amănunțite, multilaterale și a interpretării marxiste a diferitelor fapte de limbă cu caracter istoric concret.

In raportul său de activitate la Congresul al XIX-lea al Partidului, G. M. Malenkov a arătat pe scurt, dar în chip grăitor, importanța lucrării lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii » pentru desvoltarea teoriei marxist-leniniste. « In lucrarea clasică a tovarășului Stalin... — spune G. M. Malenkov — au fost ridicate pe o treaptă nouă, superioară tezele fundamentale ale teoriei marxismului cu privire la caracterul desvoltării sociale ca desvoltare conformă unor legi, au fost elaborate sub toate aspectele problemele bazei economice și ale suprastructurii societății, problemele forțelor de producție și relațiilor

[1] I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. legată, p. 211.

[2] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 123.

de producție. A fost desvoltată mai departe învățătura materialismului dialectic și istoric ca bază teoretică a comunismului. Tovarășul Stalin a pus în lumină rolul limbii ca instrument al desvoltării societății, a arătat perspectivele desvoltării continui a culturilor și limbilor naționale. In această lucrare, tovarășul Stalin, îmbogățind cu teze noi știința marxist-leninistă, a deschis noi perspective pentru progresul tuturor ramurilor cunoașterii » [1].

G. M. Malenkov ridică aci două probleme centrale ale lingvisticii generale: 1. problema limbii ca mijloc de desvoltare a societății și 2. problema perspectivelor și legilor de desvoltare continuă a culturilor și limbilor naționale. Amândouă problemele sunt strâns legate între ele și amândouă nu pot fi considerate încă pe deplin cercetate la noi atât din punct de vedere istoric, cât și din punct de vedere teoretic și metodologic. Importanța acestor probleme pentru înțelegerea clară a căilor de trecere dela societatea socialistă la cea comunistă este subliniată în lucrările lui I. V. Stalin cu privire la problemele de lingvistică și la problemele economice. Problema limbii ca mijloc de desvoltare a societății se pune totdeauna, cu o deosebită acuitate, în perioadele cotiturilor hotărîtoare în istoria societății, în istoria poporului. Aceasta se poate observa în actuala Chină și Vietnam. Un interes acut pentru problemele desvoltării limbii și pentru problemele culturii limbii caracterizează de asemenea și popoarele din țara noastră. Atât problema limbii ca mijloc de desvoltare a societății, cât și problema legilor desvoltării continue a limbilor naționale, cer pentru analiza lor aprofundată din punct de vedere al limbii o explicație multilaterală a două importante probleme de lingvistică. Este vorba de problema funcțiunilor sociale ale limbii întregului popor — atât de cele principale, cât și de cele auxiliare, care apar în legătură cu desvoltarea societății (de exemplu, problema limbii ca material și ca « element primar » al beletristicii), cât și problema formelor de comunicare ale limbii, privite în evoluția lor istorică.

Cercetarea acestor probleme are o uriașă însemnătate teoretică și practică. Ea este determinată și de necesitatea intensificării luptei împotriva denaturărilor ideologice în acel domeniu al lingvisticii generale care se ocupă cu studierea naturii sociale a limbii și a legilor desvoltării sale. Plecând dela negarea caracterului național al limbii, marriștii au ajuns la negarea cosmopolită a necesității istorice a desvoltării limbilor naționale și a culturilor naționale în epoca anterioară victoriei socialismului pe scară mondială. Pe elevii lui N. I. Marr nu-i interesau legile de desvoltare a limbilor națiunilor socialiste, ci erau în căutarea așa numitelor « rămășițe stadiale » și a fantasticelor « transformări stadiale » în structura lor sintactică. In pofida marxism-leninismului și în pofida experienței construcției culturale din U.R.S.S., N. I. Marr și adepții lui erau convinși de necesitatea grăbirii artificiale a procesului de formare a noii limbi, unice în societatea fără clase.

Actualele guverne imperialiste încearcă să răspândească ca limbi « internaționale » « limbile-trunchiate » confecționate în mod artificial, simplificate și sărăcite până la maximum — limba engleză (basic-english) și, într'o măsură mult mai mică, limba franceză. Reduse la câteva sute de cuvinte, asemenea limbi « simplificate » trebuie să devină un mijloc de atragere a popoarelor în blocuri agresive. Limbii engleze i se rezervă o uriașă « zonă » de circulație, iar celei franceze i se « conferă » numai o parte a Africii. Astfel, imperialiștii încearcă

[1] Ibidem, p. 122.
[2] Ibidem, p. 122 — 123.

să pună într'o largă circulație mondială o limbă artificială, sărăcită, cu caracter cosmopolit, formată din cuvinte engleze sau franceze, ruptă de bogăția infinită a limbii populare vorbite. O astfel de limbă nu poate deveni o formă a culturii naționale și un mijloc de desvoltare a societății.

De problema limbii ca mijloc de desvoltare a societății și de perspectivele desvoltării continue a culturilor și a limbilor naționale sunt legate problemele noi, ridicate de G. M. Malenkov în raportul de activitate prezentat la Congresul al XIX-lea al Partidului, probleme privind teoria creației artistice, stilistica și istoria limbii literare. Cele spuse de G. M. Malenkov cu privire la desvoltarea literaturii și a artei sovietice, la lipsurile și căile lor de îndreptare ridică noi sarcini serioase în fața științei sovietice a literaturii și totodată în fața lingvisticii sovietice. G. M. Malenkov arată că nivelul ideologic și artistic al multor opere din literatura sovietică este încă insuficient de ridicat. Datoria lingviștilor sovietici (ca și a cercetătorilor literaturii) constă în a contribui la avântul literaturii sovietice pe calea cercetării limbii și a stilului operelor ei literare, pe calea descoperirii legilor de desvoltare a limbii ruse și a celorlalte limbi ale națiunilor socialiste, prin studierea specificului limbajului artistic al diferitelor genuri din literatura realismului socialist, prin rezolvarea problemelor generale privind cultivarea limbii și estetica cuvântului. Lingviștii sovietici — laolaltă cu filosofii și cu cercetătorii literaturii — trebuie să se încadreze în munca de cercetare a problemelor esteticii marxiste a cuvântului. Fără lămurirea problemelor respective se îngustează unilateral studierea limbii literare, precum și construirea unei teorii a limbajului poetic.

Pentru stilistica limbii literare (precum și pentru teoria și istoria literaturii) este deosebit de importantă cercetarea desvoltării categoriei tipicului în literatura realismului critic și socialist. În raportul său, G. M. Malenkov a definit în chip clar și profund esența tipicului în accepția marxist-leninistă a acestei categorii: «... tipic este nu numai ceea ce se întâlnește cel mai des, ci ceea ce exprimă în modul cel mai plin și mai expresiv esența forței sociale respective. În concepția marxist-leninistă tipicul nu înseamnă nicidecum o medie statistică oarecare. Tipicul corespunde esenței fenomenului social-istoric dat și nu este pur și simplu lucrul cel mai răspândit, ceva ce se repetă des, ceva cotidian. Exagerarea conștientă, reliefarea figurii nu exclude tipicul, ci îl scoate în evidență și îl subliniază într'un mod mai deplin. Tipicul reprezintă principala sferă de manifestare a spiritului de partid în arta realistă. Problema tipicului este întotdeauna o problemă politică» [1].

In acest sens, tipicul determină semnificația social-istorică și valoarea social-culturală a imaginii artistice, a unei opere literare, gradul și calitatea forței sale de sintetizare, puterea ei de influență ideologică și educativă asupra oamenilor. Problema tipicului este organic legată de învățătura marxist-leninistă cu privire la bazele artei realiste, la rolul artei în procesul general al cunoașterii și schimbării lumii înconjurătoare de către om. Problema tipicului nu poate fi ruptă de problema conținutului și a formei operei literare. Reproducerea tipică a vieții în opera literară poate fi făcută numai pe baza unei înțelegeri profunde și a unei largi generalizări a legilor desvoltării social-istorice a societății, a poporului. A. M. Gorki scria că, reprezentând ceeace e simplu, cotidian, « astfel ca să simțim con-

---

[1] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului, Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 83.

ținutul profund, propriu lui, aceasta va fi artă »[1]. Principiul tipicului determină esența stilului individual al scriitorului și gradul de individualizare în raport cu limba întregului popor.

Studierea categoriei tipicului în arta realistă este o problemă a esteticii. Cercetarea evoluției concepției tipicului și a modurilor de reproducere a tipurilor și a tipicului în literatura realismului critic, cercetarea esenței tipicului și formelor de reprezentare tipică în literatura realismului socialist, — toate acestea trebuie să devină un domeniu de cercetare al istoricilor literari. Dar în problema tipicului mai există și o latură care se referă și la istoricul limbii, la cercetarea limbii literaturii beletristice. Reprezentarea tipică necesită o tratare specifică a cuvântului, o alegere și o folosire specifică a mijloacelor verbale de exprimare a limbii naționale, procedee speciale de redare și reproducere, de oglindire a realității în opera literară. Studierea formelor verbale de exprimare a tipicului din literatura rusă din secolele al XIX-lea și al XX-lea, în stilurile realismului critic și socialist, este o sarcină importantă și necesară care stă în fața cercetătorilor limbii literaturii ruse.

Pentru stilistica limbii literare, precum și pentru estetica cuvântului, au o uriașă însemnătate cuvintele susmenționate ale lui G. M. Malenkov că « exagerarea conștientă, reliefarea figurii nu exclude tipicul, ci îl scoate în evidență »[2]. Aci se pune problema mijloacelor realiste de hiperbolizare. Fără să vrei îți amintești de remarca lui Gorki că « adevărata artă are dreptul să exagereze », că hiperbola este o lege a artei care pune într'o lumină mai clară și mai precisă ceea ce există în viață într'o formă mai palidă.

Caracterizând sarcinile literaturii sovietice, G. M. Malenkov arată că în beletristica și dramaturgia sovietică a lipsit până în prezent o astfel de formă artistică ca satira, și arată: « Ar fi greșit să se creadă că realitatea noastră sovietică nu oferă material pentru satiră. Noi avem nevoie de Gogoli și Șcedrini sovietici care cu focul satirei să extirpeze din viață tot ceea ce este negativ, putred, cangrenat, tot ceea ce frânează mișcarea înainte »[3].

In legătură cu aceasta, studierea mijloacelor verbale ale reprezentării satirice în limbajul folclorului, studierea desvoltării stilurilor satirice în limba literară rusă din secolul al XVIII-lea și în special din secolul al XIX-lea (să ne amintim de indicația privind creația lui Gogol și Șcedrin), cercetarea însușirilor specifice ale stilului satiric în diferitele lui forme, — toate acestea sunt deosebit de actuale. Pentru rezolvarea deplină și multilaterală a tuturor acestor sarcini, lingviștii trebuie să intre în cea mai strânsă și vie colaborare științifică cu cercetătorii literaturii, cu istoricii și cu filosofii.

Totodată, noțiunea de tipic, în profunda interpretare socială care i-a fost dată de G. M. Malenkov și care decurge în mod organic din principiile fundamentale ale filosofiei marxiste, poate fi aplicată, desigur, cu modificările de aspect corespunzătoare, problemelor stabilirii de norme pentru limbile literare, aprecierii utilității și justeței unor anumite forme, variante și construcții, luptei împotriva degradării și vulgarizării limbii literare cu cuvinte și expresii luate din jargon, cu cuvinte parazitare sau artificiale, consolidării bazelor populare ale limbii literare, ale tradițiilor democratice ale perfecționării sale. Norma limbii

---

[1] M. Gorki, Materiale și studii, Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1934, v. I, p. 344.

[2] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 83.

[3] Ibidem.

şi progresul ei sunt fenomene tipice. Ele sunt manifestări ale legilor social-istorice de desvoltare a limbii conform legilor sale interne şi sunt totodată rezultatul recunoaşterii acestor legi de către societate.

4

In raportul său de activitate la Congresul al XIX-lea al Partidului, G. M. Malenkov a subliniat cu multă hotărîre şi ascuţime necesitatea intensificării luptei împotriva ideologiei burgheze în toate domeniile vieţii sociale şi în toate ramurile ştiinţei. « La noi — spune G. M. Malenkov — domină ideologia socialistă, a cărei bază de nezdruncinat o constituie marxism-leninismul. Dar la noi s'au menţinut încă rămăşiţe ale ideologiei burgheze. . . Nu suntem, de asemenea, asiguraţi nici împotriva pătrunderii în rândurile noastre a unor concepţii, idei şi stări de spirit străine nouă, venite din afară, din partea statelor capitaliste, şi dinăuntru, din partea rămăşiţelor grupurilor ostile puterii sovietice care nu au fost încă definitiv sdrobite de partid » [1]. Trebuie ca şi noi, lingviştii, să intensificăm lupta împotriva tuturor punctelor de vedere şi concepţiilor nemarxiste din domeniul lingvisticii generale, împotriva reflectării şi a rămăşiţelor aşa numitei « teorii noi » a limbii, împotriva teoriilor idealiste burgheze cu caracter structuralist, semantic şi vulgar sociolog. In cuvântarea sa la Congresul al XIX-lea al Partidului, M. A. Suslov a desvoltat ideea că munca ideologică « . . . trebuie să-şi îndrepte ascuţişul în direcţia luptei necruţătoare împotriva ideologiei reacţionare burgheze şi a pătrunderii ei în ştiinţa, literatura şi arta noastră, înspre eliminarea şi desrădăcinarea din conştiinţa oamenilor, a rămăşiţelor capitalismului înspre întărirea intransigenţei bolşevice împotriva tuturor denaturărilor ideologice » [2].

G. M. Malenkov a scos în evidenţă greşelile şi lipsurile serioase, diferite manifestări ale ideologiei burgheze şi tot felul de denaturări vulgarizatoare, existente în cărţile, ziarele şi revistele noastre, în activitatea instituţiilor noastre ştiinţifice şi a altor instituţii cu caracter ideologic. « Cunoscutele discuţii în domeniul filosofiei, biologiei, fiziologiei, lingvisticii şi economiei politice — spune G. M. Malenkov — au scos la iveală grave lacune ideologice în diferitele ramuri ale ştiinţei, au dat un imbold desfăşurării criticii şi luptei de opinii, au jucat un rol important în opera de desvoltare a ştiinţei. Regimul aracceevist care a existat în numeroase sectoare ale frontului ştiinţific a fost zdrobit. Dar într'o serie de ramuri ale ştiinţei nu a fost încă lichidat complet monopolul unor grupuri de oameni de ştiinţă care nu promovează forţele proaspete ce cresc, care se pun la adăpost de critică şi care încearcă să rezolve problemele ştiinţifice pe cale administrativă. Nicio ramură a ştiinţei nu se poate desvolta cu succes într'o atmosferă stătută, de elogieri reciproce şi de trecere sub tăcere a greşelilor; încercările de a institui monopolul unor grupuri de oameni de ştiinţă generează în mod inevitabil stagnare şi putrezire în ştiinţă » [3]. Din aceste generalizări profunde şi precise, din aceste indicaţii clare trebuie să tragă concluzii corespunzătoare şi lingviştii noştri.

Lingvistica, care a păşit pe calea stalinistă şi care a obţinut câteva succese fie ele cât de modeste deocamdată, în prelucrarea şi studierea câtorva probleme

---

[1] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P.C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 83.

[2] « Pravda » din 13 octombrie 1952, p. 5.

[3] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P.C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 109 — 110.

teoretice, necesită o largă afluență de noi forțe creatoare. Acestor forțe creatoare trebuie să li se deschidă larg porțile institutelor noastre de cercetări lingvistice, în primul rând ale Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. Forțelor științifice tinere și proaspete trebuie să li se ofere deplina posibilitate de a-și manifesta talentul, de a publica în culegeri de lingvistică, în analele științifice și în reviste rezultatele lucrărilor și cercetărilor lor. Culegerile științifice ale Institutului de lingvistică și mai ales « Trud », « Docladî i soobșceniia », precum și revista noastră « Voprosî iazîkoznaniia », pot fi folosite pe scară largă de către tinerii cercetători din domeniul lingvisticii marxiste, corespunzător, firește, sarcinilor și particularităților tipice ale fiecăreia din aceste publicații și, firește, în raport cu calitatea și valoarea social-științifică a articolelor.

Trebuie să recunoaștem că lupta rodnică de opinii care s'a oglindit deosebit de viu în discuțiile creatoare nu s'a desfășurat cu toată vigoarea și însuflețirea creatoare în domeniul lingvisticii sovietice. Nici revista noastră « Voprosî iazâkoznaniia » n'a înregistrat succese în ceea ce privește organizarea unor discuții creatoare în cele mai importante și fundamentale probleme ale lingvisticii. Problemele ridicate până în prezent de către colegiul redacțional ca teme pentru discuții au fost inegale ca valoare. Eficacitatea discuțiilor este diminuată de asemenea de insuficienta lor îndrumare, de indicațiile neprecise ale colegiului redacțional, din cauza numărului mare de probleme abordate simultan, care împrăștie atenția cercurilor științifice de lingviști. Este necesar însă ca în cursul discuțiilor să fie înlăturate divergențele dintre lingviști referitoare la cercul de idei respectiv, ca materialul pozitiv din articolele prezentate la discuții să fie sintetizat sub forma unor teze formulate în mod clar și precis, ca rezultatele rodnice ale discuțiilor să devină accesibile cercurilor largi ale opiniei publice și să fie introduse în practica școlară.

Intr'un articol critic din « Bolșevic » se arată pe bună dreptate ca o lipsă serioasă în activitatea revistei « Voprosî iazâkoznaniia » slaba desfășurare a discuțiilor. Redacția revistei noastre trebuie să ia toate măsurile pentru organizarea unor discuții importante și rodnice. Revista « Voprosî iazâkoznaniia » trebuie să devină o tribună în care problemele controversate ale științei despre limbă să fie puse în mod curajos și să fie soluționate în mod științific » [1].

Slaba desfășurare a discuțiilor creatoare în problemele de lingvistică nu se explică nicidecum prin faptul că lingviștii sovietici n'au ajuns la un punct de vedere unitar și la o concordanță a concepțiilor lor referitoare la toate problemele fundamentale ale teoriei marxiste a lingvisticii, că în ultimii doi ani nu au fost emise păreri discutabile, unilaterale și chiar evident greșite (cel puțin asupra unor astfel de probleme ca problema legilor interne de desvoltare a limbii, esența desvoltării limbii, compoziția, limitele fondului principal de cuvinte și legile de interacțiune a acestuia cu vocabularul general al limbii, relația reciprocă dintre limba vorbită a întregului popor și limba literară în diferitele perioade ale istoriei poporului; problema relației dintre dialecte și limba întregului popor în diferite etape de desvoltare istorică a limbii etc. etc.). Cauza rămânerii noastre în urmă în acest domeniu constă în faptul că nu s'a manifestat o inițiativă fermă, planificată, orientată spre un scop, din partea celor care aveau datoria să se situeze în fruntea discuțiilor, să le pregătească și să le înceapă, și, în primul rând, din partea Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., din partea

[1] N. Casianov, O nouă revistă de lingvistică, « Bolșevic », Moscova, 1952, nr. 16, p. 71.

conducerii lui, a grupului său de lingvistică generală şi, în special, din partea colectivului de redacţie al revistei « Voprosî iazâkoznaniia ».

Se înţelege dela sine că atât alegerea temei pentru discuţie, cât şi atragerea în această discuţie a unui cerc larg nu numai de lingvişti, dar şi de reprezentanţi ai ştiinţelor sociale înrudite — istoria, filosofia, iar uneori şi ştiinţa literaturii — trebuie să asigure eficacitatea rezultatelor creatoare ale iniţiativelor ştiinţifice respective. Tocmai faptul că în discuţia despre legile interne de desvoltare a limbii nu au fost atraşi filosofii, a limitat şi a sărăcit fără îndoială rezultatele acestei discuţii. « Discuţia creatoare poate fi numai atunci încununată cu succes când în centrul ei stau probleme ştiinţifice care au devenit într'adevăr actuale; când păturile largi de cadre ştiinţifice sunt atrase la participarea activă în discuţie; când în cursul discuţiei sunt desvăluite până la capăt contradicţiile existente, sunt înlăturate concepţiile greşite şi sunt trasate în mod just căile pentru desvoltarea mai departe a ştiinţei » [1].

O discuţie care nu are un rezultat precis (fie chiar nedefinitiv, dar care cel puţin se apropie de el), poate desorienta cadrele de lingvişti sovietici, poate provoca divergenţe în munca lor pedagogică. Tov. Poscrebâşev a arătat, în cuvântarea sa la Congresul al XIX-lea al Partidului, într'o formă satirică vie, sterilitatea discuţiilor care se desfăşoară « fără cârmă şi pânze », fără o temă mare şi fără o profundă analiză a acestei teme [2].

Viaţa ne-a arătat că stagnarea şi rămânerea în urmă se manifestă de regulă în acele cercuri ştiinţifice unde munca ideologică este neglijată, unde lipseşte critica şi autocritica .« Nu putem progresa şi nu putem determina progresul ştiinţei — ne învaţă I. V. Stalin — fără a supune unei analize critice tezele şi afirmaţiile învechite ale oamenilor reputaţi » [3]. In raportul de activitate la Congresul al XIX-lea al Partidului, G. M. Malenkov a subliniat că numai « . . . desfăşurând critica şi lupta de opinii . . . ştiinţa sovietică îşi poate îndeplini misiunea ei — de a ocupa primul loc în ştiinţa mondială » [4].

In prezent o serie de probleme importante ale lingvisticii sunt ridicate de însăşi viaţa, pentru a fi cercetate cât mai grabnic, pentru o discutare largă şi pentru a fi rezolvate. O parte considerabilă a acestor probleme aparţine unei singure teme comune: i s t o r i a l i m b i i şi i s t o r i a p o p o r u l u i — temă care trebuie să devină obiectul unei largi discuţii creatoare. De această temă ţin: problema desvoltării limbilor dela limbile gentilice la limbile triburilor, dela limbile triburilor la limbile popoarelor, dela limbile popoarelor la limbile naţionale, problema strâns legată de aceasta privind legile de formare a limbilor popoarelor şi a limbilor naţionale pe baza limbii populare dialectale (de exemplu, problemele condiţiilor istorice de formare a limbii poporului velicorus, condiţiile istorice de formare a limbii naţiunii ruse pe baza dialectului din regiunea Kursc şi Oriol, formarea limbii naţiunii ucrainene pe baza dialectului din regiunile Kiev şi Poltava), problema proceselor modificărilor în structura limbii şi în vocabularul ei, modificări legate de trecerea dela limba poporului la limba naţională, problema legilor de desvoltare a limbilor naţiunilor socialiste, problema formelor şi aspectelor de legătură dintre schimbările istorice ale diferi-

---

[1] L. Maximov, Despre revista « Voprosî istorii », « Bolşevic », M., 1952, nr. 13, p. 66.

[2] Vèzi « Pravda » din 13 octombrie 1952, p. 10.

[3] Răspunsul tovarăşului Stalin la scrisoarea tov. Razin, « Bolşevic », Moscova, 1947, nr. 3, p. 7.

[4] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 112—113.

conducerii lui, a grupului său de lingvistică generală şi, în special, din partea colectivului de redacţie al revistei « Voprosî iazâkoznaniia ».

Se înţelege dela sine că atât alegerea temei pentru discuţie, cât şi atragerea în această discuţie a unui cerc larg nu numai de lingvişti, dar şi de reprezentanţi ai ştiinţelor sociale înrudite — istoria, filosofia, iar uneori şi ştiinţa literaturii — trebuie să asigure eficacitatea rezultatelor creatoare ale iniţiativelor ştiinţifice respective. Tocmai faptul că în discuţia despre legile interne de desvoltare a limbii nu au fost atraşi filosofii, a limitat şi a sărăcit fără îndoială rezultatele acestei discuţii. « Discuţia creatoare poate fi numai atunci încununată cu succes când în centrul ei stau probleme ştiinţifice care au devenit într'adevăr actuale; când păturile largi de cadre ştiinţifice sunt atrase la participarea activă în discuţie; când în cursul discuţiei sunt desvăluite până la capăt contradicţiile existente, sunt înlăturate concepţiile greşite şi sunt trasate în mod just căile pentru desvoltarea mai departe a ştiinţei »[1].

O discuţie care nu are un rezultat precis (fie chiar nedefinitiv, dar care cel puţin se apropie de el), poate desorienta cadrele de lingvişti sovietici, poate provoca divergenţe în munca lor pedagogică. Tov. Poscrebâşev a arătat, în cuvântarea sa la Congresul al XIX-lea al Partidului, într'o formă satirică vie, sterilitatea discuţiilor care se desfăşoară « fără cârmă şi pânze », fără o temă mare şi fără o profundă analiză a acestei teme[2].

Viaţa ne-a arătat că stagnarea şi rămânerea în urmă se manifestă de regulă în acele cercuri ştiinţifice unde munca ideologică este neglijată, unde lipseşte critica şi autocritica .« Nu putem progresa şi nu putem determina progresul ştiinţei — ne învaţă I. V. Stalin — fără a supune unei analize critice tezele şi afirmaţiile învechite ale oamenilor reputaţi »[3]. In raportul de activitate la Congresul al XIX-lea al Partidului, G. M. Malenkov a subliniat că numai « . . . desfăşurând critica şi lupta de opinii . . . ştiinţa sovietică îşi poate îndeplini misiunea ei — de a ocupa primul loc în ştiinţa mondială »[4].

In prezent o serie de probleme importante ale lingvisticii sunt ridicate de însăşi viaţa, pentru a fi cercetate cât mai grabnic, pentru o discutare largă şi pentru a fi rezolvate. O parte considerabilă a acestor probleme aparţine unei singure teme comune: istoria limbii şi istoria poporului — temă care trebuie să devină obiectul unei largi discuţii creatoare. De această temă ţin: problema desvoltării limbilor dela limbile gentilice la limbile triburilor, dela limbile triburilor la limbile popoarelor, dela limbile popoarelor la limbile naţionale, problema strâns legată de aceasta privind legile de formare a limbilor popoarelor şi a limbilor naţionale pe baza limbii populare dialectale (de exemplu, problemele condiţiilor istorice de formare a limbii poporului velicorus, condiţiile istorice de formare a limbii naţiunii ruse pe baza dialectului din regiunea Kursc şi Oriol, formarea limbii naţiunii ucrainene pe baza dialectului din regiunile Kiev şi Poltava), problema proceselor modificărilor în structura limbii şi în vocabularul ei, modificări legate de trecerea dela limba poporului la limba naţională, problema legilor de desvoltare a limbilor naţiunilor socialiste, problema formelor şi aspectelor de legătură dintre schimbările istorice ale diferi-

---

[1] L. Maximov, Despre revista « Voprosî istorii », « Bolşevic », M., 1952, nr. 13, p. 66.
[2] Vèzi « Pravda » din 13 octombrie 1952, p. 10.
[3] Răspunsul tovarăşului Stalin la scrisoarea tov. Razin, « Bolşevic », Moscova, 1947, nr. 3, p. 7.
[4] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 112—113.

telor elemente care țin de structura limbii — sistemul fonetic, structura gramaticală și vocabularul limbii și desvoltarea societății, istoria poporului, problema legilor interne de desvoltare a diferitelor limbi concrete, problema principiilor periodizării istoriei limbii, problema corelației dintre limba populară vorbită și cea literară în diferite perioade ale istoriei, problema interacțiunii dialectelor teritoriale cu limba întregului popor în diferite etape ale desvoltării istorice a poporului, problema legilor de desvoltare istorică a limbii folclorului, a limbii poeziei populare și a raportului ei cu limba literară, precum și cu limba vorbită a poporului și cu dialectele sale în diferite perioade din istoria poporului, problema legilor istorice de formare a cuvintelor, de creare a unor cuvinte noi și a legilor de modificare a sensului cuvintelor — în legătură cu desvoltarea societății, cu istoria poporului, problema îmbogățirii limbii literare, a vocabularului ei prin lexicul dialectelor populare, cauzele și condițiile social-istorice ale unei asemenea îmbogățiri, problema dicționarelor cutărei sau cutărei limbi ca un izvor al consemnării istoriei sistemelor lexicale ale cutărei sau cutărei limbi și, în acelaşi timp, oglindirea în aceste dicționare a concepțiilor unora sau altora dintre grupurile sociale relativ la istoria limbii, problema proceselor istorice de folosire a limbii întregului popor de către diferite clase, diferite grupuri sociale pentru scopurile lor, problema caracterului aspectelor și căilor de formare a diferitelor dialecte de clasă, a rolului lor în istoria limbii, problema desvoltării terminologiei profesionale în legătură cu desvoltarea diferitelor forme ale muncii profesionale, cu desvoltarea diferitelor forme de producție, problema reflectării directe a istoriei poporului, a istoriei societății în istoria vocabularului limbii, problema terminologiei științifice și a istoriei teoriilor filosofice și multe altele. Astfel, în recenzia asupra revistei « Voprosî iazâkoznaniia » publicată în revista « Bolşevic » (1952), nr. 16 a fost abordată o serie întreagă de probleme referitoare la toate acestea (de exemplu, problema originii și desvoltării limbii ruse și a celorlalte limbi slave, compararea legilor interne de desvoltare a limbilor înrudite, cercetarea caracterului inegal al desvoltării diferitelor limbi înrudite în legătură cu istoria popoarelor etc., problema influenței literaturii asupra desvoltării limbii naționale a întregului popor, rolul scriitorilor în desvoltarea limbii literare).

Natural că în discutarea și în prelucrarea acestor probleme trebuie stabilită succesiunea cuvenită. In acest cerc de probleme privind istoria limbii în legătură cu istoria poporului intră și o problemă importantă, care la noi nu a fost supusă încă unei cercetări istorice profunde și concrete pe baza materialului din diferite limbi, anume problema fondului principal de cuvinte și a legilor desvoltării sale istorice. Până în prezent diferitele articole publicate au arătat în mod contradictoriu și neclar volumul și limitele fondului principal de cuvinte, indiciile lui, rolul său în organizarea și formarea cuvintelor, legătura lui cu vocabularul general al limbii, legătura lui cu gramatica în cadrul structurii limbii.

Cauza stabilității surprinzătoare a cuvintelor care fac parte din fondul principal de cuvinte este căutată adeseori numai în semantica acestor cuvinte, în particularitățile noțiunilor pe care ele le denumesc. Pe asemenea poziții antiistorice « ideosemantice » continuă să se situeze concepția idealistă și cosmopolită despre comunitatea semantică și omogenitatea nucleului intern al fondului principal de cuvinte în toate limbile din lume. Lipsa de precizare și de claritate în determinarea compoziției fondului principal de cuvinte care se modifică istoricește, și a limitelor sale se manifestă de altfel și în aprecierea caracterului completării sale în epoca sovietică. O parte din lingviști consideră că asemenea cuvinte aparținând întregului popor, cuvinte care determină orientarea ideologică și politică

a realităţii noastre, cum sunt: *comunism*, *partid*, *soviete*, *sovietic*, *cultură* etc., nu şi-au făcut încă un « stagiu » suficient şi nu au intrat încă în fondul principal de cuvinte al limbii ruse. Şovăiala unora dintre tovarăşi merge până acolo încât orientându-se după împrejurări, fie că leagă aceste grupuri de cuvinte de fondul principal de cuvinte, fie că neagă posibilitatea legăturii lor de acest fond principal de cuvinte.

Dicţionarele istorice şi etimologice ar putea să ajute în chip esenţial la explicarea structurii celei mai vechi a fondului principal de cuvinte al diferitelor limbi şi grupuri de limbi înrudite. Principiile de alcătuire a acestor dicţionare pe baza învăţăturii staliniste despre limbă au fost prelucrate insuficient, iar discutarea acestei probleme este foarte importantă pentru lexicologia istorică. Etimologia ştiinţifică trebuie să aibă un caracter istoric şi trebuie să reprezinte istoria cuvântului concentrată într'un studiu scurt, începând din momentul apariţiei sale. In dicţionarul etimologic se reflectă întotdeauna nu numai nivelul cercetării istorico-comparative a limbilor respective dar şi situaţia semanticii istorico-comparative a acestor limbi, prin urmare şi a semanticii istorice a limbii studiate. Iată dece dicţionarul istoric care reproduce istoria sensurilor cuvintelor unei limbi pe baza mărturiilor furnizate de documentele scrise şi din indiciile graiurilor populare, care au o mare valoare ştiinţifică independentă pentru istoria limbii şi istoria poporului, constitue oarecum etapa iniţială a cercetărilor etimologice. Aceasta se referă în deosebi la limbile cu o scriere veche, multiseculară.

Se înţelege dela sine că cerinţele faţă de dicţionarul etimologic şi chiar tipurile de dicţionare etimologice pot fi foarte variate. Aceasta depinde în mare măsură de felul în care dicţionarul etimologic se ocupă sau cu studierea originii şi desvoltării cuvintelor în întreaga varietate a structurilor procedeelor de formare a cuvintelor istoriceşte constituite, sau îşi limitează sarcina la stabilirea celei mai vechi epoci de existenţă, reconstituită cu ajutorul mijloacelor istorico-comparative, şi mult mai rar a epocii de apariţie a unei anumite rădăcini a cuvântului (precum şi a morfemelor prin care se formează cuvintele). Prin urmare, dicţionarul etimologic poate fi un dicţionar istorico-lexical sau istorico-morfologic. In cel din urmă caz, istorismul este foarte convenţional şi relativ, după cum este şi în prezent istorismul aşa numitei gramatici istorice comparative. Un material foarte preţios pentru istoria limbii în legătură cu istoria poporului îl reprezintă de asemenea culegerile de *idiotisme*, proverbe şi zicători populare.

In domeniul studierii istoriei sensurilor cuvintelor şi expresiilor se ridică în mod deosebit de acut necesitatea folosirii largi a datelor istorice, etnografice, folcloristice şi a altor date referitoare la istoria culturii materiale şi spirituale a poporului, în procesul de cercetare istorico-lingvistic. Nu întâmplător au scris Marx şi Engels în lucrarea « Ideologia germană »: « Noi cunoaştem o singură ştiinţă, ştiinţa istoriei » [1]. Istorismul este o trăsătură necesară oricărei ştiinţe. « Dialectica include studiul istoriei », — ne învaţă V. I. Lenin [2].

Cercetarea acestui mare cerc de probleme istorico-lingvistice va fi însoţită, fireşte, de o aprofundare a concepţiei noastre privind formele şi aspectele legăturii dintre limbă şi legile ei de desvoltare şi istoria poporului, evoluţia societăţii. Rodnica studiere şi discutare a acestor probleme trebuie să se bizuie pe înţele-

---

[1] K. Marx şi Fr. Engels, Opere, vol. IV, p. 8.

[2] Culegere din operele lui Lenin, Moscova-Leningrad, Soţeghiz, 1931, ed. a 2-a, v. XI, p. 284.

gerea clară a sarcinilor științei limbii, a vocabularului ei și a împărțirii ei conform diferitelor laturi ale obiectului studiat, adică a limbii. Iar acest cerc de probleme trebuie să devină și el obiectul unei discuții creatoare.

Problema sistemului lingvisticii, a secțiunilor și părților ei, a limitelor corelațiilor și interacțiunilor dintre principalele discipline lingvistice este legată organic și indisolubil de problema structurii limbii (a particularităților sale caracteristice, a funcțiilor sale sociale), pusă în lumină în chip multilateral și profund în lucrarea lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii ». In lingvistica prestalinistă n'a existat nici unitate de concepție, nici o definiție precisă a obiectului morfologiei și sintaxei ca părți ale gramaticii, și prin urmare ale gramaticii în general, ale foneticii, ale lexicologiei, semasiologiei (sau semanticii), etimologiei și stilisticii. Aceste probleme încă n'au fost supuse la noi cercetării aprofundate în lumina învățăturii staliniste despre limbă. Problema semasiologiei apare în prezent cu o deosebită pregnanță. Cercetarea marxistă a problemelor de semasiologie, explicarea obiectului și sarcinilor ei nu poate fi ruptă de rezolvarea problemei legăturii dintre desvoltarea limbii, desvoltarea societății și istoria poporului. In aceasta constă deosebirea esențială dintre semasiologia marxistă și cea idealist-burgheză.

Semanticii i se atribue de obicei drept obiect nu o oarecare unitate lingvistică de tipul fonemului sau morfemului, cuvântului, propoziției etc., sau vreun aspect al studierii diferitelor unități de limbă, ci sensul acestui cuvânt în înțelesul cel mai general și mai vag. Iar întru cât în limbă sunt importante toate elementele de structură — în mod direct sau indirect, în sens pozitiv sau negativ, în chip activ sau pasiv — rolul semanticii crește nelimitat, iar obiectul ei îl constitue structura de sens a limbii în general. Semantica în lingvistica idealist-burgheză are rolul unei discipline care sintetizează tipurile și esența modificărilor semantice a tuturor laturilor limbii, indiferent de cronologie ori de determinarea istorică.

Noțiunea de *sens* în lingvistica idealistă adesea e concepută metafizic și e desprinsă de realitatea istorică concretă a desvoltării limbii și societății. « Trebuie întocmită — scria F. Blake — o semantică statică care să analizeze și să reglementeze într'un sistem sensurile existente în toate timpurile în mintea celui care folosește limba și să se studieze sensurile pure fără a le raporta la formă și desvoltare » [1].

Lupta împotriva ideologiei burgheze în domeniul lingvisticii trebuie să constitue o parte integrantă a activității teoretice și practice a lingviștilor sovietici, deci și a revistei « Voprosî iazâkoznaniia ».

Subaprecierea activității teoretice și metodologice, teama de generalizări largi, chiar când există un bogat material de fapte, duce la scăderea nivelului teoretic și ideologic al muncii în domeniul limbii. In numeroase disertații lingvistice — în lucrările de candidatură și doctorat — mai predomină simpla descriere și expunere a faptelor, întreruptă sau însoțită doar, pe alocuri, de citate din operele clasicilor marxismului. In asemenea lucrări însă lipsește profunda interpretare istorică a faptelor, lipsesc generalizările teoretice. « Un asemenea empirism ca « factografia » . . . reprezintă abaterea dela cerințele metodei marxiste și deschide calea obiectivismului burghez » [2].

---

[1] Fr. Blake, The study of language from the semantic point of view, « Indogermanische Forschungen », B. 56, 1938, p. 242.

[2] Materialismul istoric — baza teoretică a științei istorice [editorial], « Voprosî istorii », Moscova, 1952, nr. 7. p. 14.

Se înțelege dela sine că natura generalizărilor și legilor marxiste, descoperite odată cu studierea limbilor, în forma lor actuală și în istoricul lor, nu are nimic comun cu fenomenele care alunecă pe deasupra lucrurilor, cu teoretizarea scolastică, ruptă de realitatea vie a limbii, teoretizare care se face uneori la noi în lingvistică și care abate pe unii lingviști dela profunda înțelegere a faptelor istorice concrete ale limbii. Faptele joacă un rol imens în cercetarea limbii, în știința limbii. Marxismul este un dușman hotărît al schematizării abstracte, al ignorării faptelor istorice. F. Engels scria: «... metoda materialistă se transformă în opusul ei când este folosită nu ca un fir călăuzitor în cercetarea istorică, ci ca un șablon gata făurit, după care se croiesc și se răscroiesc faptele istorice» [1].

Trebuie ca noi lingviștii —prin ridicarea nivelului nostru teoretico-științific, prin aprofundarea cunoștințelor în domeniul filosofiei marxiste și al științei istorice marxiste — să ne însușim noi înșine și să formăm la discipolii noștri priceperea de a aplica în mod creator metoda materialismului istoric în cercetarea faptelor concrete ale limbii, în cercetarea desvoltării istorice concrete a limbilor și a tuturor elementelor de structură și de compoziție.

Delegații care au luat cuvântul la tribuna Congresului al XIX-lea al Partidului Comunist au adus o serie de reproșuri esențiale reprezentanților diferitelor științe sociale, au ridicat în fața lor cerințe serioase și întemeiate și au semnalat numeroase greșeli și lipsuri în lucrările lor. Toate acestea se referă direct și la noi lingviștii, și ele sunt în strânsă legătură cu problema, foarte puțin prelucrată de pe poziții marxiste, a legăturii dintre istoria limbii și istoria poporului.

Pentru lingviștii și istoricii literaturii, în special pentru cei care se ocupă cu studierea literaturilor și limbilor popoarelor din Uniunea Sovietică, nu sunt indiferente indicațiile date în nenumărate rânduri dela tribuna congresului (în cuvântările tovarășilor Saiahmetov, Gafurov, Niiazov etc.) relativ la necesitatea de a lupta împotriva naționalismului burghez și a rămășițelor influenței ideologiei burghezo-naționaliste. Tendințele burghezo-naționaliste se manifestă în denaturarea istoriei poporului, în idealizarea epocii feudale, în idealizarea așa numitelor mișcări burghezo-naționaliste (cf. cuvântarea delegatului lituanian, tov. Snecicus, «Pravda» din 7 octombrie 1952). Falsificarea trecutului se manifestă uneori și în prezentarea denaturată a procesului de desvoltare a limbii literaturii populare și a istoriei limbii literare în perioada premergătoare formării națiunilor, în exagerarea importanței elementelor din jargoanele de clasă din structura limbii literare, în supraaprecierea împrumuturilor, în explicarea greșită a interdependențelor și a interacțiunilor limbii literare în diferite perioade ale istoriei sale.

Lichidarea în societatea socialistă a bazei de desvoltare a jargoanelor, înlăturarea chiar a posibilităților de corupere a vocabularului limbii întregului popor cu elemente de jargon de clasă, încă nu înseamnă eliminarea deplină a tuturor denaturărilor din desvoltarea limbilor literare ale popoarelor din Uniunea Sovietică, în special a celor cu scriere nouă. Devierea spre naționalismul local, denaturările naționaliste duc uneori la pătrunderea unor «corpuri străine» și a unui «balast parazitar» (după expresia lui Gorki) în limba literară, și deseori introduc la noi termeni și o frazeologie artificială, ruptă de desvoltarea vie a creației populare orale. «Esența devierii spre naționalismul local—spune I. V. Stalin — este tendința de a se izola și de a se închide în cochilia sa națională, tendința de a cocoloși contradicțiile de clasă din sânul națiunii proprii, tendința

[1] K. Marx și F. Engels, Scrisori alese, 1947, p. 418.

de a se apăra împotriva şovinismului velicorus prin îndepărtarea de torentul general al construirii socialismului, tendinţa de a nu vedea ceea ce apropie şi uneşte masele muncitoare ale naţiunilor din U.R.S.S. şi de a vedea numai ceea ce le poate îndepărta una de cealaltă »[1]. Este destul pentru aceasta să ne referim la creaţia artificială de cuvinte a naţionaliştilor burghezi ucraineni şi bieloruşi la sfârşitul perioadei 1920—1930.

În cuvântarea sa la Congresul al XIX-lea al Partidului, tov. Arutinov a spus că tendinţele burghezo-naţionaliste se manifestă uneori în abaterea dela problemele vii şi actuale ale momentului contemporan, în interesul unilateral faţă de trecutul îndepărtat şi în idealizarea prezentării sale[2]. Această afirmaţie este importantă şi justă.

Dar necesitatea de a aprofunda şi de a studia problemele structurii desvoltării şi stabilirii normelor pentru limbile actuale ale popoarelor şi populaţiilor din Uniunea Sovietică nu trebuie să provoace la lingviştii noştri o slăbire a interesului faţă de cercetarea întregului proces de evoluţie istorică a acestor limbi în legătură cu istoria făuritorilor şi purtătorilor săi — popoarele. In articolul critic din « Bolşevic » cu privire la revista « Voprosî istorii » era subliniat în mod just caracterul actual al problemelor privind originea popoarelor şi formarea limbilor respective: « Cine, dacă nu revista « Voprosî istorii », trebuia, de pildă, să participe, în modul cel mai activ, în colaborare cu lingviştii, la elaborarea problemelor devenite actuale în legătură cu originea popoarelor »[3].

În cuvântarea sa la Congresul al XIX-lea al Partidului, tov. Baghirov a ridicat cea mai importantă problemă legată de studiul desvoltării limbilor şi culturilor popoarelor din Uniunea Sovietică — problema rolului marelui popor rus în familia frăţească a popoarelor sovietice. In analiza acestei probleme au fost comise mari greşeli de către istoricii sovietici, şi în special de către revista « Voprosî istorii ». Este pe deplin evident că această problemă îşi menţine — în cadrul sarcinilor specifice, determinate de esenţa fiecărei ştiinţe — întreaga sa importanţă uriaşă atât pentru ştiinţa sovietică, cât şi pentru lingvistica sovietică[1]. Tov. Baghirov a cerut Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. ca şi Uniunii Scriitorilor Sovietici, ca ele, « . . . călăuzindu-se de învăţătura lui Lenin şi Stalin, să ajute prin toate mijloacele cadrele locale, în special ale celor din republicile naţionale, la studierea, selecţionarea şi asimilarea a tot ce este mai bun, mai util, mai valoros şi mai apropiat de noi, oamenii sovietici, din trecutul cultural bogat al popoarelor Uniunii Sovietice »[4].

Această sarcină stă în faţa istoricilor, cercetătorilor literaturii şi lingviştilor noştri. Tov. Baghirov a dat ca exemplu greşelile conducerii Uniunii Scriitorilor Sovietici în aprecierea « cărţii reacţionare, antipopulare, îmbibată de otrava naţionalismului şi panislamismului . . . « Dede Corcut ». De mult, se pune în mod acut, în faţa filologilor sovietici problema studierii de pe poziţii marxiste a epopeii şi în general a literaturii populare orale a popoarelor Uniunii Sovietice, a limbii poeziei populare orale. Cu greu poate fi rezolvată fără ajutorul lingviştilor problema caracterului popular şi a stratificărilor istorice în structura unei moşteniri epice a poporului chirghiz, cum e epopeea « Manas ».

În cuvântarea sa, legată de rapoartele lui G. M. Malenkov şi P. G. Moscatova, tov. Patolicev a subliniat necesitatea celei mai strânse legături între

[1] I. V. Stalin, Opere, Ed. P.M.R., 1952, vol. 12, p. 395.
[2] Vezi « Pravda » din 9 octombrie 1952, p. 5.
[3] L. Maximov, Despre revista « Voprosî istorii », « Bolşevic », Moscova, 1952, nr. 13, p. 61.
[4] Vezi « Pravda » din 7 octombrie 1952, p. 5.

institutele Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi instituţiile republicane de cercetări, preocupate de « problemele generale ale ştiinţei care se desvoltă în ţara noastră ». « Fără îndoială — spune el — că Academiile republicane de Ştiinţe (în această direcţie ar fi trebuit ca Academia Unională de Ştiinţe să fi manifestat o mare iniţiativă) trebuie să întreţină legături mai strânse cu centrele ştiinţifice din ţara noastră, să participe în mod activ la rezolvarea problemelor ştiinţifice puse ştiinţei de opera de construire a comunismului » [1].

Institutul de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. a socotit ca o datorie a sa, din primul moment al existenţei sale, să întreţină cea mai strânsă legătură ştiinţifică cu institutele de lingvistică din republicile unionale şi din regiunile naţionale şi să acorde un ajutor practic şi teoretico-ştiinţific tuturor institutelor de lingvistică din ţara noastră care au nevoie de acest ajutor. De asemenea şi revista « Voprosî iazâkoznaniia » s'a străduit şi se străduește să împlinească această datorie. Dar eficienţa acestei legături ştiinţifice, amploarea şi importanţa ei pentru desvoltarea lingvisticii sovietice în ansamblu depinde într'o mare măsură de succesele şi realizările în domeniul ştiinţei lingvistice înregistrate de Institutul de lingvistică, de creşterea ideologică şi teoretică a cadrelor, de activitatea ştiinţifică şi organizatorică a sectoarelor sale. Multe din aceste probleme necesită o îmbunătăţire.

Noi avem datoria permanentă, oarecum « profesională », faţă de institutele de lingvistică din întreaga ţară sovietică de a dirija şi de a da instrucţiuni în munca lexicografică, în teoria şi în practica muncii de alcătuire a dicţionarului. Şi în acest domeniu situaţia nu se prezintă nici pe departe prea bine. Lipsurile şi greşelile serioase ale teoriei lexicografice prestaliniste s'au manifestat acut în activitatea de întocmire a marelui dicţionar academic, în 15 volume, care trebuia să oglindească desvoltarea vocabularului limbii ruse dela Puşkin până în zilele noastre. Principiile repartizării pe cuiburi a cuvintelor, pe grupuri productive de cuvinte, puse la baza structurii acestui dicţionar, s'au dovedit a fi lipsite de temei ştiinţific. S'au manifestat acut şi tendinţe antiistorice în încercarea de a îmbina caracterul normativ al aprecierilor stilistice actuale, relativ la cuvinte, cu întregul proces de desvoltare a lexicului rus de-a-lungul unui secol şi jumătate. După ce I. V. Stalin a arătat ritmul şi procedeele de modificare a vocabularului în continuă mişcare, e evident că e necesară transformarea radicală a bazelor metodologice ale acestui dicţionar explicativ, a structurii sale, întocmirea unor noi instrucţiuni. Trebuie ca dinamizarea gândirii teoretice în activitatea lexicografică a Academiei să dea rezultate rodnice şi pentru desvoltarea întregii lexicografii sovietice.

Este indiscutabilă şi evidentă marea însemnătate social-culturală şi de stat a întocmirii dicţionarelor: naţionale-explicative, terminologice, ortografice şi ortoepice, bilingve, ruso-neruse, neruse-ruse şi altele. Incă n'a fost sistematizată şi generalizată, în lumina şi în spiritul învăţăturii staliniste despre limbă, uriaşa experienţă practică a muncii lexicografice desfăşurate în mod amplu în epoca sovietică în numeroase republici şi în regiuni autonome din ţara noastră.

Totodată lingviştii trebuie să acorde şcolii un ajutor mai amplu şi mai energic. Manualele de limbă maternă din multe republici naţionale încă n'au ajuns la nivelul teoretic şi metodic necesar, ele mai conţin numeroase lipsuri. Invăţătura stalinistă despre limbă considerată ca un produs al unui şir de epoci, despre structura limbii, despre esenţa gramaticii ca un indice al uriaşelor succese ale

[1] Vezi « Pravda » din 7 Octombrie 1952, p. 5.

gândirii, despre fondul principal de cuvinte şi despre rolul său structural de formare a cuvintelor, încă n'a găsit aplicarea multilaterală şi deplină în literatura lingvistică didactică. In cuvântarea sa la Congresul al XIX-lea al Partidului, tov. Hahalov (R.S.S.A. Buriat-Mongolă) a spus: « In şcolile din republicile naţionale este extrem de slab organizată predarea limbii ruse, limbă fără de care este imposibilă pregătirea unor cadre de specialişti valoroşi pentru diferite ramuri ale economiei »[1]. In legătură cu aceasta, trebuie amintit că tov. Borisov, delegat din partea R.S.S.A. Iacute, a arătat că ar fi de dorit pentru desvoltarea continuă a culturii în republica iacută să se mărească în şcoli numărul orelor de program destinate studierii limbii ruse[2].

Astfel, cuvântările delegaţilor la Congresul al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice orientează pe lingviştii noştri, şi totodată revista « Voprosî iazâkoznaniia », spre noi sarcini şi noi realizări, spre noi iniţiative organizatorico-ştiinţifice în domeniul coordonării întregii ştiinţe sovietice despre limbă. Hotărîrile Congresului al XIX-lea impun o aprofundare a generalizărilor teoretice, o ridicare a calităţii muncii lingvistice, o îmbunătăţire a organizării cercetărilor ştiinţifice în importantele probleme teoretice şi practice ale ştiinţei sovietice despre limbă. Ele recomandă îmbinarea organică şi legătura reciprocă dintre teoria lingvistică şi practica socială vie a stabilirii de norme şi a perfecţionării limbilor naţiunilor şi popoarelor socialiste. La Congresul al XIX-lea al Partidului a fost subliniată în deosebi ideea repetată în nenumărate rânduri de către I. V. Stalin cu privire la necesitatea celei mai strânse legături dintre teoria ştiinţifică şi practică. Se cere: « Să se întărească colaborarea creatoare a ştiinţei cu producţia, având în vedere că această colaborare îmbogăţeşte ştiinţa cu experienţa practicii, iar pe oamenii muncii din producţie îi ajută să îndeplinească mai repede sarcinile care le stau în faţă »[3].

Lingvistica sovietică trebuie să se desvolte organic, trebuie să îmbine teoria cu practica. « Calea normală de desvoltare a ştiinţei este calea care duce dela practică la generalizarea ştiinţifică şi dela ştiinţa teoretică din nou la îmbogăţirea însutită a practicii »[4]. Congresul al XIX-lea al Partidului a pus în faţa oamenilor de ştiinţă sovietici ţelul măreţ: « Să desvolte mai departe ştiinţa sovietică înaintată, pentru ca aceasta să ocupe primul loc în ştiinţa mondială »[5]. Aceeaşi sarcină a fost fixată lingviştilor încă înainte de către I. V. Stalin, care le-a deschis acestora calea lichidării regimului aracceevist şi a deficienţelor teoretice. « Lichidarea acestor plăgi — spune I. V. Stalin — va însănătoşi lingvistica sovietică, o va duce pe un drum larg şi va da posibilitate lingvisticii sovietice să ocupe primul loc în lingvistica mondială »[6].

In legătură cu consolidarea muncii teoretice şi ideologice, Institutul de lingvistică şi redacţia revistei « Voprosî iazîkoznaniia » trebuie să întărească şi să lărgească legăturile sale cu Institutul de filosofie şi cu organul său, revista « Voprosî filosofii ». Colaborarea cu filosofii va permite, cel puţin în parte, să se

---

[1] « Pravda » din 15 octombrie 1952, p. 5.
[2] Vezi « Pravda » din 14 octombrie 1952, p. 3.
[3] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 89.
[4] A. Nesmeianov, Să ocupăm primul loc în ştiinţa mondială, « Pravda » din 23 Octombrie 1952.
[5] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P. C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 89.
[6] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. P.M.R., 1950, p. 44.

înlăture lipsurile din activitatea lingvisticii în domeniul lingvisticii generale, în domeniul teoriei marxiste.

In planul de cercetare ştiinţifică al Institutului de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. pe anul 1953 există o temă lingvistico-filosofică colectivă: « Limba şi gândirea ». Dela apariţia lucrării lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii » au fost publicate circa 20—30 de articole cu caracter de popularizare cu această temă, precum şi câteva disertaţii pentru titlul de candidat. Dar o cercetare marxistă cu adevărat profundă a acestei probleme rămâne o sarcină de viitor. Invăţătura stalinistă despre caracterul naţional al limbii şi legătura indisolubilă dintre limbă şi gândire a pus capăt confundării totale a gândirii cu concepţia despre lume, tipică pentru N. I. Marr şi « discipolii » săi. S'a prăbuşit « teoria » despre « stadialitatea » desvoltării gândirii, despre « schimbarea legilor şi formelor gândirii », despre « esenţa şi tehnica » sa ca urmare a progreselor înregistrate în structura economică a societăţii. Sunt evidente bazele antimarxiste ale acestei concepţii marriste. Karl Marx ne învaţă: « Deoarece procesul gândirii se desvoltă el însuşi în condiţii cunoscute şi este el însuşi un *proces natural*, adevărata gândire poate fi numai una şi aceeaşi, deosebindu-se numai după grad, în funcţie de maturitatea desvoltării, în special de desvoltarea organului de gândire »[1].

Limba şi gândirea logică sunt indisolubil legate. In pofida concepţiilor idealiste, marxismul ne învaţă că aşa numita « gândire primitivă » posedă deja principalele forme logice. Ea manifestă fără îndoială, toţi germenii gândirii logice unice, a acelei logici fireşti a gândirii, care dă omului primele cunoştinţe despre lumea înconjurătoare şi care contribue la desvoltarea activităţii sale de producţie[2]. Confundarea gândirii cu concepţia despre lume a fost moştenită de către N. I. Marr dela ştiinţa idealistă burgheză. Stadiul totemic al « gândirii, alogice » la N. I. Marr şi « gândirea mistică », « prelogică » la L. Levy-Brühl se suprapun şi sunt negate în egală măsură de marxism. Logica firească a gândirii, desvoltându-se împreună cu limba, nu se schimbă datorită faptului că concepţiile sociale şi ideile (cu alte cuvinte: concepţia despre lume) se schimbă odată cu înlocuirea formaţiilor social-economice. Delimitarea gândirii, a formelor şi legilor sale, de concepţia despre lume trage, fireşte, un hotar între istoria desvoltării gândirii şi istoria concepţiilor despre lume, istoria ideologiilor. In legătură cu aceasta, lingvistica marxistă trebuie să lămurească o problemă foarte importantă, şi anume: caracterul legăturii dintre limbă şi gândire în desvoltarea lor istorică, pe de o parte, şi raportul dintre limbă, sistemul său semantic, precum şi sensul cuvintelor şi expresiilor de jargon şi istoria concepţiilor despre lume, pe de altă parte.

Insăşi noţiunea de *gândire* cere o folosire şi o determinare diferenţiată şi precisă. Neofilologia idealistă (în persoana lui K. Vossler şi a discipolilor săi, ca L. Spitzer) identifică tipul gândirii cu structura limbii naţionale. Specificul acestei structuri este explicat prin deosebirea dintre gândirea poporului şi concepţiile despre lume ale popoarelor. In această construcţie antiistorică şi metafizică se apropie şi se împletesc « gândirea prin limbă », « spiritul » poporului şi concepţia despre lume a poporului, concepţie privită ca o unitate socială nediferenţiată închegată, din punct de vedere ideologic şi în afara claselor. K. Vossler

[1] K. Marx şi F. Engels, Opere, vol. XXV, p. 525.

[2] Vezi A. Movsesian, Probleme ale gândirii şi limbii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre limbă, culegerea « Cercetări de lingvistică şi armenologie », Ed. Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Armeană, Erevan, 1951, v. I. p. 29 (în limba armeană).

vorbea despre limbile naționale ca despre stiluri legate în mod organic de particularitățile concepțiilor populare despre lume.

Importanța problemei istoriei gândirii în legătură cu istoria limbii și în special cu istoria categoriilor gramaticale a fost subliniată în nenumărate rânduri de lingviștii și filosofii care au căutat să pună la baza ideilor lor în acest domeniu ideile lui V. I. Lenin și I. V. Stalin. Esența teoriilor idealiste privind desvoltarea gândirii constă în tratarea abstractă, antiistorică a gândirii, în lupta împotriva recunoașterii condiționării gândirii de către existența socială a oamenilor Tocmai pe asemenea bază antiistorică s'a desvoltat teoria burgheză idealistă a tipurilor de gândire, deosebite din punct de vedere calitativ (Levy-Brühl, Cassierer etc.), caracteristice, chipurile, atât diferitelor epoci sau stadii în desvoltarea gândirii, cât și diferitelor categorii de popoare (« culturale », « istorice », pe de o parte, și « înapoiate », « primitive », « neistorice », pe de altă parte).

Reacționarii burghezi contemporani din domeniul științei, plecând dela teza idealistă falsă a identității dintre limbă și gândire, încearcă să folosească în mod tendențios particularitățile structurii limbilor neindo-europene, care deosebesc, de pildă, limba indienilor de limba engleză, pentru propaganda rasială și pentru justificarea politicii coloniale anglo-americane [1].

Teoria despre tipurile gândirii care se înlocuesc unele pe altele, despre stadiile gândirii, a fost moștenită dela știința idealistă burgheză de N. I. Marr și de continuatorii săi. « In locul cercetării concrete istorice a desvoltării gândirii unice a omului, în locul cercetării acumulării treptate a cunoștințelor și a succeselor dobândite în activitatea de cunoaștere, a desvăluirii legăturii lor reciproce și a succesiunii lor, ei au substituit teza schimbării tipurilor de gândire, în care apariția noului tip înseamnă dispariția celui anterior » [2].

In articolele cu privire la problema limbii și gândirii s'a arătat în nenumărate rânduri necesitatea de a deosebi, în însăși gândirea, formele și legile gândirii, pe de o parte, și conținutul gândirii, pe de altă parte. Dar însuși « conținutul » gândirii nu a fost supus unui studiu diferențiat. De aceea rămâne nedeterminat, în mod precis, caracterul legăturii dintre primul și al doilea aspect — dintre formele, legile gândirii și însuși conținutul său, și limba, gramatica și semasiologia ei. Problema legăturii dintre raționament, ca o categorie logică și propoziție, ca o categorie gramaticală în cadrul istoriei unei anumite limbi, problema noțiunii și sensului cuvântului, problema corelației dintre categoriile gândirii și categoriile limbii — toate acestea n'au fost eliberate încă de contradicțiile în care ele singure s'au încurcat și au fost încurcate. In tot cazul este necesară o prelucrare mai aprofundată a acestei probleme atât pe plan filosofic general, cât și pe plan teoretico-lingvistic, prin folosirea unui bogat și temeinic material ilustrativ.

E necesară o profundă elaborare teoretică a problemei referitoare la legătura dintre limbă și gândire în lumina filosofiei materialist-dialectice, în lumina teoriei staliniste, marxiste, nu numai pentru deplina înlăturare a teoriei idealiste a « categoriilor naționale » ca o verigă intermediară, de legătură, între categoriile lingvistice naționale și categoriile universal-umane, logice, dar și pentru demascarea concepțiilor marriste cu privire la resturi ale gândirii prelogice în limbile moderne. Astfel lingvistul cazah Prof. M. Balakaev, în articolul său « Dinamica subiectelor în limba cazahă », scrie: « Dacă observăm în prezent

[1] Vezi B. Worf, Science and linguistic, p. 316; cf. Hayakawa, Language in action, p. XI.

[2] F. N. Șcemiakin, Teoria lui Levy-Brühl în slujba reacțiunii imperialiste « Filosofskie zapiski », Moscova — Leningrad, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., 1950, v. V, p. 159.

în propoziţie o neconcordanţă între subiectul logic şi subiectul gramatical, aceasta este în primul rând un rezultat al renaşterii vechilor noţiuni gramaticale sau a faptului că noua gândire logică se află în contradicţie cu gândirea perimată, prelogică »[1]. In articolul său recent « Câteva probleme de sintaxă a limbii cazahe », acelaşi M. Balakaev scrie: « In structura gramaticală a limbii cazahe se observă o contradicţie între vechea formă şi conţinutul nou, din care cauză conţinutul caută o formă nouă şi tinde spre ea »[2]. Intr'o asemenea formă lineară, această teză contrazice indicaţia lui I. V. Stalin cu privire la posibilitatea menţinerii formei vechi, în condiţiile schimbării funcţiunilor ei.

Tratarea problemei privind legătura dintre limbă şi gândire ar putea oferi un ajutor esenţial în rezolvarea multor probleme de gramatică şi de semasiologie, unor astfel de probleme, cum e de pildă, legătura reciprocă dintre logică şi gramatică, dintre limbă şi concepţia despre lume, dintre limbă şi ştiinţă, problema specificului limbii literare etc. Nu de mult autorii unor îndreptare gramaticale pentru şcoala medie (de exemplu tov. Faritov şi Gumerov în « Gramatica limbii başkire » pentru şcolile pedagogice, 1949, p. 49) scriau: « Prin studierea limbii şi legilor ei, noi pătrundem în laboratorul gândirii noastre »[3].

Logica gândirii, adică formele şi legile gândirii, sunt şi mai stabile decât structura gramaticală a limbii, dar dacă vom compara conţinutul gândirii cu semantica limbii vom ajunge la concluzia că conţinutul gândirii se schimbă incomparabil mai repede decât latura semantică a limbii. Nu degeaba i se atribuie filosofului grec Thales următorul aforism: « Nu există nimic mai rapid decât gândirea ». Studierea legilor istorice ale desvoltării laturii semantice (a cuvintelor şi expresiilor), cât şi studierea legilor de desvoltare a categoriilor gramaticale pe baza materialului diferitelor limbi concrete şi a familiilor de limbi înrudite, poate să arunce o lumină vie asupra problemei generale: limbă şi gândire. Articolele ştiinţifice noi cu privire la temele corespunzătoare trebuie să găsească un loc de onoare în paginile revistei « Voprosî iazâkoznaniia ».

6

Revista « Voprosî iazâkoznaniia » deţine un rol important în desvoltarea lingvisticii sovietice, în orientarea ei pe calea ştiinţifică marxistă. Ca organ conducător al lingviştilor sovietici, această revistă trebuie să-şi îndrepte atenţia asupra analizei problemelor fundamentale ale ştiinţei lingvistice, trebuie să înarmeze neîncetat cadrele ei cu teoria marxist-leninistă, cu învăţătura stalinistă despre limbă, trebuie să ducă o luptă necruţătoare împotriva ideologiei burgheze şi a rămăşiţelor ei în concepţiile şi părerile lingviştilor sovietici.

Revista « Voprosî iazâkoznaniia » trebuie să contribue prin toate mijloacele la desvoltarea autocriticii şi în special a criticii de jos, menită să servească drept « ... acea principală metodă cu ajutorul căreia noi trebuie să scoatem la iveală

---

[1] « Izvestiia » A. N. Cazahskoi S.S.R. Alma-Ata, 1948, nr. 77, Seria lingvistică, fasc. 5, p. 24.

[2] Culegerea Probleme de lingvistică cazahă în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, Ed. Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Cazahă Alma-Ata, 1951, p. 90 (în limba cazahă); vezi şi G. Musabaev, I. Aralbaev, Impotriva încercărilor de reînviere a marxismului în lingvistica cazahă, ziarul « Cazahstanscaia pravda » din 19 octombrie 1952.

[3] Vezi despre aceasta articolul lui A. Usmanov, Sarcini imediate în studierea limbii başkire în lumina învăţăturii tovarăşului Stalin despre limbă, ziarul « Krasnaia Başkiria » din 26 martie 1951.

şi să lichidăm greşelile şi lipsurile noastre, slăbiciunile şi racilele noastre »[1], iar printr'o abordare îndrăsneaţă a problemelor imediate şi actuale ea trebuie să contribue la progresul gândirii lingvistice marxiste, la creşterea ideologico-teoretică şi la avântul creator al lingvisticii sovietice. Revista « Voprosî iazâkoznaniia » trebuie nu numai să reflecte situaţia actuală din ştiinţa sovietică a limbii dar trebuie să şi orienteze desvoltarea gândirii ştiinţifice în acest domeniu. Rolul său este acela de a organiza şi de a uni pe lingvişti, de a concentra forţele lor pentru rezolvarea în comun a problemelor actuale ale lingvisticii sovietice, de a indica căile şi mijloacele pentru lichidarea lipsurilor şi greşelilor pe frontul ştiinţei limbii şi de a generaliza experienţa înaintată a lingviştilor.

Revista « Voprosî iazâkoznaniia » trebuie să-şi lărgească în mod considerabil legăturile cu cercurile ştiinţifice din ţară, cu activul de autori şi cu institutele de lingvistică din întreaga Uniune Sovietică. Această revistă trebuie să manifeste atenţia cea mai vie şi cea mai activă faţă de munca imensă pe care o depun oamenii de ştiinţă din republicile unionale şi autonome. Aceasta trebuie să se oglindească în primul rând în studiile de sinteză publicate în coloanele revistei, referitoare la problemele importante, dar cel mai puţin studiate din istoria diferitelor limbi ale popoarelor din Uniunea Sovietică, cum sunt problemele desvoltării limbilor naţiunilor socialiste, organizarea discutării problemelor periodizării istoriei lor, ajutorul larg dat de către revistă în problema stabilirii de norme pentru limbile actuale din ţara noastră. Legăturile permanente, strânse şi vii cu cercurile largi ale lingviştilor tuturor republicilor şi regiunilor, precum şi cu oamenii de ştiinţă din toate ţările de democraţie populară, participarea lor vie la activitatea revistei vor ajuta colectivul de redacţie să lichideze lipsurile din munca sa. In acelaşi timp, colectivul redacţional al revistei « Voprosî iazâkoznaniia », trebuie să manifeste mai multă perseverenţă şi iniţiativă în atragerea filosofilor şi istoricilor spre a activa la revistă.

Lipsa cea mai mare a revistei noastre este rămânerea ei în urmă în domeniul analizării celor mai importante probleme teoretice ale lingvisticii marxiste. In cursul anului 1952, revista nu a publicat niciun articol consacrat fondului principal de cuvinte, studierii legilor istorice de transformare a vocabularului, problemei legăturii dintre istoria limbii şi istoria poporului şi, în special, dialectului din regiunea Kursk şi Oriol ca bază a limbii naţionale ruse, a problemelor privind legătura dintre limbă şi gândire. Nu numai marea armată ştiinţifică de specialişti în domeniul limbii ruse, al culturii ruse, al istoriei literaturii ruse vechi, dar în general cercurile largi ale intelectualităţii sovietice sunt frământate şi interesate de probleme ca: originea slavilor şi a limbilor slave, în special originea limbilor şi a popoarelor rus, ucrainean şi bielorus, originea celorlalte naţiuni şi popoare de pe teritoriul U.R.S.S., condiţiile şi legile istorice de formare a limbilor naţionale şi, în primul rând, al limbii naţionale ruse.

In articolele critice despre revista noastră s'a arătat în mod pe deplin just că ea conţine foarte puţine articole consacrate limbii ruse şi celorlalte limbi slave în comparaţie cu cerinţele ştiinţifice din ţară. « Dar importantele sarcini în domeniul cercetării istorice a limbilor, puse în lucrarea lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii », impun în primul rând studiul istoriei limbii ruse şi a grupului de limbi slave »[2].

---

[1] G. M. Malenkov, Raportul de activitate al Comitetului Central al P.C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 96.

[2] N. Casianov, O nouă revistă de lingvistică, « Bolşevic », Moscova, 1952, nr. 16, p. 66.

Trebuie adăugat la aceasta şi faptul că discutarea şi desvoltarea creatoare a problemelor teoretice de lingvistică generală poate fi rezolvată în modul cel mai potrivit şi mai accesibil pe baza materialului limbii ruse. Redacţia revistei « Voprosî iazâkoznaniia » va lua toate măsurile pentru a lărgi sfera articolelor conţinând importante probleme de lingvistică slavă şi de istorie a limbii ruse. Ştiinţa sovietică despre limba rusă este bogată în realizări şi experienţă acumulată, dar cere o analiză marxistă şi generalizări ştiinţifice.

Este justă de asemenea indicaţia că revista noastră trebuie să ducă o luptă mai activă, orientată spre un scop, o luptă neîmpăcată împotriva lingvisticii burgheze reacţionare. Ea trebuie să stea în fruntea activităţii de revizuire a vechilor concepţii şi teze ale ştiinţei lingvistice în lumina noilor indicaţii aduse de I. V. Stalin la teoria lingvisticii marxiste.

Este foarte important, de asemenea, să se arate însemnătatea învăţăturii staliniste despre limbă pentru o rezolvare nouă a problemelor practice serioase formând obiectul de cercetare a disciplinelor filologice auxiliare: critica textelor, ştiinţa care se ocupă cu stabilirea autenticităţii lucrării, arheografia, istoria scrisului. Bogata experienţă a activităţii în acest domeniu de cercetări încă n'a căpătat la noi generalizarea cuvenită. In lumina noii concepţii cuprinse în lucrările lui I. V. Stalin cu privire la limbă şi la legile desvoltării ei, la relaţia dintre limba literară şi limba întregului popor, în lumina noilor principii de studiere a problemelor de stilistică a limbii naţionale şi a limbii literare, revizuirea multor probleme principale privind critica de text, arheografia, teoria şi istoria scrisului ar putea da rezultate practice importante. Se ştie de altfel că în redactarea textului operelor marilor scriitori ruşi (de exemplu, N. V. Gogol, L. N. Tolstoi, N. G. Cernâşevski) cercetătorii noştri literari au făcut numeroase greşeli şi că în problemele principale de critică de text rămân multe lucruri discutabile şi neclare.

In recenzia din « Bolşevic » asupra revistei noastre sunt foarte bine determinate sarcinile secţiei de critică şi bibliografie. Această secţie «. . . va trebui să devină o puternică pârghie pentru desvoltarea criticii şi autocriticii în lingvistică. Pentru aceasta va trebui să se acorde o atenţie permanentă şi susţinută noilor lucrări în domeniul lingvisticii, să se aleagă cele mai importante şi să se analizeze profund conţinutul lor, de pe poziţiile ştiinţei marxist-leniniste. Desvăluind cu curaj, în articolele de critică şi în recenzii greşelile pe care le conţin unele lucrări, relevând, popularizând şi sprijinind tot ceea ce este preţios şi important şi ceea ce contribue la succesele ştiinţei, revista va putea să exercite o influenţă puternică şi rodnică asupra desvoltării lingvisticii sovietice » [1]. Va trebui însă ca genul recenziilor mari şi ample să fie îmbinat cu practica scurtelor adnotări critice.

De un mare folos ar putea fi publicarea sistematică a unor critici care să cuprindă planurile şi rezultatele activităţii de cercetare ştiinţifică a institutelor şi cadrelor de lingvistică. Este bine de asemenea să se publice în revistă, în mod periodic, studii istorice de sinteză care să cuprindă totalitatea nu numai a lucrărilor publicate, dar şi a disertaţiilor nepublicate încă din diferite ramuri ale lingvisticii, de exemplu în domeniul gramaticii istorice a limbii ruse, în studierea limbii scriitorului, în domeniul istoriei limbii literare ruse etc.

Revista « Voprosî iazâkoznaniia » are datoria să supună unei aprecieri critice principiale cele mai importante lucrări ale lingviştilor sovietici şi să gene-

[1] Ibidem, p. 71.

ralizeze rezultatele lor. Bazându-se pe colectivul colaboratorilor științifici ai Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., comitetul de redacție al acestei reviste trebuie să aibă o părere clară asupra problemelor concrete generale și particulare care se discută în articolele acceptate spre a fi publicate. Numai în acest caz poziția principială a comitetului de redacție se va oglindi în recenzii, articole critice, informative, în adaptările redacției și, în special, în editoriale. In toate secțiile revistei trebuie să se simtă principiul criticii și autocriticii, spiritul discuțiilor creatoare, a luptei deschise de opinii.

Comitetul de redacție al revistei « Voprosî iazâkoznaniia » recunoaște adânca necesitate a desfășurării unei consecvente activități științifico-teoretice, metodice și critice, care să fie îndreptată în direcția educării cadrelor de lingviști sovietici, în spiritul înaltei principialități marxiste și a activității creatoare. Până în prezent revista nu și-a îndeplinit în mod satisfăcător sarcinile sale în domeniul educării cadrelor de lingviști sovietici în spiritul intransigenței față de tot felul de denaturări ale teoriei lingvistice marxiste, nu le-a învățat să înțeleagă larg și multilateral sarcinile ce le revin, deoarece ea însăși a comis greșeli în unele articole publicate în coloanele sale.

O problemă complicată și dificilă, nerezolvată încă de comitetul de redacție al revistei « Voprosî iazokoznaniia », este problema muncii cu autorii. Unele din articolele trimise la redacție cuprindeau erori de fapte și erori principiale, greșeli ideologice; altele, deși nu aveau greșeli mari, nu conțineau elemente de cercetare independentă. Recenziile și indicațiile corespunzătoare erau trimise autorilor din partea redacției. Dar aceasta era, desigur, insuficient. Comitetul redacțional trebuie să practice pe o scară mai largă procedeul unei analize critice detailate a articolelor, metoda discutării acestora în prezența autorilor, invitând totodată, cu acest prilej, un cerc restrâns de specialiști în problema respectivă. Ar fi utile de asemenea, articole critice de sinteză asupra greșelilor teoretice caracteristice găsite în articolele care sosesc la redacție. Crearea secției de consultații va ajuta la întărirea legăturii dintre cercurile largi de lingviști și amatori în domeniul studiilor de limbă.

Tipul ideal de articole științifice constă într'o expunere clară și aprofundată a generalizărilor, a concluziilor largi care cuprind un material bogat, cu ilustrații demonstrative, scurte dar expresive, concentrate asupra acestui material. Imbinarea armonioasă a tezelor teoretice, a punctelor de vedere generale, a generalizărilor largi cu analiza profundă a materialului nou, obținut prin muncă independentă, cere o muncă intensă și un exercițiu special. Asemenea articole nu se scriu repede. Ar fi bizar să ne așteptăm ca asemenea articole, care nu erau căutate de loc în perioada dominației « noii teorii » a limbii, să se verse cu duiumul în cutia redacției « Voprosî iazâkoznaniia ». Materialul bogat necesar pentru astfel de articole, care nu numai că trebuie să fie obținut pe cale independentă, dar trebuie să fie și explicat marxist de pe pozițiile învățăturii staliniste despre limbă, nu poate fi cules și cercetat într'o singură lună de zile și nici într'un an. De faptul că astfel de articole au apărut într'un număr redus, nu pot fi învinuiți cu severitate lingviștii sovietici, care cresc și se desvoltă rapid sub influența vie a teoriei în domeniul lingvisticii marxiste, descoperită de I. V. Stalin.

V. I. Lenin era de părere că datoria oamenilor de știință înaintați, care muncesc pentru popor, «... este aceea de a scrie *simplu*, fără acele fraze întortochiate fără acele caractere exterioare de « savantlâc» care atrag atât de mult pe decadenți

şi reprezentanţii titulari ai ştiinţei oficiale »[1]. Pentru unele stiluri ale ştiinţei şi publicisticii, moştenite dela cultura prerevoluţionară, redarea acestora într'o limbă simplă, omenească, este poate unul din mijloacele principale pentru demascarea ideologică. Astfel procedează I. V. Stalin atunci când arată în mod concret esenţa idealistă a « teoriei » marriste despre limbă şi gândire, el redă acel galimatias de « muncă magică » a lui N. I. Marr în limba simplă a omului. Revista « Voprosî iazâkoznaniia » va tinde spre simplitate şi claritate în articolele pe care le va publica.

Niciodată ca în prezent n'au fost atât de mari, complicate şi de mare răspundere sarcinile lingviştilor sovietici. Noi toţi lingviştii sovietici, cărora I. V. Stalin ne-a dat sarcina de a crea ştiinţa marxistă a limbii şi de a o situa pe primul loc în lingvistica mondială, urmărim o cauză comună, de o mare însemnătate culturală şi de stat. Lingviştii sovietici trebuie să devină brigada de şoc a ştiinţei lingvistice progresiste. Datoria noastră sfântă este aceea de a ne dovedi discipoli destoinici ai lui I. V. Stalin, care a ridicat lingvistica sovietică la o treaptă nouă de desvoltare şi a indicat o cale nouă de evoluţie creatoare — calea spre înflorire, spre culmile ştiinţei mondiale.

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 5, p. 135.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

ADJECTIVE POSESIVE SLAVE ÎN - J - CA TOPONIMICE PE TERITORIUL R.P.R.

In limbile slave se pot forma cu sufixul *-j-*, care are şi forma *-ĭj-*, adjective posesive dela substantivele care desemnează animale şi persoane. In textele vechi slave se găsesc multe forme ca, de exemplu, *kozĭl'ĭ* « de ţap » *(kozĭlŭ* « ţap »), *orĭl'ĭ* « al vulturului » *(orĭlŭ* « vultur »), *govęždĭ* « de vită » *(govędo* « vită cornută »), *osĭl'ĭ* « al asinului » *(osĭlŭ* « asin »), *otĭčĭ* « al tatălui » *(otĭcĭ* « tată »), *člověčĭ* « al omului » *(člověkŭ* « om ») etc. In limbile slave actuale, derivate în *-j-* şi *-ĭj-* sunt de asemenea foarte frecvente. Iată câteva exemple din rusă, ucraineană, bulgară şi sârbo-croată: rus. волчий m., волчья f., волчье n., ucr. вовчий m., вовча f., вовче n., bulg. вълчи m., вълча f., вълче n., sârbo-croată *vučji*, *vučja*, *vučje* « al lupului », « de lup » (rus. волк, ucr. вовк, bulg. вълк, s.-cr. *vuk* « lup »); rus. козий (ucr. козячий), bulg. кози, s.-cr. *kozji* « de capră » (rus., ucr., bulg., sârb. коза « capră »); rus., ucr. пастуший « al păstorului », « de păstor » (rus., ucr. пастух « păstor »); rus. человечий, sârb. *čovečji* « al omului », « de om » (rus. человек , sârb. *čovek* « om »); rus., ucr. княжий « al cneazului » (rus., ucr. князь « cneaz »), rus. кобылий (ucr. кобилячий, bulg. кобилешки) « al iepei », « de iapă » (rus. кобыла, ucr., bulg. кобила) ş.a.m.d. [1].

Astfel de adjective posesive pot fi formate şi dela nume de persoane, de exemplu v. rus. Ярославль « al lui Iaroslav (Ярослав) », Переяславль « al lui Pereiaslav (Переяслав) », Володимерь « al lui Vladimir » (v. rus. Володимер « Vladimir »), Ярополчь « al lui Iaropolc (Ярополк) » etc.

Toate aceste adjective apar ca toponimice în ţările slave sau locuite odinioară de Slavi. Astfel în Bulgaria *Eleni vărh*, numele unui vârf de munte în munţii Rodope (bulg. *eleni* « al cerbului », *vărh* « vârf »); în Iugoslavia *Vučja Lokva*, nume de sat lângă oraşul Novi Pazar (sârb. *vučja* « a lupului », *lokva* « baltă »); în Macedonia *Ovče Pole*, numele câmpiei dela Est de oraşul Skopje (maced. *ovče* « al oii », *pole* « câmp », câmpie ») etc.

Substantivele determinate printr'un adjectiv posesiv sunt de obicei omise în toponimice, fiind uşor de subînţeles. Astfel, dacă adjectivul posesiv constituie un toponomic desemnând un nume de râu, pârău sau vale şi are formă feminină, atunci substantivul subînţeles este *rěka* (rus., bulg., sârb. река, ucr. ріка « râu ») sau *dolina* (rus., bulg., ucr., sârb. долина « vale »); dacă are formă masculină, atunci substantivul subînţeles este *potokŭ* (rus., bulg., sârb. поток,

---

[1] Vezi W. Vodrák, Vergleichende slavische Grammatik, Göttingen, ed. a II-a, vol. I, p. 507 şi urm; V. V. Vinogradov, Ruskii iazîk, Moscova - Leningrad, 1947, p. 198 şi urm.; L. Andreicin - N. Kostov - E. Nikolov, Bălgarska gramatika, Sofia, 1947, p. 95; A. M. Selişcev, Staroslaveanskii iazîk, Moscova, 1951 - 1952, vol. II, p. 77 — 78.

ucr. потік « pârău » etc. Când adjectivul posesiv reprezintă un nume de oraş, de sat, de munte, de pădure etc., atunci substantivul subînţeles va fi unul din termenii slavi care înseamnă oraş, cetate, sat, munte ş.a.m.d. Astfel numele de sat din Iugoslavia *Vučje* a fost la început *Vučje selo*, adică « Satul lui *Vuk* » sau « Satul Lupului » *(Vuk* este un nume de persoană care corespunde românescului *Lupu)*; oraşul Ярославль din Rusia s'a numit la început Ярославль город « oraşul (cetatea) lui Iaroslav » ş.a.m.d. [1].

După cum sufixul care derivă adjectivul posesiv este *-j-* sau *-ĭj-*, consoana precedentă este felurit alterată (palatalizată), în funcţie de natura consoanei respective. Dar nu toate consoanele au un tratament deosebit dacă sunt urmate de *-j-* sau de *-ĭj-*. Astfel velarele (*k*, *g*, *x)* au reflexe identice atât înainte de *-j-*, cât şi înainte de *-ĭj-*, anume *č*, *ž*, *š*. De aceea în cazul velarelor nu se poate şti care dintre cele două sufixe a format adjectivul posesiv, de pildă în rus. человечий, вражий « al duşmanului » (враг « duşman »), пастуший etc. Cele două sufixe nu pot fi deosebite nici în cazul lui *l*, *r*, *n*. In schimb în ce priveşte pe *s* şi *z*, rezultatul e diferit după cum urmează *-j-* sau *-ĭj-*; *s*, *z* devin *š*, *ž* înainte de *j*, dar rămân *s*, *z* înainte de *ĭ*. Adjectivele posesive rus. песий, bulg. песи s.-cr. *kozji*, rus. рысий « al râsului », s.-cr. *pasji* « câinesc » (rus. bulg. пес, s.-cr. *pas* « câine ») sunt prin urmare derivate cu sufixul *-ĭj-*.

Labialele *p*, *b*, *v*, *m* şi dentalele *t*, *d* de asemenea se modifică puternic dacă sunt urmate de *j*. După labiale, în rusă, ucraineană şi sârbă, *j* devine *l'* (*l* muiat), numit *l* epentetic, pe când în bulgară nu [2]. Am dat mai sus exemplul lui Ярославль (< Ярослав). Aici sufixul întrebuinţat a fost *-j-*. In adjectivul rus коровий « de vacă » (коровье масло « unt », корова « vacă ») sufixul este însă *-ĭj-*, deoarece lipseşte *l* epentetic. Acelaşi adjectiv în sârbo-croată e format cu sufixul *-j-*, ceea ce se vede din prezenţa lui *l* epentetic: s.-cr. *kravlji* [3] « de vacă » *(krava* « vacă »). In ce priveşte forma bulgărească modernă крави, nu putem şti care e sufixul întrebuinţat, deoarece bulgara nu mai are *l* epentetic după labiale [4].

Dentalele *t*, *d* urmate de *j* se palatalizează în mod diferit în diferitele limbi slave. In rusă, ucraineană şi bielorusă *tj*, *dj* devin *ч*, *ж*: rus., ucr. телячий « de viţel » (cf. rus., ucr. телята pl. « viţei »), rus. медвежий, ucr. ведмежий « ursesc » (rus. медведь, ucr. ведмідь, gen. ведмедя [5]). Aceleaşi grupuri de consoane *(tj*, *dj)* au devenit în bulgară (şi în vechea slavonă, adică veche bulgară) щ (rostit *şt*), жд : slavon *košuštĭ* « de cerboiacă » (de ex. *mlěko košušte* « lapte de cerboaică »; *košuta* « cerboaică »), *medvěždĭ (medvědĭ* « urs ») [6]. In sârbo-croată

---

[1] Privitor la toponimicele formate din adjective posesive derivate cu sufixul *-j-* din nume de persoane, vezi Franz Miklosich, Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen (Manulneudruck), Heidelberg, 1927, p. 126 [10] şi urm.; pentru cele derivate din apelative, *ibidem*, p. 207 [91].

[2] In vechea bulgară a existat *l* epentetic după labiale, dar a dispărut în cursul jumătăţii a doua a secolului al X-lea şi în cursul secolului al XI-lea, vezi Selişcev, Starosl. iaz., op. cit., I, p. 209.

[3] In scrierea cu litere latine a limbii sârbo-croate (scrierea croată), *lj* desemnează pe *l'* (*l* palatal), pentru care alfabetul sârbesc posedă o literă specială, creată prin modificarea lui *l* chirilic. In alfabetul croat se mai întrebuinţează uneori, pentru notarea lui *l'*, un *l* cu sedilă dedesubt.

[4] Vezi mai sus nota 2.

[5] Formele vechi ucrainene au fost медвідь, gen. медведя, медвежий.

[6] Fr. Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Viena, 1862—1865, s. v. ***košuštĭ*, *medvěždĭ***.

reflexele lui *tj*, *dj* sunt *ć*, *dj*[1]: s.-cr. *teleći* « de vițel » (*teleta* « viței »), *medvedj:* « ursesc » (*medved* « urs »).

In limbile slave apusene grupurile *tj*, *dj* sunt reprezentate prin *c*, (*d*)*z*, de exemplu în cehă *Telecí*[2], *Nedvěz*, *Nedvězí*[3], numele unor localități în Boemia, primul având la bază adjectivul posesiv *telecí* « de vițel », iar celelalte două *nedvěz* < **medvědjĭ* « ursesc »[4].

După cum vom vedea mai jos, toponimicele slave de pe teritoriul României, care au la bază adjective posesive în *-j-*, datorită reflexului diferit al grupurilor *pj*, *bj*, *mj*, *vj*, *tj*, *dj*, pot fi adeseori atribuite cu destulă siguranță cutărei sau cutărei limbi slave, ceea ce ne permite să tragem concluzii asupra limbii vorbite de populațiile slave care au locuit odinioară pe teritoriul patriei noastre. Să înșirăm însă mai întâi toponimicele românești care au la bază adjective posesive slave în *-j-*, respectiv *-ĭj-*, sau pot fi socotite ca probabil formate din astfel de adjective.

CHINEJA

Este numele unei văi udate de pârăul cu același nume care se varsă în Covurlui lângă Bujor-Târg, raionul Bujor, regiunea Galați[5]. In documente, începând cu anul 1448, e scris кнѧжа[6] sau, în 1459, кнѣжа[7].

Forma dintâi, cea din anul 1448, e corectă din punctul de vedere al ortografiei slave. Din ea nu se poate însă deduce în mod absolut sigur care era pronunțarea populară românească a acestui toponimic, deoarece diacul, care știa bine slava, a putut întrebuința forma corectă, chiar dacă rostirea s'ar fi deosebit mult de forma scrisă. Forma a doua, cea din anul 1459, cu iat în loc de iusul mic, poate reda fie pronunțarea *Cneaja*, mai apropiată de forma ucraineană care, după toate probabilitățile, stă la baza celei românești[8], fie pe *Cneja*, mai apropiată

---

[1] Pentru *dj* se întrebuințează în grafia croată și *d* tăiat cu o linie, caracter de tipar care rar se găsește în tipografii.

[2] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 328, [246].

[3] Ibidem, p. 207 [91], 282 [200].

[4] Privitor la tratamentul deosebit al lui *tj*, *dj* în limbile slave, vezi Selișcev, Starosl. iaz., op. cit., p. 208 și urm.

[5] Marele dicționar geografic al României, vol. II, p. 370 — 371.

[6] M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, Iași 1932, vol. II, p. 323.

[7] I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, București, vol. I, p. 35, 36, 39.

[8] In această parte a țării există și alte toponimice de origine ucraineană. Astfel *Berezeni* (comună în regiunea Bârlad, raionul Murgeni) este un derivat dela ucr. береза « mesteacăn » (vezi I. Iordan, Rumänische Toponomastik, Bonn-Leipzig, 1924, p. 26, și I. Iordan, Nume de locuri românești în Republica Populară Română. Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 58). Forma bulgară a acestui cuvânt e бреза. *Dolheni* (comună în regiunea Iași, raionul Vaslui) este un derivat dela ucr. довгий (forma veche a fost долгий, rostită *dolhii)* « lung » sau mai de grabă dela numele de persoană *Dolh* vezi M. Costăchescu, op. cit., vol. I, p. 52, 122-123, 126, 427; vol. II, p. 59), derivat dela același adjectiv ucrainean și care prin rostirea ca *h* a lui *g* își trădează originea ucraineană (vezi Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 37, și Iorgu Iordan, Nume de loc. rom., op. cit., p. 89). La fel avem *h* în loc de *g* în toponimicele acestui ținut în *Hreasca* (comună în raionul Bârlad) < ucr. Грецька (rostit *hreț'ka)* « greaca » (un toponimic *Greaca* e atestat în regiunea București, raionul Oltenița), *Hupca* (comună în raionul Bârlad) < ucr. Губка « burete, ciupercă », *Valea Horincea* (afluent al Prutului, în care se varsă lângă satul Rogojeni; curge paralel cu *Chineja*, vezi M. Costăchescu, op. cit., vol. I, p. 488, rândul 7: anul 1436, на хоринчи), probabil dintr'un nume de persoană derivat din rădăcina гор- (rostit în ucraineană *hor-*) « a arde » (cf. toponimicele cehe *Hořín*, *Hořině Ves* și toponimicul ucrainean Гориславичі, vezi Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 143 [27]; Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 16, și Nume de loc. rom., op. cit., p. 20, se gândește la slavul *gora* « munte », *Hulubățul* (pârău afluent al Ela-

de cea actuală, căci iatul are de obicei valoare de *e* în slava documentelor moldoveneşti. E chiar probabil că încă de pe atunci rostirea populară era identică cu cea de astăzi: *Chineja*. Grupurile slave *cn*, *cm*, *gn*, greu de pronunţat pentru Români, au fost de timpuriu evitate prin introducerea unei vocale între ocluzivă şi nazală: sl. meridional *knez* > rom. *chinez* (forma populară a cuvântului scris şi rostit de cărturari *cnez*) [1], sârb *kmet* > rom. (Banat) *chimet* « consilier comunal », sl. *gnoĭ* > rom. *gunoi* [2]. Diecii care au scris în slavă documentele au păstrat în scris, după cum era şi firesc, forma corectă slavă cu *cn*- iniţial, chiar dacă în graiul de toate zilele, cel românesc, se rostea *chin*-.

Numeroase toponimice derivate din acelaşi adjectiv se găsesc în ţările vecine slave sau locuite odinioară de Slavi: Кнежа, orăşel în Bulgaria [3], *Kneža*, sat în Iugoslavia apuseană (Slovenia), al cărui nume german era *Grafenbach*, adică « Pârâul cneazului » [4], *Kneža*, *Knežje*, sate în Iugoslavia [5], Княжа, Княже, sate în Ucraina [6], *Kanizsa*, vreo şase localităţi în Ungaria.

Acad. Iorgu Iordan, în studiul său de toponimie românească, explică numele de *Chineja* ca fiind « femininul substantivului *chinez* = *cneaz* » [7]. După cum se vede mai ales din formele vechi, acest toponimic nu este femininul substantivului *chinez*, ci al adjectivului posesiv slav, mai precis ucrainean, княжий, anume княжа « a cneazului (vale) ». Consoana *ж* (*ž*) din forma slavă şi din cea românească se explică prin palatalizarea lui *g* urmat de *ĭ* sau *j* (cuvântul князь a avut odinioară un *g* înainte de desinenţă, devenit mai târziu *dz*, *z* prin palatalizarea a treia a velarelor).

Toponimicul *Chineja* < ucr. Княжа dovedeşte că populaţia slavă (ucraineană) din Sud-Estul Moldovei avea cneji în fruntea obştiilor ei săteşti pe timpul întemeierii statului feudal moldovenesc, întocmai ca populaţia românească.

Cuvântul *cneaz* iese din uz la începutul secolului al XVI-lea din documentele moldoveneşti. In locul lui apar numai *jude*, *vataman*, *vornic* şi *vornicel*. Dispariţia

---

nului; cătun al satului Copăceana, comuna Berezeni, raionul Murgeni, regiunea Bârlad). *Valea Hulubăţului*, udată de pârâul *Hulubăţul*, *Dealul Hulubăţul*, între Valea Elanului şi valea Hulubăţului (vezi I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 137, într'un document din anul 1469, dispărut, după care s'a păstrat numai o traducere din anul 1804, în care numele pârâului e scris *Hulubăţ*) < ucr. голубець, diminutiv format din голуб (rostit *holub*) « porumbel » cu sufixul ець. (Acad. Iorgu Iordan scrie acest toponimic *Holobăţul* şi-l derivă, evident greşit, dela ucr. голова « cap », Rum. Top., op. cit., p. 250, şi Nume de loc. rom., op. cit., p. 5).

Fonetism ucrainean prezintă şi *Liscovul* (afluent de stânga al pârâului Horincea), *Liscovelul* (pârâu care curge paralel cu Liscovul), scris şi *Lişcovul*, *Valea Liscovului* şi *Valea Liscovelului* (văi udate de pâraiele cu acelaşi nume) < ucr. лісковий « de alun » (cf. toponimicele ucr. Ліски, Лісковате, s.-cr. *Leskovac*, vezi Fr. Miklosich, Die Bild d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 276 [194]). In acest toponimic vocala *iat* e reprezentată prin *i*, tratamentul obişnuit al lui *iat* în ucraineană (cf. vechiul slav. *lěska* « alun », ucr. ліска « id »).

[1]. Cuvântul acesta s'a păstrat în limba populară numai în Banat, sub forma *chinez*. Formele *cnez* şi *cneaz* sunt întrebuinţate numai de cărturari (I. Bogdan, Despre cnejii români, « Analele Academiei Române », seria II, t. XXVI, Mem. secţ. ist., p. 13). Toponimicul *Chineja* îndreptăţeşte presupunerea că, dacă acest cuvânt s'ar fi păstrat şi în graiul moldovenesc, el ar fi sunat tot *chinez* ca în Banat. Pentru forma din Banat nu este deci nevoie să presupunem o filieră maghiară (I. Bogdan, Despre cnejii români, p. 44).

[2] Vezi E. Petrovici, Note slavo-române II, în « Dacoromania », vol. X, p. 348 şi urm.

[3] Ж. Чанков, Географский речник на България, Македония, Добруджа и Поморавия, Sofia, 1918, p. 48.

[4] Fr. Miklosich, Die Bild d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 263 [181].

[5] « Rečnik Mesta », Belgrad, 1935, partea a II-a, p. 201; O. Franck, Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde, Leipzig, 1932, p. 210.

[6] Miklosich, Die Bild d. sl. Pers. u. Ortsn., op., cit., p. 263 [181].

[7] Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 72, şi Nume de loc. rom., op. cit., p. 172.

din documente a lui *cneaz* e probabil legată de asimilarea completă a populației moldovenești de limbă ucraineană de către populația moldovenească de limbă românească.

Proprietarul văii *Chineja* a fost prin urmare un cneaz, un jude al populației slave din acea parte a Moldovei [1].

Elementul acesta etnic slav local, mai mult agricultor decât păstoresc, constituie unul din elementele care au contribuit la formarea statului moldovenesc, împreună cu elementul etnic românesc, mai mult păstoresc decât agricultor, mai mobil și mai dinamic decât cel slav, coborît din spre munte, din spre valea Moldovei, unde și-a avut prima închegare feudală de stat și după care au fost numiți purtătorii ei [2].

COBIA

Este numele unei văi udate de pârâul cu același nume care se varsă din stânga, la Nord de comuna Găești (regiunea Pitești, raionul Găești), în râul Răstoaca, acesta fiind un afluent din stânga al Argeșului. Se numește și *Valea Cobia* sau *Valea-Cobiei*. Tot dela vale își au numele și satul (comună rurală) și mănăstirea de lângă sat *Cobia* [3]. D. Frunzescu dă, pentru același toponimic, forma *Cobie* (nume de pârău, plasă, sat, mănăstire, *Crăciuneștii-Cobie*, *Fașetul-Cobie*, *Gura-Cobie*, locuințe izolate în fostul județ Dâmbovița, plasa Cobia, și schit mic în fostul județ Vlașca) [4]. Despre *Valea-Cobie*, D. Frunzescu spune că e numele vechi al satului *Gura-Porcului* [5]. Localnicii îl rostesc *Cobîịa*, cu accentul pe *i* și cu o semivocală *ị* înaintea lui *a*.

Și acest toponimic, la origine numele unei văi, este un adjectiv posesiv slav în *-j-*, derivat dela un nume de animal, anume sl. *kobyl'a* « a iepei » < sl.*kobyla*+*ja* (bulg., ucr. s.-cr. кобила, rus. кобыла « iapă »).

Văile și pâraiele din apropiere, paralele cu Cobia, au de asemenea nume slave: *Cârcinov*, *Glâmboaca*, *Potopul* [6], *Ilfovul*, *Voia* [7]. Două din văile imediat învecinate au de asemenea nume derivate dela un nume de animal, anume *Gura-Porcului* (adică *Gura văii porcului)*, amintită mai sus (satul cu acest nume s'a numit înainte *Valea-Cobie*), și *Voia*, care, după cum vom vedea mai jos, este și el un adjectiv posesiv slav, derivat dela un nume de animal, cu sensul de « a boului ». Pe teritoriul țării avem multe toponimice românești numite *Iapa:* în Maramureș pârău și sat, numite ungurește *Kabalapatak* « pârăul iepei »; pârău afluent al Bistriței, paralel cu pârâul *Calu* (două sate de pe valea Bistriței se numesc, după pâraiele care le străbat, *Iapa* și *Calu)* etc.[8], sau *Valea Iepei* [9]. Cu numele *Cobâla* (< sl. *kobyla* « iapă ») de pâraie și sate din Moldova ne vom ocupa mai jos.

---

[1] Despre cnejii moldoveni, vezi I. Bogdan, Despre cnejii români, op. cit., p. 13 și urm.

[2] Toponimia și antroponomastica indică și alte două elemente etnice care au participat la întemeierea statului feudal moldovenesc: Cumanii și Ungurii.

[3] Marele dicționar geografic al României, vol. II, p. 535 — 536.

[4] D. Frunzescu, Dicționar topografic și statistic al României, București, 1927, p. 123.

[5] Ibidem, p. 227. Astăzi comunele *Cobia de Sus*, *Cobia de Jos* și satul *Gura Porcului*, regiunea Pitești, raionul Găești.

[6] Deoarece în limba română există apelativul *potop*, e posibil ca acest nume să fi fost dat de Români. Celelalte cursuri de apă având însă în majoritatea cazurilor nume slave, e mai probabil că și acest toponimic provine dela Slavi.

[7] M. dicț. geogr. al Rom., op. cit., vol. II, p. 535.

[8] D. Frunzescu, op. cit., p. 186.

[9] M. dicț. geogr. al Rom., vol. V, p. 706.

In țările vecine există o seamă de toponimice care au la bază adjectivul posesiv slav *kobyl'a*, de exemplu în Iugoslavia *Kobilja*[1], *Kobilja Glava*[2], *Kobilje*[3]. Din punctul de vedere al foneticii istorice, forma *Cobi̯a* prezintă tratamentul obişnuit al lui ierî (*y*) şi *l'* slavi în limba romînă. Un ierî (*y*) slav meridional precedat de labiale e redat în limba română de obicei prin *i*, de exemplu sl. *kobyla*, bulg. кобила > rom. *cobilă* (la plug), bulg. кобилица > rom. *cobiliță*[4]; *l'* slav intervocalic în elemente vechi, de altfel ca şi cel romanic, devine un *i̯* foarte slab articulat, care se confundă cu un *i* învecinat, de exemplu sl. *vol'a* > rom *voie*, sl. *nevol'a* > rom. *nevoie*, sl. *chal'ina* > rom. *haină* etc. Toponimicul *Cobi̯a* = *Cobia* nu poate fi derivat, cum fac At. Iliev şi A. Rosetti, din sl. *kobĭ*, care a dat în limba română *cobe*[5]. E semnificativ faptul că, în studiul său despre formarea toponimicelor slave, Fr. Miklosich nu dă niciun toponimic slav care să aibă la bază apelativul *kobĭ*.

Pentru ca etimologia *Cobia* < sl. *Kobyl'a* să fie absolut convingătoare, ar trebui să dispunem de o formă, atestată în documente, care să prezinte un *l* în ultima silabă. Din nefericire până acuma n'am găsit niciun document slav din secolele XIV — XV referitor la *Cobia.* Documentele româneşti, oricât de vechi ar fi ele, chiar dacă ar fi din secolul al XVI-lea nu ar putea prezenta decât forma fără *l* a acestui toponimic, dat fiind că trecerea lui *l'* (*l* palatal) la *i̯* s'a întâmplat pe la sfârşitul secolului al XV-lea. Toponimicul *Tei* din regiunea Hunedoara, raionul Deva, e notat într'un document din anul 1491 *Thel*[6] (ceea ce trebuie citit *tel'*), iar numele părăului *Ibăneasa* din regiunea Botoşani, raionul Dorohoi, apare la anul 1492, odată sub forma Любанѣса şi altă dată sub forma Юбънѣса[7].

COBÂLIA = COBÂLA

In Moldova *Cobâla* este numele unui sat din regiunea Suceava, raionul Dorohoi, comuna Bosia[8]. Un document din anul 1436 aminteşte un sat pe Bârlad cu acest nume[9], azi dispărut. Alte nume de pâraie şi sate, nume azi dispărute, apar încă din anul 1414 în documente sub forma на Кобылѣ[10], ѹ Кобыле (1481), от Кобыле (1491), от Кобылех (1472), на Кобылех (1494)[11]. Forma Кобыле pare a reda mai degrabă un nominativ plural decât un locativ singular[12]. Şi на Кобылех arată că e vorba de un plural. E probabil

1 « Rečnik Mesta », op. cit., partea II, p. 202.

2 Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 264 [182]; « Rečnik Mesta », partea II, p. 202. In scrierea cu litere latine a sârbo-croatei, *lj* reprezintă pe *l'* (*l* palatal.)

3 O. Franck, op. cit., p. 210.

4 In toponimicul moldovenesc *Cobâla* (vezi mai jos), ierî (*y*) e redat prin *î*, ceea ce denotă că nu e de origine slavă meridională, ci slavă răsăriteană, ucraineană.

5 Vezi At. Iliev, Romănska toponimia ot slaveano-bălgarski proizhod, Sbornik na bălg. Akademia na naukite, kn. XVII, kl. ist. filol. i filos.-obšč. Sofia, 1925, vol. 11, p. 22; Al. Rosetti, Contribuție la o istorie ştiințifică a limbii romîne. Influența limbilor slave meridionale. Bucureşti, 1950, p. 21.

6 D. Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapesta, 1913, vol. V, p. 144.

7 I. Bogdan, Doc. l. Şt. c. M., op. cit., vol. I, p. 50. Privitor la epoca trecerii lui *l'* la *i̯*, vezi N. Drăganu, Românii în veacurile IX — XIV, p. 414; E. Petrovici, Graiul Caraşovenilor, 1935, p. 99.

8 M. dicț. geogr. al Rom., op. cit., II, p. 536.

9 N. Costăchescu, Doc. mold. î. d. Şt. c. M., op. cit., vol. I, p. 444.

10 Ibidem, vol. I, p. 103 — 105.

11 I. Bogdan, Doc. l. Şt. c. M., I, p. 170 — 171, 248 şi urm., 456, vol. II, p. 34, 36.

12 I. Bogdan înclină mai degrabă să o considere un locativ singular, ibidem, vol. I, p. 248 şi urm.

că erau două pâraie în vecinătate care aveau acelaşi nume, unul numindu-se cel de sus (село Вишнїи Кобълїеи, anul 1467)[1], iar al doilea cel de jos.

Originea acestui toponimic este sl. *kobyla* « iapă ». Vocala *î* din forma românească indică altă origine slavă decât cea slavă meridională (comp. *cobilă*, *cobiliță*, *Cobía* care au un *i* pentru ierî). *Cobâlă* e de origine ucraineană [2]. Intr'adevăr, vocala ucraineană care continuă pe vechiul ierî (*y*) este redată şi în alte cuvinte româneşti de origine ucraineană prin *î*, de exemplu *coromâslă* < ucr. коромисло, *hâtru* < хитрий, *hâd* < ucr. гид.

Dar toponimicul acesta apare în documente şi sub alte forme. Astfel, într'un document din 1456, кобылїа [3], iar din 1467 село Бабишеко на имѣ Кобълїеи » « satul lui Babiş cu numele Cobâliei », село Вишнїи Кобълїеи [4]. Intr'o traducere făcută în anul 1810 a documentului din 1467, numele satului e scris *Cobâliea*. Traducătorul a ţinut să redea cât mai fidel forma din original. Evident forma *Cobâlia* are la bază adjectivul posesiv slav, mai exact ucrainean, *kobylja* « a iepei ». Aceasta trebuie să fi fost forma veche a toponimicului. Forma din 1467 pare a fi chiar forma românească de genitiv-dativ кобълїеи (*Cobâliei*) corespunzătoare unui nominativ *Cobâlia* [5].

Forma din urmă pune însă următoarea problemă. De ce astăzi toponimicul are o formă identică cu cea de nominativ a substantivului: *Cobâla?* De ce nu s'a păstrat adjectivul posesiv, derivat dela acest substantiv şi care astăzi ar trebui să sune româneşte **Cobâia* (cf. *Cobîia* din Muntenia)? Explicaţia trebuie să fie următoarea: Românii n'au putut înlocui forma de adjectiv posesiv *Cobâlia* prin forma de substantiv *Cobâla*, deoarece ei nu aveau de unde să ştie ce formă de substantiv corespunde adjectivului. Trebuie deci să presupunem că prin părţile acelea s'au păstrat resturi de populaţie ucraineană până târziu [6]. Această populaţie ucraineană a părăsit adjectivul posesiv vechi ucrainean кобиля, ieşit din uz (forma de astăzi este кобилячий), întrebuinţând tot mai mult substantivul. Forma românească de astăzi, *Cobâla*, este deci un împrumut mai nou din ucraineana vorbită până nu demult în acea parte a ţării.

COROGEA, CURUGEA

Corogea: 1. numele unei văi udate de un afluent cu acelaşi nume al Prutului. După ce străbate raioanele Botoşani şi Truşeşti, se varsă în Prut lângă comuna Rânghileşti (regiunea Suceava, raionul Truşeşti); 2. deal lângă satul Ostopceni, regiunea Suceava, raionul Truşeşti; 3. deal lângă satul Bobuleşti, regiunea Suceava, raionul Truşeşti; 4. iaz, comuna Rânghileşti [7]. *Curugea* este numele unui afluent

[1] I. Bogdan Doc. 1. Şt. c. M., vol. I, p. 113.
Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 249. I. Bogdan (Doc. 1. Şt. c. M., op. cit., vol. II, p. 36) presupune că locurile unde se creşteau herghelii, numeroase în trecut, se numeau astfel.

[2] At. T. Iliev (op. cit., p. 22) scrie greşit acest toponimic: *Cobila*, şi-l explică prin vechiul bulgar *kobyla*. Atât forma toponimicului (cu *î*, nu cu *i*), cât şi geografia ne fac să-l derivăm din ucraineană.

[3] M. Costăchescu, Doc. mold. î. d. Şt. c. M., op. cit., vol. II, p. 569.

[4] I. Bogdan, Doc. 1. Şt. c. M., op. cit., I, p. 122 — 124.

[5] Pe teritoriul ucrainean se întâlnesc toponimice formate din acest adjectiv posesiv. Astfel în Ucraina de Vest Кобиля; vezi Fr. Miklosich., Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 207 [91], 264 [182].

[6] Privitor la existenţa până în zilele noastre a unei populaţii ucrainene în fostul judeţ Dorohoi, vezi Iorgu Iordan, op. cit., p. 247 şi urm.

[7] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. II, p. 665 — 666.

al pârăului Neamţului în regiunea Bacău, raionul Târgu-Neamţ, numit şi *Apa-Corogenilor* sau *Pârăul Corogenilor* [1].

Forma veche a acestor toponimice a avut un *v* în locul lui *ǵ*. Afluentul Prutului cu acest nume e amintit în cronica lui Grigore Ureche sub forma *gura Corovei* [2]. Din forma aceasta de genitiv au dedus unii că forma veche de nominativ a fost *Corova* [3]. Plecând însă dela *Corova*, nu putem explica pe *Corogea* de astăzi. Pentru ca *v* să se palatalizeze şi să devină fricativa palatală moldovenească *ź* (notată *ge*, *gi*) [4], trebuie să presupunem că a fost urmată de un *i* sau de *i̯*. Forma veche, dinaintea platalizării lui *v*, a fost prin urmare *Corovia* [5]. Aceasta este forma de feminin singular a adjectivului posesiv derivat cu sufixul *-ĭj-* dela substantivul ucrainean корова «vacă»: vechi ucr. коровя (forma modernă este коровячий). Sensul toponimicului a fost acela de «valea vacii». (Un toponimic *Valea Vacii* e atestat în regiunea Galaţi, la Nord-Vest de comuna Oancea). Acest adjectiv posesiv ucrainean se întâlneşte şi în alte părţi. Astfel un pârău se numeşte оροκїѧ într'un document moldovenesc din anul 1488 [6].

Un indiciu sigur al provenienţei slave răsăritene, mai exact ucrainene, a acestui toponimic este *polnoglasia*, adică pronunţarea ca *oro* a ceea ce Slavii meridionali rostesc *ra* [7]. Mai jos ne vom ocupa de toponimicul *Cravia* care are la bază forma slavă meridională, mai exact bulgară, a aceluiaşi adjectiv posesiv.

COŞUŞTEA, COŞUŞTIŢA

D. Frunzescu dă forma *Coşuşte* «pârău mic în judeţul Mehedinţi, ce izvorăşte din muntele Ghilaneţ şi se varsă în Motru» [8]. *Coşuştea* se numeşte şi o vale în comuna Căzăneşti, regiunea Craiova, raionul Turnu-Severin. *Coşuştea-Furcă* sau *Furca-Coşuştei* este numele unui deal din plaiul Cernei, fostul judeţ Mehedinţi. *Coşuştiţa* e un afluent al Topolniţei în regiunea Craiova, raionul Turnu Severin, comuna Crăguieşti [9].

La baza acestor toponimice stă adjectivul posesiv slav *košušta*[10], derivat dela substantivul *košuta* «cerboaică» cu ajutorul sufixului *-j-* (**košutja*). Substantivul pe care l-a determinat acest adjectiv a fost *rěka* «râu» sau mai degrabă *dolina* «vale». Sensul toponimicului a fost acela de «valea (sau râul) cerboaicei». Toponimice având la bază acest substantiv se găsesc în diferite ţări slave de exemplu în Iugoslavia: *Košuta*, *Košute*; în Polonia: *Koszuta* [11].

Cele mai vechi atestări ale toponimicului sunt din anul 1483 (ѡт Ѹстн Кошѹщнцє «dela gura Coşuştiţei») şi 1493 (ѡт Косѹщѣ) [12].

---

[1] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit. vol. II, p. 666; vol. III, p. 44.

[2] M. Kogălniceanu, Letopiseţele Ţării Moldovei, vol. I, p. 153.

[3] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. II, p. 665 - 666.

[4] In Moldova *ge*, *gi* (şi *j*) se rostesc *ź*: *źer* «ger», *faź* «fagi» (*źoc* «joc»). Din palatalizarea lui *v* rezultă de asemenea un *ź*: *źiaţă* < viaţă, *bolnaź* > bolnavi.

[5] Această formă, *Corovia*, o cunoaşte Dimitrie Cantemir (*Descriptio Moldaviae*).

[6] I. Bogdan, Doc. l. Şt. c. M., vol. I, p. 334, 338, 340.

[7] Despre toponimicele româneşti prezentând fenomenul polnoglasiei, vezi p. 86, nota 2.

[8] D. Frunzescu, Dicţ. top., op. cit., p. 139.

[9] M. dicţ. geogr. al Rom., vol. II, p. 695.

[10] Vezi mai sus, p. 64, formele vechi slavone ale acestui adjectiv.

[11] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., p. 267 [185]; «Rečnik Mesta», vol. II, p. 215.

[12] A. Ştefulescu, Mănăstirea Tismana, Bucureşti, 1909, p. 198.

Am văzut mai sus (p. 64) care este tratamentul lui *tj* în diferitele limbi slave. Grupul *št* din formele *Coşuştea*, *Coşuştiţa* le arată ca fiind forme bulgăreşti. Forma *Coşuştea* în loc de cea aşteptată **Coşuşta* se explică prin aceea că grupul *št* în graiul bulgăresc al Slavilor din Vestul Olteniei era muiat (*št'*). O pronunţare muiată a lui *št* bulgar se poate deduce şi din formele româneşti *ştiucă* < bulg. щука, *praştie* < bulg. праща.

In părţile de Vest ale Olteniei există şi alte toponimice slave cu caractere fonetice bulgăreşti, de exemplu *Medveajde* (vez mai jos p. 75), *Smârdeşteţ*[1]. Forma din urmă este un participiu prezent activ dela verbul bulg. смърдя « a puţi », devenit în limba de azi gerunziu: смърдещец[2] « puturosul »[3]. Tratamentul *žd*, *št* al grupurilor slave comune *dj*, *tj* este, după cum am văzut, bulgăresc. Şi alte particularităţi fonetice bulgăreşti se întâlnesc în toponimicele de origine slavă din Vestul Olteniei[4]. Prin urmare, nu se poate susţine, cum fac unii, că toponimicele slave din Vestul Olteniei au un caracter sârbesc, mai cu seamă când e vorba de cele mai vechi, de nume de văi şi hidronime[5].

Toponimicului, mai exact hidronimului, *Coşuştea* i s'a dat şi altă etimologie, anume e considerat ca un derivat din substantivul *košuta* cu ajutorul sufixului, *-ište*. Forma **košutište* a dev nit apoi *košutšte* > *košušte* prin sincoparea lui *i*. Sensul lui **košutište* ar fi acela de « loc unde sunt multe cerboaice »[6]. Dar sincoparea lui *i* a sufixului *-ište* în elementele slave ale limbii române nu a fost constatată în alte cazuri. De asemenea nu pare a fi obişnuită derivarea unor toponimice cu sufixul *-ište* dela nume de animale. Fr. Miklosich, în înşirarea toponimicelor în *-ište*, nu dă niciun exemplu care să aibă la bază un nume de animal[7].

COZIA

Este numele mănăstirii întemeiate de Mircea cel Bătrân la poalele muntelui cu acelaşi nume (raionul Râmnicu-Vâlcea) şi al mai multor sate din regiunea Craiova, raionul Vînju-Mare, comuna Pristol; regiunea Iaşi, raionul Codăeşti, comuna Costuleni (pe pârâul *Cozia*, afluent al Prutului)[8].

In documentele slave acest toponimic e scris кѡзїѧ (1388), козиѧ, козѣ (1408 - 1418), козіа (1450)[9], козїѧ (1431, 1455)[10] etc.

---

[1] A. Ştefulescu, Documente slavo-romîne, p. 497: (Смрьдещецꙋ (anul 1642); D. Frunzescu, op. cit., p. 448: *Smărdăsteţ* (sic) sat în fostul judeţ Mehedinţi, plasa Blahniţa; M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 797: *Zmârdăsteţul*. Azi satul Viaşul, comuna Nicolae Bălcescu, raionul Vânju-Mare, regiunea Craiova.

[2] Privitor la gerunzii asemănătoare, având terminaţia *-eštec*, în limba bulgară, vezi St. Mladenov, Geschichte der bulgarischen Sprache, Berlin - Leipzig, 1929, p. 265.

[3] Toponimice cu acelaşi sens se mai găsesc şi în alte părţi, vezi M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 145 — 146: *Puturoasa*, *Puturosul*.

[4] Vezi mai jos, p.

[5] I. Kniezsa, (Megjegyzések a helynevek kérdéséhez, în « Századok », vol. 78 - 80, 1945-1946, p. 223), susţine că toponimicele slave din Oltenia au mai degrabă un caracter « sârbesc ».

[6] G. Weigand, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, vol. XXVI–XXIX, p. 72.

[7] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 209 [93].

[8] D. Frunzescu, op. cit., p. 142; M. dicţ. geogr. al Rom. op. cit., vol. II, p. 727 şi urm.

[9] Din documentele privitoare la mănăstirea Cozia.

[10] M. Costăchescu, Doc. mold. î. d. Şt. c. M., vol. I, p. 311; vol. II, p. 559: pârău şi sat în regiunea Iaşi, raionul Codăeşti.

Etimologia acestui toponimic este adjectivul posesiv slav (forma de feminin) *kozĭja*, format din suvbstantivul *koza* « capră » cu ajutorul sufixului *-ĭj-* [1]. Legătura cu substantivul slav *koza* au văzut-o şi alţi cercetători [2], dar n'au recunoscut în forma *Cozia* adjectivul posesiv slav derivat din acest substantiv.

Toponimice asemănătoare având la bază adjectivul posesiv *koz(ĭ)ja*, *koz(ĭ)je* se găsesc în toate ţările slave, de exemplu Козье (U.R.S.S.), *Kozja*, *Kozje* [3], *Kozji Vrh* (Iugoslavia), *Kozí* (Cehoslovacia) etc.

La început forma românească a fost disilabică. întocmai ca cea slavă: *Cozĭa*. Mai târziu silaba ultimă s'a scindat în două silabe. Fenomenul acesta e frecvent în cuvinte terminate în *-ie*, *-ia*: *fune* > *fuńe*, *funĭe* > *funie* (în trei silabe), *praşt'e*, *praştĭe* > *praştie* (trei silabe), *prăpast'e* > *prăpastĭe* > *prăpastie* (patru silabe) etc. Forma veche disilabică *Cozĭa*, respectiv *Coz'a*, cu *z* muiat, în regiunile teritoriului limbii române unde orice *z* şi *s* muiaţi şi-au pierdut caracterul de consoane muiate, a trebuit să se rostească *Coza*. De aceea e foarte probabil că numele de pârău, de munte, de platou şi de sat *Coza* din regiunea Bârlad, raionul Năruja, comuna Tulnici [4] reprezintă o rostire mai nouă, cu *z* nemuiat, în loc de *Coz'a*, *Cozĭa* mai vechi. Regiunea Bârlad ţine de marea arie în care nu există *z* muiat [5].

Cozia (şi probabil şi *Coza* < *Coźa*) a însemnat, în graiul Slavilor din diferitele părţi ale ţării noastre, « (valea, pârăul, poiana, muntele) caprei ». Un toponimic românesc *Valea-Caprei* e semnalat în raionul Piteşti [6].

COZLA = COZIA

Cozla este numele unei ramuri de munţi în regiunea Bacău, al unui munte lângă Piatra-Neamţ, al unor izvoare minerale şi al muntelui de lângă aceste izvoare în regiunea Bacău [7], al unei comune în regiunea Cluj, raionul Jibou (numită de locuitorii maghiari ai regiunii *Kecskés*), şi al unui cătun al comunei Bârzasca, raionul Moldova Nouă, regiunea Timişoara (numită şi în limba maghiară *Kozla*). La baza acestui toponimic a fost recunoscut cuvântul slav *kozĭlŭ* « ţap » [8]. Forma maghiară *Kecskés* din regiunea Cluj e oarecum traducerea formei slave

---

[1] Gaster, (« Buletinul Societăţii geografice », 1885, p. 132), V. Bogrea, (« Anuarul Institutului de istorie naţională », vol. II, p. 342) şi Iorgu Iordan (« Nume de loc., op. cit., p. 62) explică acest toponimic prin turcescul (cuman sau peceneg) *koz* « nucă », bazându-se pe faptul că mănăstirea Cozia se numea şi *Nucet*. Cercetătorii amintiţi nu explică însă cum s'a format din tema turcică *koz* forma românească *Cozia*.

Mănăstirea întemeiată de Mircea cel Bătrân a fost aşezată la locul numit *Nucet*, la poalele muntelui *Cozia* — în slavă Козїа планина « Muntele Caprei », cum apare în documente. Aşa se explică numele dublu al mănăstirii.

[2] Vezi Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 204, 278.

[3] Fr. Miklosich, Die Bild d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 268 [186]; O. Franck, op. cit., p. 210.

[4] D. Frunzescu, op. cit., p. 142; M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. II, p. 727.

[5] Şi toponimicul *Coza* a fost explicat ca reprezentând tema turcică *koz* « nucă » (I. Iordan, Nume de loc. rom., op. cit., p. 62).

[6] M. dicţ. geogr. al Rom., vol. V, p. 705.

[7] Ibidem, vol. II, p. 732 — 734.

[8] Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 249. In ediţia românească a lucrării sale (Nume de loc. rom., op. cit., p. 18), I. Iordan admite explicaţia lui *V. Bogrea* (« Dacoromania », vol. I. p. 215 - 216) a toponimicului *Cozla*, care ar fi rom. *cozlă* « movilă » (< sl. *kozĭlŭ* « ţap »). In ce priveşte numele comunei din raionul Jibou, care e numită de maghiari *Kecskés*, explicaţia lui V. Bogrea nu poate fi valabilă în niciun caz (cf. E. Petrovici, « Daco-slava », în « Dacoromania », vol. X, p. 252).

(magh. *kecske* « capră » + suf. *-s*), căci înseamnă « a caprei (vale, pârău etc.) ». Dar cuvântul slav e de genul masculin, pe când forma *Cozla* e un feminin terminat în *-a*. Ea trebue explicată ca fiind un adjectiv posesiv (forma de feminin singular) format cu sufixul *-j-*, *koz(ĭ)lja*, *koz(ĭ)l'a* < *kozĭlŭ* + *ja*, având sensul de « (valea, pârăul, muntele, poiana etc.) ţapului » (cf. toponimicul românesc *Poiana Ţapului)*. In ţările slave acest adjectiv posesiv formează numeroase toponimice: *Kozlí* (Cehoslovacia), *Kozalj vrh* [1], *Kožlje* (Iugoslavia) [2].

Forma *Cozla* prezintă însă o dificultate de ordin fonetic. Anume, dintr'o formă slavă *koz(ĭ)l'a* ne-am aştepta la o formă românească **Cozia*, deoarece *l'* slav devine *i*: *l'ubiti* > *iubi*, *L'uban* (nume de pers.) > *L'ubăn(easa)* > *Iubăneasa* [3], **L'ibăn(eşti)* > *Iibăneşti*, *Ibăneşti* (raionul Reghin) ş.a. Un astfel de toponimic românesc, anume *Cozia*, care să aibă la bază adjectivul posesiv slav *koz(ĭ)lja*, există în regiunea Hunedoara, raionul Deva, comuna Cârjiţi. Intr'un document latinesc din anul 1453 acest toponimic e scris *Kozyelye*, iar în 1472 *Kozolya* [4]. In aceste forme ungureşti e uşor de recunoscut adjectivul posesiv slav *koz(ĭ)lja* [5]. Din cele spuse rezultă că toponimicele *Cozia* din regiunea Hunedoara, regiunea Piteşti şi regiunea Iaşi nu au aceeaşi etimologie. Cel din regiunea Hunedoara are la bază pe slavul *koz(ĭ)lja* (scris *Kozyelye* în 1453), iar cele din regiunea Vâlcea şi Iaşi pe slavul *koz(ĭ)ja* (scrise primul Козїѩ la 1388, iar al doilea на Козїѩ la 1431 şi Козїѩ la 1455). Forma *Cozla* (< slav. *koz(ĭ)l'a)* trebuie deci explicată prin pierderea caracterului palatal al lui *l'* [6].

CRAPIA

Numele unei bălţi în regiunea Galaţi, raionul Tulcea şi Măcin [7], la baza căruia stă adjectivul slav meridional (forma de feminin sau neutru singular) *krap(ĭ)ja*, *krap(ĭ)je* (comp. toponimicul croat *Krapje* [8], format din substantivul *krapŭ* « crap » + sufixul *-ĭj-*. *Crapia* a însemnat deci « balta cu crapi ».

Slavului meridional *krapŭ* (bulg., s.-cr. крап) îi corespunde forma slavă răsăriteană, rusă şi ucraineană, cu polnoglasie короп. *Crapia* provine deci dela o populaţie slavă vorbind o limbă slavă de miazăzi, şi anume bulgara, având în vedere că toponimicul e din raionul Tulcea.

CRAVIA

Numele unui lac în regiunea Galaţi, raionul Brăila [9], având la bază adjectivul posesiv slav meridional *kravja* < *krava* « vacă » + *-(ĭ)ja* (comp. toponimicele iugoslave *Kravlji Dol* [10], *Kravlja* [11].) Inţelesul acestui toponimic a fost acela de

[1] Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 268 [186].
[2] O. Franck, op. cit., p. 210.
[3] Vezi mai sus, p. 68.
[4] D. Csánki, op. cit., vol. V, p. 103.
[5] I. Kniezsa, Keletmagyarország helynevei, în Deér József-Gáldi László, « Magyarok és románok », Budapesta, 1943, vol. I, p. 154, nota 7. N. Drăganu explică greşit forma *Kozyelye* ca fiind un diminutiv românesc, *Coziele*, din *Cozia* (Românii în veac. IX - XIV, op. cit., p. 284).
[6] Păstrarea lui *l'* (*l* palatal) slav ca *l* în cuvintele româneşti *blid* < slav. *bl'udŭ*, *bljudŭ*, *clucer* < slav. *kl'učar'ĭ* se explică de asemenea prin « durificarea » lui *l'*.
[7] M. dicţ. geogr. al Rom., vol. II, p. 746.
[8] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 269 [187].
[9] M. dicţ. geogr. al Rom., vol. II, p. 750.
[10] Miklosich, ibidem, p. 269 [187],
[11] Rečnik Mesta, II, p. 215; O. Franck, op. cit., p. 210.

« balta vacii ». *Cravia* (< sl. *Kravja*) este prin urmare corespondentul slav meridional al slavului oriental (ucrainean) *Corovia* = *Corogea* (< v. ucr. *korovja)*, cu care ne-am ocupat mai sus, la pagina 69. Formele sârbo-croate cu *l* epentetic sunt derivate cu sufixul *-j-*, pe când cele slave de răsărit (rus. коровий, ucraineana din Moldova *Corovia)*, fără *l* epentetic, cu sufixul *-j-*. Forma muntenească *Cravia* din raionul Brăila e cu siguranță de origine bulgară (motive geografice ne împiedică să ne gândim la o origine sârbo-croată), deci nu-l poate avea pe *l* epentetic (vezi mai sus, p. 64).

Pentru aceste două toponimice din urmă, *Crapia* și *Cravia*, nu dispunem de forme atestate în documente mai vechi.

DOROHOI

Numele orașului *Dorohoi* apare în documente sub forma (ѹ) Дорогоѹни (1421) [1], (ѡт) Дорогонѣ (1452) [2], iar ca adjectiv care arată originea, format cu sufixul - скыи,, Дорогȣнскыи (1421) [3], Дорогȣнского (1453) [4]. Forma cea mai veche era Дорогȣнь cu *n* final moale (palatal), ceea ce se vede din forma de locativ, din anul 1434, sau de genitiv, din anul 1452. *Doroguń* este adjectivul posesiv (forma de masc. sg.) format din numele de persoană neatestat **Dorogun* (forma ucraineană **Dorohun)* + suf. *-j-*. La Sârbi există un nume de persoană asemănător, *Dragun*, căruia în ucraineană trebuie să-i corespundă forma cu polnoglasie și cu *h* în loc de *g: *Dorohun* [5]. Numele e format din adjectivul *drag-* (ucr. дорог- = *doroh-*) cu ajutorul sufixului *-un* [6]. Schimbarea lui *-uń* în *-oń* s'a făcut în gura populației românești care a identificat pe *-uń* cu sufixul românesc *-oń*, devenit pe la începutul secolului al XVI-lea *-oi* (în Banat și Hunedoara s'a păstrat până astăzi *-oń*).

Țin să remarc că sufixul *-un* e foarte frecvent în limbile slave de răsărit, deci și în ucraineană. E adevărat că astăzi el formează substantive derivate mai ales dela rădăcini verbale: ucr. балакýн « flecar », балáкати « a flecări », брехýн « mincinos » брехати « a minți », скакýн « cal bun de cursă » < скакати « a fugi (despre cal) » etc. In trecut erau mai frecvente și derivatele dela altfel de rădăcini. Fr. Miklosich [7] dă câteva nume rusești de persoane în *-un* formate din adjective și substantive: Ярун, Левун, Годун, Горбун.

ELCIU

Scris și, așa cum se pronunță de fapt, *Ielciu* [8], în limba maghiară *Völcs*, este numele unei comune în regiunea Cluj, raionul Gherla. Atestarea documentară cea mai veche este din anul 1378 sub forma *Wlch*. La bază stă adjectivul posesiv slav *vĭlčĭ* (masc. sg.), derivat din sl. *vĭlkŭ* « lup » sau mai degrabă din numele de

---

[1] M. Costăchescu, Doc. mold. î. d. Șt. c. M., op. cit., I, p. 394.
[2] Ibidem, vol. II, p. 426.
[3] Ibidem, vol. I, p. 141.
[4] Ibidem, vol. II, p. 446.
[5] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., p. 58 [272].
[6] Ibidem, p. 9 [223].
[7] Ibidem, p. 9 [223].
[8] Moldovan - Togan, op. cit., p. 119.

persoană având aceeaşi formă [1]. Acelaşi adjectiv posesiv slav îl avem şi în toponimicele *Vâlcea*, *Vicea* (amândouă fiind forme de fem. sg.) şi *Vâlciul* [2]. Slavul *vĭlčĭ* (masc. sg.) e prin urmare redat odată prin *Vâlciul*, altădată prin *Ielciu*. După cum vom vedea mai jos (p. 82), forma *Vâlciul* prezintă tratamentul fonetic regulat al elementelor slavo-bulgare în limba română. Forma *Ielciu*, atât de deosebită de cea la care ne-am aştepta, anume *Vâlciul*, se explică prin aceea că ea n'a trecut direct din slavă în română, ci indirect, printr'un intermediar maghiar. Intre forma actuală maghiară, *Völcs*, şi cea slavă, trebuie să presupunem existenţa unei forme maghiare **Velcs*. Grafia *Wlch* din 1378 redă probabil această rostire. Trecerea lui *ve* maghiar la *i̯e* românesc se constată în alte cazuri, de exemplu magh. *Vécs* > rom. *Ieciu* (comună în Regiunea Autonomă Maghiară, raionul Reghin), magh. *Veck* > rom. *Iescu*, scris şi *Escu* (comună în regiunea Cluj, raionul Dej), vechi magh. *Küu̯eždi* (forma de azi ar fi *Kövesd)* « pietroasa » > rom. *Cuiejdiu* (vale la gura căreia e aşezat oraşul Piatra-Neamţ; pârâul care udă această vale şi se varsă în Bistriţa la Piatra Neamţ; sat pe acelaşi pârâu) [3].

MECEA

Numele unei văi, al unui deal şi al unui sat în regiunea Piteşti, raionul Brezoiu [4]. *Mecea* este adjectivul posesiv bulgar, forma de feminin singular, Меча « a ursului » (мечи masc. sg. [5]), care la început a fost nume de vale. In documente mai vechi nu este atestat. At. Iliev (op. cit., p. 50) explică acest toponimic prin v. bulg. мечька « urs », fără să recunoască în *Mecea* adjectivul posesiv cu sensul de « a ursului ».

Motive geografice ne fac să considerăm acest toponimic ca fiind de origine bulgară şi nu sârbească (vezi cele spuse mai jos în legătură cu *Vâlcea*, p. 81).

MEDVEAJDE, MEDVEJDEA

Este numele unui sat, astăzi dispărut, atestat în documente începând cu anul 1642, aşezat în apropierea satelor actuale Cerneţ şi Malovăţ, regiunea Craiova, raionul Turnu-Severin [6]. La bază stă adjectivul posesiv vechi-bulgar, forma de singular feminin, *medvěžda* (vezi mai sus p. 64). Inţelesul toponimicului

---

[1] I. Kniezsa, Keletmagyarország helynevei, op. cit., p. 258.

[2] Vezi mai jos, p. 80 urm.

[3] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. III, p. 8 (scris: *Cuejdiul)*. Pentru a ne putea explica trecerea magh. *-ve-* > rom. *-i̯e-*, trebuie să ţinem seamă de următoarele fapte: consoana *v* era în vechea maghiară — ca de altfel şi astăzi dialectal — o fricativă bilabială, apropiată de semivocala românească *i̯*, ceeace se dovedeşte prin numeroase exemple (v. magh. *Timisu̯āra* « cetatea Timişului » > rom. *Timişu̯ara (Timişoara)*, v. magh. *Hun'adu̯āra* > rom *Hun'ădu̯ara* (Hunedoara), v. magh. *u̯araš* > rom. dial. *u̯ăraş (oraş)*, v. magh. *U̯āradia* (cf. *Alsómarosváradja* = Oarda de Jos) > rom. dial. *u̯ăradi̯a* (Oradea), v. magh. *kou̯āč* (< slav. *kovačĭ)* > rom. dial. *cău̯acĭ* « fierar » etc. E deci de presupus că şi **Velcs*, *Vecs* se rosteau cu un *v* bilabial, care din cauza vocalei palatale următoare *e*, a devenit un *ü̯* *(ü* semivocalic): *ü̯elč*, *ü̯eč*. Grupul *ü̯e* a fost redat în limba română prin *i̯e*.

[4] D. Frunzescu, op. cit., p. 286 (scris *Mece)*; M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. IV, p. 301.

[5] In Iugoslavia există toponimicul *Meči Dol* « valea ursului », Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 282 [200]. Adjectivul posesiv sârbesc respectiv este *mečji*, *mečja*, *mečje*.

[6] Ion Donat, Despre toponimia slavă din Oltenia, Craiova, 1947, p. 34; « Arhivele Olteniei », vol. VIII, p. 292, 295.

a fost acela de « valea ursului » [1]. Toponimice asemănătoare se găsesc în toate ţările slave, de exemplu Медвежа (în Ucraina apuseană), *Medvedja* (în Iugoslavia), *Niedzwiedza* (în Polonia), *Nedvězí* (în Cehoslovacia [2]). Reflexul *žd* = rom. *jd* al lui *d* + *j* (*medvěd* + *ja*) dovedeşte că populaţia slavă care a creat acest toponimic a vorbit un grai bulgăresc (vezi mai sus cele spuse în legătură cu toponimicele *Coşuştea* şi *Coşuştiţa*, p. 70).

ORLEA

Numele unui pârău, afluentul Tismanei, regiunea Craiova, raionul Baia de Aramă; al unui munte, regiunea Ploeşti, raionul Pucioasa; al unui sat, regiunea Craiova, raionul Corabia [3]. *Valea-Orlei*, sat în regiunea Ploeşti, raionul Pucioasa; mahala, comuna Mădulari, regiunea Piteşti, raionul Horezu [4]. *Orlea* a fost vechiul nume al bălţii Potelul din regiunea Craiova, raionul Corabia [5]. In documente numele acestei bălţi este notat Ѡрєлѣ (1392), ѡт Ѡрла (1424, 1436), ѡт Ѡрлє (1487 - 1488). La baza acestui toponimic stă adjectivul posesiv slav, forma de singular feminin sau neutru, *or*(*ĭ*)*lja*, *or*(*ĭ*)*lje* (vezi mai sus, p. 63) « a (al) vulturului ». Toponimicul e obişnuit în ţările slave: Орля, râu în munţii Murgaş, mahala în regiunea Teteven, Орли Връх, vârf de munte în munţii Streniţa (Bulgaria)[6], *Orlja*, *Orlje* (Iugoslavia) [7].

A existat la Români şi un nume de persoană *Orlea*, dela care e derivat numele de sat *Orleşti*, regiunea Piteşti, raionul Drăgăşani,[8]. Nu e imposibil ca unele dintre toponimicele de mai sus să fi fost date de Români. Aşa, de pildă, satul *Orlea* a putut fi numit după o persoană cu acest nume. S'a zis: « unde stă (a stat) *Orlea* », « unde stau oamenii, urmaşii lui *Orlea* », la « *Orlea* ». Numele de vale, de pârău, de baltă sau de munte *Orlea* reprezintă însă cu mai multă probabilitate adjectivul posesiv slav: *or*(*ĭ*)*lja rěka* « râul vulturului » (comp. numele de râu Орля din Bulgaria), *or*(*ĭ*)*lja dolina* « valea vulturului », *or*(*ĭ*)*lja gora* « muntele vulturului », *or*(*ĭ*)*lje blato* « balta vulturului ».

OSLEA

Numele unui munte şi al unei trecători în regiunea Craiova, raionul Baia de Aramă [9]. In documente e amintit începând cu anul 1470 sub forma Ѡслѣ [10]. Şi acest toponimic a fost la început un adjectiv posesiv: *os*(*ĭ*)*lja* « a asinului » (< *osĭlŭ* « asin »). Fr. Miklosich dă, în cartea sa despre formarea toponimicelor

---

1 Toponimicul *Valea-Ursului* apare de două ori în regiunea Craiova, raionul Baia de Aramă, D. Frunzescu, op. cit., 513 - 514; M. dicţ. geogr. al Rom., vol. V, p. 705.

2 Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 282 [200] urm.,; O. Franck, op. cit., p. 210.

3 D. Frunzescu, op. cit., p. 335 (scris *Orle*); M. dicţ. geogr. al Rom. vol. IV, p. 601.

4 M. dicţ. geogr. al Rom., vol. V, p. 714.

5 Ibidem, vol. IV, p. 601.

6 At. Iliev, op. cit., p. 57.

7 Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 291 [209]; O. Franck, op. cit., p. 210.

8 M. dicţ. geogr. al Rom., ibidem.

9 D. Frunzescu, op. cit., p. 336 (scris *Osle*); M. dicţ. geogr. al Rom., vol. IV, p. 608.

10 A. Ştefulescu, Documente slavo-române relative la Gorj (1406 — 1665), Târgu-Jiului, 1908, p. 19. In acelaşi document slav din anul 1470 sunt amintiţi şi munţii *Parângul*, *Sorbele* şi *Boul*.

slave [1], numele unui munte din Transilvania sub forma *Osla*. Probabil e vorba de acelaşi munte pe care l-am amintit mai sus. Forma *Osla*, luată de Fr. Miklosich din cunoscutul repertoriu de localităţi din Ungaria al lui Lipszky, se datoreşte faptului că *-lea-*, *-rea-* (de fapt *-l'a-*, *-r'a-*) românesc sau slav e auzit de Maghiari (şi de Germani) ca *-la-*, *-ra-*, de exemplu rom. *găleată* > magh. *gelata*, *galáta* [2]; slav. bulg. *Brězova* (> rom. *Breazova*, regiunea Hunedoara, raionul Haţeg) > magh. *Brazua* (anul 1377), azi *Brázova*.

Forma maghiară (sau germană) *Osla* (< *Oslea)* l-a făcut pe Fr. Miklosich să dea ca etimologie a acestui toponimic substativul slav *osla* « gresie » [3]. De altfel Miklosich nu dă niciun toponimic derivat din substantivul *osĭlŭ* [4].

Formaţiunea românească corespunzătoare slavului *Oslea* este *Valea-Măgarului* în regiunea Ploieşti, raionul Sinaia [5].

RACIUL

Numele unei văi *(Valea Raciului)* şi al pârâului care o udă (*Pârăul Raciul* = *Raciul)*, afluent de dreapta al Cobiei; munte în regiunea Ploeşti, raionul Pucioasa; sat în regiunea Ploieşti, raionul Târgovişte [5]. La origine acest toponimic a fost un adjectiv posesiv slav, forma de masculin singular: *račĭ* « al racului » (< *rakŭ*+ *-jĭ)*. Numeroasele toponimice *Raci* de pe teritoriul ţării (nume de vale, de iezer, de localităţi) [6] sunt simţite ca fiind pluralul românesc *raci*. Ca plural l-au tratat şi cei care au întocmit documentul slav din 1586: ꙋ хотарꙋ рачим « în hotarul Racilor » (sat în regiunea Craiova, raionul Strehaia) [7]. Formei româneşti de plural, *raci*, scriitorul documentului i-a adăugat terminaţia *-m* a dativului plural pentru a traduce pe *-lor* românesc [8]. E totuşi probabil că numele *Raci* al văii sau al iezerului are la bază adjectivul posesiv slav (masc. sg.) *račĭ*, rostit exact ca *raci* românesc. Dacă astăzi *Raci* e simţit ca un plural, aceasta se datoreşte unei etimologii populare provocate de identitatea fonetică a formei slave a adjectivului posesiv, sg. masc., cu cea a formei româneşti de plural a substantivului *rac*.

RADIMNA

Este numele unui sat în regiunea Timişoara, raionul Moldova Nouă. Forma cea mai veche documentară a acestui toponimic este *Radamlya* din 1367 [9]. La baza toponimicului este adjectivul posesiv slav *Radimlja*, derivat din numele de persoană *Radim* + suf. *-j-* [10]. Judecând după *l* epentetic şi având în vedere şi

---

[1] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 293 [211].

[2] G. Blédy, Influenţa limbii române, asupra limbii maghiare. Studiu lexicologic, Sibiu, 1942, p. 46. Privitor la rostirea ca *la*, *ra* a grupurilor *lea*, *rea* româneşti în gura Saşilor, vezi A. Bena, Limba română la saşii din Ardeal, Cluj, 1925, p. 23 (Biblioteca Dacoromaniei, nr. 2).

[3] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Orlsn., op cit., p. 293 [211].

[4] M. dicţ. geogr. al Rom., IV, p. 258.

[5] Ibidem, vol. V, p. 150.

[6] Ibidem, vol. V, p. 149 — 150.

[7] A. Ştefulescu, op. cit., p. 248.

[8] Forma slavă de nominativ plural a lui ракъ este раци (rostit *raţi)*, iar la dativ plural e ракомъ.

[9] D. Csánki, op. cit., vol. II, p. 106.

[10] I. Kniezsa, Keletmagyarország helynevei, op. cit., p. 235.

criteriul geografic, toponimicul a fost dat de o populaţie slavă de limbă sârbească. Forma *Radamlja* din 1367 este maghiară, deoarece prezintă fenomenul numit « armonie vocalică » (*a — i — a* > *a — a — a*), caracteristic limbii maghiare. In secolul al XIV-lea exista încă o numeroasă populaţie de limbă maghiară în părţile Caraşului. Forma românească redă forma slavă. Intr'o epocă mai recentă grupul *ml*, prin asimliare, a devenit *mn*. In cursul secolului al XIX-lea şi al XX-lea, autorităţile maghiare de stat au întrebuinţat, ca formă oficială maghiară, forma românească *Radimna*.

Un toponimic foarte asemănător se găseşte în Iugoslavia, dar numele de persoană din care e format adjectivul posesiv e *Rodim: Rodimlja* [1].

ROZAVLEA

Este numele unui sat în regiunea Baia Mare, raionul Vişeul de Sus. Forma maghiară *Rozália* se datoreşte unei etimologii populare. Forma mai veche era *Rozávlja*. In documente apare la 1390 sub forma *Hroz(a)wlla* [2], care trebuie citită *Hrozavl'a*. Şi acesta e un adjectiv posesiv slav (ucrainean), format cu sufixul *-j-* din numele de persoană *Hrozav* (= Grozav), cu *h* în loc de *g*. După labiala *v* s'a desvoltat, după cum era de aşteptat, un *l* epentetic (ca în forma sârbească *Radiml'a)* [3].

STOIANA ≐ ESZTÉNY

Esztény este numele maghiar al satului *Stoiana* din regiunea Cluj, raionul Gherla. In documente apare la 1306 subt forma *Iztyen*. La baza celor două forme, cea română şi cea maghiară, stă adjectivul posesiv slav forma de feminin singular, **Stojanja* (< *Stojan* + *ja)* « a lui Stoian ». Forma maghiară prezintă o evoluţie fonetică regulată din punctul de vedere al foneticii istorice maghiare: *i* protetic, devenit mai târziu *e*, înaintea grupului consonantic iniţial *st*, sincoparea vocalei din silaba a doua a cuvintelor trisilabice, *a* devenit *e* datorită armoniei vocalice şi căderea lui *a* final, considerat ca fiind sufixul posesiv *-a* (cf. rom. *Bucoroaňa* > magh. *Bukorvány*, numele unui sat din regiunea Oradea). Forma românească prezintă depalatalizarea lui *nj* (*ń*) intervocalic, inexplicabilă pe teren românesc. Forma românească ar fi trebuit să fie **Stoiaia* (cf. sl. *kopanja* > rom. *copaie)*.

SVINECEA

Svinecea sau *Svinecea-mare* este numele unui munte având înălţimea de 1226 m, la Sud de comuna Rudăria (regiunea Timişoara, raionul Almaş). In documente mai vechi nu este atestat. La baza toponimicului stă adjectivul posesiv sârbesc *svinjeća* « a porcului », « de porc » (sârb. *svinja* « porc »), cf. sârb. *teleći* m., *teleća* f. « al, a viţelului » (sârb. *tele* sg., *teleta* pl. « viţel »), rus. ucr. свинячий « de porc », « al porcului », rus. ucr. телячий « al viţelului », « de viţel ». Adjectivele posesive sârb. *svinjeći*, *teleći* s'au format, cu ajutorul sufixului *-j-*, din tema *svinjet-*, *telet-* (cf. sârb. bulg. *teleta*, rus. ucr. телята, v. slavonă *telęta* « viţei »). In bulgară acest adjectiv posesiv nu există, iar dacă ar exista, ar avea *št* în locul lui *ć* sârbesc sau *č* rusesc şi ucrainean.

[1] Privitor la numele de persoană slav *Radim*, vezi Fr. Miklosich, Die Bild d. sl. Pers. u. Ortsn., p. 92 [306] şi 169 [53]. Despre *Rodimlja*, vezi ibidem, p. 93 [307] şi 171 [55]

[2] D. Csánki, op. cit., vol. I, p. 451.

[3] E. Petrovici, în « Balcania », vol. VII, nr. 2, p. 486.

ŞTUCIA

Numele, azi dispărut, al unui lac într'un document muntenesc din anul 1441, scris єзєро ѡт Щꙋчїꙗ. Este adjectivul posesiv slav *štuč(ĭ)ja* « a ştiucii », « de ştiucă », format din *štuka* « ştiucă » + suf. *-ĭj-* [1]. Lacul *Ştucia*, pe care nu l-am putut identifica, era în 1441 în proprietatea mănăstirii Snagov.

E de remarcat că acela care a scris documentul din 1441 a tratat forma *Ştucia* ca un substantiv, ca un nume propriu şi nu ca un adjectiv. Ne-am fi aşteptat la forma corectă *Щꙋчїє Єзєро şi nu єзєро ѡт Щꙋчїꙗ. Toponimicele *Ştucia*, *Vâlcea* etc. circulau în gura populaţiei româneşti fără ca aceasta să le ştie sensul. Cei ce scriau documentele slave n'au căutat să restitue funcţia de adjectiv a acestor forme, ci au întrebuinţat toponimicele sub forma lor cristalizată, ca nume proprii.

TURIA, TURIE

Nume de sat, lângă dealul cu acelaşi nume, între Jijia şi Prut, raionul Iaşi [2]; numele unei plăşi din fostul judeţ Iaşi [3]; sat aparţinând comunei Valea Mare, regiunea Piteşti, raionul Slatina [4], amintit documentar sub forma *Turiia* între anii 1512 şi 1521 [5]; vale, pârâu şi două sate, *Turia de jos* şi *Turia de sus*, în limba maghiară *Al-Torja* şi *Fel-Torja*, amintite documentar în anul 1307 sub forma *Thorya*, în raionul Târgu Săcuiesc (Regiunea Autonomă Maghiară). I. Iordan a văzut just în acest toponomic un derivat dela sl. *turŭ* « bour »; greşeşte însă când explică forma *Turia* ca fiind un colectiv [6]. In realitate e adjectivul posesiv slav, forma de feminin sau neutru, *turja*, *turje*, foarte frecvent ca toponimic în ţările slave [7].

TUR

Numele unor pâraie şi sate, în limba maghiară *Túr*, *Tur* în regiunea Baia Mare, raionul Negreşti şi în regiunea Cluj, raionul Turda. Numele de sat din raionul Turda apare documentar la anul 1279 sub forma *Tuur* [8]. Se pare că acest toponimic redă acelaşi adjectiv posesiv slav ca toponimicul *Turia*. Aici însă avem a face cu forma de masculin singular, *turjĭ*, sau *tur'ĭ* « a bourului ». Forma *Tur* se explică prin pierderea caracterului muiat al lui *r* final. E probabil că această « durificare » a lui *r* muiat s'a întâmplat în limba maghiară. Am spus mai sus, pagina 70, că Maghiarii, neavându-l în limba lor pe *r* muiat, îl înlocuiesc cu *r* nemuiat. In cazul acesta trebuie să presupunem că forma slavă *Tur'ĭ* a trecut

---

[1] Cf. mai sus balta *Crapia*.

[2] I. Bogdan, Doc. l. Şt. c. M., op. cit., vol. I, p. 179; vol. II, p. 194 - 195; L. Lăzărescu în « Studii », vol. I, 1948, p. 220.

[3] D. Frunzescu, op. cit., p. 496; M. dicţ. geogr. al Rom., vol. V, p. 662 - 663.

[4] Ibidem.

[5] « Doc. priv. ist. Rom. », Veac XVI, B. *Ţara Rom.*, vol. I, p. 89.

[6] Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 221.

[7] Fr. Miklosch, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 207 [91], 332 [250]; At. Iliev, op. cit., p. 83; I. Kniezsa,, Keletmagyarország helynevei, op. cit., vol. I, p. 211; I. Kniezsa, în « Magyar Nyelv », vol. XLIV, p. 5.

[8] D. Csánki, op. cit., vol. V, p. 710.

în limba română prin filieră maghiară, căci *r'* (muiat) final slav rămâne muiat în limba română (scris *-ri*) [1].

Totuşi e posibil ca forma *Tur*, română şi maghiară, să aibă la bază substantivul slav *turŭ* şi nu adjectivul posesiv *tur'ĭ*.

VICEA

Numele unui sat aparţinând comunei Someş Uileac, regiunea Baia Mare, raionul Cehul Silvaniei. In limba maghiară *Vicsa*. Atestat în anul 1387 sub forma *Wyccha*. Pare a fi adjectivul posesiv slav (forma de fem. sg.) *vĭlča* « a lupului » [2]. E acelaşi adjectiv posesiv ca acela care stă la baza toponimicului *Vâlcea*, de care ne vom ocupa în capitolul următor. Intocmai ca forma *Elciu* [3], şi acest toponimic a intrat în limba română prin filieră maghiară, căci altfel ne-am aştepta să aibă acelaşi aspect fonetic ca numele fostului judeţ din Oltenia.

E totuşi ciudat că formele de masc. sg. şi de fem. sg. ale adjectivului posesiv slav *vĭlčĭ* m. sg., *vĭlča* f. sg. sunt reprezentate în limba maghiară prin două forme atât de deosebite una de alta: *Völcs* şi *Vicsa*. Aceasta mă face să nu fiu pe deplin convins că etimologia *Vicsa* < slav *vĭlča* este cea justă.

VÂLCEA

Numele fostului judeţ *Vâlcea* apare în documente la anul 1392: къ сѹдство вльчьско. In 1475, 1478 şi 1487 acelaşi judeţ e amintit sub formele сѹдство Влъче, къ сѹдство Вжлчем şi к ь сѫдство Влъче. *Vâlcea* (rostit de localnici *Vâlśea)* este şi numele unui pârău de lângă comuna Răchitova, regiunea Hunedoara, raionul Haţeg. O. Densusianu explică toponimicul din urmă din vechiul bulg. *vlŭkŭ* « lup » şi-l compară cu formele vechi sârbeşti *Vlĭčijgromĭ* şi *Vlĭčijtrĭnĭ* date de Fr. Miklosich [4]. Toponimicele vechi sârbeşti citate sunt forme compuse din două elemente, dintre care primul element e constituit din adjectivul posesiv, (masculin singular) *vlĭčij* « al lupului » (în sârba modernă *vučji* m., *vučja* f.). Toponimicul românesc Vâlcea are la bază adjectivul posesiv slav (fem. sg.), *vĭlča* în bulgara modernă вълча [5]. Sensul lui a fost acela de « (valea) lupului » sau « (valea) lui *Vălk* (Lupu) [6]. Acelaşi adjectiv posesiv slavo-bulgar stă şi la baza numelui judeţului *Vâlcea*. I. Iordan îl explică din numele de persoană bulgar *Vălče*, care la rândul său este diminutivul bulgăresc *vălče* « pui de lup » [7]. Este adevărat că un astfel de nume de persoană e foarte frecvent la Bulgari, fiind un hipocoristic format din numele de persoană *Vălk* « Lupu ». Numele a fost frecvent şi la Români. Amintesc numai două atestări ale acestui nume, una din Ţara Românească şi alta din Moldova: *Vâlcea* scris Влъча este numele trimisului lui Basaraba III la braşoveni în anii 1478 — 1482 şi numele unui boier moldo-

---

[1] Şi formele româneşti *Brusturi*, *Câmpuri* au devenit în maghiară *Brusztur*, *Kampur* (vezi D. Csánki, op. cit., vol. V, p. 100).

[2] I. Kniezsa, Keletmagyarország helynevei, op. cit., p. 276.

[3] Vezi mai sus, p. 74.

[4] O Densusianu, Graiul din Ţara Haţegului, Bucureşti, 1915, p. 69; Fr. Miklosich, Die Bild, d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 337 [255]. Fr. Miklosich dă toponimice formate cu acest adjectiv posesiv în diferite ţări slave.

[5] Vezi G. Weigand, Die Namen der rumänischen Judeţe im Altreich, în « Balkan-Archiev », vol. IV, 1928, p. 170.

[6] O. Franck (op. cit., p. 210) admite posibilitatea, pentru toponimicul iugoslav *Vuča*, ca să fie derivat cu sufixul *-j-* dela numele proprietarului *Vuk* « Lupu ».

Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 279.

vean [1]. Trebuie să remarcăm însă că judeţele nu sunt numite după o persoană, ci după o vale (un râu), după un oraş-reşedinţă, după un ţinut. Judeţele din Ţara Românească îşi au în majoritatea cazurilor numele dela văi (care la rândul lor poartă numele râului care le parcurge, sau invers) [2] ca, de exemplu, *Gorj* « Jiul de sus », *Dolj* « Jiul de jos », *Olt*, *Teleorman*, *Argeş*, *Dâmboviţa*, *Prahova*, *Ilfov*, *Ialomiţa*, *Buzău*, *Râmnicul-Sărat* [3] ». Aici putem aminti şi fostul judeţ, ataşat, mai târziu la Gorj, numit *Jaleş*, după valea cu acelaşi nume. Şi în Moldova, Transilvania şi Banat, multe ţinuturi — cum se numeau judeţele în Moldova — şi comitate îşi aveau numele dela văi (râuri): *Putna*, *Tecuci* [4], *Covurlui*, *Vaslui* [5], *Neamţ*, *Tutova*, *Suceava* [6], *Târnava* (mare şi mică), *Bistriţa* [7], *Turda-Arieş* (în limba maghiară *Torda-Aranyos)*, *Mureş-Turda* (în limba maghiară *Maros-Torda)*, *Sibiu* [8], *Timiş*. In cazul că judeţul este numit după oraşul-reşedinţă, e posibil ca, în ultima analiză, la baza numelui de judeţ să stea un nume de persoană. Astfel numele ţinutului Dorohoiului, numit după oraşul cu acelaşi nume, are la bază un adjectiv posesiv format dela un nume de persoană. E deci posibil ca o vale, un râu, o localitate să fi fost numite « a(l) lui *Vălk* (Lupu) », iar după vale (râu) sau localitate să fi fost numit judeţul. Se pune însă întrebarea care a fost acea « vale a lupului » sau a lui *Vălk* (bulg. вълча долина) după care a fost numit judeţul. E posibil ca însuşi afluentul Oltului care curge prin oraşul Râmnicul-Vâlcea să fi avut, în slava bulgară vorbită odinioară în acea regiune, numele de вълчий рибник « pârăul lupului (sau al lui *Vălk)* » (рибник « râu, pârău bogat în peşte »), iar valea udată de apa Râmnicului вълча (долина) « valea lupului (sau a lui *Vălk)* ». Localitatea, devenită mai târziu târg, dela gura văii putea fi numită indiferent *Vâlcea* sau *Râmnic* [9]. Forma dintâi s'a păstrat în numele judeţului, iar a doua a rămas numele văii (al râului) şi al oraşului. E posibil ca forma *Râmnicu-Vâlcii* să fie o românizare, prin etimologie populară, a lui вълчий рибник (sau рибник вълчий).

Am spus mai sus că toponimicul *Vâlcea* e de origine bulgărească. Două motive m'au îndemnat să fac această afirmaţie, unul de ordin fonetic, iar al doilea de ordin geografic. Intr'adevăr fonetismul acestui toponimic este bulgăresc. *Vâlcea* arată acelaşi tratament al fostului *l* silabic slav ca în celelalte elemente slavo-bulgare ale limbii române, anume *âl: Vâlcu*, *Vâlcan*, *Vâlcea*, *pâlc*, *stâlp*, *Dâlboca* etc. (< bulg. Вълк, Вълкан, Вълча, пълк, стълп, Дълбока etc.). Consideraţii geografice de asemenea ne fac să atribuim acest toponimic unei populaţii slave care prezenta în graiul ei trăsături ale limbii bulgare. Faptul că la apus, răsărit, miazănoapte şi miazăzi de fostul judeţ Vâlcea constatăm existenţa unor toponi-

---

[1] I. Bogdan, Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul, p. 174; I. Bogdan, Doc. l. Şt. c. M., op. cit., vol. I, p. 228, 345.

[2] Râurile *Ilfov* « ariniş », *Dâmboviţa* « stejăriş », *Ialomiţa* « valea sterpelor », *Târnava* « spinoasa », *Teleorman* « codru », *Prahova* « prăfoasa » etc. au fost numite după văile pe care le udă.

[3] Numele judeţelor *Buzău* şi *Râmnicul-Sărat* pot proveni şi dela numele oraşelor, care la rândul lor au fost numite după râurile care le parcurg.

[4] Vezi nota precedentă.

[5] Idem.

[6] Idem.

[7] Idem.

[8] Idem.

[9] Slavo-bulgarul Рибник a devenit în rostirea românească întâi **Râbnic* (trecerea lui *ri* la *râ* e foarte obişnuită în fonetica istorică a limbii române), apoi *Râmnic* (grupurile slave *bn*, *vn* devin obişnuit *mn* în elementele slave ale limbii române, cf. *pivniţă* > dial. *pimniţă*, *Slivnik* > *Slimnic)*.

mice având un aspect fonetic incontestabil bulgar ne îndreptăţeşte să considerăm şi pe acest toponimic slav tot de origine bulgară (pe lângă faptul că şi tratamentul lui *l* silabic e cel obişnuit în elementele de origine bulgară ale limbii române).

VÂLCIUL

Este numele unui canal al Dunării în regiunea Galaţi, raionul Măcin [1]. E uşor de recunoscut în el adjectivul posesiv slav (forma de masc. sg). *vĭlčĭ* « al lupului (sau al lui *Vălk*) », care stă şi la baza toponimicului *Elciu (Ielciu)* [2], precum şi — sub forma fem. sg. — a toponimicelor *Vicea* şi *Vâlcea*. Toponimicul slav a fost românizat, ca în nenumărate alte cazuri, prin articulare: *vĭlčĭ* > *Vâlciul*, *račĭ* > *Raciul*, *Elĭxovŭ* > *Ilfovul*, *rybĭnikŭ* > *Râmnicul*-(Sărat) etc. (Formele feminine sunt de asemenea articulate în limba română: *Chineja*, *Vâlcea*, *Cozia*, *Cobia* etc. Numai în dicţionarul topografic al lui D. Frunzescu aceste toponimice sunt date sub forma lor nearticulată: *Cobie*, *Orle*, *Turie* etc.).

Aceleaşi motive de ordin geografic şi fonetic ca în cazul lui *Vâlcea* ne fac să considerăm şi toponimicul *Vâlciul* ca fiind de origine bulgărească.

Nefiind atestat în documente mai vechi, el poate fi de dată recentă.

VLADIMIRI, VLADIMIR, VLADIMIRUL,

Vladimiri este forma mai veche, cu *ŕ* (*r* muiat) final, a numelui comunei natale a lui Tudor Vladimirescu, devenită mai târziu *Vladimir*, *Vladimirul*, regiunea Craiova, raionul Tg. Cărbuneşti [3]. In documente apare totdeauna cu *r* muiat final, notat printr'un *r* urmat de *i* final [4], de exemplu ȣ Блѣдїмири (1583), ȣ Блъдїмири (1617) [5], în transcriere fonetică: *Vlădimir* [6]. La baza toponimicului stă adjectivul posesiv slav format cu sufixul *-j-* din numele de persoană *Vladimirŭ (Vladimirjĭ* > *Vladimiŕĭ* « al lui Vladimir »). Toponimicul acesta — şi prin urmare şi satul pe care îl denumeşte — trebuie să fie vechi, de pe timpul când în Oltenia mai există o numeroasă populaţie slavă.

Forma modernă *Vladimir*, *Vladimirul* se datoreşte pierderii caracterului muiat al lui *r* final. E probabil că şi toponimicul *Vladimirül* din regiunea Craiova, raionul Melineşti a avut la început un *r* muiat final şi deci era la origine un adjectiv posesiv slav.

VOIA

Numele unui pârău care curge pe teritoriul comunei Pătroaia din Vale, regiunea Piteşti, raionul Găeşti [7]. La baza acestui nume stă adjectivul posesiv slav (forma de fem. sg.) *vol'a*, având înţelesul de « (valea, pârăul) boului », format din sub-

---

[1] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V., p. 758.

[2] Vezi mai sus, p. 74.

[3] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 765.

[4] Printr'un *i* scris după consoană se nota consoana finală muiată în grafia chirilică românească începând din secolul al XVI-lea.

[5] A. Ştefulescu, Doc. sl.-rom., op. cit., p. 231.

[6] Ierul mic şi ierul mare aveau valoarea unui *ă*, iar *i* final arăta caracterul muiat al consoanei precedente.

[7] M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. II, p. 535.

stantivul *volŭ* « bou » cu ajutorul sufixului *-j-* (cf. pol. *woli* m., *wola* f. « a boului » [1]). După cum era de aşteptat, *l'* (*l* palatal) a devenit în limba română *i̯* [2].

Am remarcat mai sus (p. 67) că în apropierea pârăului *Voia* sunt numeroase văi având nume slave, iar două dintre aceste nume de văi şi de pâraie învecinate sunt derivate dela nume de animale: *Cobia* « (valea) iepei » şi *Gura-Porcului*. Nu avem atestări vechi ale acestui toponimic.

VRANCEA

Numele plaiului şi al fostei plăşi *Vrancea* din regiunea Bârlad, raionul Năruja (fostul judeţ Putna), a fost explicat ca fiind numele unei familii vechi ce avea proprietăţi în acea parte [3]. Tot dintr'un nume de persoană îl explică şi acad. Iorgu Iordan comparându-l cu numele de persoană *Ivancea*, *Mihalcea*[4]. La rândul său, numele de persoană e derivat din v. bulg. *vranŭ* « corb », « negru ca corbul » [5]. Ca o dovadă a existenţei numelui de persoană *Vrancea* este forma *Vrăncioaia*, care la început a însemnat « soţia lui Vrancea », devenind mai târziu toponimic: *Vrăncioaia*, sat în regiunea Bârlad, raionul Năruja [6].

Dar toponimicul *Vrancea*, care este şi numele unui sat şi al unei păduri din regiunea Craiova, raionul Vânju Mare, şi al unui sat din regiunea Bacău, raionul Moineşti, comuna Caşin [7], poate avea şi altă explicaţie. El poate avea la bază adjectivul posesiv slav, forma de fem. sg., *vran(ĭ)ča*, derivat din substantivul *vranĭcĭ* « corbuleţ » (diminutiv al lui *vranŭ* « corb » + sufixul *-ĭcĭ*) cu ajutorul sufixului *-j-*[8]. Inţelesul adjectivului era acela de « a corbuleţului » sau « a lui Corbuleţ » (ca nume de persoană).

Cea mai veche atestare documentară indirectă a acestui toponimic pare a fi din anul 1471. Un boier, având rangul de spătar, al lui Ştefan cel Mare se numea *Vrăncean* (scris Бранчан) [9], adică « originar din Vrancea » sau mai degrabă « proprietar al ţinutului Vrancea ». Prin urmare acea « familie veche ce avea proprietăţi » [10] în Vrancea, dela care ar fi fost numit ţinutul, era ea însăşi numită, încă în anul 1471, după proprietatea feudală pe care o stăpânea.

Tot oameni originari din Vrancea par a fi întemeiat şi satul *Vrănceni* din regiunea Bârlad, raionul Adjud, comuna Căiuţi [11].

---

[1] In toată ţara sunt mai multe văi şi localităţi numite *Boul*, *Bouşorul*, *Valea Boului*, a se vedea M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 704 - 705.

[2] Vezi mai sus, p. 68.

[3] D. Frunzescu, op. cit., p. 531 (D. Frunzescu scrie *Vrance*). M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 776 şi urm.

[4] Iorgu Iordan, Rum. Top., op. cit., p. 279.

[5] Ibidem, p. 222.

[6] D. Frunzescu, op. cit., p. 531 (scris *Vrănceoaie*); M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 776.

[7] D. Frunzescu, op. cit., p. 531; M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V, p. 777.

[8] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 207 [91], 338 [256]. O localitate *Vranče* există în Macedonia («Rečnik Mesta», op. cit., partea II, p. 71). Diminutivului slav meridional *vranĭcĭ*, *vranec* îi corespunde o formă slavă orientală (ucraineană) Воронецъ, care stă la baza toponimicului moldovenesc *Voroneţ*.

[9] I. Bogdan, Doc. l. Şt. c. M., op. cit., vol. I, p. 157, 160 etc.

[10] D. Frunzescu, op. cit., p. 531.

[11] D. Frunzescu, op. cit., p. 531; M. dicţ. geogr. al Rom., op. cit., vol. V. p. 777; Iorgu Iordan, Rum. Top., p. 223.

VRANI

Scris şi *Vraniu*[1], rostit însă *Vran'*, în limba maghiară *Vrány*, numele unei comune în regiunea Timişoara, raionul Oraviţa. La baza toponimicului stă adjectivul posesiv slav, forma de masc. sg., *vrańĭ* « al corbului », format din substantivul *vranŭ* « corb » şi sufixul *-j-*. Toponimice asemănătoare se găsesc şi în ţările slave [2].

Păstrarea lui *ń* netrecut la *i̯* se explică prin aceea că, în graiurile din Banat, *n* palatal se menţine netrecut la *i̯* nu numai în elementele latine, ci şi în cele slave şi maghiare [3]. In alt ţinut decât în Banat, acest toponimic ar fi luat forma **Vraĭ*.

In apropierea Vraniului se află comuna *Vrăniuţ*, al cărei nume, rostit *Vrăńuţ*, este un diminutiv românesc, format cu sufixul *-uţ* din toponimicul *Vrań*.

Nu posedăm atestări vechi ale acestui toponimic. De aceea putem presupune că el provine, după toate probabilităţile, dela populaţia de limbă sârbească aşezată în ultimele secole în acea parte a ţării.

WRACHA

Este numele unui sat, astăzi dispărut, din fostul judeţ Caraş, aşa cum apare scris într'un document din 1367. Rostirea acestui toponimic trebuie să fi fost *Vrača*. După slavistul maghiar I. Kniezsa, la baza toponimicului stă adjectivul posesiv slav, forma de feminin singular, format din substantivul *vrači* « doftor », « vraci » şi sufixul *-j-*[4].

ZLAŞTI

Toponimicul *Zlaşti* apare de trei ori pe teritoriul ţării, în regiunile Hunedoara şi Craiova. *Zlaşti*, în limba maghiară *Zalasd*, se numeşte un afluent al Cernei, care se varsă în Cerna lângă oraşul Hunedoara, unde se află satul, azi cartier al oraşului Hunedoara, numit de asemenea *Zlaşti*. Prima atestare documentară a acestui toponimic este din anul 1362, sub forma *Zlasd* . *Zlaşti*, scris *Slaştiul*[6] în Marele dicţionar geografic al României (vol. IV, p. 28), se numeşte şi un pârău, afluent de stânga al Jiului, care se varsă în Jiu, lângă satul *Zlăşteni*, raionul Târgu-Jiu, comuna Iaşi. Pârăul *Zlaşti* este format din două pârăiaşe, *Valea Zlaştiu* şi *Zlaştiu sec*, scrise în Marele dicţionar geografic al României (II, p. 628) *Slaştiul-cu-Apă* şi *Slaştiul-Sec*, care curg în apropierea satului Copăcioasa, raionul Baia de Aramă, comuna Floreşti [7]. *Zlaşti* mai apare odată în aceeaşi regiune ca numele unui pârău, afluent de stânga al Jiului, care curge prin marginea de miazăzi a oraşului Târgu-Jiu.

---

[1] Moldovan-Togan, op. cit., p. 251.

[2] *Vranj* în Iugoslavia, vezi « Rečnik Mesta », partea II, p. 71. .

[3] Comp. lat. *vinea* > *vińa* > rom. Banat *vińe* (= vie), slav. *kopańa* > rom. Banat *copańe* (= copaie).

[4] I. Kniezsa, Keletmagyarország helynevei, op. cit., p. 313.

[5] Vezi Lukinich, Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, Budapesta, 1941, p. 161.

[6] Prin Oltenia grupul iniţial *sl-* se rosteşte *zl-* (de exemplu *zlab*). Grafia *Slaştiul* redă prin urmare rostirea *Zlaştiu(l)*.

[7] Pe unele hărţi pârăul acesta e scris greşit, odată *P. Zlaşcul*, altădată *P. Vlaştiul*. Mai aproape de izvor sunt notate formele corecte *V. Zlaştiu* şi *Zlaştiu sec*. Forma *Zlaşcul* se explică prin aceea că, la copierea unei hărţi mai vechi, în care numele erau scrise cu ortografia veche care nota *-sci* pentru *-şti*, cartograful a omis pe *i* din forma *Zlasciul*. A doua formă greşită se datoreşte scrierii, la copiere, a lui *V* dinainea numelui cu sensul de « vale » în locul lui *z* iniţial. In original va fi fost scris *V. Zlaştiul* (= Valea Zlaştiul).

La baza acestui toponimic, la început numai hidronimic, stă adjectivul posesiv slav, forma de masc. sg., *Zlaštĭ* « al lui *Zlate* », format din numele de persoană *Zlate*, cu sufixul *-j-*. Acest nume de persoană s'a păstrat până nu de mult prin părţile Târgu-Jiului. Intr'un document slav din Gorj din anul 1495 e amintit un logofăt cu numele *Zlate*[1]. Numele e obişnuit mai ales la Bulgari sub forma *Zlate*, *Zlati*[2], dar şi la Cehi sub forma *Zlat*[3].

Pentru tratamentul *št* al lui *t* + *j*, caracteristic limbii bulgare, cf. forma пилащь « al lui Pilat » din « Euchologium Sinaiticum », 49 şi 49 verso[4].

E interesant că pe pârăul *Zlaşti* din raionul Hunedoara o comună se numeşte în limba maghiară *Aranyos* (> rom. *Arănieş)*. Toponimicul maghiar este o traducere a slavului *Zlaşti* (magh. *arany* « aur », ar*anyos* « de aur », « cu aur »). E probabil că şi *Aranyos* a fost un nume de persoană, care corespunde numelor de persoană slave *Zlat*, *Zlate*, *Zlati*, *Zlatko*, *Zlatan*, *Zlatoj*, *Zlatoslav* etc.

Aşa dar toponimicul *Zlaşti* are la bază adjectivul posesiv slav (bulgar) *zlaštĭ*, care nu e derivat dela substantivul *zlato* « aur » cu înţelesul de « aurifer » (adică « pârău aurifer ») — cum am explicat acest toponimic în altă parte[5] — , căci adjective în *-j-* nu se formează dela nume de minerale[6]; adjectivul posesiv slav (bulgar) *zlaštĭ* este derivat dela numele de persoană *Zlate*, *Zlati*, *Zlat*[7].

CONCLUZII

Studiul toponimiei trebuie să stea la baza studiului istoriei aşezărilor omeneşti de pe întinsul unui teritoriu oarecare. Indeosebi pentru acele teritorii pe care s'au perindat şi s'au amestecat în cursul veacurilor mai multe popoare vorbind limbi diferite, toponimia ne dă informaţii preţioase asupra modului şi asupra ordinei de succesiune în care s'au aşezat acele popoare pe teritoriul respectiv, asupra felului lor de trai, asupra orânduirii lor sociale şi, în primul rând, asupra limbii pe care au vorbit-o acele popoare. Adeseori toponimicele sunt singurele resturi ale unei limbi vorbite ordinioară pe un teritoriu oarecare.

Toponimicele slave de pe teritoriul R.P.R. sunt o dovadă a existenţei în trecut, în toate regiunile Patriei noastre, a unei numeroase populaţii de limbă slavă. Numele de râuri atât de importante ca *Suceava*, *Moldova*, *Bistriţa*, *Târnava*, *Ialomiţa*, *Dâmboviţa* etc. au fost date cu siguranţă de Slavii aşezaţi prin părţile noastre după căderea imperiului lui Attila — în regiunile de Nord şi Nord-Est ale ţării probabil mai de mult. In secolul al VI-lea al erei noastre Slavii erau atât de numeroşi în câmpia Dunării, încât bizantinii numeau *Sclavinia*, adică Ţara Slavilor, ţinuturile dintre cursul inferior al Dunării şi Carpaţi.

Pe atunci triburile slave vorbeau graiuri foarte apropiate unul de altul, mai ales strămoşii Slavilor de Est şi ai Slavilor de Sud. Unitatea lingvistică slavă se descompune abia mai târziu, prin secolul VIII şi IX. Atunci se produc o seamă de schimbări fonetice, gramaticale şi lexicale, felurite în diferitele regiuni slave, dând graiurilor slave aspecte tot mai diferite. In secolul al IX-lea nu mai putem

---

[1] A. Ştefulescu, Doc. sl.-rom., op. cit., p. 38.

[2] G. Weigand, Jahresbericht, op. cit., XXVI - XXIX, p. 132—136; G. Weigand, Bălgarsko-nemski rečnik, s. v. *Zlate*.

[3] Fr. Miklosich, Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn., op. cit., p. 63 [277].

[4] Selişčev, Starosl. iaz. op. cit., II, p. 78.

[5] E. Petrovici, Daco-slava, în « Dacoromania », vol. X (1941), p. 252.

[6] I. Kniezsa, Keletmagyarorzág helynevei, op. cit., p. 121.

[7] Cf. toponimicele slave *Dragobrača* < nume de pers. *Dragobrat*, *Dragobužda* < nume de pers. *Dragobud*, vezi O. Franck, op. cit., p. 210.

vorbi de un dialect al Slavilor de Est, ci de o limbă slavă de Est, limba comună veche rusă, temelie a limbilor slave de Est de astăzi: *rusa, ucraineana* şi *bielorusa*. In ce priveşte slava de Sud, trebuie să o considerăm în secolul al IX-lea mai diferenţiată decât slava de Est. Grupul graiurilor bulgaro-macedonene se deosebea încă de pe atunci destul de mult de grupul graiurilor sârbo-croate.

Ce s'a întâmplat cu graiurile Slavilor de pe teritoriul ţării noastre după secolul al VI-lea? Din studiul toponimicelor reiese că ele n'au desvoltat trăsături proprii care să le deosebească de graiurile slave vecine şi care să ne îndreptăţească să presupunem existenţa, pe teritoriul de mai târziu al R.P.R., a unei limbi slave deosebite, a limbii « daco-slave », dispărute în urma românizării (în Transilvania şi a maghiarizării) Slavilor. Particularităţile fonetice ale toponimicelor noastre de origine slavă dovedesc existenţa în cursul veacurilor a unui neîntrerupt contact şi a unui schimb continuu de populaţii între Slavii dela noi şi cei din ţările vecine. Datorită acestui contact, graiurile slave din diferite ţinuturi ale ţării noastre au trecut prin aceleaşi schimbări ca graiurile slave ale ţinuturilor celor mai apropiate ale ţărilor vecine. In Nordul şi Estul ţării s'au răspândit noile trăsături lingvistice ale slavei de Est, în Sud şi Sud-Vest trăsăturile slavei de Sud (ale Bulgariei în Sud şi ale sârbei în Sud-Vest). In ce priveşte trăsăturile slave de Vest, slovace, unii lingvişti presupun că ele pot fi urmărite pe întreg teritoriul Transilvaniei. Faptele aduse în sprijinul ipotezei exitenţei în trecut a unor graiuri slovace în regiunile de vest ale Patriei noastre nu sunt însă convingătoare [1].

Toponimicele studiate în acest articol prezintă o seamă de particularităţi fonetice caracteristice fie slavei de Est, fie slavei de Sud (bulgarei sau sârbei). In ce priveşte pe *l* epentetic în toponimice ca *Rozavlea* (1390: *Hrozwlla)* şi *Radimna* (1367: *Radamlya)*, el caracterizează atât slava de est cât şi sârba (spre deosebire de bulgara, în care *l* epentetic a dispărut prin secolul al X-lea). Considerente geografice ne fac să privim toponimicul *Rozavlea* din regiunea Baia Mare, raionul Vişeul de Sus, ca fiind de origine slavă de Est, iar toponimicul *Radimna* din regiunea Timişoara, raionul Moldova Nouă, ca fiind de origine sârbă. Primul, *Rozavlea (Hrozavlea)*, prezintă de altfel încă o trăsură fonetică proprie multor graiuri slave de Est, anume trecerea lui *g* la *h* (*Grozavlja* > *Hrozavlja)*, atestată prima dată în monumentele scrise în secolul al XII-lea. Astăzi *g* e pronunţat fricativ sau ca *h* în ucraineană, bielorusă şi în dialectul rus de miazăzi.

Altă trăsătură fonetică slavă de Est reprezentată în toponimicele tratate în prezentul articol este polnoglasia, adică rostirea ca *oro*, *ere*, *olo*, între consoane, a ceea ce slavii de Sud rostesc *ra*, *re* (bulg. *rea)*, *la*, *le* (bulg. *lea)*. *Corogea*, în raionul Botoşani, *Curugea (Apa-Corogenilor)*, în raionul Târgu-Neamţ (< sl. *Korovĭja:* 1488) şi *Dorohoi* (< sl. *Doroguńĭ:* 1421) sunt prin urmare slave de Est (în slava de Sud ar avea formele **Kravja*, **Draguń)*, pe când *Cravia*, în raionul Brăila (< sl. *Kravĭja)*, *Crapia* în raionul Măcin (< sl. *Krapĭja)* sunt slave de Sud (în slava de Est ar avea formele **Korovja*, **Koropja)*. In Nord-Estul ţării (Moldova, Bucovina), toate toponimicele de origine sigură slavă prezintă forme cu polnoglasie. Toponimicele cu *ra*, *rea*, *la* în loc de polonglasie din Moldova şi Bucovina provin dela populaţia care vorbea româneşte şi care le-a numit cu cuvinte româneşti de origine slavă de Sud, de exemplu *Grădiştea* (< rom. *grădişte* < sl. de sud *gradište)*, *Straja* (< rom. *strajă* < sl. de sud. *straža)* etc [2].

[1] Astăzi avem în regiunile Oradea, Arad, Timişoara, numeroase aşezări slovace de origine recentă (secolele XVIII - XIX).

[2] Răspândirea pe teritoriul României a toponimicelor slave prezentând fenomenul polnoglasiei a studiat-o M. Ştefănescu în Arhiva, vol. XXVIII (1921), op. cit.. E de dorit ca studiul să fie reluat.

O particularitate fonetică bulgară a unora dintre toponimicele studiate este tratamentul *št*, *žd* al grupelor slave comune $t + j$, $d + j$ [1], de exemplu *Coşuştea* şi *Coşuştiţa* în raionul Turnu-Severin (1483, 1493), *Zlaşti* în raioanele Hunedoara (1362) şi Târgu-Jiu, *Medveajde* în raionul Turnu-Severin (1642). Şi alte toponimice din Muntenia (cu excepţia părţii de Nord-Est), din Oltenia (cu excepţia extremităţii de Vest) şi din Transilvania de Sud prezintă particularităţi fonetice bulgare [2]. In partea de Sud a Banatului, printre toponimicele tratate în acest articol sunt două cu aspect fonetic sârbesc: *Svinecea*, în raionul Almaş, şi *Radimna* (1367), în raionul Moldova Nouă.

---

[1] Cf. mai sus, p. 64.

[2] In articolul întitulat « Daco-slava » (apărut în « Dacoromania », X, 1943, p. 233 şi urm.), am încercat să stabilesc pe baza toponimicelor cărui grup al limbilor slave a apaţinut graiul Slavilor din Transilvania. Multe din afirmaţiile pe care le-am făcut în acel articol le consider astăzi eronate. Intr'un studiu pe care-l pregătesc, reiau problema toponimicelor slave de pe teritoriul nu numai al Transilvaniei, ci al ţării întregi.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

CONTRIBUŢII LA STUDIUL RAPORTULUI DINTRE FORMA ŞI CONŢINUTUL CUVINTELOR

DE

AL. GRAUR

Lucrarea clasică a lui I. V. Stalin *Marxismul şi problemele lingvisticii*, desvoltând şi ducând mai departe învăţătura lui Marx, Engels şi Lenin asupra materialismului dialectic şi a materialismului istoric în general şi asupra problemelor lingvisticii în special, a deschis perspective largi şi luminoase pentru lingvistică şi a permis lingviştilor să abordeze şi, cel puţin în parte, să rezolve chestiunile esenţiale ale ştiinţei lor. Printre acestea, o întrebare care a rămas multă vreme fără răspuns valabil, deşi Marx şi Engels ne-au pus la dispoziţie tezele cele mai importante asupra ei, este următoarea: forma cuvintelor este, sau nu, motivată de conţinutul lor ? In general, problema originii graiului mai conţine multe puncte nelămurite.

Şi în această privinţă *Marxismul şi problemele lingvisticii* a adus lumină: clarificând raporturile dintre limbă şi gândire, distrugând teoria neştiinţifică marristă a priorităţii limbajului cinetic şi a caracterului de clasă al limbii (în societatea fără clase!), I. V. Stalin a dat lingviştilor soluţiile ştiinţifice, marxiste pe baza cărora ei vor putea să treacă de aici înainte la rezolvarea chestiunilor spinoase privitoare la originea graiului. O încercare de a aplica teoria marxistă la o problemă privind originea graiului se face în articolul de faţă.

Intrebarea a fost pusă de mai bine de două mii de ani: explicaţia formei sonore a cuvintelor trebuie căutată în esenţa lor, este legată de însuşirile naturale ale conţinutului, sau această formă s'a stabilit printr'o convenţie între oameni şi nu are nicio legătură cu conţinutul ? Platon, în cunoscutul său dialog *Cratylos*, a ridicat, printre cei dintâi, problema; Socrate, unul din personajele dialogului, încearcă, fără a reuşi, să o rezolve. Că nu reuşeşte, nu e de mirare, căci felul lui de a gândi este idealist: întrebarea care se pune în dialog este dacă numele au fost date obiectelor de un « legislator » (389 a), sau de un zeu (438 c), deci se nesocoteşte caracterul social, de creaţie colectivă, al limbii. Numele ne pot înşela asupra originii lor, zice Socrate; pentru a dovedi acest lucru, el se bazează pe etimologii absolut fanteziste, ridicole chiar pentru vremea lui (437 a-c). In discuţie se introduc nu numai cuvintele simple, ci şi cele compuse, şi chiar numele de persoane. In aparenţă, acestea pot da soluţia problemei, deoarece, atunci când se naşte un copil, părinţii îi aleg un nume după placul lor, prin urmare cuvântul-nume se creează prin simpla voinţă a oamenilor. Dar problema nu este pusă cum trebuie: cu foarte rare excepţii (desigur mai puţin de unu la un milion) forma

sonoră a numelui exista de mai înainte, ceea ce e lăsat (şi nu totdeauna) la alegerea oamenilor este dacă cutare copil se va numi *Ion* sau *Gheorghe*; dar nici *Ion* nici *Gheorghe*, cu valoare de nume proprii, nu sunt o creaţie spontană a părinţilor actuali. Iar dacă urmărim istoriceşte numele existente, ajungem aproape fără excepţie la cuvinte comune; prin urmare, din punctul de vedere care ne interesează aici, numele de persoană nu ne pot fi de niciun folos.

Deasemenea, în ce priveşte cuvintele compuse (sau pretinse compuse) pe care le ia în discuţie Platon, în aparenţă este uşor să descoperim legătura cuvântului cu noţiunea: când i se spune unui om că e un *pierde-vară*, numele se explică imediat prin faptul că el îşi pierde vara fără să muncească. Numai că nu ni se explică prin aceasta de ce « vara » se cheamă *vară* şi « pierderea » *pierdere*. Prin urmare, suntem obligaţi să ne întoarcem la explicarea cuvintelor simple. Aceeaşi este şi situaţia derivatelor: *tractorist* se explică prin *tractor* şi sufixul *-ist*; rămâne însă ca acestea, la rândul lor, să fie explicate [1].

In alte cazuri, Platon face apel la limbile străine, explicând originea cuvintelor greceşti prin împrumuturi. Cu aceasta însă nu s'a făcut niciun pas înainte din punct de vedere principial, căci se iveşte imediat întrebarea: dar în limba de origine cum s'au format cuvintele? N'am făcut astfel nimic altceva decât că am mutat problema în altă ţară.

In sfârşit, Platon ajunge şi la cuvinte pe care nu le mai poate explica nici prin compunere sau derivare, nici prin împrumut. Aici el face apel la valoarea expresivă a sunetelor (421 şi urm.): « a curge » se spune în greceşte ῥέω, deoarece sunetul *r* este potrivit pentru a reda mişcarea, şi la fel sunt judecate şi alte cuvinte. Dar acest fel de explicaţie nu se potriveşte pentru toate exemplele luate în discuţie, şi autorul este obligat până la urmă să admită că în crearea cuvintelor, în afara însuşirilor conţinutului, joacă un rol şi convenţia. Prin urmare, Platon lasă problema nerezolvată.

Pentru a lămuri ideile prezentate în acest dialog, comentatorii moderni sunt siliţi să admită că Socrate vorbeşte în ironie, că satirizează teoriile cutărui sau cutărui adversar. Oricum ar fi, nu se poate pretinde că ni s'a dat o soluţie valabilă a problemei ridicate: forma cuvintelor e motivată de conţinutul lor, sau e convenţională? Pentru a ajunge la o lămurire, trebuie să vedem în primul rând ce trebuie să înţelegem prin « motivare » şi prin « convenţie ».

Dacă pornim dela ideea că în conformaţia naturală a « geamului », de pildă, există ceva care ne obligă să-l botezăm *geam*, sau că oamenii s'au adunat şi, după discuţii, au căzut de acord asupra folosirii acestui cuvânt, este evident că nu vom ajunge la niciun rezultat serios, deoarece amândouă ideile sunt absurde. Desigur, dacă oamenii ar vrea, ei s'ar putea întruni, prin delegaţi, şi ar putea decide cu majoritate de voturi să nu mai întrebuinţeze cuvântul *geam*, ci să-l înlocuiască cu altul, ales după placul cuiva. Dar, în fapt, ei nu fac acest lucru, şi e uşor de înţeles de ce: « Istoria nu face în general nimic esenţial fără să aibă neapărată nevoie. Se pune întrebarea: la ce ar servi o astfel de răsturnare a limbii dacă s'a dovedit că limba existentă, cu structura ei, este în esenţă pe deplin potrivită . . ? » [2]. « Cine are nevoie ca « apă », « pământ », « munte », « pădure », « peşte », «om», « a merge », « a face », « a produce », « a face negoţ » etc. să nu se numească apă, pământ, munte etc., ci altfel? » [3]. Prin urmare, deşi oamenii ar putea astăzi,

[1] Vezi şi A. I. Smirniţki, « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 4, p. 9 şi 11.

[2] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 9-10.

[3] Ibidem, p. 10.

dacă ar voi, să-şi modifice vocabularul prin convenţie, ei nu o fac, pentrucă nu au niciun interes s'o facă. Dar o asemenea supoziţie ar fi cu totul ridicolă dacă am încerca s'o facem pentru a explica felul în care au apărut primele cuvinte; neexistând limbă, nu existau nici oameni şi nu se putea discuta, nici cădea de acord în niciun fel asupra alegerii unor cuvinte.

Nu ne pot fi de niciun folos nici afirmaţiile lui F. de Saussure care spune că « limba e o convenţie »[1], că ea « nu există decât în virtutea unui soi de contract între membrii societăţii »[2]. Intr'adevăr, pentru F. de Saussure, « convenţia », « contractul » constă în faptul că oamenii sunt de acord între ei ca să nu schimbe ceea ce au primit gata făcut dela înaintaşi[3]. Fiind idealist şi metafizician, F. de Saussure nu-şi pune, şi interzice de a se pune problema apariţiei graiului, adică tocmai problema care ne interesează pe noi aici. Faptul că oamenii nu înlocuiesc prin convenţie cuvintele lor actuale nu ne ajută să aflăm cum au apărut primele cuvinte.

Pe de altă parte, dacă am admite că sunetele sunt impuse de conformaţia obiectului, ar trebui să găsim în toate limbile, pentru acelaşi obiect, acelaşi nume, sau cel puţin nume relativ asemănătoare. Dar aceasta nu se întâmplă; niciun element din constituţia geamului nu pretinde să fie exprimat prin consoanele *ğ* şi *m* sau prin vocala *a*, de aceea constatăm că alţi oameni numesc « geamul » cu totul altfel (rus. оконное стекло, germ. *Fensterscheibe*, fr. *vitre*, mag. *ablaküveg* etc.), ba chiar noi înşine îi zicem şi altfel, de exemplu *ochi de fereastră*.

In mod serios se poate vorbi de o legătură directă a formei sonore cu conţinutul numai în cazul cuvintelor imitative, dintre care cele mai uşor de analizat sunt onomatopeele. Dela Platon încoace, nenumărate au fost încercările de a explica elementele vocabularului contemporan prin onomatopee. Aceste încercări au eşuat regulat, şi nu puteau să nu eşueze. S'a pretins adesea că un anumit sunet sau grup de sunete este folosit pentru a marca o însuşire a obiectelor sau a acţiunilor. S'a afirmat, de exemplu, că cuvântul *fluviu* exprimă curgerea, graţie grupului *fl-* iniţial, care are valoare expresivă; la aceasta s'a răspuns însă foarte logic că *floare* conţine acest grup şi totuşi nu arată curgerea, iar *râu* arată curgerea fără să-l conţină. De altfel, explicaţii de acestea nu prea se mai dau astăzi, ele aveau curs numai pe vremea când istoria limbii se făcea fără mijloace ştiinţifice. Astăzi, dacă cineva ar relua acest fel de argumente, i s'ar opune imediat datele foneticii istorice. Presupunând că ar voi să atribue grupului *fl-* sensul de «curgere», i s'ar arăta că problema nu se pune pentru limba română sau pentru limba franceză, ci cel mult pentru limba latină, deoarece punctul de plecare al formelor romanice este latinescul *fluuius*. Iar specialiştii în istoria limbii latine ar atrage atenţia că, după toate probabilităţile, *f-* aici nu este originar, ci provine dintr'un mai vechi *bh-*. Şi iată cum, din teoria atât de frumoasă în aparenţă, nu rămâne nimic: sau ar trebui să admitem că nu *fl-*, ci *bhl-* exprimă curgerea, sau ar trebui să recunoaştem că valoarea onomatopeică a lui *fluuius* nu este primitivă, ci a fost căpătată în cursul istoriei cuvântului, odată cu transformarea fonetică a lui *bh-* în *f-*.

Se întâmplă, într'adevăr, ca un cuvânt fără valoare onomatopeică să capete această valoare în urma unei schimbări a formei sau a înţelesului lui, după cum se întâmplă şi contrariul: o onomatopee poate pierde la un moment dat caracterul

[1] Cours de linguistique générale, ed. a III-a, p. 26.
[2] Ibidem, p. 31.
[3] Ibidem, p. 106 şi urm.

imitativ, transformându-se într'un cuvânt oarecare, abstract, sau în orice caz lipsit de legătură cu realitatea sonoră. Iată mai întâi exemple de primul tip. Cuvântul francez *fouetter* « a biciui » poate, evident, deştepta impresia sunetului produs de un bici când taie văzduhul, deşi originalul latin dela care derivă acest cuvânt este *fagus* « fag », care, tot atât de evident, nu poate deştepta o atare impresie. Latinescul *sibilo* era mult mai puţin expresiv decât reprezentantul lui românesc, *şuiera:* transformarea fonetică a lui *s* în *ş* şi a lui *b* în *u* au dat cuvântului o formă mult mai apropiată de onomatopee decât cea primitivă. Dacă un poet latin ar fi alăturat cuvintele *uultur*, *uentus* şi *uiuus*, ar fi obţinut o armonie imitativă mai slabă decât cea realizată în versul lui Coşbuc, *prin vulturi vântul viu vuia*, graţie faptului că *u* consonantic latin s'a transformat în româneşte în *v*.

Iată şi exemple de tipul al doilea: latinescul *rana* « broască », în care cu greu s'ar mai putea descoperi vreun element imitativ, are la bază o formă neatestată ** raksna*, de origine evident onomatopeică. Latinescul imitativ *pipio* « porumbel » s'a transformat în franţuzescul *pigeon*, un cuvânt ca oricare altul.

Două cuvinte româneşti asemănătoare pot ilustra ambele soiuri de evoluţie: *înghit* este infinit mai puţin imitativ decât originalul latin *gluttio*, cu grupul *gl-* iniţial, cu vocala *u* şi cu consoana geminată; *sughiţ* cu vocala *i* şi cu consoana *ţ*, este infinit mai expresiv decât corespunzătorul latin *singultus*.

Iată şi un exemplu care ne arată că legătura cu noţiunea se poate pierde din cauza evoluţiei sensului. Verbul nostru *a cloci*, căpătând înţelesul de « a sta pe ouă pentru a scoate pui », a pierdut valoarea imitativă pe care o păstrează originalul lui bulgăresc клоч, onomatopee care reproduce cloncănitul.

Există, ce e drept, cuvinte a căror origine onomatopeică este evidentă şi indiscutabilă, de exemplu *a behăi*, *a bubui*, *cucuvea*, *vuiet*. Dar din exemplele date mai sus s'a putut trage concluzia că în limbă există o neîntreruptă pendulare dela onomatopeic la neonomatopeic şi înapoi, prin urmare onomatopeele actuale nu ar reprezenta de fapt decât o fază a oscilării pendulului şi nu ar avea niciun rost să căutăm explicarea apariţiei vocabularului în încercarea de a imita sunetele din natură. Situaţia onomatopeelor nu ar forma deci un caz aparte în problema care ne interesează.

Astfel pare rezolvată negativ şi cea de a doua ipoteză, aceea a reflectării însuşirilor obiectului în forma sonoră a cuvântului. De fapt, pentru limbile cunoscute de noi, ştiinţa marxistă a precizat de mult că forma sonoră a cuvintelor nu este condiţionată de conţinutul lor. « Numele unui lucru este cu totul exterior naturii sale », ne arată Marx [1].

Dar dacă cuvintele nu au fost create de un « zeu », dacă oamenii nu le-au putut stabili prin convenţie, dacă ele nu reflectă însuşirile naturale ale obiectelor, atunci ce criterii au stat la baza alegerii lor, cum se explică crearea lor? Voi încerca să aduc oarecare lumină, reluând teoria onomatopeelor şi a interjecţiilor, pusă însă pe alte baze decât până acum, folosind învăţătura clasicilor marxism-leninismului.

Problema onomatopeelor a expus-o între alţii filosoful german Herder, care a « rezolvat-o » în felul lui. Observând că oaia poartă la multe popoare nume care încep cu *b-*, el a socotit că aceste nume provin din limba « primitivă »: omul sălbatic, ieşind din peştera lui şi zărind pentru prima oară o oaie, a constatat că ea strigă *bee!* De aceea i-a pus imediat numele *bee*. Lingvistul sovietic A. Rojanski, dela care iau aceste informaţii, criticând [2] ipoteza lui Herder, arată că acesta

[1] Karl Marx, Capitalul. Ed. P.M.R., 1948, ed. a II-a, vol. I, p. 122.

[2] Intr'un articol din revista « Pod znamenem marksizma », 1940, fasc. 10, p. 73 şi urm.

presupune un om cu totul primitiv, care nu posedă nume pentru animalele din jurul lui, şi totuşi e în stare să le imite strigătele şi să le boteze pe loc [1].

Oamenii primitivi nu aveau gata format aparatul vorbirii în momentul când au văzut pentru prima oară diversele animale, şi ei erau tot atât de incapabili să le imite strigătele, pe cât de incapabilă este astăzi o pisică să imite lătratul câinelui. Au trebuit să treacă mii şi zeci de mii de ani de exerciţii de mlădiere a vocii, pentru ca omul să fie în stare să pronunţe sunetele limbii sale actuale şi să imite sunetele scoase de alte animale. Voi încerca mai departe să arăt că se poate trece peste aceste lipsuri, fără a relua însă teoria metafizică a lui Herder, care e profund greşită, pentrucă face abstracţie de societate, nesocoteşte rolul colectivităţii. Limba nu este un produs individual, un om izolat nu ar fi ajuns niciodată să creeze cuvinte. « Limba ca produs al unui individ izolat este de neconceput. . ., vorbirea e produsul unei colectivităţi », spune Karl Marx într'un manuscris nepublicat [2]. « Producţia unui individ izolat, în afara societăţii.. ., este o neghiobie tot aşa de mare ca şi desvoltarea limbii fără indivizi, trăind *în societate* şi conversând între ei » [3]. Limba a apărut numai când « . . . oamenii formaţi au ajuns la o stare când simţeau necesitatea de a spune ceva unul altuia »[4], « numai din necesitatea urgentă de a comunica cu ceilalţi oameni »[5].

Cum trebuie însă să ne închipuim primele conversaţii între oameni, de unde şi-au luat ei cuvintele ? A priori nu putem să credem că le-au inventat din nimic sau că le-au luat la întâmplare. Nu încape îndoială că fiecare cuvânt a fost pronunţat prima oară de un singur individ, dar trebuia ca ceilalţi să-l înţeleagă, altfel cuvântul se pierdea. Astăzi eu pot rosti pentru prima oară cuvântul *indescifrabilitate:* cei din jurul meu vor înţelege despre ce e vorba, căci vor recunoaşte elementele din care e format cuvântul, ştiute de mai înainte, şi anume adjectivul *indescifrabil,* pe care l-au mai auzit, şi sufixul *-itate,* al cărui rol este familiar graţie cuvintelor ca *maleabilitate*, *realitate*, *umanitate*. Această posibilitate nu exista însă pentru oamenii care vorbeau pentru prima dată. Deasemenea noi putem crea un cuvânt din elemente care nu sunt transparente, pentrucă putem imediat să dăm explicaţii asupra sensului, prin perifraze, prin sinonime, prin traduceri într'altă limbă cunoscută de auditor. Nici această posibilitate nu o aveau primii vorbitori. Pentru ca să existe cuvintele primitive, ele trebuiau să fie de mai înainte înţelese de auditori, altfel nu erau cuvinte, ci simple bolboroseli. Acest lucru ni-l arată clar Marx şi Engels: « limba este . . . existentă şi pentru alţi oameni, şi numai prin aceasta existentă şi pentru mine [6]». Or, pentru omul primitiv, singura posibilitate de a înţelege un cuvânt pronunţat de alt om era tocmai aceasta, ca însăşi sunetele să arate despre ce e vorba, ca legătura între sunete şi sensul cuvântului să se facă dela sine.

Să ne întoarcem la ipoteza lui Herder cu oaia. Admiţând că un om izolat ar fi imitat strigătul oii, aceasta n'ar fi putut constitui un început de limbaj,

[1] Vezi şi N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, în volumul colectiv « Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin », Bucureşti, 1953, p. 377 (acest articol va fi citat mai departe numai cu numele autorilor lui).

[2] Citat după un fragment reprodus de N. G. Hromeţ, în revista « Russkii iazîk v şkole », 1949, fasc. 2, p. 31.

[3] K. Marx, Critica economiei politice, ed. rusă, Ed. de stat pentru literatură politică, 1949, p. 194.

[4] F. Engels, Rolul muncii în procesul de transformare a maimuţei în om. Ed. P.C.R., 1945, p. 9.

[5] Marx şi Engels, Opere, ed. rusă, vol. IV, p. 20.

[6] Ibid.

căci pentru ca limbajul să existe e nevoie de cel puțin două persoane. Dacă însă un om, imitând behăitul, izbutea să aducă în mintea altui om reprezentarea animalului, atunci un prim semn lingvistic era creat. Desigur, omul nu putea reproduce exact behăitul, şi nu poate nici astăzi. Dar nici nu se pune problema exactității. Când un om spune *bee!* el nu imită decât cu totul imperfect strigătul oii, căci sunetele pe care le scoate ovinul nu fac parte din seria sunetelor normale în graiul nostru. Esențialul este să existe o suficientă asemănare între strigătul animalului şi cel scos de om, pentru ca cel de al doilea să aducă aminte de cel dintâi. In afară de aceasta, nimic nu ne obligă să credem că omul a încercat să imite strigătul oii când l-a auzit prima dată, nici că a reuşit s'o facă dela prima încercare, nici mai ales că dela început ceilalți oameni au înțeles cu ce intenție scoate el sunetele. Au putut să treacă sute şi mii de ani, după ce omul s'a deprins cu prezența unui animal, până să izbutească să imite strigătul în aşa fel, încât alți oameni să înțeleagă ce urmăreşte.

Teoria originii onomatopeice a limbii a fost combătută, între alții, de Humboldt, Grimm, Whitney [1] care au arătat că cuvintele imitative constituie numai o parte infimă a oricărei limbi şi sunt la periferia vocabularului, prin urmare nu pot avea un rol important în crearea graiului. Marea greşeală pe care au făcut-o însă cei care au discutat problema este că au pretins să se explice forma de azi a cuvintelor prin onomatopee de azi. Este limpede pentru oricine că onomatopeele nu constituie decât un procent neînsemnat în compoziția vocabularului actual şi că ele intră foarte rar, direct sau sub formă de derivate, în fondul principal. Sunt de fapt accidente în limba actuală: dacă le dăm la o parte, trebuie să recunoaştem că în situația de astăzi într'adevăr nu este nicio legătură între grupul de sunete care formează scheletul unui cuvânt şi noțiunea pe care o reprezintă. Dar de ce ne-am aştepta ca limba vorbită astăzi să ne trădeze cum au fost botezate obiectele cu zeci sau sute de mii de ani în urmă, când au căpătat un nume? In marea majoritate a cazurilor, putem urmări istoriceşte cuvintele noastre pe o perioadă de timp mai lungă sau mai scurtă, putem merge îndărăt două, trei sau mai multe mii de ani, apoi suntem obligați să ne oprim, pentrucă nu mai avem documente scrise şi nici metoda comparativă nu ne îngăduie să pătrundem mai departe. (Limbile cunoscute au o istorie de cel mult zece mii de ani, iar oamenii vorbesc de multe sute de mii de ani [2].) Cu foarte rare excepții,pentru noi, un cuvânt nu este decât transformarea altui cuvânt mai vechi, deci originea lui trebuie căutată în fondul de cuvinte al unei limbi anterioare, nu în legăturile lui cu însuşirile obiectului pe care-l reprezintă. Pentru a putea înțelege cum au apărut primele cuvinte, care nu erau moştenite din altă limbă şi nu aveau la bază alte cuvinte mai vechi, trebuie să ne transpunem în situația de atunci, să ne dăm seama cum au apărut şi ce valoare puteau avea atunci cuvintele.

Se înțelege că, pentru a avea sorți de succes, nu vom porni, ca Herder, dela presupunerea absurdă că omul a început să vorbească « de dragul artei », din simpla dorință de a imita strigătele animalelor şi fără intenția de a comunica ceva cuiva. Rolul principal al limbii este de a fi mijloc de comunicare între oameni [3].

In afară de aceasta, nu se vede de ce ne-am adresa de preferință onomatopeelor şi am neglija complet interjecțiile. Un minimum de comunicare obțin, prin sunetele pe care le scot, chiar animalele sălbatice, fără, desigur, să imite strigătul cuiva. Nu există niciun motiv să credem că omul primitiv şi chiar strămoşul omului,

[1] Vezi N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, p. 387.
[2] Vezi A. S. Cikobava, Introducere în lingvistică, Moscova, 1952, p. 24.
[3] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 8.

în starea animalică, nu-şi avea strigătul lui, măcar tot atât de expresiv cât al animalelor sălbatice actuale. De ce să pornim deci numai dela imitarea strigătului altor animale, şi nu şi dela propriul strigăt al strămoşului omului?[1].

In sfârşit, Friedrich Engels ne-a arătat în modul cel mai convingător (în pasajul citat din *Rolul muncii în procesul de transformare a maimuţei în om*, că limba s'a desvoltat datorită muncii în comun a oamenilor şi paralel cu desvoltarea acesteia[2]. Prin urmare, dacă omul a ajuns să creeze un nume pentru animale, eventual asemănător cu strigătele pe care le scot acestea, lucrul nu s'a putut produce decât în procesul muncii. Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi în cazul cuvintelor create din interjecţii. Dau mai departe o ipoteză asupra felului cum s'au putut crea cuvinte, fără să-i atribui niciun fel de valoare stringentă,ci numai cu titlul de ipoteză de lucru. Mai adaug că, pentru omenirea primitivă, nu numai vânătoarea, ci şi apărarea contra fiarelor trebuie considerată ca o muncă.

Fără îndoială că primele semnale pe care le-a scos strămoşul omului au fost ţipete inconştiente. Dintre mai multe maimuţe care se găsesc în pădure, una este atacată de un urs. Ea scoate involuntar un ţipăt, fără să-şi dea seama că aceasta i-ar putea servi la ceva. Ţipătul e auzit însă de celelalte maimuţe, care-i sar în ajutor, sau o rup de fugă. Reacţiunea lor nu e motivată direct de ţipăt, acesta a provocat numai atenţia antropoidelor, le-a făcut să întoarcă capul şi să vadă situaţia, iar intervenţia sau îndepărtarea lor se explică direct prin perceperea pericolului. Suntem încă în faza când nu există decât primul sistem de semnalizare. Dar după nenumărate repetări ale faptelor, se ajunge să se lege ideea de pericol direct de perceperea ţipătului. Este indiferent, din punctul de vedere care ne interesează aici, dacă cel atacat de urs a fost ajutat să scape sau nu; dacă da, el poate ajunge la un moment dat, în altă ocazie, să ţipe pentru a cere ajutor; dacă nu, în mintea celor care s'au salvat cu fuga s'a putut asocia ideea acestei salvări de semnalarea printr'un ţipăt a pericolului. Şi într'un caz şi în celălalt, se creează un început de semn lingvistic. Ne apropiem acum de cel de al doilea sistem de semnalizare. Se ştie că în acelaşi fel se petrec lucrurile cu copiii: copilul dă din buze în mod inconştient (poate pentrucă vrea să sugă) şi formează grupul de sunete *ma-ma* (la pronunţarea lui *m*, un rol important au buzele), iar mama lui aleargă imediat la el, încântată că odrasla ei o recunoaşte şi a început să vorbească. După un timp, copilul ajunge să stabilească relaţia dintre producerea celor patru sunete şi prezentarea mamei lângă el. Atunci începe s'o strige cu intenţie.

In acelaşi fel poate fi folosit strigătul şi pentru a obţine colaborarea într'o situaţie lipsită de pericol: punând umărul ca să dea la o parte un pietroi care stă în cale, omul-maimuţă îşi însoţeşte sforţarea cu un *uuu!*, care atrage atenţia semenilor lui şi-i face să vină în ajutor. Treptat acest strigăt devine simbolul îndemnului la orice muncă de acest fel.

Se poate însă pune întrebarea: dacă prima formă a semnului lingvistic a fost ţipătul, putem oare spune că alegerea lui e motivată de realitatea înconjurătoare, că există deci o legătură între forma şi conţinutul semnului? Desigur putem, nu în sensul că apariţia unui urs ar avea vreo legătură directă cu pronunţarea sunetului *o*, ci în sensul că conformaţia naturală a organelor omului ne face să strigăm, în asemenea împrejurări, nu *e*, sau *i*, ci *o* sau ceva asemănător. Dacă am putea face o experienţă cu un om care a trăit dela început izolat de ceilalţi oameni, cred că atunci când ar pune umărul la ridicarea unei greutăţi nu i-ar

[1] Vezi, în această privinţă, N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, p. 407.

[2] Invăţătura lui Engels în această privinţă este expusă pe larg de N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, p. 391 şi urm.

veni să scoată alt sunet decât *u*, în felul lui *uuup!* al nostru (vezi şi interjecţiile de felul lui *he-rup!*, rus. ей ухнем etc., care toate au ca centru vocala *u*), deoarece acest sunet este cel mai potrivit cu sforţarea pe care o face (cam în felul acesta a văzut lucrurile şi L. Noiré, acum vreo 80 de ani [1]. Poate că problema s'ar putea studia cu ajutorul surdomuţilor.

Treptat, ţipătul primitiv se transformă şi se desvoltă; la *u* primitiv, de exemplu, se adaugă *p* (în *uuup!*), care reprezintă probabil închiderea buzelor după pronunţarea prelungită a vocalei şi odată cu terminarea sforţării. Cele câteva semnale primitive constituite din ţipete devin în felul acesta mai numeroase. Apar în acelaşi timp şi onomatopeele. Cel care a văzut un om înşfăcat de un urs, eventual însuşi cel salvat din ghiarele ursului, întors la ai săi şi încă emoţionat de aventură, scoate un mormăit ca al ursului, a cărui reprezentare vagă nu i-a dispărut încă din minte. Ceilalţi îl înţeleg dela început, sau numai după ce întâmplarea se repetă de mai multe ori. Poate victima ursului caută să imite şi prin gesturi, prin umblet, animalul agresor. După un număr de repetări, mormăitul sau strigătul ajunge să servească de nume al ursului. Problema mi se pare că e mai mult de inteligenţă decât de fonetică, şi unele animale care trăiesc în preajma omului au izbutit să o rezolve, de exemplu câinele care latră pentru a cere un anumit lucru, şi la nevoie te trage şi de haină pentru a-ţi arăta ce vrea.

Teoria interjecţiilor a fost criticată, pe drept cuvânt, pentrucă împinge pe primul plan latura expresivă a limbii şi micşorează rolul principal al limbii, comunicarea [2]. Cred însă că se poate învinge această obiecţie dacă se pune problema în cadrul ei adevărat. Trebuie să distingem două lucruri care, în ce priveşte naşterea lor, sunt diferite: 1) crearea ţipetelor, şi 2) legarea de ele a unui sens. Nu încape nicio îndoială că strămoşul omului ştia să scoată sunete pe vremea când încă nu gândea. In momentul când s'a creat graiul, la sunetele care existau dinainte, fără a exprima gândiri, s'au ataşat sensurile nou create. Intr'adevăr, forma sonoră a cuvintelor nici nu a căzut din cer, nici nu s'a putut crea din nimic. Cred că această interpretare nu contrazice afirmaţia lui Fr. Engels: « Această necesitate a creat organul respectiv. Gâtlejul nedesvoltat al maimuţei se transformă pe calea modulaţiilor, treptat dar ferm, pentru alte modulaţii, din ce în ce mai complexe. Organele gurii au învăţat treptat să pronunţe un sunet articulat după celălalt » [3]. *Transformarea* nu presupune că înainte nu exista nimic (*alte* modulaţii spune Fr. Engels; A. S. Cikobava în lucr. cit., p. 130, afirmă categoric că la origine limbajul sonor nu se compunea din sunete articulate). Aşa dar, emoţia prima la început, când funcţia comunicativă nu exista, deci nu exista nici limba, sau era foarte slab desvoltată, iar odată cu desvoltarea funcţiei comunicative, emoţia, latura expresivă, trece pe planul al doilea.

In felul acesta îmi imaginez că trebuie să fi fost primele cuvinte create de oameni. Să ne gândim că vocabularul se restrângea la câteva cuvinte, că limba primitivă « avea un fond de cuvinte foarte sărac », după vorbele lui I. V. Stalin, luc . cit., p. 27, care, evident, se referă la o epocă mult posterioară celei de care ne ocupăm aici. Acelaşi ţipăt însemna la început şi « m'a atacat un urs », şi « m'a atacat un tigru », şi « mi-a căzut ceva în cap ». La fel

---

[1] Vezi N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, p. 386.

[2] Vezi expunerea lui N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, p. 338; vezi şi A. V. Vostrikov, Clasicii marxism-leninismului despre legătura limbii cu gândirea în « Voprosî filosofii » 1952, nr. 3, p. 48 şi urm.

[3] Fr. Engels, Rolul muncii în procesul de transformare a maimuţei în om. Ed. P. C. R., 1945, p. 9.

era situaţia şi pentru onomatopee, de care se puteau lega cu timpul sensuri noi; astfel *bee* putea ajunge să însemne nu numai « oaie » ci şi « carne », « lapte », « păşune » etc. Treptat, ţipetele şi onomatopeele primitive capătă variante formale, se formează compuse, derivate etc., iar sensurile vechi se împart între formele noi. Adesea sensurile primitive se pierd şi rămân numai cele derivate; sunetele se transformă şi ele, şi astfel se ajunge ca raporturile dintre sens şi ţipătul sau onomatopeea primitivă să se piardă. Cele mai multe onomatopee încetează de a fi onomatopee, aşa cum am văzut că se petrec lucrurile, de multe ori, şi în perioada istorică. Astfel se justifică teza că « numele unui lucru este cu totul exterior naturii sale », teză în totul valabilă pentru limbajul omenesc evoluat, dar nevalabilă pentru perioada formării graiului. In cursul istoriei, onomatopeele devin tot mai rare, nu în sensul că numărul lor absolut scade (în locul celor care dispar sau se transformă apar altele) ci în sensul că masa cuvintelor a căror formă nu mai e legată direct de noţiunile pe care le reprezintă creşte enorm. Chiar onomatopeele capătă formă gramaticală (a *bubui* nu se distinge formal prin nimic de celelalte verbe), li se formează derivate (*tunar*, cuvânt ca oricare altul, derivă dela *tun*, onomatopeic) care îngroaşă masa cuvintelor nemotivate din punctul de vedere actual.

De ce însă, dacă la origine forma sonoră a cuvântului era condiţionată, nu găsim acelaşi nume pentru aceleaşi obiecte în diversele limbi? S'ar putea pune aici întrebarea dacă graiul a apărut mai întâi într'un singur punct al globului, cum spune G. D. Sanjeev (« Izvestiia Akademii N. SSSR. », X, p. 77 şi 85), de unde apoi s'a răspândit pe tot pământul, sau a apărut în mai multe puncte în mod independent[1]. Dar întrebarea nu are rost în cazul de faţă: dacă omul a apărut mai întâi într'un singur punct şi de acolo s'a răspândit pe toată suprafaţa pământului, a trebuit în orice caz să treacă un timp foarte îndelungat până ce s'au elaborat elementele esenţiale ale graiului, şi în tot acest timp triburile primitive n'au rămas pe loc, ci s'au răspândit prin emigrare şi scindare. Prin urmare, ajungem la aceeaşi situaţie ca şi în ipoteza că limba a apărut în mai multe locuri în mod independent. In diversele puncte unde locuiau oamenii, realităţile erau diferite; dar chiar dacă ar fi fost aceleaşi, mijloacele de redare prin grai nu erau în mod obligatoriu aceleaşi, şi aceasta nu numai din cauza eventualelor diferenţe de conformaţie a organelor vorbirii, ci şi din cauză că imitaţia sunetelor din natură nu este decât aproximativă. Insă chiar dacă am porni dela forme iniţiale identice peste tot, aceste forme în orice caz s'au pierdut, iar în locul lor avem astăzi forme născute ulterior, prin derivare, compunere etc., în locuri diferite şi cu mijloace diferite. Ajunge să ne gândim la transformările pe care le sufere cu timpul în epoca istorică o limbă împărţită în mai multe dialecte, pentru ca să ne dăm seama că în epoca preistorică nu era posibil să se păstreze multă vreme unitatea primitivă a graiului, dacă aceasta a existat vreodată.

---

[1] Vezi T. S. Şaradzenidze, « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. I, p. 79; A. I. Beleţki, « Izvestiia Akad. Nauk. SSSR », X., p. 10; N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, p. 412.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

TERMENI REFERITORI LA PORT ŞI SEMNIFICAŢIA LOR ÎN CADRUL RELAŢIILOR SOCIALE

DE

B. CAZACU

I

DELIMITAREA DIVERSELOR ASPECTE ALE PROBLEMEI

Studiul termenilor proveniţi din cuvinte care desemnează un anumit obiect sau mod de îmbrăcăminte prezintă un interes deosebit. Analiza împrejurărilor în care au apărut şi s'au răspândit aceşti termeni, precum şi studierea evoluţiei lor semantice, aruncă o lumină vie asupra relaţiilor existente între membrii unei colectivităţi, ilustrând rolul pe care-l au anumite realităţi social-economice în naşterea şi întrebuinţarea unor cuvinte.

Denumirea cuiva după una dintre particularităţile caracteristice ale aspectului său exterior se întâlneşte des în vorbirea de toate zilele [1]. Termeni care, de pildă, indică, la origine, particularităţi fizice ajung în antroponimie supranume şi apoi nume de familie [2].

Îmbrăcămintea — prim indiciu al apartenenţei cuiva la o anumită clasă sau categorie socială. O notă esenţială în înfăţişarea cuiva o formează uneori portul. Felul cum e îmbrăcat cineva poate atrage atenţia celor din jurul său, constituind un punct de plecare la îndemâna tuturora pentru crearea a tot felul de apelative; cf., în acest sens, Ştefan Paşca, « Supranume colective intercomunale », Dacoromania, III, p. 200, unde autorul prezintă o serie de nume de batjocură (de exemplu: *ochincar*, *cămeşoi*, *gubalăi* etc.) pe care şi le dau locuitorii diferitelor sate învecinate, după felul de a se îmbrăca [3].

---

[1] Cf. un bogat material informativ la I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1895; autorul încearcă să lege faptele lingvistice de realităţile sociale, fără a adânci însă problemele şi fără a le da totdeauna o explicaţie ştiinţifică.

[2] Vezi, de pildă, Ştefan Paşca, Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului, Bucureşti, 1936, p. 99, unde se dau exemple de acest fel.

[3] Vezi, de asemenea, F. Solmsen, Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte, hsgg. u. bearbeitet von Ernst Fraenkel, Heidelberg, 1922, p. 222, unde se citează, din limba germană, exemple de porecle care provin dela anumite amănunte vestimentare (de exemplu: *Langrock*, *Schönrock*, *Weisshut*, *Rotschuh* etc.; cf., în română, nume proprii ca: *Mantaroşie*, *Haināroşie*, *Ciubotă*, *Opincă* etc.).

Ţinând seama de modul de a se îmbrăca, de una dintre caracteristicile vestimentare ale unui semen de-al lor, cei din jurul lui socot că-şi pot face o idee despre dânsul. In trecut mai ales, îmbrăcămintea pe care o purta o persoană arăta condiţiile materiale şi economice în care trăia ea şi oferea, de cele mai multe ori, un prim indiciu asupra apartenenţei sale la o anumită categorie sau clasă socială. Amintim aici următorul pasaj din scrierile lui Alecu Russo, din care se poate vedea că îmbrăcămintea constituia într'adevăr, înainte vreme, o indicaţie pentru apartenenţa cuiva la o anumită clasă, pentru rangul sau poziţia cuiva în societate: « In vremea de mai înainte haina era răvaşul de drum al omului, care-ţi spunea de departe măsura închinăciunii, sau te silè să dai dreapta sau stânga pe drumuri. După barbă rasă de tot, mai mult sau mai puţin rotunzită [1], sau după soiul căciulei ştiei cu cine ai a face; cu cât căciula era mai mare, cu atâta omul era mai însemnat; pe cât şlicul se urca în lăţime şi în lungime, cu atâta omul era mai însemnat, cu atâta capul aflat dedesubt era tare şi mare şi straşnic în viaţă »[2].

In trecut, îmbrăcămintea diferitelor clase sau categorii sociale era mult deosebită; numeroase fapte în sprijinul acestei afirmaţii sânt la îndemâna tuturora; menţionăm aici doar o constatare dintr'un text cules dela un ţăran bătrân din Tutova: « Noĭ nu ĭeran răzeş vechĭ, noĭ sîntem dela Cuza 'ncoaśe pămîntenit . . . Ĭeĭ [= răzeşii] unbla cu antireĭe lunźi, noĭ nu; noĭ unblan cu coźoaśe şî cu sumane ca ş-acu . . . Noo ne zîśa Ungurenĭ pintru că n'avém pămînt, moşîĭe; lor le zîśa mazîlĭ şî răzeş » [3].

La începutul secolului nostru, portul dela oraş începând să se răspândească tot mai mult la sate, deosebirile în ceea ce priveşte îmbrăcămintea tind să se atenueze şi să se niveleze (comp.: « Tiiĭ! mă frate, că mare dandana maĭ ĭe şî moda asta. Nu maĭ cunoştĭ copchiiĭ noştri dîn aĭ boĭerilor »[4]; cf. de asemenea: « Fĭetili la ţară aşa sî poartî ca şî la oraş . . . Da fimeili cum o 'nvăţat dila părinţ »)[5].

Chiar după primul război mondial, mai ales la sate, îmbrăcămintea unei persoane putea încă să constituie un indiciu cu privire la categoria sau clasa socială din care făcea parte aceasta. Interesante informaţii în acest sens se găsesc la I. Conea, « Nemeşi şi Rumâni în Clopotiva »[6]. Studiind structura socială a populaţiei din Clopotiva, Conea arată că deosebirilor pe plan social dintre *nemeşi* « răzeşi, moşneni, fie români, fie unguri » şi *rumâni* « descendenţii foştilor iobagi» le corespund, între altele, deosebiri şi în modul de îmbrăcăminte [7].

---

[1] Odinioară, numai boierii aveau drept să poarte barbă; în epoca Fanarioţilor, înmulţindu-se numărul boierilor, a crescut şi numărul celor care purtau barbă; cf. observaţiile satirice, exprimate de Iordachi Golescu, în legătură cu această chestiune, într'un dialog dintre Voicu Zapciul şi Dinco Logofeţelul: « Voicu Zapciul: — Bine zice bădica că odată auzeam şi eu că prea puţini boieri erau, iar acum îi vezi ca furnicele pe pod, te împiedici pretutindenea de b a r b e; ai putea face sume de caere din b a r b e l e lor...; Dinco Logofeţelul : — Aşa este, Voichiţă, mai mulţi boieri decât slugi, că pe toţi îi vezi cu b a r b e, a u a j u n s z e c e b a r b e d'o p a r a » (Iordachi Golescu, Starea Ţării Rumâneşti acum în zilele Măriei Sale Ioan Caragea Voevod, în Satire şi pamflete din preajma lui 1848, culegere cu un studiu introductiv de Gh. I. Georgescu-Buzău, Bucureşti, 1951, p. 46).

[2] Alexandru Russo, Scrieri, publicate de P. V. Haneş, Bucureşti, 1908, p. 18.

[3] « Graiul nostru », texte din toate părţile locuite de Români, publicate de I. A. Candrea, O. Densusianu, Th. D. Sperantia, Bucureşti, t. I, 1906, p. 422.

[4] Ibidem, p. 213.

[5] Ibidem, p. 474.

[6] Clopotiva, un sat din Haţeg, t. II, Bucureşti, [1940], p. 525 şi urm.

[7] Reproducem fragmentar un text, cules de I. Conea, în care nemeşul Ioja Farcăş vorbeşte despre portul nemeşilor şi despre acela al rumânilor: « Cămeşa de nemeş este albă, cu guler înalt şi îndoit, încheiat cu bumbi; pumnaşii [= manşetele mânecii cămăşii] sunt laţi şi se încheie tot cu bumbi. La rumâni e îngust guleru' şi e îngust şi pumnaşu' — şi ei

Proverbele arată şi ele rolul pe care îl joacă îmbrăcămintea în cadrul vieţii sociale (comp.: « Nu te uita la cojoc, ci te uită ce e sub cojoc », adică « nu te uita la portul omului, ci la omul însuşi »)[1].

De asemenea proverbele oglindesc mentalitatea celui avut şi bine îmbrăcat faţă de cel sărac şi gol (cf.: « cel încălţat în papuci nu cunoaşte pe cel cu opinci », « se zice pentru cei mari, ce se fac că nu cunosc pe cei mici », Iordachi Golescu; « arată fudulia celui bogat faţă de cel sărac ») [2].

Contradicţia dintre bogătaşii satelor şi ţăranii săraci, dispreţul manifestat de cei avuţi faţă de cei săraci apar şi în creaţiile poetice populare:

« Bogătaşul d-auzia,
Săracului că-i zicea
Şi din gură mi-i grăia:
— Măi sărace, măi creştine,
Nu te potrivi cu mine
Că n'ai cămaşă pe tine »[3].

Citatele ilustrează modul cum privea, în trecut, cel înstărit şi îmbrăcat pe cel lipsit şi gol; ele sunt semnificative atât pentru mentalitatea clasei (sau a categoriei sociale) în care au apărut termeni ca: *golan*, *desculţ*, *opincar* etc., cât şi pentru a aceleia care a creat cuvinte ca: *surtucar*, *gulerat* etc.

Consideraţii generale asupra genezei termenilor. Modul în care s'au creat aceşti termeni e simplu: s'a procedat la denumirea unui individ (sau a unei categorii sau clase sociale) pornindu-se dela un amănunt, dela un element caracteristic, pe care-l prezenta îmbrăcămintea (haina, acoperământul pentru cap). E semnificativ, în acest sens, următorul text cules de noi în cursul unei anchete dialectale (Martie, 1951) dela o Fârşerotă (Panaia Enachi, 36 de ani) în legătură cu porecla *K'indisiţîl'ĭ*, literal « brodaţii » (ar. *k'indisiri* din n.-gr. κεντίσω, aoristul lui κεντῶ « brodez »), întrebuinţată de unii Aromâni originari din Albania la adresa Aromânilor din Gramoste, al căror port tradiţional e împodobit cu broderii: « Căn vinem dit Mak'idunii tu vapor^u, ięram cu iel'ĭ tu un vapor^u ş-iel'ĭ purta multi k'indimati. Purta aisti ... fustili k'indisiti cu hrisafi multî ş-cu niscănti cl'ini dinăpoi ş-lî si vidę ş-cămęşa k'indisitî, ună palmă pi su fusta ţea-ţi bîga ... Ş-pîrpozli din čičor-ięli li-avea K'indisitî tuti cu hrisafi. Ş-noi căn ięram cu iel'ĭ aco, cum s-lî dzîţem alor^u, lî dzăsim K'indisiţîl'ĭ... Ş-de-atumţia aşa l'i-armasi numa »[4].

în loc de bumbi se încheie cu chetori. Cămeşa rumânului are pui [= cusăturile pe mâneca sau pe umerii cămăşii], a nemeşului nu are. Măi înainte, cămeşa rumână era aşa de lungă că mergé până la obeală; putea umbla fără izmeană. A noastră e scurtă. Dar din bătaie [= primul război mondial] încoa or început rumânii a-şi da portu' dup' al nost'. Mâneca cămeşii li-i acum măi lărguţă, iar cămeşa nu le mai merge la obiele. După lege [= obicei] şuba lor e neagră tădăuna; a noastră e albă. Inainte, în iobăgie, or umblat doi pe-o şubă [= adică atât de săraci... erau]. Acum au şi capút [= haină] de piele (I. Conea, op. cit., p. 528 — 529); cf. şi remarcele fiicei lui Ioja Farcáş (ibidem, p. 529 — 530). Pentru deosebirea dintre portul nemeşilor şi al rumânilor în Ţara Haţegului, vezi şi observaţiile lui O. Densusianu, Graiul din Ţara Haţegului, Bucureşti, 1915, p. 6—7.

[1] Vezi Proverbele Românilor, Bucureşti, 1899, v. III, p. 123, unde se dau paralele şi din alte limbi; cf. şi p. 180 şi urm.

[2] Ibidem, p. 273—274.

[3] G. Dem. Teodorescu, Poezii populare române, Bucureşti, 1885, p. 296.

[4] Dăm transpunerea în daco-română: « Când veneam din Macedonia în vapor, eram cu ei într'un vapor şi ei purtau multe broderii. Purtau astea... fustele bordate cu mătasă multă şi cu câţiva clini la spate şi li se vedea şi cămaşa brodată, o palmă pe sub fusta pe care o purtau ... Şi ciorapii din picioare — ele le brodaseră toate cu mătasă. Şi noi când eram cu ei acolo, cum să le zicem lor, le ziserăm (= puserăm numele) Chindisiţii... Şi de-atunci aşa le rămase numele ».

Într'o societate împărțită în clase antagoniste, având preocupări și interese deosebite, crearea sau alegerea și întrebuințarea unui anumit termen nu sunt întotdeauna indiferente; dimpotrivă, nașterea, ca și folosirea unui anumit cuvânt, poate ilustra un punct de vedere al respectivei clase sociale, constituind un indice al mentalității vorbitorului. « Studiind rolul limbii în diferite sfere ale vieții sociale — arată acad. V.V. Vinogradov — un istoric al limbii nu poate trece cu vederea problema mijloacelor de exprimare în limbă a concepțiilor politice, juridice, religioase, artistice, filozofice ale societății și stratificarea, reflectarea și repercusiunile acestor concepții în terminologia și frazeologia respectivă, în semnificațiile diferitelor cuvinte care fac parte din vocabularul comun al limbii »[1].

Există numeroase cazuri când o categorie sau o clasă socială e numită dispretuitor cu un termen care se referă la un articol (sau mod) de îmbrăcăminte caracteristic pentru cel care îl poartă. Acest amănunt vestimentar se impune dela început atenției, atunci când el constituie o notă aparte (prin calitatea, noutatea sau caracterul său perimat) față de ceea ce este considerat drept ceva obișnuit sau de întrebuințare curentă și constantă pentru membrii unei colectivități, ai unei categorii sau ai unei clase sociale. Pornindu-se astfel dela un anumit amănunt vestimentar, se poate ajunge la desemnarea unei întregi categorii sau clase sociale.

În expunerea noastră vom ilustra cele de mai sus în deosebi cu material românesc; vom cerceta modul în care s'au născut termenii în discuție, încercând în același timp să lămurim valoarea originară a fiecărui termen și să urmărim eventualele schimbări de înțeles suferite în cursul timpului, datorită diferitelor împrejurări. Vom insista de asemenea asupra funcțiunii sociale a termenilor, arătând, ori de câte ori ne va fi posibil să o stabilim, în ce categorie (sau clasă socială) au apărut și la adresa cărei categorii (ori clase sociale) s'au folosit ori se mai folosesc.

Pornind dela exemple românești (și dela fapte similare din alte limbi), vom arăta cum numele unui obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte, culoarea sau calitatea materialului din care e făcut, un anumit fel de a purta părul — într'un cuvânt, tot ce poate fi considerat, în înțelesul cel mai larg, un amănunt caracteristic propriu portului cuiva — constituie un punct de plecare pentru crearea de denumiri referitoare la anumite grupuri, categorii sau clase sociale. Astfel, studiind acești termeni din punctul de vedere enunțat mai sus și legând istoria cuvintelor de aceea a colectivității respective, vom putea urmări în amănunt un aspect al posibilităților de îmbogățire și de desvoltare ale lexicului — « una dintre problemele cele mai de seamă ale lexicografiei istorice »[2].

II

TERMENI CARE SE REFERĂ LA NUMELE UNUI OBIECT DE ÎMBRĂCĂMINTE

Secolul al XIX-lea a fost pentru noi, ca și pentru celelalte popoare ale Europei, un secol de adânci prefaceri în organizația politică, socială și economică. Schimbarea felului de a se îmbrăca al oamenilor (în special al boierilor și al târgoveților) este unul dintre aspectele cele mai ușor de remarcat ale acestor prefaceri.

---

[1] V. V. Vinagradov, Insemnătatea lucrărilor lui I. V. Stalin pentru desvoltarea lingvisticii sovietice, în Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, ed. Acad. R.P.R, București, 1953, p. 21.

[2] Cf. V. V. Vinogradov, Iz istorii sovremennoi russkoi literaturnoi leksiki, în Izvestiia Akad. Nauk SSSR, otdelenie literaturî i iazîka, v. IX, 1950, fasc. 5, p. 376.

« Ideea nouă — scrie Al. Russo — au năvălit în ţară odată cu pantalonii şi mai straşnici decât năvălirile tătăreşti; în cât ai scăpăra, au pârjolit sacşâri, şlicuri, mestii, giubele şi toată garderoba strămoşească »[1].

Trecerea dela portul vechiu, oriental (cu *anteriu*, *biniş*, *giubea*, *işlic* etc.), la cel nou, « european » (cu *pantaloni*, *giletcă*, *surtuc*, *pălărie* etc.) s'a petrecut treptat; la început, moda nouă a fost privită cu ironie şi luată în batjocură: « Ivirea pantalonului în Prinţipate — scrie acelaşi Russo —. . . fu întâi ruşinoasă, râsă, hulită şi batjocorită »[2]. Tot Al. Russo ne povesteşte, cu mult humor, păţania unui boier din « capitalie », care a ieşit să se plimbe îmbrăcat în « hainele egalităţii »: în timpul plimbării, boierul este ajuns din urmă de vizitiul său, care, confundându-l cu « carătaşul », îl trage de mâneca surtucului şi-i strigă în ureche să se ducă să dreagă trăsura; boierul se întoarce şi-l apostrofează pe vizitiu « cu o vorbă lată şi curată moldovenească », iar vizitiul înspăimântat se retrage mârâind: « . . . pas de cunoaşte acum care-i boier şi care nu-i, dacă s'au nemţit şi stăpânul meu !. . . » [3].

Incetul cu încetul însă, portul nou s'a impus: « Hainele lungi şi largi au dat rând straielor mai strâmte a[le] Evropei; şlicul s'a închinat dinaintea pălăriei; ciubotele roşii şi galbine au dat pasul încălţămintelor de vacs »[4]. In presa timpului, găsim consemnate etape ale adoptării portului « european ». O notiţă publicată în « Curierul românesc » din 1830 înregistrează că: « D. Mare Vornic Grigore Filipescu, ca să dea dovadă a veacului în care ne aflăm şi a simtimenturilor sale cele civilizate şi nesupuse la prejudecăţi, la 15 a aceştii [luni], lepădând hainele cele purtate până acum, a ras barba şi a îmbrăcat hainele Europi[i] cei civilizate »[5]



O primă categorie de termeni sunt aceia care derivă dela numele unui obiect de îmbrăcăminte pentru picioare.

P a n t a l o n a r. Odată cu răspândirea şi impunerea ideilor revoluţiei burgheze franceze, s'a răspândit şi s'a impus — mai ales prin tinerii întorşi dela studii din apus — şi moda nouă. In momentul când, pe la mijlocul secolului trecut, tinerii care-şi făcuseră educaţia în occident au apărut pentru prima oară la noi în ţară îmbrăcaţi cu pantaloni [6], deoarece acest articol de îmbrăcăminte

[1] Al. Russo, op. cit., p. 16.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem, p. 17.

[4] V. Alecsandri, Opere complete. Proza, Bucureşti, 1910, p. 179.

[5] « Curierul românesc », 1830, anul II, nr. 45, p. 177; vezi şi Pompiliu Eliade, La Roumanie au XIX-e siècle, Paris, 1914, v. II, p. 195. Cf., în legătură cu cele de mai sus, interesante date în memoriile pictorului Barabas, în care ni se descrie viaţa bucureşteană dintre anii 1831 şi 1833: « . . . vizitându-l [pe Cantacuzino] după această metamorfoză, de abia mi-am putut reţine râsul intrând în odaia lui, unde am văzut vreo zece boieri fumând din ciubucuri lungi, însă şezând fiecare turceşte lângă câte un scaun pe jos, dar cu jobenul pe cap şi cu aripele fracului tăvălite pe duşumelele odăii! Cantacuzino însuşi şedea pe canapea, însă celorlalţi boieri le venea mai bine să stea pe pământ cu picioarele încrucişate după moda veche şi fiindcă pe atunci nici turbanul nu se lua de pe cap, uitaseră să-şi ia jobenul. Această scenă era aşa de ridicolă, încât ar fi meritat s'o desenez » (Dr. Andrei Veress, Pictorul Barabas şi Românii, Bucureşti, 1930, p. 24 — 25).

[6] Numele acestui articol de îmbrăcăminte introdus la noi prin influenţa franceză (< fr. *pantalon*) provine dela numele propriu, *Pantaleone*, al unui personaj (originar din Veneţia, unde cultul lui San Pantalone era foarte răspândit) din « Commedia dell'arte » (vezi Dr. Helmut Hatzfeld, Leitfaden der vergleichenden Bedeutungslehre, ed. a II-a, München, 1938, p. 129; K. Jaberg, Zur Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinkleidung in der Zentral-Romania, în « Wörter und Sachen », Heidelberg, Band IX, Heft 2, 1926, p. 146; cf. şi J. Quicherat, Histoire du costume en France, Paris, 1875, p. 480).

făcea o notă aparte prin noutatea lui, ei au fost porecliţi, în mod ironic, *pantalonari*, adică « purtători de pantaloni »[1]: « Cât pentru noi tinerii întorşi din străinătate — scria Alecsandri — societatea iaşană a inventat o categorie deosebită; noi suntem p a n t a l o n a r i (sans-culottes), bonjurişti şi duelgii »[2]; cf. şi: « Se zice ear' că mare a fost cutezarea mea de a pune pe scenă un Grec, Kir Agamemnon Chiulafoglu, şi că acest început de campanie în contra puternicilor zilei s'ar putea sfârşi pentru mine prin un neagiuns neaşteptat. . . . dar' dela zis şi până la fapt este mult, şi amicii mei, bonjurişti, p a n t a l o n a r i, duelgii compun o cohortă îndrăzneaţă de care poliţia găseşte prudent a se feri »[3].

Pentru ceea ce reprezintă momentul 1848 — 1859 în istoria noastră, *pantalonar* însemnează de fapt « tânăr cu idei înaintate şi revoluţionare » [4]. Boierimea reacţionară folosea mai ales acest termen în mod batjocoritor, la adresa tinerilor cu idei înaintate. Creangă, în « Moş Ion Roată şi Vodă Cuza », a înregistrat şi a exprimat plastic atitudinea boierilor bătrâni faţă de tineret în divanul ad-hoc al Moldovei: « Nu-i vorbă că şi nătângia unor bătrâni era mare. Uneori când se mâniau, dădeau şi ei tinerilor câte un ibrişin pe la nas numindu-i: bonjurişti, duelgii, p a n t a l o n a r i, oameni smintiţi la minte şi ciocoi înfrumuraţi, lepădaţi de lege, stricători de limbă şi de obiceiuri »[5]; cf. şi următoarele observaţii ale lui Ghica, cu privire la « ideologii » din Cişmigiu: « Ideologii din grădina Cişmigiului se împart mai cu deosebire în două categorii: ruginiţii cari ca toţi bătrânii găsesc că tot ce a fost era bun şi frumos şi că nenorocirile ne vin, cum se zicea la 1848, dela bonjurişti, dela p a n t a l o n a r i şi dela franţozie .. . Clasa cealaltă, pe care am putea-o numi a spoiţilor, devine din zi în zi mai numeroasă; se compune mai cu deosebire de galanţii trotoarului. . . In vremea influenţei franceze, nimic nu era mai frumos în ochii lor ca p a n t a l o n u l roşu şi nimic mai gustos decât fasolea lui Godillot »[6].

Când însă moda pantalonului s'a răspândit la oraşe, acest înţeles al cuvântului a dispărut din graiul viu. Termenul s'a păstrat însă cu acest sens în limba literară şi e utilizat de unii scriitori, dată fiind valoarea lui expresivă, pentru a reda atmosfera epocii respective: « Albii şi roşii s'au făcut ca pe o albie de porci şi s'au ciomăgit. Loviţi în ciocoi! răcneau uneltele lui Brătianu şi ale lui Rosetti, dar nici oamenii lui Lascăr Catargiu nu erau cu mâinile legate. Daţi în p a n t a - l o n a r i! porunciră aceştia »[7]; « Pardon, pardon, onorabililor! se supără aceştia [= bătrânii] pe tineri. Vă molipsirăţi dela p a n t a l o n a r i »[8].

In epoca în care moda pantalonului s'a generalizat la oraşe, acest articol de îmbrăcăminte a caracterizat în special portul orăşenesc, constituind o noutate, o notă aparte faţă de portul tradiţional al ţăranului. Iată de ce acum *pantalonar* dobândeşte înţelesul, ironic de cele mai multe ori, de « om dela oraş », « orăşean », « domn » (fără a avea însă circulaţia lui *surtucar*, vezi mai jos p. 107 ş. urm.)[9].

---

[1] Proverbele Românilor, v. III, p. 267.
[2] V. Alecsandri, Opere complete. Partea întâia, Teatru, Bucureşti, 1903, v. I, p. VIII.
[3] Ibidem, p. XIV.
[4] « . . . de când p a n t a l o n i i — spune figurat Russo — sistema educaţiei s'a schimbat. Frica, varga şi ciubucul au lipsit », (Russo, op. cit., p. 118).
[5] Ion Creangă, Opere, ed. G. T. Kirileanu, Bucureşti, 1939, p. 270.
[6] Ion Ghica, Scrieri, v. I, ed. P. V. Haneş, Bucureşti, 1914, p. 240 — 241.
[7] Ion Pas, Lanţuri, v. I, Bucureşti, 1950, p. 128; cf. şi p. 203.
[8] Ibidem, p. 151.
[9] Cf. magh. *nadrágos ember (nadrág* « pantaloni » şi *ember* « om »), însemnând « un monsieur » (A. Sauvageot, Dictionnaire hongrois-français, Budapesta, 1937, p. 844).

Acest al doilea înţeles al cuvântului *pantalonar* apare limpede în citatele de mai jos: « Păstăile se pot prăji în oloiu, când sânt ferte. — Şi păstăile prăjite nu se văd decât pe la ţăranii bogaţi, umblaţi printre p a n t a l o n a r i »[1]; « Curechiu cu masline se vede numai la ţăranii chiaburi, care trăiesc în atingere cu p a n t a l o n a r i i »[2]; cf. şi: « Doi jandarmi, cu puştile pe umăr, umblau ceva mai înainte, împingând de umere pe doi p a n t a l o n a r i cam jerpeliţi »[3].

Formaţii de acelaşi fel cu *pantalonar* sunt: *nădrăgar*, *ceoricar*, *şalvaragiu*, *izmănar*.

N ă d r ă g a r. Un derivat dela *nădrag(i)* (< magh. *nadrág*) « pantaloni » (în Transilvania) este *nădrăgar* « cel care poartă nădragi », « pantalonar »[4]; acest termen se întrebuinţează, în Transilvania, ironic, mai ales la adresa orăşenilor (vezi mai jos *surtucar)* [5]. In unele regiuni însă, în special dincoace de Carpaţi, unde *nădragi* e simţit ca peiorativ (« pantaloni grosolani purtaţi de ţărani, cioareci »)[6], *nădrăgoiu* ori *nădrăgilă* înseamnă « ţărănoiu, opincar »[7].

C e o r i c a r. Asemănător ca formaţie cu *nădrăgar*, dar cu circulaţie mult mai restrânsă, e *ceoricar* « purtător de cioareci », adică « ţăran »[8]: « Tu ş-ai tăi frăţiori, opincari neaoşi, ţărani înzechiaţi . . . c e o r i c a r i sânteţi talpa casei ţării »[9]; « Aşa d'o pildă, băetul dumitale opincarul, c e o r i c a r u l gol, abia învaţă trei buchi . . . »[10].

Ş a l v a r a g i u. *Şalvaragiu* (< *şalvari*) e « porecla ce se dă Turcilor, purtători de şalvari »[11]; sensul cuvântului e deci acela de «Turc»; I. A. Candrea,[12] deşi socoteşte că « cu privire la îmbrăcămintea lui Grecul e poreclit ş a l v a r a g i u », totuşi, în « Dicţionarul enciclopedic », s.v., glosează termenul prin « Turc ». Fără îndoială că *şalvaragiu* e o poreclă care se referă, în primul rând, la Turci.



Formaţii de aceeaşi categorie cu *pantalonar*, *nădrăgar* etc. apar şi în alte limbi·

N.-gr. βρακαφόροι. Ath. Buturas, în « Neugriechische Spottnamen und Schimpfwörter », menţionează termenul βρακαφόροι (<βράκα « pantaloni » şi verbul φορῶ « port ») « purtători de pantaloni », « pantalonari »; cu acest epitet sunt ironizaţi Grecii locuitori din insule (care poartă βράκα « pantaloni ») de

---

1 « Şezătoarea », 1903, nr. 1, an. XI, v. VIII, p. 7.

2 Ibidem, p. 8.

3 M. Sadoveanu, Baltagul, Bucureşti, 1939, p. 133.

4 Cf. Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a greşelilor, Bucureşti, 1948, ed. a II-a, p. 162.

5 Cf., pentru acest înţeles al cuvântului, următorul citat din traducerea romanului lui György Kovacs, Cu ghiarele şi cu dinţii, Bucureşti, 1951, ed. a II-a: « Alaltăieri după amiază nevasta lui Rozsa se dusese cu nişte ouă la târgul săptămânal din Şofalău. . . După ce izbutise să vândă ouăle funcţionarilor dela bancă, finanţilor şi celorlaţi n ă d r ă g a r i cu simbrie fixă din comuna aceasta mare dela poalele muntelui — se înapoiase la gară » (p. 6 — 7).

6 Cf. « Cioarecii, numiţi nădragi, se fac din postav alb », Victor Păcală, Monografia comunei Răşinari, Sibiu, 1915, (citat după I. A. Candrea, Dicţionarul enciclopedic, Bucureşti, 1931, s. v. *nădragi*).

7 C. F. Ciauşanu, C. Fira, G. M. Popescu, Culegere de folclor din judeţul Vâlcea, Bucureşti, 1928, p. 181.

8 Cf. Proverbele Românilor, v. III, p. 95.

9 Gr. M. Jipescu, Opincarul, ceea ce este şi cum trebuie să fie săteanul, Bucureşti, 1881, p. 20.

10 Ibidem, p. 128.

11 Proverbele Românilor, v. III, p. 357.

12 I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1895, p. 136.

către cei din peninsulă (care poartă φουστανέλλα « fustanelă » şi care la rândul lor sunt porecliţi, din această pricină, de către cei dintâi 'Αρβανίτες « Albanezi »)[1].

Germ. H o s e n m a t z. Cu acest epitet (un compus din *Hosen* « pantaloni » şi *Matz* « ştrengar ») sunt denumiţi, în mod ironic, « băieţii mici care îmbracă pentru prima dată pantaloni » şi « care nu merg încă la şcoală » (cf. fr. *première culotte, culottin)*: « Ein H o s e n m a t z muss still sein, wenn Erwachsene reden » (« un puşti trebuie să stea cuminte când vorbesc cei mai în vârstă »); cf. şi germ. *Hosenbumpes*, *Hosenbunkes* « copil mic şi grăsun ».



Am examinat în capitolul precedent câţiva termeni referitori la îmbrăcămintea picioarelor; vom urmări acum o altă categorie de termeni, care se referă la îmbrăcămintea trupului, şi anume: *căftănit*, *giubeliu*, *surtucar* etc.

C ă f t ă n i t. Acest termen este un participiu cu valoare substantivală, însemnând, la origine, « cel îmbrăcat cu caftan », din *căftăni* « a îmbrăca cu caftan (pe cineva care e numit într'o slujbă a statului) », « a numi sau a fi numit într'o slujbă », « a da sau a căpăta rang de boierie »[2].

Odinioară sultanul îmbrăca cu *caftan*, « o manta albă şi lungă », pe demnitarii şi mandatarii săi (marele vizir, domnii din Ţările Române etc.); aceştia, la rândul lor, acordau privilegiul de a purta caftan oricui primea din partea lor un cin sau o slujbă (cf. Dicţionarul Academiei, s.v.).

Îmbrăcarea caftanului era unul din momentele ceremonialului de instalare a domnitorului, după regulele protocolare turceşti (vezi, de exemplu, ceremonia instalării lui Grigore Calimachi ca domn al Moldovei, aşa cum e descrisă de Gheorgachi Logofătul: « . . . acolea s'au cetitu şi hatişeriful împărătescu şi mehtupul vezirului; şi după cetirea acestora, spahilar-agasî îndată au îmbrăcat pe Domnul Grigorie Voevod cu cabaniţă, cu samur şi piste cabaniţă cu c a f t a n u l »)[3]. Domnii la rândul lor îmbrăcau şi ei pe boieri, în diverse împrejurări, cu caftane [4].

In asemenea împrejurări, expresia *a fi îmbrăcat cu caftan* a ajuns să aibă sensul de « a deveni domn ori boier » (cf. şi *a căftăni*), iar *căftănit* să însemneze « boier (care a dobândit caftan) »: « Noi [tinerii întorşi din străinătate] nu sărutăm mâna tuturor c ă f t ă n i ţ i l o r ce se zic pe greceşte: simandicoşi, fiindcă avem obrăzniciea de a o considera o labă »[5]. Compară şi subtitlul satirei lui C. Bălăcescu, scriitor paşoptist şi observator al moravurilor epocii: « Fă-mă, tată, să-ţi seamăn,

---

[1] Ath. Buturas, Neugriechische Spottnamen und Schimpfwörter, în Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, Berlin, 1914, p. 162 şi urm.

[2] «[Barbu Lăutarul] . . . Când se c ă f t ă n i a vreun boier, se ducea bărbier-başa de-l rădea cu bricile cele de mărgean în cerdacu casii, şi eu mă duceam la el cu tarafu meu de-i ziceam: « Şi la mai mare, vere! » (V. Alecsandri, op. cit., v. I, p. 58); « El îmi umplea fesu de galbini şi eu cântam, după cum se obicinuia pe atunci: . . . vivat fericit! Boierul s'a c ă f t ă n i t » (ibidem, p. 59).

[3] Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762. Studiu şi text de Dan Simonescu, Bucureşti, 1939, p. 272.

[4] Cf. « Obiceiul ţărămoniilor ce se fac în zioa naşterii », descris de Gheorgachi: « . . . din poronca Domnului ia vel-visterul c a f t a n şi îmbracă pe vel postelnic, apoi al doilea c a f t a n luând îmbrăcă pe vel spătar » (Gheorgachi, op. cit., p. 280; cf. şi p. 267, 273, 309); compară de asemenea: « Atunci, după un semn a[l] lui Vodă, postelnicul cel mare îl îmbracă cu c a f t a n şi-l felicită, zicându-i: « să trăeşti serdar Cuciuc » (Gh. Sion, Suvenire contimporane, Bucureşti, 1915, ed. P. V. Haneş, p. 87).

[5] V. Alecsandri, Teatru, v. I, p. VIII.

sau C ă f t ă n i t u l de ţară [= boierul de ţară] la Bucureşti »[1]; cf. la acelaşi: « Toţi sunt cu duhuri înalte, toţi c ă f t ă n i ţ i, toţi boieri »[2].

Căftănit nu are, în general, o nuanţă peiorativă sau ironică, exprimând doar o simplă constatare. Termenul poate însă dobândi o valoare afectivă (cf., de exemplu, citatul de mai sus din V. Alecsandri), în funcţie de intenţia vorbitorului care aparţine unei anumite categorii sau clase sociale.

C a f t a n l i u. Înrudit etimologic cu *căftănit* e termenul, împrumutat din turca-otomană, *caftanliu* « cel îmbrăcat cu caftan », « boier »: « privileghiaţii, începând dela c a f t a n l i i şi până la cea din urmă treaptă, s'au călcat sub picioare . . . »[3].

Caftanliu a fost un turcism cu o existenţă efemeră în limbă; nici *căftănit* nu se mai întrebuinţează astăzi. Ambii termeni au dispărut odată cu împrejurările care au favorizat apariţia lor şi cu căderea în desuetudine a portului caftanului. *A căftăni pe cineva* se întrebuinţează însă în vorbirea familiară, cu înţelesul ironic « de a trage o bătaie bună cuiva »[4]: « ai văzut ce l-a c ă f t ă n i t N. pe cutare? »; cf. şi *a lua un caftan* « a mânca bătaie » (Dicţionarul Academiei, s. v. *caftan*):

Damian. — . . . Ori începe comedia şi lasă vorba, ori îţi trag o bătaie de cele sfinte.

Iorgu. — (In parte) Ar avea haz s ă i e u u n k a f t a n. . . (tare) De vreme ce-i treaba pe ciomag . . . apoi încep îndată [5].

G i u b e l i u. Din portul boieresc oriental de odinioară făcea parte şi *giubeaua* (< turc. *ǧubé*) « o haină largă, căptuşită uneori cu blană şi purtată pe deasupra anteriului »; ulterior, giubeaua a început să fie purtată nu numai de boieri — care au părăsit-o —, ci mai ales de preoţi, de negustori, de lăutari (cf. costumul lui Barbu Lăutarul: « Imbrăcat cu anteriu şi g i u b e a veche »)[6], păstrându-se astăzi, pe alocuri, în portul ţăranilor. *Giubeliu* însemnează, la propriu, « purtător de giubea »; în sens ironic însă, termenul desemna, în secolul trecut, pe « boierul de modă veche, retrograd, cu idei şi obiceiuri învechite », cf. *işlicar*[7]: « . . . om cu ifose, g i u b e l i u — descrie poetul Sihleanu un astfel de tip — Cu carotul pre mustaţă, cu binişul stacojiu »[8]; « De ăstea şi altele mai multe zicea vechiul g i u b e l i u »[9]; cf. de asemenea: « Un g i u b e l i u ... care nu mai văzuse niciodată teatru »[10].

Giubeliu a apărut în limbă odată cu introducerea modei europene, când portul giubelii de către boieri începea să fie socotit ca perimat.

S u r t u c a r. O evoluţie asemănătoare cu a termenului *pantalonar* a suferit *surtucar* «purtător de surtuc »[11]. *Surtucar* a fost, la mijlocul secolului trecut, numele

---

[1] Satire şi pamflete din preajma lui 1848, culegere cu un studiu introductiv de Gh. I. Georgescu-Buzău, Bucureşti, 1951, p. 63.

[2] Ibidem, p. 90.

[3] Citat după Lazăr Şăineanu, Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române, Bucureşti, 1900, v. II, p. 76.

[4] Comp. *a face primar* (Dicţionarul Academiei, s. v. *caftan*) sau (în argoul şcolăresc — de acolo cunosc expresia) *a vota primar pe cineva*, cu acelaşi înţeles.

[5] V. Alecsandri, Teatru, v. III, p. 963.

[6] Ibidem, vol. I, p. 57.

[7] Vezi Proverbele Românilor, vol. III, p. 168 şi 706.

[8] Alexandru Z. Sihleanu, Armonii intime, Bucureşti, 1872, ed. a II-a, p. 129.

[9] Ibidem, p. 130.

[10] N. A. Bogdan, Şi nouă şi vechi, Iaşi, f. d., p. 224; citat după H. Tiktin, Dicţionar rom.-german, p. 685, s. v.

[11] Rom. *surtuc* reprezintă fr. *surtout*, pătruns în română prin filieră rusă, cf. rus. сюртук.

dat tinerilor veniţi din apus, care au adus cu ei moda nouă [1]; termenul a avut la început deci acelaşi înţeles cu *pantalonar*. Mai târziu însă, odată cu luarea puterii de către burghezie, moda surtucului s'a generalizat la oraşe, constituind, alături de pantaloni, unul dintre obiectele caracteristice ale portului orăşenilor avuţi, al boierilor şi al ciocoilor. Compară următorul text, cules dela un ţăran, la începutul secolului al XX-lea: « Chĭar şî boĭeriĭ umbla cu antireĭe, de-un timp încoaśe o prins a faśe s u r t u ś e de-aistea »[2]; cf. şi replica de mai jos, din Alecsandri: (vorbeşte Florin argatul, căruia i s'a adus la cunoştinţă că e moştenitorul unei mari averi) « Elei ! care vra să zică, mă pot îmbrăca şi eu ca ciocoii cu s u r t u c ă şi giretcă ? »[3].

In această epocă, *surtucar* a ajuns să însemneze « om dela oraş » (sau « dela ţară », însă îmbrăcat « nemţeşte »), « burghez », fiind întrebuinţat cu înţeles batjocoritor mai ales de către ţărani [4] la adresa orăşenilor, în special a burghezilor. Iată câteva citate în care *surtucar* apare cu sensul de mai sus: « Prin urmare, cum se explică această opinie prea mare ce au s u r t u c a r i i despre propriile lor simţăminte, şi o opinie atât de dispreţuitoare despre simţămintele ţărănimii ?[5]; (vorbeşte un ţăran fugit dela militărie): « In vară mi s'a făcut dor de munţi şi am luat-o la sănătoasă [dela militărie]. O croiam tot drept prin porumburile oamenilor. Când vedeam câte un s u r t u c a r, mi se părea că, haiti . . . se ia după mine, şi fugeam, nici glonţu să nu mă prindă »[6]; « Prietenii [crâşm]ei cei mai credincioşi erau fără îndoială sfinţii părinţi şi s u r t u c a r i i dela primărie »[7]; « Oalele şi sculele aveau, fără îndoială, vreun preţ şi săpăturile lui Zaharia vreun rost. Altfel n'ar veni s u r t u c a r i i . . . din Bucureşti să le vadă, să le cerceteze »[8].

Un sens oarecum special al termenului *surtucar* e acela de « profesor », « dascăl » (în acest caz, denumirea îşi are originea în faptul că profesorii obişnuiau înainte vreme să poarte redingotă). Am întâlnit termenul *surtucar* cu acest înţeles în următorul context (acţiunea se petrece într'o bodegă): « Printre mese şi-a făcut loc Orăşanul, până la grupul profesorilor cu redingote sărăcăcioase, cu barbete şi ţăcălii. Profesorii vorbiseră mai înainte despre o conferinţă a lui Urechiă pentru ajutorarea satelor de dincolo de Milcov . . . [Doi agenţi mustăcioşi] dădură pe gât câte un pahar şi continuară să tragă cu urechea [la discuţia profesorilor]. S u r t u c a r i i vorbeau mai încet, hărmălaia era mai mare »[9].

Astăzi, când nu numai în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, ci din multiple puncte de vedere, deosebirea dintre sat şi oraş tinde să se şteargă, când surtucul şi mai ales pantalonii sunt pe cale să devină îmbrăcămintea de toate zilele a ţăranului, termeni ca *surtucar* şi, în deosebi, *pantalonar* — cel puţin în unele regiuni — tind şi ei să dispară. Se pare că *surtucar* s'a păstrat şi se bucură încă de circulaţie, iar *pantalonar* a dispărut mai curând, datorită faptului că dintre cele două articole de îmbrăcăminte ţăranii au adoptat mai repede şi într'o măsură

---

[1] Proverbele Românilor, v. III, p. 389; vezi şi I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1895, p. 104.
[2] « Graiul nostru », v. I, p. 422.
[3] V. Alecsandri, Teatru, v. II, p. 837.
[4] Cf. H. Tiktin, Dicţionar rom.-german, p. 1540, s. v.
[5] I. Gherea, Studii critice, v. II, ed. a III-a, Bucureşti, 1925, p. 246.
[6] Al. Vlahuţă, Clipe de linişte, Bucureşti, 1907, p. 240.
[7] M. Sadoveanu, Crâşma lui Moş Precu, Bucureşti, 1910, ed. a II-a, p. 147; citat după H. Tiktin, Dicţionar rom.-german, p. 1540, s. v.
[8] Cezar Petrescu, Comoara regelui Dromichet, Bucureşti, 1931, p. 24.
[9] Ion Pas, Lanţuri, v. I, 1950, Bucureşti, p. 43.

mai mare *pantalonii* (pe care de altfel îi şi aveau ca obiect de îmbrăcăminte, chiar dacă erau oarecum diferiţi de cei orăşeneşti).

Aceşti termeni au dispărut — sau sunt pe cale de dispariţie — în primul rând în regiunile de şes, adică în regiunile în care s'a practicat şi se practică o agricultură intensivă şi care au intrat primele în circuitul economiei de schimb, în urma destrămării gospodăriei naturale (închise). De altfel, chiar în regiunile de munte, mai ales în cele industriale, portul dela oraş pătrunde repede şi generaţiile tinere îl adoptă, părăsindu-l pe cel tradiţional; compară: « Astăzi portul Moţilor e împestriţat de elemente orăşeneşti. . . La bărbaţi, tot mai rar se văd « cioricĭ »: tinerii poartă mai mult « p ă n t ă l o n »[1].

B l u z a r. « Dicţionarul Academiei» atestă (s.v.), o singură dată, la Odobescu, termenul *bluzar* (*<bluză*) cu înţelesul de « muncitor », « lucrător »: « [lulea] de pământ, din care fumează b l u z a r u l şi studentul francez ».

Bluza era, înainte vreme — mai ales în Franţa, de unde ne-a venit odată cu obiectul şi cuvântul — un obiect de îmbrăcăminte purtat în timpul lucrului în special de muncitori (dar şi de studenţi, ţărani, artişti etc.); compară titlul simbolic « Bluze albastre » al revistei progresiste scoase, în 1932, pentru masele muncitoare, de către Alex. Sahia [2].

S t r i m ţ a r. Termenul *strimţar* (<(haine) *strâmte?*, adică « orăşeneşti ») e atestat o singură dată de Iorgu Iordan, [3] în « Adevĕrul literar», 13 Noembrie 1938, p. 2, col. 1; din context reiese clar că termenul respectiv e întrebuinţat ironic şi că are înţelesul de orăşean: (vorbeşte un băiat de « domn »): « Vream să plec numai în cămaşă şi desculţ aşa cum erau ei [= copiii ţăranilor] îmbrăcaţi; căci altfel, deşi eram cu el [un copil de ţăran, prieten cu povestitorul], se mai găsea câte unul care nu mă scotea din cioflingar, s t r i m ţ a r etc., de parcă aş fi fost o cioară vopsită între ei ».

Strimţar pare a fi o creaţie personală a povestitorului, sau, în cel mai bun caz, un termen cu o circulaţie foarte restrânsă, pe care acesta l-a cunoscut şi reţinut din mediul copilăriei sale.

I m p a l t o n a t. Având de asemenea caracterul unei formaţii personale [4], « ad-hoc » (dovadă faptul că autorul, conştient de acest lucru, îl dă în text cu litere cursive) este termenul *împaltonat* (din *palton*, cu prefixul *în-* şi sufixul participial *-at*), pe care l-am întâlnit în proza lui Tr. Demetrescu. Sensul şi valoarea afectivă a termenului se desprind clar din context. După ce exprimă, în câteva notaţii, starea psihică, în preajma iernii, a omului sărac nevoit să se îmbrace iarăşi cu paltonul vechi şi uzat şi face câteva reflecţii amare asupra modului cum era privit de bogătaş cel îmbrăcat sărăcăcios, autorul încheie: « Sunt oameni vinovaţi că fură, că mint, că omoară; ei bine, pentru ce n'ar fi vinovaţi şi imbecilii

[1] Emil Petrovici, Folklor dela Moţii din Scărişoara, în « Anuarul arhivei de folklor », v. V, p. 116.

[2] Cf., astăzi, numele simbolic al revistei pentru pionieri « Cravata roşie » (am întâlnit, rar de altfel, şi denumirea de *cravată roşie* « pionier »).

[3] Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a greşelilor, ed. a II-a, Bucureşti, 1948, p. 193.

[4] Creat, probabil prin analogie cu termenul, de circulaţie mai largă, *îmblănit* (*< blană*) « îmbrăcat cu blană »; menţionăm aici şi termenul *înmănuşat* (*<mănuşă*) « cu mănuşi » (ironic) « de o eleganţă exagerată », « ferchezuit », pe care l-am înregistrat în mediul studenţesc, întrebuinţat dispreţuitor cu privire la snobii şi mai ales la ofiţerii care, înainte vreme, îşi etalau eleganţa pe Calea Victoriei. (Cf. şi forma *mănuşat*, la figurat « elegant », « fante », « filfizon »: « Când m ă n u ş a ţ i deaiştilea vorbesc fetelor la ureche, nu-i semn bun », « Contemporanul », V, v. II, p. 485, în Dicţionarul Academiei, s. v. *înmănuşat*).

aceştia [= bogătaşii], că poartă paltoane noi? . . . Intâlnind pe stradă pe cei împaltonaţi, aţi fi în stare să le cereţi socoteală asupra crimei de a purta paltoane noi, dar de aci s'ar naşte un scandal; şi gardistul, uitându-se la paltoanele voastre vechi, s'ar grăbi să vă invite . . . ştiţi unde »[1].

Arom. bruţo-vlahi, tambaro-vlahi. Grecii poreclesc pe Aromâni *Bruţó-vlahi* « vlahi îmbrăcaţi în bruţă » (bundă de iarnă, fără mâneci) şi *Tambaró-vlahi* « vlahi îmbrăcaţi în tămbare » (un fel de « bundă », însă cu mâneci »)[2]. Ambele porecle îşi au originea în portul Aromânilor.



Termeni care să se refere de asemenea la îmbrăcămintea trupului se întâlnesc şi în alte limbi. Menţionăm aici câteva exemple.

Lat. togatus. *Toga* era un obiect de îmbrăcăminte caracteristic Romanilor. De aceea *togatus* « cel îmbrăcat în togă » desemna, la început, pe « cetăţeanul roman », în opoziţie cu « străinii ». Deoarece însă, în timpul imperiului, toga a început să decadă, ne mai fiind purtată decât de clienţi, *togatus* capătă sensul de « om din clasa de jos », « client »: « nunc sportula primo limine parva sedet turbae rapienda togatae » (« acum amărîta sportula [3] menită să fie înşfăcată de mulţimea celor îmbrăcaţi în togă [= a clienţilor] »)[4]; de asemenea, în aceeaşi epocă, *toga* însemnează, la figurat, « client »; cf.: « Eheu quam fatuae sunt tibi, Roma, togae » (« Vai, cât de nerozi sunt clienţii tăi, Roma »)[5].

Pe de altă parte, deoarece curtezanele nu aveau voie să poarte *stola* « rochia lungă şi albă a matroanelor » şi nu puteau purta decât *toga* de culoare brună, *togata* dobândeşte înţelesul de « curtezană »: « sed patris ad speculum tonsi matrisque togatae filius [sis] » (« tu [eşti] fiul unui tată bărbierit în faţa oglinzii, şi al unei mame care poartă togă [= al unei curtezane] »)[6].

Rus. Сермяжник. Asemănător ca formaţie cu rom. *surtucar* e termenul rus. сермяжник « cel care poartă suman,» « ţăran », « sătean » (<сермяга « suman », « haină făcută din postav grosolan ţărănesc, nevopsit »), cf. rom., rar, *sumănar* (ironic) « purtător de suman », « ţăran »: из сермяжников и в бахратники выхаживали (« din sumănari au ieşit şi nobili »)[7].

Termenul сермяжник a fost creat de burghezie şi de boierime, fiind întrebuinţat în mod batjocoritor la adresa ţăranilor purtători de sumane.

Rus. халатный. Halatul (rus. халат) era, în Rusia de până la Revoluţie, haina de casă caracteristică moşierului şi funcţionarului, fiind considerată drept simbol al boierimii ruse, aplecate spre lenevie şi indolenţă. In condiţiile acestea, adj. халатный, literal « de halat », a putut să dobândească, începând cu jumătatea secolului al XIX-lea, înţelesul figurat şi ironic de « indolent », « neglijent » (de exemplu, în îndeplinirea obligaţiilor sale; cf. хала-

---

[1] Traian Demetrescu, Nuvele şi poezii, Bucureşti, 1916, p. 112. Se cuvine să amintim aici că, în franceză, *un paletot* « un palton » însemnează, la figurat, « un bourgeois », cf. Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française, t. IV, Sémantique, Copenhague, 1913, p. 194; (numai burghezii îşi puteau permite să aibă palton; pentru cei nevoiaşi, paltonul era . . . o problemă mai greu de rezolvat!).

[2] T. Papahagi, Aromânii. Grai, folklor, etnografie, Bucureşti, 1932, p. 183-184.

[3] *Sportula* era coşuleţul de mâncare conţinând raţia zilnică a clientului, pe care acesta o primea dela patronul său.

[4] Juvenal, I, 96.

[5] Marţial, X, 18, 4.

[6] Marţial, VI, 64, 4; cf. şi Horaţiu, Sat., I, 2, 63.

[7] Dalĭ, Tolkovîĭ slovarĭ velikorusskovo iazîka, Moskva, 1882, v. IV, p. 182; cf. şi N. D. Uşakov, Tolkovîĭ slovarĭ russkovo iazîka, Moskva, 1940, v. IV, s. v.

тное отношение к роботе « comportare indolentă faţă de muncă »); totodată s'a creat substantivul abstract халатность « atitudine indolentă, neglijentă, lipsită de conştiinciozitate »[1].

Magh. g u b á s. In maghiară, *guba* este « o haină de piele, fără mâneci », « bundă » (pe care o purtau, de obicei, ţăranii, mai precis iobagii). *Gubás* era denumirea care se dădea ţăranilor purtători ai unor astfel de bunde (cf. rom. *sumănar*, rus. сермяжник).

Magh. c s u h á s. Deoarece preoţii sunt îmbrăcaţi cu *csuhá* « sutană », « camilafcă », poporul a creat denumirea peiorativă *csuhás* « popă purtător de sutană » (cf. fr. pop. *frocard* « călugăr », un derivat dela *froc* « comănac », « camilafcă »): « Bodor hajú c s u h á s hirdeti » (« un preot cu păr creţ vesteşte ») sună un vers dintr'un cântec cântat de ţărani în revoluţia socialistă din 1919.

Fr. c a r m a g n o l e. In epoca din preajma revoluţiei burgheze din Franţa (1789), lucrătorii oraşelor adoptaseră, pe lângă portul pantalonilor, şi acela al unei haine cu pulpane, cu mai multe rânduri de nasturi şi cu guler răsfrânt, numită *carmagnole* (deoarece moda acestei haine fusese adusă la Paris de Piemontezii care veneau din oraşul italian Carmagnola)[2]. Acest obiect de îmbrăcăminte a devenit popular în timpul revoluţiei, astfel încât *carmagnole* a ajuns să desemneze pe « revoluţionarul (care afecta portul carmagnolei) » şi ulterior pe « soldatul din armatele republicane »[3].

N.-gr. παλιοκαπότες. Locuitorii din Peloponez, făcând aluzie la portul Rumelioţilor, îi ironizează, numindu-i în batjocură παλιοκαπότες (παλιός « rău » şi καπότα « manta ţărănească »)[4].

III

TERMENI CARE SE REFERĂ LA NUMELE UNUI AMĂNUNT VESTIMENTAR SAU LA MODUL DE A PURTA UN ACCESORIU AL ŢINUTEI VESTIMENTARE

G u l e r a t. In legătură cu un detaliu vestimentar era răspândit, mai ales în secolul trecut, termenul *gulerat*. *Gulerat* a fost întrebuinţat, iniţial, cu funcţiune adjectivală, apărând ca epitet lângă *ciocoiu* [5] sau *boier* [6] şi având înţelesul de « care poartă guler mare sau scrobit la cămaşă ».

Intr'adevăr, portul cămăşii cu guler mare sau scrobit era o notă nouă a modei europene introduse la noi în secolul trecut. Acest amănunt vestimentar constituia, la început, o inovaţie faţă de portul oriental al boierilor şi al clasei înstărite dela oraşe; cf. următorul fragment din satira « Cişmigiul » de Al. Sihleanu, în care un boier de modă veche, îmbrăcat cu biniş, îşi exprima revolta faţă de tinerii care ocupau tot mai multe slujbe în noua organizare a statului:

« Fraţilor, le zice dânsul, am aflat o noutate
De necaz, de supărare şi-acum inima-mi bate:
Piaţa urlă, lumea ţipă că guvernul actual
Vrea să 'nnece Vornicia cu al tinerilor val,

[1] Cf. pentru evoluţia semantică a ambelor cuvinte, V. V. Vinogradov, Iz istorii sovremenoi russkoi literaturnoi leksiki, în Izvestiia Akad. Nauk SSSR, otdelenie literaturî i iazîka, v. IX, 1950, fasc. 5, p. 390-392.

[2] Cf. H. H a t z f e l d, op. cit., p. 129.

[3] Cf. N y r o p, op. cit., v. IV, p. 194.

[4] Cf. Ath. B u t h u r a s, op. cit., p. 171–172.

[5] Vezi I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1931, p. 102.

[6] Vezi citatele de mai jos din « Graiul nostru », v. I.

Şi să pună prin Divanuri tot la Iorgi de Santa-Gura
Ce prin baluri şi şosele ziua-noaptea cască gura,
Ce se plimbă 'n ochi cu geamuri, strinşi în g u l e r c o l ţ u r a t
Care-i muşcă de ureche şi cu capul zarzavat... »[1]

Intr'un timp relativ scurt însă, moda gulerului mare şi scrobit a fost însuşită de boierime şi de burghezia înstărită a oraşelor[2] (cf. şi expresia *cu guleru' în proţap* « ţeapăn, grav », şi mai ales « îngâmfat »); ca atare portul acestui fel de guler a rămas o notă distinctivă a îmbrăcămintii orăşeneşti (a burgheziei înstărite şi a boierimii) faţă de portul tradiţional ţărănesc; cf. următorul portret (făcut de V. Alecsandri) al unui ţăran care s'a îmbrăcat cu haine « nemţeşti »: « Florin vine pe portiţă, îmbrăcat ridicul cu surtuc verde, giletcă roşie, pantaloni galbin de nanchin, pălărie'naltă cu mărginile strimte, şi g u l e r d e c ă m a ş ă c a r e-i a s c u n d e u r e c h i l e . . . »[3].

Ulterior termenul *gulerat* a fost substantivat, desemnând persoana care se deosebea prin acest amănunt vestimentar, deci pe « cel care poartă guler mare sau scrobit la cămaşă », în special pe « ciocoi », pe « boier » şi, în general, pe « orăşeanul înstărit ». Acest termen a luat naştere în mediul rural, fiind întrebuinţat ironic, mai ales cu privire la ciocoi şi la boieri (care adoptaseră, odată cu modernizarea îmbrăcăminţii, portul gulerului mare şi scrobit):

« Merge 'n fuga calului
Ciocoieşu satului
. . . .
Şi zice ţăranului:
— Bun ajunsu, măi ţărane!
— Nu-ţi mulţumăsc, măi cucoane!
— Măi ţărane, tu eşti bat!
— Latri, c i o c o i g u l e r a t . . . »

(*Ţăranul şi ciocoiul*)[4]

(Vorbeşte un ţăran:)
— Sictir, c i o c o i g u l e r a t;
Trei pogoane ţi-am arat
Boii nu i-am dejugat

(*Ţăranul şi ciocoiul*)[5]

« La moarî la Dorohoĭ
Yinĭ-un om cu şasî boĭ
C'o vargî pi dinapoĭ.
Iac 'un b o ĭ e r g u l e r a t
Cu strămurarea dînapoĭ
I-trase şasî pi schinari
Di-ĭ făcu dĭ-o vînătare:
— Măĭ ţărane, tu eşti bat!
— Latri ś o c o ĭ g u l e r a t
Di triĭ zîli-s nemâncat »[6].

---

[1] Al. Sihleanu, op. cit., p. 129.

[2] În numeroase portrete bărbăteşti din secolul trecut întâlnim acest amănunt vestimentar; vezi, de exemplu: *Portretul lui Iancu Văcărescu* (de Theodor Aman), înfăţişat în haină albastră cu guler înalt de catifea, iar pe dedesupt guler alb tare şi răsfrânt; *Portret de bărbat* (de George Tătărescu): guler mare, alb, deasupra cravată de catifea; cf. de asemenea: *Portret de bărbat* (de Const. Lecca), *Portretul doctorului Grunau* (de C. D. Rosenthal), *Portretul unui bărbat* (de Ion Negulici), *Portretul lui Gh. Asachi* şi acela al *Vornicului Burada* (ambele de Giovanni Schiavoni), dela Muzeul de Artă al R.P.R.

[3] V. Alecsandri, Teatru, v. II, p. 840.

[4] S. Fl. Marian, Satire poporane române, Bucureşti, 1893, p. 183.

[5] Gr. Tocilescu, Materialuri folkloristice, v. I, Bucureşti, 1900, p. 135.

[6] « Graiul nostru », v. I, p. 325.

« Păĭ, să li spuĭ ĭăŭ cîti nizdrăvăniĭ cădé pi ghĭetu capu nostru . . . maĭ ales cîn mî gîndesc la b o e r i ĭ ś i ĭ g u l e r a ț ĭ cari lŭa doŭî cheĭ di pi o oaĭe »[1]. Cuvântul *gulerat*, datorită valorii expresive pe care o are, s'a menţinut în limba literară: (vorbeşte o ţărancă, mătuşa Uţupăr) « Mereu vrem să trăim mai bine şi nu izbutim. Trăiesc bine boierii, g u l e r a ţ i i ! »[2]; «Au fost de aceeaşi părere şi alţii de-ai noştri, din sat, când, după Paşte, veni cu vreo doi g u l e r a ţ i dela Ploeşti, Neagu Cioară, care era îmbrăcat ca tine orăşeneşte . . . »[3].

Pe lângă sensul de mai sus, *gulerat* mai are un înţeles, anume acela de « poliţist », « slujbaş al statului (în uniformă) ». In acest al doilea caz, punctul de plecare pentru crearea denumirii se pare că n'a mai fost gulerul mare al cămăşii, ci gulerul uniformei, adică al hainei sau al mantalei [4]. In următoarele citate, cuvântul *gulerat* apare cu acest al doilea sens: (dialog între coana Chiriţa şi un slujitor al stăpânirii la bariera Iaşilor:)

« Slujitorul: — . . . D'apoi vezi, cucoană, că trebue să te trecem la catastiful barierii.

Chiriţa: — Să mă treci la catastif pe mine? Da ce sânt eu, să mă treci la izvod? . . . Auzi vorbă! Măi! Că obraznici mai sunt g u l e r a ţ i i işti cu săbiuţe »[5].

« Comisarul: — Hai la poliţie.

Ion [Păpuşarul]: — Nu pune mâna, g u l e r a t u l e ! »[6].

(Doi ţărani, discută ordinul subprefectului de a ieşi la căratul lemnelor din pădure:)

« Gheorghe: — Da nu mergem la lemne, cumătri?

Veveriţă: — Măi, cată-ţi de treabă, Gheorghe. Dac'a fi să ne potrivim noi la câte ne înşiră cei g u l e r a ţ i [7], om căpchea de tot . . . »[8].

(Ţăranii comentează:) « A adus Aristică dorobanţi. A venit cu subprefectul, cu judele şi cu alt g u l e r a t, ca să bage frica în noi »[9].

Inţelesul de « poliţist », « slujbaş al statului (în uniformă) » a putut lua naştere nu numai în mediul rural, ci şi în cel orăşenesc, oglindind modul cum priveau locuitorii categoria socială a acelora care erau în slujba poliţiei.

G a l o n a t. In vorbirea populară, *galonat* « purtător de galoane » desemna pe « ofiţer » sau « subofiţer »[10], în opoziţie cu « soldatul de rând » (care nu are niciun grad). Denumirea — care are o nuanţă batjocoritoare — a luat naştere

---

[1] « Graiul nostru », v. I, p. 324.

[2] Zaharia Stancu, Desculţ, v. I, Bucureşti, 1949, p. 5.

[3] I. Pas, op. cit., v. I, p. 146; cf. şi p. 147.

[4] Vezi I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1895, p. 106, care crede că denumirea ar putea să pornească dela gulerul roşu al tunicii. Cf., în acest sens, citatul de mai jos, din Gh. Sion, op. cit., p. 204 (autorul redă o conversaţie cu un dorobanţ, care-l supraveghea în timp ce se afla, cu domiciliul forţat, sub arestul administratorului din Focşani): — « Ei, ce naiba! Gândiţi c'o să fug? — Ba nu; ştiu că asta n'o poţi face dumneata fără mine. — Ei, prea bine. Du-te şi lasă-mă în pace, voiu să rămâiu singur, căci am să scriu ceva. — Ce să scrii, domnule? Acuma nu-i vreme de scris. Nu ştii dumneata că astăzi trebue să vie curierul dela Bucureşti? — Ei şi-apoi? — Şi-apoi socoţi dumneata c'o să fie treabă, dacă te-om duce dincolo şi te-om da pe mâna celui cu g u l e r r o ş u ».?

[5] V. Alecsandri, Teatru, v. II, p. 363.

[6] Ibidem, v. I, p. 41.

[7] *Guleraţi*, în contextul de mai sus, ar putea să aibă şi înţelesul de « ciocoi », « boieri », nu numai pe acela de « slujbaşi ai stăpânirii ».

[8] V. Alecsandri, op. cit., v. I, p. 667.

[9] I. Pas, op. cit., v. I, p. 300.

[10] Cf. Dicţionarul Academiei, s. v.

în timpul regimului burghezo-moşieresc, în vorbirea celor care n'aveau niciun grad. Am întâlnit termenul la N. Beldiceanu, în poezia « Desmoşteniţii »:

> « Hai siliţi, ridicaţi grabnic uriaşele cazarme,
> Şi cetăţile trufaşe pentru oamenii de arme,
> Ce-s meniţi a fi cuţitul cel de om hăcuitor,
> Când pe galonaţi îi prinde gustul aprig de omor »[1]

Arom. k'indisiţîl'ĭ, vezi mai sus, p. 101.

Fr. petit collet, collet-monté. Asemănător ca formaţie cu rom. *gulerat* e termenul fr. *petit collet*, literal « guler mic », denumire care se dădea odinioară membrilor clerului (făcându-se aluzie la gulerul mic purtat de clerici în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea); de asemenea fr. *collet-monté* « guler scrobit şi susţinut de sârme de fier, care se purta la sfârşitul secolului al XVI-lea ». Expresia *être collet-monté* însemnează « a fi înfumurat », « a fi afectat, pedant », precum şi « a fi de modă veche, învechit » (ultimul înţeles, în special, a luat naştere în momentul când portul acestui guler a început să nu mai fie la modă; în cazul de faţă deci, spre deosebire de rom. *gulerat*, creat atunci când a apărut la noi moda gulerului înalt şi tare, fr. *collet-monté* « învechit » a căpătat acest înţeles după secolul al XVI-lea, atunci când portul respectivului articol de îmbrăcăminte atrăgea atenţia colectivităţii, deoarece constituia o notă aparte prin caracterul lui perimat).



Modul de a purta un anumit accesoriu al ţinutei vestimentare poate da naştere, de asemenea, la unele denumiri.

Târîie-brâu. Expresia *târîie-brâu* are mai multe înţelesuri. Sensul originar e acela de « (om) cârcotaş, buclucaş, arţăgos, zurbagiu »[2], « individ care caută cearta cu lumânarea »[3], şi vine dela faptul că, înainte vreme, oamenii buclucaşi lăsau înadins să le atârne un colţ al brâului pe jos, cerând socoteală aceluia care călca din greşeală pe el. Acest sens al expresiei e perfect ilustrat în următorul citat (un fragment dintr'un portret al lui Tudor Vladimirescu; subliniem faptul că întreaga prezentare a lui Tudor — noi nu reproducem decât partea care ne interesează — e făcută în mod tendenţios, autorul situându-se pe poziţii reacţionare şi încercând să minimalizeze personalitatea conducătorului revoluţiei din 1821): « Caracterul lui [Tudor]: şicanor. Tot timpul şi-l petrecea în judecăţi la Bucureşti, Craiova şi Târgul-Jiului; pentru aceea purta numele de « târîie-brâu » şi pentru aceea era rău văzut şi prigonit mai vârtos de Greci şi de tot felul de slujbaşi, căci avea limba prea liberă, nu cruţa pe nimeni şi pe toţi îi lovea »[4].

Alte înţelesuri ale expresiei *târîie-brâu* — care pornesc dela aspectul neîngrijit al ţinutei vestimentare a omului în urma căruia atârnă pe jos colţul brâului — sunt: « om neglijent »[5], « haimana », « derbedeu »[5]: (vorbeşte Hagi Petcu, care află că ginerele său îşi înşeală soţia:) « Nu ţi-e ruşine obrazului să te porţi cu Adela ca un târîie-brâu! Da ce-i lipseşte copilei de te-ai apucat a călca în străchini verzi »[6]; « Să fii cuminte, băietane, îi zise împăratul [nepotului], . . . doar nu te-am adus aici de dragul urechilor tale, da m'am gândit că avem neamuri multe

---

[1] N. Beldiceanu, Poezii, Bucureşti, 1914, p. 60.

[2] Proverbele Românilor, v. III, p. 33.

[3] I. A. Candrea, Dicţionarul enciclopedic s. v.

[4] N. Iorga, Un cugetător politic moldovean dela jumătatea secolului al XIX-lea: Ştefan Scarlat Dăscălescu, Bucureşti, 1932, p. 51.

[5] Cf. expresia *târîie-obeală* sau *târîie-oghiele*, care pe lângă înţelesul de « buclucaş » are şi pe acela de « (om) nevoiaş, zdrenţuros » (Proverbele Românilor, v. III, p. 255).

[6] V. Alecsandri, Teatru v. III, p. 1174.

şi decât să procopsesc pe vr'un târîie-brâu de aiurea, mai bine pe unul din neamul meu »[1].

Astăzi, cel puţin în mediul orăşenesc, expresia *târîie-brâu* începe să nu mai fie cunoscută cu înţelesul ei originar (« om buclucaş » etc.); faptul e explicabil, deoarece, la oraş, brâul nu se mai poartă, şi, pentru sentimentul lingvistic al orăşeanului, expresia *târîie-brâu* sugerează şi evocă mai curând un « om neglijent, cu ţinuta neîngrijită », « om prost îmbrăcat care umblă fără nici un rost », « haimana »[2].

Târîie-vătrai. Din aceeaşi categorie cu *târîie-brâu* face parte expresia *târîie-vătrai* (sabia era numită, în mod dispreţuitor, de civili, vătrai)[3], denumire ironică la adresa ofiţerilor din vechea armată[4]; I. Iordan atestă expresia şi cu înţelesul de « poliţist »[5]. Cf., în franceză, o serie de nume proprii, la origine porecle, date în evul mediu, mai ales de burghezia oraşelor, celor care purtau spadă, şi care pot fi considerate ca făcând parte din aceeaşi categorie cu rom. *târîie-vătrai: Lépée* (fr. *épée* « spadă »), *Longuépée Sacquépée* [6].

IV

TERMENI CARE SE REFERĂ LA UN OBIECT DE ACOPERĂMÂNT PENTRU CAP SAU LA UN ANUMIT FEL DE A PURTA PĂRUL

Numele obiectelor de acoperământ pentru cap constituie şi ele un bogat izvor pentru crearea unor denumiri, ca: *işlicar*, *căciular*, *jobenat* etc.

Işlicar. Fanarioţii au fost cei care ne-au adus, odată cu moda orientală, *işlicul* (turc. *iȼlik* « scufie »), acea « căciulă monstruoasă », cum o numeşte — într'o scrisoare din 1859 către I. Ionescu dela Brad — C. Negruzzi [7]. Purtat la inceput numai de domn, iar mai târziu şi de către boieri — având o mărime în funcţie de rangul aceluia al cărui cap îl acoperea — *işlicul*, la fel ca şi *giubeaua* şi *anteriul*, a coborît scările ierarhiei sociale a timpului, devenind un obiect de îmbrăcăminte al boierinaşilor [8], al negustorilor şi al lăutarilor, iar apoi dispărând complet din uz [9].

---

[1] Anton Bacalbaşa, Urechilă moştenitor, în volumul Din literatura antimonarhică, Bucureşti, 1950, p. 151.

[2] Am întrebat numeroşi orăşeni ce înţeleg prin expresia *târîie-brâu*, şi doar unul (care mi-a spus: « ştiu ce vrei ») a explicat această expresie prin « om certăreţ », arătându-mi şi modul în care a luat ea naştere (ulterior, în cursul discuţiei, mi-a mărturisit că cunoaşte faptele din « lectură »); ceilalţi toţi mi-au dat explicaţii mai mult sau mai puţin asemănătoare care, toate, se pot reduce la « om cu ţinută neîngrijită » (« care umblă cu pantalonii în vine » — mi-a explicat unul), « haimana ».

[3] Cf.: «Işi târîia, ca pe un vătraiu, sabia lungă, un comandant din Guardie (I. Pas, op. cit., vol. I, p. 42).

[4] I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1895, p. 105. Candrea aminteşte aici şi porecla, aplicată de asemenea militarilor, *moş-teacă*. Anton C. Bacalbaşa (care a fundat un « jurnal ţivil şi cazon » intitulat *Moş Teacă)* s'a folosit de acest nume, denumind astfel pe unul dintre personajele sale: *Moş Teacă* reprezintă pe căpitanul de modă veche, incult, autoritar, cu orizont limitat.

[5] Iorgu Iordan, Stilistica limbii române, Bucureşti, 1944, p. 220.

[6] A. Dauzat, Les noms de personne, ed. a IV-a, Paris, 1932, p. 212; cf. şi p. 11.

[7] Vezi « Convorbiri literare », XXXV, nr. 7, p. 608.

[8] Cf.: « Costumul lui [= al slugerului Tudor Vladimirescu], când l-am cunoscut în timp de pace, era haine lungi boiereşti, işlic, beniş » (N. Iorga, op. cit., p. 51).

[9] D. Raletti nota, descriind Iaşul la jumătatea secolului al XIX-lea: « Ne videm siliţi a încredinţa. . . că pălăriile uşoare au înlocat şlicele globoase. Că capetele s'au uşurat prea mult de acele învăliturі orientale, care înăduşind fluturile gândului, încai da un aer de statornicie şi de gravitate », D. Raletti, Suvenire şi impresii de călătorie în România, Bulgaria şi Constantinopole, Paris, 1858, p. 2.

Cu privire la portul işlicului, V. Alecsandri ne-a lăsat, între alţii, câteva însemnări, pe care nu e lipsit de interes să le reproducem aici: « Pe lângă aceste nuanţe care împestriţau tabloul relaţiilor sociale, mai erau şi altele, nu mai puţin comice şi ridicule, precum forma şi proporţiile calpacelor boiereşti numite ş l i c e sau i ş l i c e . . . Mărimea ş l i c e l o r, care de abia se ţineau în echilibru pe creştetul boierilor, arăta înălţimea rangurilor; aşa unii purtau calpace mici şi rotunde de pelcică de miel, alţii jumătăţi de ş l i c u r i cu fund verde de postav; iar Protipendiştii se coronau cu oboroace atât de colosale, încât nu se găsea în Iaşi radvan destul de încăpător ca să conţie doi logofeţi mari în costumul lor de paradă »[1].

Işlicar însemnează, literal, « purtător de işlic », cf.: « . . . un boeraş are 20 slugi, un boer ş l i c a r de la 20 în sus, calpacele se urma peste sută »[2]. Introducându-se moda occidentală, portul işlicului era în discordanţă cu nota vremii; în această epocă, *işlicar* însemna, de fapt, « om cu idei ruginite, din alte veacuri »[3], fiind porecla pe care o dădeau tinerii cu idei înaintate boierilor retrograzi şi reacţionari: « vorba, portul şi apucăturile bătrâneşti nu le mai venea la socoteală [tinerilor]. Şi din această pricină unia, în aprinderea lor, numeau pe cei bătrâni: rugini învechite, i ş l i c a r i, strigoi şi câte le mai venea în minte »[4].

T o m b a t e r a. Alături de *işlicar*, se cuvine să amintim termenul *tombateră*, din n.-gr. τον πατέρα « (care imită) pe tata », « de pe vremea tatei ». *Tombatera* era, la începutul secolului trecut, numele care se dădea în batjocură işlicului. In însemnările sale de călătorie, ardeleanul I. Codru-Drăguşanu notează, în Septembrie 1837 (dată când trece prin Bucureşti), cu privire la îmbrăcăminte: « In port: giubeaua turcească, işlicul armenesc (o căciulă cât ciubărul, de piele de miel sur, numită în batjocură: « t o m b a t e r a »)[5]. Pentru acest înţeles al cuvântului, cf. şi următorul citat din Ghica: « la zaveră ei [dascălii greci] lepădase lebedeaua şi t o m b a t e r a şi se îmbrăcase nemţeşte »[6].

La figurat însă, *tombatera* avea înţelesul peiorativ de « bătrân cu idei ruginite », « retrograd »[7], « reacţionar », fiind folosit în mod ironic de către tineri, la adresa bătrânilor [8]; (vorbeşte un « giubeliu »):

« . . . [Tineri] ce ne zic că noi în ţară sântem molii rozătoare
Pentru că avem mijloace şi ştiinţe pişcătoare.
Haimanale de acelea ce cumplit ne biciuiesc,
Ce ne strigă t o m b a t e r e pre ori unde ne întâlnesc
Şi noi stâlpii vechi ai ţării, care ştim cu vrednicie
Să-înmulţim din slujbuliţe mica noastră avuţie
Azi cu toţii împreună ne vedem catatreciţi. . . » [9].

---

1 V. Alecsandri, Introducere la scrierile lui C. Negruzzi, în Scrierile lui Constantin Negruzzi, v. I, Bucureşti, 1872, p. XXIII.
2 Al. Russo, op. cit., p. 19.
3 Cf. Proverbele Românilor, v. III, p. 198.
4 Ion Creangă, op. cit., p. 270.
5 I. Codru-Drăguşanu, Călătoriile unui român ardelean în ţară şi în străinătate (1834—1844), ed. C. Onciul, cu o prefaţă de N. Iorga, Bucureşti, 1924, ed. a II-a, p. 35.
6 Citat după I. A. Candrea, Dicţionarul enciclopedic, s. v.
7 Proverbele Românilor, v. III, p. 404 şi 701.
8 Un gazetar dela mijlocul secolului al XIX-lea, I. C. Fundescu, a făcut să apară o foaie de ridiculizare a trecutului, intitulată « Tombaterra » (sic!) (Cf. N. Iorga, Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea, Vălenii de munte, 1909, v. III, p. 269).
9 Al. Sihleanu, op. cit., p. 129.

Cf. şi: « te credeam om de progres, cu idei mai nouă, dar te găsesc t o m b a t e r a de tot »[1].

Alături de *tombateră* şi având un înţeles identic cu acesta, apare în literatura vremii derivatul *tombaterist*. Am întâlnit acest termen în articolul prim din « Aghiuţă », foaie umoristică, satirică şi critică — directore şi proprietaru B. Petriceico Hâjdêŭ » (an. II, nr. 12, din 26 Ianuarie 1864, p. 1, col. II): « . . . toţi oligarchii, toţi principii şi fiii de principi, toţi t o m b a t e r i ş t i i, toţi işlicarii, toţi *biv* şi *ex*, au încungiurat . . . pe sărmanul . . . învinovăţindu-l cu voinicoasa plecare a d-lor Ştir-bei şi Stur-zade . . . ».

Tombateriştii şi *işlicarii* au dispărut de mult, odată cu obiectele pe care le purtau; cuvintele respective au trecut în pasivul limbii literare, de unde pot fi scoase la iveală de cei ce se ocupă de epoca în care ele erau încă vii în limbă.

C ă c i u l a r. Deoarece dorobanţii din armata română purtau înainte vreme *căciuli*, termenul *căciular* « purtător de căciulă » a dobândit sensul figurat de « dorobanţ », « infanterist »[2]: (vorbeşte o ţărancă despre feciorul ei:) « Şi ĭo l-an scos pi ĭel dila źeniĭ [= geniu], di l-o dus la c ă ś u l a r ĭ »[3]. E posibil ca la răspândirea termenului (creat de altfel în popor şi neavând nici o nuanţă ironică sau peiorativă) să fi contribuit şi cunoscutele versuri ale lui Alecsandri, din « Peneş Curcanul »: « Toţi dorobanţi, toţi c ă c i u l a r i, Români de viţă veche » [4].

J o b e n a t. Jobenul era unul dintre obiectele de îmbrăcăminte din garderoba boierului sau a burghezului înstărit. Derivatul, cu nuanţă ironică şi peiorativă, *jobenat* însemna « (cel) cu joben pe cap », adică « boier » sau « burghez înstărit »: « . . . mi-a pus întrebare [judele instructor] că dacă în timpul devastărilor atât la foc cât şi la bucate a[u] fost 10 boieri g i u b e n a ţ i şi cu paltoane lungi . . . »[5]. Cu înţelesul de mai sus apare termenul şi la I. Pas, « Lanţuri », v. I, p. 255: « Insă, peste glasul şi hohotirea lor [= a muncitorilor] se ridică alt glas şi se văzu că acela care vorbea era un j o b e n a t »; cf. şi p. 256. Pentru modul de formare, cf. *galonat*, *gulerat* etc.



Amintim câteva paralele din alte limbi din aceeaşi categorie cu *işlicar*, *căciular* etc.

[1] Ion Ghica, Scrisori către V. Alecsandri, Bucureşti, 1915; citat după I. A. Candrea, Dicţionarul enciclopedic, s. v. Cu privire la termenul *tombateră*, menţionăm că e posibil ca înţelesul de « bătrân cu idei ruginite », « retrograd », să nu derive din acela care se referă la un articol de îmbrăcăminte, ci să avem de-a face cu o evoluţie semantică direct din înţelesul prim, originar al cuvântului: « (care imită) pe tata ».

[2] Cf. şi *curcan*, cu acelaşi înţeles, datorită faptului că, în uniforma dorobanţilor, căciulele erau prevăzute cu pene de curcan (vezi şi I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti 1895, p. 8). In 1877, V. Alecsandri îi scria din Mirceşti lui Gr. Alexandrescu: « Voeşti să ştii cum petrec aici? Foarte bine de când C u r c a n i i noştri s'au purtat ca nişte şoimi pe câmpul luptei » (Convorbiri literare, t. XXV, p. 99); « C u r c a n i i » este şi titlul unei piese, inspirate din războiul de independenţă, a lui Gr. Ventura. Termenul a avut o răspândire destul de largă în epoca respectivă.

[3] « Graiul nostru », v. I, p. 489.

[4] Dicţionarul Academiei menţionează şi termenul, cu circulaţie restrânsă, *căciulan* cu înţelesul de « ţăran »; cf. şi vb. *a se căciuli* « a se ruga smerit », « a se umili pentru a dobândi ceva ». Compară de asemenea şi abstractul *căciulit* « faptul de a se căciuli »: (vorbeşte « căftănitul de ţară » către feciorul său, învăţându-l cum să parvină:) « Ascultă-mă, fătul meu! C ă c i u l i t u l, văzuşi bine Cât îţi fu de ajutor » (Satire şi pamflete din preajma lui 1848, culegere cu un studiu introductiv de Gh. I. Georgescu-Buzău, Bucureşti, 1951, p. 93).

[5] Răscoala ţăranilor din 1907, documente publicate de Mihail Roller, Bucureşti, 1948, p. 397.

Turc. ot. ş a p c a l î. În imperiul otoman, față de Turcii care purtau fes, Europenii cu pălării prezentau o notă aparte; datorită acestui fapt, a luat naștere, în vorbirea Turcilor, termenul *şapcalî* (<*şapca* « pălărie ») [1] « cel care poartă pălărie », « european »[2]: *başî şapcalî bir firänk* « un european care poartă pălărie »[3].

It. c a p p u c c i n o, germ. K a p u t z i n e r. Ambii termeni nu prezintă nici o nuanță peiorativă sau ironică și sunt denumiri oficiale ale unor ordine călugărești, care poartă o manta cu glugă neagră (it. *cappuccio*, germ. *Kapuze*).

Engl. c o x c o m b. Termenul englez *coxcomb* (<*cock* «cocoș» și *comb* «creastă»), cu înțelesul de « persoană închipuită », « tont », « nerod », « prostănac », își are originea în faptul că unul dintre costumele cele mai caraghioase, pe care și le alegeau bufonii curților din timpul renașterii engleze, imită, în partea sa superioară, creasta unui cocoș. Dela numele acestui acoperământ pentru cap, purtat de către bufoni, s'a ajuns la înțelesul figurat pe care îl are astăzi cuvântul în engleză [4].

Fr. v i e i l l e p e r r u q u e. Termenul fr. *perruque*, la propriu « coafură de păr fals», « perucă », se referă de asemenea la ceea ce se obișnuia să se poarte pe cap și are o evoluție oarecum asemănătoare cu rom. *tombateră*. În fr. *une vieille perruque* desemnează « o persoană cu prejudecăți, cu idei învechite, înapoiate »; *les Perruques* era, pe de o parte, denumirea disprețuitoare întrebuințată de romantici la adresa clasicilor și a partizanilor lor; pe de altă parte, era porecla dată de revoluționari partizanilor contrarevoluției, dat fiind că, în jurul lui 1789, perucile nu mai erau purtate, în Franța, decât de cei care rămăseseră credincioși vechilor idei și obiceiuri; cf. și derivatul, tot cu sens disprețuitor, *perruquinisme* « părerile purtătorilor de perucă », adică ale « clasicilor »: « Aussi brûlions nous d'aller combattre l'hydre du p e r r u q u i n i s m e » [5].



O altă categorie de termeni se referă la un amănunt caracteristic în ceea ce privește un anumit fel de a purta părul. Din această categorie fac parte denumiri ca *Moț*, *Țop*, rus. хохол etc.

M o ț, Ț o p. Numele *Moți* al populației românești din Munții Apuseni se presupune că ar veni dela chica de păr pe care o purtau acești locuitori [6] sau din tufa de păr mai lung pe care obișnuiau să o lase deasupra frunții [7].

De asemenea, porecla disprețuitoare de *Țopi* [8], care se dă Moților, ar avea

---

[1] Compară rom. *şapcaliu* « purtător de șapcă » (vezi A. Graur, Mélanges linguistiques, Paris, 1936, p. 118), de unde numele propriu *Şapcaliu*; cf. de asemenea numele *Popa Şapcă*, (unul dintre conducătorii maselor în revoluția din 1848).

[2] Cf. V. Bogrea, (dare de seamă despre) Ath. Buturas, Neugriech. Spottnamen und Schimpfwörter, în « Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, 1922, v. IX, nr. 9 — 12, p. 109 și urm.

[3] Citat după Dr. W. Radloff, Versuch eines Wörterbuches der türkischer Dialekte, Petersburg, 1911, v. IV, col. 984.

[4] Cf. H. Hatzfeld, op. cit., p. 129. Cf. în aceeași categorie de termeni și n.-gr. πιπέριες « piper », poreclă batjocoritoare dată Armenilor în Grecia, în amintirea purtării lor în timpul revoluției din 1821: tradiția populară povestește că, în timpul acestei mișcări, Armenii arborau la fesul lor un fir de piper, pentru ca Turcii să-i poartă deosebi de Greci (Ath. Buturas, op. cit., p. 164; V. Bogrea, op. cit., p. 111).

[5] Th. Gautier, Histoire du romantisme, Paris, 1927, p. 6.

[6] Cf. Teofil Frâncu și George Candrea, Românii din Munții Apuseni (Moții), București, 1888, p. 65; Tache Papahagi, Cercetări în Munții Apuseni, în « Graiu și suflet », v. II, f. 1, p. 63.

[7] Dr. Gustav Weigand, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig, Leipzig 1897, v. IV, p. 286.

[8] « Ț o p c h i (Spottnamen für die Leute aus Vidra und Scărișoara) » G. Weigand, l. c.

o origine asemănătoare, în sensul că ar porni dela obiceiul acestora de a-și împleti părul în două coade lungi numite « chici »[1] (germ. *Zopf* « coadă de păr »; cf. Frâncu-Candrea, 1. c.). Explicația e plauzibilă și e acceptată de numeroși cercetători [2]. O. Densusianu, deși e și el de părere că această denumire provine dela modul în care poartă Moții părul, face însă rezerve în ceea ce privește etimologia cuvântului, presupunând la origine o formă împrumutată din slavă sau maghiară [3]; apropierea făcută de T. Papahagi [4] cu subst. arom. *țopă* « bucată de pâine care constituie o porție prea mare pentru un copil », la figurat « ceva grosolan, necioplit, tăiat dintr'o bucată » (< alb. *tsopë*, cu acelaşi înțeles), nu pare convingătoare [5].

Rus. хохол. Din aceeaşi categorie de denumiri ca şi rom. *Moț* şi *Țop* e rus. хохол « smoc de păr atârnând pe cap », poreclă dată în batjocură Ucrainenilor, în Rusia dinainte de revoluție, de către Velicoruşii şoviniști [6].

It. s c a p i g l i a t o. In italiană, *scapigliato* (*scapigliare* « a ciufuli părul») înseamnă « (om) nesocotit, uşuratic, svânturat, desfrânat ». De aici şi denumirea unei întregi şcoli literare italiene dela sfârşitul secolului trecut, *la scapigliatura milanese* (neoromantică, impresionistă şi rebelă față de orice regulă, cf. *la Bohême*, în Franța), şi a acelora care făceau parte din ea: *gli scapigliati*, care aveau şi o anumită desordine vestimentară.

V

TERMENI REFERITORI LA NUMELE UNUI OBIECT DE INCĂLȚĂMINTE

O altă serie de denumiri provine dela numele unor obiecte de încălțăminte [7].

O p i n c ă, o p i n c a r . Inainte vreme — astăzi într'o măsură mai restrânsă — încălțămintea caracteristică a țăranului era opinca [8].

---

[1] Vezi Lucia Apolzan, Portul şi industria casnică în Munții Apuseni, Bucureşti, 1944, p. 192 şi urm.

[2] G. Weigand, l. c.; H. Tiktin, op. cit., p. 1622, s. v.; V. Bogrea, l. c., I. A. Candrea, Dicționarul enciclopedic, s. v.

[3] « . . . Derivarea directă a lui *Țop* din germ. *Zopf* e de asemenea contestabilă, cât timp şi în slavă şi în ungară e cunoscut *cop* < germ. *Zopf*. . . , aşa că la noi cuvântul, întrebuințat şi în alte părți decât la Moți, a putut fi împrumutat dela Slavi ori Unguri, nu direct de la Germani » (O. Densusianu, Originea Moților, în « Vieața nouă », 1921, v. XVII, p. 170, nota).

[4] Vezi T. Papahagi, op. cit., p. 64.

[5] După V. Bogrea (op. cit., p.117) şi rom. *ciocoi* ar fi o formație de acelaşi gen cu *Moț* şi *Țop*: « . . . si l'on pense que, de nos jours, ces mêmes « Mocani » (pasteurs) de Transylvanie s'appelent, chez les Turcs de Dobrogea: *ciocoi* (voy. H. Sanielevici, Icoane fugare, p. 20) on n'aura pas tort d'en conclure que le mot *ciocoi* « hobereau » a son point de départ dans le costume, plus précisément, dans la coiffure (chevelure ou chapeau) de ces fameux agents de fisc qu'il désignait autrefois (cf. *ciocotnici*, les τζοκκότνητζες, dans Emile Legrand, Poèmes historiques en grec vulgaire, p. 26) ».

[6] Cf. Erich Berneker, Slavisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1913, p. 392-393; D. N. Uşakov, op. cit., v. IV, s. v.; V. Bogrea, op. cit., p. 117.

[7] Denumiri de acest fel au pătruns şi în antroponimie, cf. numele propriu *Șolea* (<*șolă* « opincă »), *Călțunea* (<*călțun* « un fel de ciorap »), Șt. Paşca, Nume de pesoane şi nume de animale din Țara Oltului, Bucureşti, 1936, p. 101; deasemenea numele proprii *Ciubotă*, *Tureatcă*, *Tuzluc* (numele unui personaj din romanul lui N. Filimon, Ciocoii vechi şi noi; *tuzluci* se numesc un fel de jambiere de aba, încheiate pe dinapoi cu copci sau şireturi). În franceză, cf. numele propriu *Heuzé*, *Heuzey*, (= încălțat cu *heuses*, «un fel de cisme »), A. Dauzat, op. cit. p. 96; tot astfel *Chaussé*, *Chaussat* (*chausse* « bas ») reprezintă pe *l'homme chaussé* « omul încălțat cu *chausses* « ciorapi » (nu toată lumea dela țară purta, înainte vreme, ciorapi), cf. A. Dauzat, Traité d'anthroponimie française, Les noms de famille en France, Paris, 1945 p. 211.

[8] Vezi, de exemplu, « Graiul nostru », v. I, p. 404, 430, 478.

Se pare că, în unele regiuni mai ales [1], ţăranii arătau chiar o anumită predilecţie pentru acest gen de încălţăminte; cf. şi cunoscutul pasaj din « Amintirile » lui Creangă, în care autorul ne povesteşte peripeţiile călătoriei făcute, în tovărăşia bunicului David, dela Humuleşti la Pipirig; (vorbeşte bunicul David, care şi-a scos nepotul din apa Ozanei:) « Şi scroambele (= ciubote vechi) ieste a[le] voastre îs pocite . . . opinca e bună săraca ! îţi şede piciorul hodinit şi la ger huzureşti cu dânsa »[2].

Odinioară, portul opincii constituia o deosebire marcantă între încălţămintea ţăranului şi aceea a orăşeanului; în acest sens ni se pare interesant să amintim aici următorul fragment din balada haiducului Radu Anghel (com. Bogaţi, Dâmboviţa):

— Nu mai zice: Căpitane,
Zi-m pă nume: Răducane.
Căpitanii sun la târg
Numai în ciorapi şi 'n papuci
Io sun Radu cel din crâng
Incălţat sun cu opinci
Cu opinci cu cataramă
Să nu-m bage lumea 'n seamă [3].

Termenul *opincă* — deoarece denumea încălţămintea caracteristică a ţăranului nostru — a ajuns, printr'un interesant proces de transfert (dela obiect la categoria socială care îl poartă), să desemneze la figurat întreaga pătură socială a « ţărănimii » : « . . . Regulamentul . . . împărţia ţara în două, în privilegiaţi şi neprivilegiaţi, că toate sarcinile le punea în spinarea celor neprivilegiaţi, adecă pe biata o p i n c ă . . . »[4]; « Tot într'însa [= în pădurea Vlăsiei] îşi aveau cuibul şi cetele haiducilor, cari, în timpul domniei fanarioţilor, erau răsbunătorii o p i n c i i »[5]; cf. şi următoarele versuri de C. Bolliac, în care poetul subliniază consecvenţa revoluţionară a maselor populare în revoluţia din 1848:

« Num' o p i n c a sărăcuţa
Numa ea nu ne-a 'nşelat
Numai dânsa, ea micuţa,
Numai ea nu ne-a trădat »[6].

A fi din opincă [7] înseamnă « a fi din ţarani »; cf. şi expresiile: *dela vlădică până la opincă* « toată lumea dela mare până la mic (din punctul de vedere al poziţiei sociale) » şi *opinca* [= ţărănimea] *e talpa ţării* [8].

---

[1] Vezi, în acest sens, observaţiile făcute la începutul secolului al XIX-lea de V. Păcală: «Răşinariului îi place opinca în picior; până şi cel mai cu dare de mână o preferă ciobotelor sau papucilor. Poate nicăieri prin Mărginime nu se observă în aşa măsură acest cult al opincii » (V. Păcală, Monografia satului Răşinariu, Sibiu, 1915, p. 121).

[2] Ion Creangă, op. cit., p. 191.

[3] Fonograma nr. 7496, Arhiva Institutului de Folklor, Bucureşti. Cf. varianta aceleeaşi balade (culeasă în com. Porceni-Birnici, Gorj):

« Căpitanii îs în papuci
Nu sân(t) ca Radu 'n opinci
In opinci de capră starpă
Nefătată niciodată ».

[4] N. Iorga, Un cugetător politic moldovean dela jumătatea secolului al XIX-lea: Ştefan Dăscălescu, Bucureşti, 1932, p. 34.

[5] Grigore H. Grandea, Vlăsia sau ciocoii noi, Bucureşti, 1877, p. 9.

[6] Cezar Bolliac, Opere alese, Bucureşti, 1950, p. 191.

[7] Vezi Proverbele Românilor, v. III, p. 263.

[8] Cf.: « . . . o p i n c a - i talpa ţării; ea se lipeşte bine pe pământul ţării, ear' nu ciubota nemţească, nici papucu grecesc » (V. Alecsandri, Cf. op. cit., v. II, p. 850).

Pentru sensul figurat al cuvântului *opincă*, întâlnim frecvent un derivat dela acest termen, anume *opincar*, la propriu « cel care poartă opinci », apoi prin extensiune « ţăran », « sătean » (cf. titlul lucrării lui Gr. M. Jipescu, « Opincarul, ceea ce este şi cum trebuie să fie săteanul», Bucureşti, 1881); de aici, mai târziu, *opincărime* « ţărănime ».

Opincar a fost creat şi întrebuinţat în mod dispreţuitor la adresa ţăranilor de către aceia care, făcând parte dintr'o altă categorie (orăşeni) sau clasă socială (boierime, burghezie), purtau alt fel de încălţăminte (papuci, cizme, pantofi, ghete — după epocă şi împrejurări).

Iată câteva exemple din care se poate vedea mediul în care a luat naştere şi a fost întrebuinţat termenul: (vorbeşte Postelnicul Andronache:) «El se numeşte Dinu Păturică şi e fecior de o p i n c a r»[1]; «. . . Cine este acel vătaf de curte? —Este un oarecare Dinu Păturică, un o p i n c a r dela Săcuieni şi un şiret de n'are pereche » (răspunsul unui condicar de divan)[2]; « Din o p i n c a r, Mare Spătar » (titlu de capitol)[3]; « [Ciocoiul] le citi această proclamaţiune: « Fraţi boieri, neguţători şi o p i n c a r i »[4]; «Că 'ncepură [ciocoii] a face fracţii Şi-a lega pe o p i n c a r i »[5]; « Era unul, un moşier, care când Cuza a hotărît aşa: voi coconaşii ca şi o p i n c a r i i tot o lege aveţi şi vă supuneţi ei — a spus că el se spânzură, decât să plătească un sfanţ » [6].

T â r s â n a r. In legătură cu un amănunt al încălţămintei s'a creat termenul *târsânar* « ţăran » (< *târsână* « nojiţă de păr de animal, cu care e prinsă opinca de picior », cf.: « Dă-mi opinca ţărănească cu târsâna mocănească »[7]): « Dacă tu şi ai tăi fraţiori, opincari neaoşi, ţărani înzechiaţi, t â r s â n a r i, ceoricari sânteţi talpa casei ţării »[8]; cf. şi « Ostaşii, târsânari, de-ai noştri »[9].

I n ş o ş o n a t. Un termen cu întrebuinţare restrânsă şi având mai mult caracterul unei creaţii individuale, ocazionale (cf. mai sus, p. 109, *împaltonat)* este *înşoşonat* « cel încălţat cu şoşoni ». Contextul în care apare termenul (în vorbirea unui muncitor ceferist, referitor la conducerea uzinei — în special la un inginer din administraţia ei) este în general semnificativ pentru modul cum se nasc şi pentru valoarea afectivă pe care o au astfel de apelative: (câtiva muncitori ceferişti duc pe braţe un tovarăş de muncă al cărui picior a fost ars cu fontă topită, din pricina unui accident) « . . . Unul dintre cei care duceau pe rănit întoarse capul spre clădirea Administraţiei şi, ca să treacă şi după ferestrele ei, isbucni cu toată puterea: — N'o fi [arsura] de miere! Să vie dumnealor să vadă cum ni se aprind picioarele . . . mama lor de î n ş o ş o n a ţ i ! »[10].

Arom. g h i u s m e p i n g ă. Pornind tot dela felul încălţămintei, a fost creat termenul *ghiusmepingă* (cu pluralul *ghiusmepingañi)* « jumătate de opincă », poreclă dată de Aromânii de Nord Albanezilor, din alb. *gjumës (gjus, gjusëm)* « jumătate »

---

[1] N. Filimon, Ciocoii vechi şi noi, ed. G. Baiculescu, Craiova, f. d., p. 255.
[2] Ibidem, p. 194.
[3] Ibidem, p. 292.
[4] Ibidem, p. 273.
[5] C. Bolliac, op. cit., p. 192.
[6] I. Pas, op. cit., v. I, p. 16.
[7] G. Dem. Teodorescu, op. cit., p. 501.
[8] Gr. M. Jipescu, op. cit., p. 20.
[9] Gr. M. Jipescu, Răurile, citat după H. Tiktin, op. cit., p. 1609, s. v. *târsânar*.
[10] Alexandru Jar, Sfârşitul jalbelor, Bucureşti, 1950, p. 12. Cf., pentru deplina înţelegere a termenului, textul de mai jos: « [Inginerul Feneşiu, intrând în atelier] bătu cu piciorul în pământ ca să i se simtă prezenţa. Cauciucul şoşonului său nu stârni nicio atenţie » (Ibidem, p. 8).

şi *pingë* « « opincă »[1]. Această denumire cu înţeles batjocoritor îşi are originea în « portul Albanezilor săraci, care dintr'o opincă fac o pereche de opinci, încălţându-se cu câte o jumătate de opincă pe fiecare picior »[2].

Crearea şi întrebuinţarea acestui termen ilustrează o mentalitate izvorîtă mai ales din deosebirile existente între clasele sociale a două naţiuni: denumirea *ghiusmepingă* se referă la un amănunt în legătură cu încălţămintea Albanezilor săraci.



Formaţii asemănătoare cu rom. *opincă* « ţărănime », *opincar* « ţăran », « sătean », există şi în alte limbi.

Germ. B u n d s c h u h. In germană, de exemplu, termenul *Bundschuh* desemnează « încălţămintea grosolană, legată cu şirete pe care o purtau ţăranii germani medievali » (spre deosebire de nobili, care aveau cizme). Această încălţăminte asemănătoare — mai ales în ceea ce priveşte întrebuinţarea pe plan social — cu « opinca » dela noi şi care s'a păstrat pe alocuri, în Germania, până târziu în secolul al XVII-lea, a fost însuşită ca simbol, ca un semn de luptă, de către ţăranii revoltaţi din secolul al XVI-lea. In felul acesta *Bundschuh* « opinca » a ajuns să fie numele, la figurat şi cu înţeles colectiv, al ţăranilor revoltaţi şi, în general, al mişcărilor ţărăneşti revoluţionare din secolul al XVI-lea. Sub numele de *Bundschuh* « Opinca » este cunoscută în istorie una din cele două mari conjuraţii (cealaltă purta numele de *Der arme Konrad* « Sărmanul Konrad ») care au pregătit războiul ţărănesc german [3].

It. z o c c o l o. In italiană, *zoccolo* este denumirea unui « pantof cu talpa de lemn », « un fel de sabot »; în mod figurat, termenul se poate întrebuinţa cu o nuanţă peiorativă, vorbind despre « un om nătâng », «prost» [4] (cf. rom. *tureatcă, cizmă)*; compară şi it. *zoccolone* « om grosolan », « ţărănoi »[5], căruia i s'ar putea alătura, fiind asemănător ca formaţie, şi magh. *bocskoros nemes* « mic nobil », « boierinaş, cu avere puţină » (< *bocskor* « opincă ») [6].

Rus. лапотник. O formaţie paralelă cu rom. *opincar* « ţăran » este rus. лапотник (< лапоть « opincă ») « cel care umblă încălţat cu opinci », « ţăran », « sătean », « om incult »: « не будъ лапотника не было бы бархатника » (« dacă n'ar fi opincarul, n'ar exista nici nobilul ») [7].

---

[1] Th. Capidan, Raporturile albano-române, în Dacoromania, 1921 - 1922, v. II, p. 488, nota.

[2] Ibidem.

[3] Cf. Friedrich Engels, Războiul ţărănesc german. Ed. P.M.R., 1951, p. 66 şi urm. Steagul ţăranilor răsculaţi reprezenta o « opincă », simbol împotriva cizmelor nobililor feudali: « Steagul ligii, care trebuia desfăşurat în momentul răscoalei, reprezenta o opincă ţărănească cu curele lungi, aşa numitul B u n d s c h u h, care deveni simbolul şi denumirea tuturor răscoalelor ţărăneşti din următorii douăzeci de ani » (ibidem, p. 68).

[4] H. Hatzfeld, op. cit., p. 97.

[5] C. Ferrari — J. Cáccia, Grand Dictionnaire italien-français, Paris, 1921, p. 1136, s. v.

[6] A. Sauvageot, op. cit., p. 118, s. v.

[7] D. N. Uşakov, op. cit., v. II, s. v. Cf. şi termenul din pol. *chodaczkowy* « opincar » (< *chodak* « opincă »). Rom. *papugiu* « înşelător, pungaş, şarlatan », « om fără rost » nu cred că poate fi menţionat în această categorie de termeni. Asupra modului, în care acest cuvânt a dobândit înţelesul din româneşte s'au dat diferite păreri. H. Tiktin, op. cit., p. 1117, crede că înţelesul din româneşte s'a desvoltat dintr'un înţeles secundar al turc. *papuğy* « servitor care, înainte vreme, păzea papucii lăsaţi de musafiri în anticameră »; Iorgu Iordan, « Revista filologică », v. II, p. 273—274, şi « Stilistica limbii române », Bucureşti, 1944, p. 367, propune să se plece dela înţelesul de « cizmar (care face papuci) », « meşteşugar care a fost dispreţuit în comparaţie cu un cizmar adevărat ». In sprijinul explicaţiei sale, I. Iordan citează termenul *cioflingar* (ironic) « orăşean », derivat probabil din germ. *Schuhflicher* « cârpaciu ».

Lat. c a l i g a t u s. In latină exista adjectivul *caligatus*, *-a*, *-um* « încălţat cu bocanci soldăţeşti», un derivat dela *caliga* « încălţăminte de piele, în special a soldaţilor romani», « bocanc soldăţesc »; ca substantiv, *caligatus*, *-i* însemna « soldat de rând », cf. lat. *gregarius* (al cărui corespondent ar fi, cu nuanţa peiorativă respectivă, rom. *trupete* « soldat de rând, din trupă »): « Dona militaria, sine ambitione ac saepe etiam c a l i g a t i s tribuit » (« a acordat daruri militare, fără a căuta popularitatea şi adesea chiar soldaţilor de rând ») [1].

VI

TERMENI CARE SE REFERĂ LA CULOAREA SAU LA CALITATEA MATERIALULUI DIN CARE E FĂCUT UN OBIECT DE IMBRĂCĂMINTE SAU DE INCĂLŢĂMINTE

A l b a s t r u, a l b ă s t r i m e, C u l o a r e a unui anumit articol de îmbrăcăminte are şi ea un rol însemnat. Iată de pildă, termenul *albastru*, cu înţelesul de «boier», «ciocoi». Am întâlnit acest termen în corespondenţa poetului Şt. Petică, într'o scrisoare în care vorbeşte despre un proces în legătură cu activitatea sa de propagator al ideilor socialiste: « Suntem daţi în judecată, şi vom avea în curând a ne înfăţişa la tribunal ca ultragiatori la morala publică, eu, tu şi Cordoneanu. Vezi unde au ajuns stăpânitorii. Tu ia seama să nu vină vreun a l b a s t r u pe acolo, şi să cumpere pe vreun ţăran care să mărturisească falş contra noastră » [2].

Adjectivul substantivat *albastre* (la pl.) înseamnează « haine orăşeneşti, boiereşti, ciocoieşti, nemţeşti »: « negustoru, boeru, dregătoru, adicătele al-de ăi îmbrăcaţi în acre, în a l b a s t r e » [3]. Compară şi termenii *a albăstri* « a se zări albastre (haine nemţeşti, orăşeneşti şi boiereşti) », şi *albăstrân* « îmbrăcat nemţeşte, orăşeneşte, boiereşte, ciocoeşte » [4].

Culoarea albastră pare într'adevăr să fi simbolizat, în a doua jumătate a secolului trecut, « boierimea », « ciocoimea »; cf. următoarele versuri din poezia « Tricolorul » de G. Coşbuc, în care poetul, ilustrând ce simbolizează fiecare culoare a steagului, arată că *albastrul* exprimă crâncena exploatare a boierilor şi a ciocoilor:

« A l b a s t r u, Române, ţi-e steagul,
Dar ştii tu de ce? Să te 'nvăţ.
A l b a s t r u 'nsemnează c i o c o i i
Şi tot ce-ţi aduni tu cu boii
Din mila căldurii şi-a ploii
Al lor e, şi-acum şi de-a-pururi,
Şi-al tău, cerşetorule — un băţ » [5].

---

[1] Suetonius, Augustus, 25. Tot în latină se folosea expresia *calceos mutare* (literal: « a schimba sandalele ») « a deveni senator »: « Apertam curiam vidit post Caesaris mortem: m u t a v i t c a l c e o s, pater conscriptus repente factus est » (« a văzut senatul deschis după moartea lui Caesar: şi-a schimbat sandalele, a devenit deodată senator ») Cicero, Philipicae, 13. Originea acestei expresii trebuie căutată în faptul că senatorii purtau un anumit fel de sandală (*calceus senatorius*, cu călcâiul roşu), spre deosebire de sandala purtată de patricienii care nu erau senatori (*calceus patricius*, cu călcâiul negru).

[2] Şt. Petică, Poeme, edit. Adevĕrul, f. d., p. 11.

[3] Gr. M. Jipescu, op. cit., p. 10, în Dicţionarul Academiei, s. v.; citatul nu justifică cu nimic precizarea din Dicţionarul Academiei: « la început probabil numai de-ale lucrătorilor orăşeneşti, îmbrăcaţi într'adevăr în haine albastre »); Vezi şi Iorgu Iordan, Stilistica limbii române, Bucureşti, 1944, p. 359.

[4] Vezi Dicţionarul Academiei, s. v.

[5] G. Coşbuc, Poezii, Bucureşti, [1953], p. 324.

Probabil că, la început, în momentul când reprezentanții burgheziei înstărite şi ai boierilor au adoptat portul europenesc, în îmbrăcămintea lor a predominat culoarea albastră [1]; în felul acesta expresia dispreţuitoare *îmbrăcat în albastre* a putut să însemneze « îmbrăcat orăşeneşte, ciocoeşte, boiereşte »[2]. Hasdeu, comentând versurile cântecului popular « Cine bate la fereastră » [3], arată că « bărbatul mustră pe nevastă că primeşte [o m c u h a i n ă a l b a s t r ă], căci [bătaia la fereastră] e bătaie c i o c o e a s c ă »[4].

Dela expresia *îmbrăcat în albastre* — care a putut lua naştere în lumea satelor în legătură cu portul burgheziei înstărite şi al boierimii — s'a creat derivatul colectiv *albăstrime*, care înseamnă, pe de o parte, « oameni îmbrăcaţi în haine albastre », « clasa avută dela oraş », « boierimea » [5], « ciocoimea », iar pe de altă parte « partidul conservator (al boierillor) ». Iată câteva citate pentru primul înţeles: « Aici [= în codrul Vlăsiei] haiducii Colciag, Cloanţă, Mândrilă, Tunsul ţineau calea şi nivelau averile, luând prisosul dela avuţi. Toată a l b ă s t r i m e a din ţară ducea groaza Vlăsiei » [8]; « Stâlpii ţării noastre, şi mai toată a l b ă s t r i m e a, însă au înţeles rău ce fel de talpă să fie şi este ţăranu »[7]; « Nu pricepi [, ţărane,] că multă a l b ă s t r i m e te socoteşte ghită 'ncălţată, şi d'aia te robieşte mereu »[8].

Pentru cel de-al doilea înţeles, « Dicţionarul Academiei » dă următorul citat din Delavrancea, « Sultănica », p. 4: « Discuţiile s'au încins despre politica conservatorilor. Nenea Cristofor . . . dovedeşte că arenzile au scăzut de când cu venirea a l b ă s t r i m e i la putere ».

B u r t ă v e r d e, b u r t ă v e r z i m e. Tot în legătură cu culoarea unui element de îmbrăcăminte (şi cu înfăţişarea fizică) a cuiva e termenul de *burtă-verde*. In dicţionarele noastre termenul *burtă-verde* e glosat « burghez »; alături de burtă-verde e menţionat derivatul, cu înţeles colectiv, *burtăverzime*, adică « burghezie ».

Ambele cuvinte se întrebuinţează cu sens batjocoritor, mai ales în vorbirea familiară.

I. L. Caragiale, într'un articol intitulat « 1-âi Mai » (în « Moftul român » din 1893), salută ziua solidarităţii internaţionale a muncitorilor şi ironizează pe « blazatul burtă-verde »: « Negreşit sunt oameni care vor fi gândit — scrie Caragiale — că Moftul şi-a luat sarcina de a înveseli pe blazatul b u r t ă - v e r d e pentru modica sumă de 15 parale. « Entre la poire et le fromage » negustorul găseşte vremea să digereze împreună cu o formidabilă carne cu varză şi un articol al Moftului român ».

Din fragmentul citat se poate vedea destul de clar că prin expresia *burtăverde* Caragiale înţelege pe « negustor ». Cf. şi următoarele citate semnificative din Gr. H. Grandea, op. cit.: « Cetăţene ! — strigă Baboiu [către un bătrân toptangiu] sărind după scaun şi bolboşind ochii şi mai mult. — Cetăţean eşti tu ! — răs-

---

[1] Cf., de exemplu, pentru culoarea albastră închis a hainelor orăşeneşti, *Portretul lui Gh. Asachi* (de Giovanni Schiavoni), *Portret de familie* (de Nicolae Levaditi) şi *Portretul lui Iancu Văcărescu* (de Theodor Aman), toate la Muzeul de Artă al R.P.R.

[2] Cf. H. Tiktin, op. cit., p. 42, s. v.; Iorgu Iordan, op. cit., p. 359.

[3] G. Dem. Teodorescu, op. cit., p. 340.

[4] Bogdan Petriceicu Hasdeu, Etymologicum magnum Romaniae, Bucureşti, 1886, v. I, col. 721.

[5] La acest înţeles al cuvântului *albăstrime*, e posibil să fi contribuit şi expresia *(a avea) sânge albastru* « (a fi) nobil, boier ».

[6] Gr. H. Grandea, op. cit., p. 9.

[7] Gr. M. Jipescu, op. cit., p. 1.

[8] Ibidem, p. 63.

punse supărat bietul b u r t ă - v e r d e, care nu înţelegea acest cuvânt nou pentru dânsul. — Eu sânt negustor cu omenie, cunoscut în piaţă, şi o vorbă de veţi mai zice, nu nimeriţi uşa» (p. 68); «Indată însă ce el [Baboiu] văzu că numărul credincioşilor lui creşte, ajutat de împrejurările de mai sus; îndată ce văzu pe lângă el şi câţiva b u r t ă - v e r d e, târgoveţi cu dare de mână şi bună credinţă . . . el îşi croi o mască de patriot, liberal-naţional» (p. 97); «Trebue să vă siliţi a aduce în mijlocul vostru şi sub ascultarea mea — le mai zice Baboiu [dalcaucilor] oameni care să lupte unii cu pumnul şi ciomagul, alţii cu gura, iar alţii cu punga. B u r t ă - v e r d e nu ne poate aduce alt folos decât dând banii cu care noi să putem trăi pentru a lupta» (p. 95).

In legătură cu înţelesul de «negustor», pe care l-a avut înainte vreme termenul *burtă-verde*, se poate aminti aici numele propriu *Burtăverdescu*, dat de V. Alecsandri — nu întâmplător — cu fantezia lui verbală, unui «negustor semandicos» din Brăila: (vorbeşte Gură-Cască «om politic») «Orizonul politic e şi mai posomorît! . . . Am veşti sigure dela Brăila . . . Eaca un răvaş dela un negustor semandicos, B u r t ă v e r d e s c u . . .»[1].

Tot atât de limpede se poate desprinde sensul cuvântului *burtăverzime* din câteva citate din criticile lui Gherea, în care autorul discută lumea personajelor din comedia «O noapte furtunoasă»: «Mahalaua mai are şi altă însemnătate: dintr'însa iese b u r t ă - v e r z i m e a îmbogăţită, burghezia noastră naţională. Un crâşmar, un cherestegiu, îmbogăţindu-se cine mai ştie cum, ajunge bancher, lipscan, neguţător naţional»[2]; «Şi iată se strânge b u r t ă - v e r z i m e a, negustorii de vite şi de fel de fel de rente, groşi în pântece şi mai groşi la pungă, se strâng să admire producţiuni de artă, pe cari ei le înţeleg tot atât cât înţelegea măgarul din fabulă cântecul privighetoarei»[3]; «Aceşti juisori, această b u r t ă - v e r z i m e, mulţumită şi ghiftuită, nu vede înaintea ei decât propria-i îndestulare»[4].

Alături de *burtăverde* şi de *burtăverzime*, am întâlnit derivatul, cu caracter abstract şi cu o întrebuinţare restrânsă, *burtăverdism* sau *burtăverzism*[5], având înţelesul de «mentalitate, fel de a fi al burtăverzimii», («termen neaoş şi foarte expresiv, sinonim al lui filistinism»)[6]. Poetul Alex. Macedonski, luând într'un articol apărarea curentului romantic spune: «El [romantismul] râdea de b u r t ă - v e r d i s m. El vorbea de patriotism şi de iubirea aproapelui»[7].

Cum a luat naştere termenul *burtă-verde?* L. Şăineanu aminteşte, în legătură cu *burtă-verde* «om dat la interese şi viaţă materială şi deci incapabil de cugetări mai înalte, de sentimente mai nobile», epitetul satiric *Ianache Burtă-verde* «poreclă poporului român[?], ca *Jacques Bonhomme* în Franţa şi *John Bull* în Anglia»; totodată el încearcă să explice epitetul dispreţuitor *burtă-verde* în legătură cu *Român-verde*, ca «burtă-robustă», adică «om robit pântecului»[8]. V. Bogrea consideră «posibilă» explicaţia lui L. Şăineanu, arătând că acesta ar fi putut aminti, în sprijinul ei, v. fr. *culvert* «poreclă glumeaţă pentru ' paysan ou rustre '

---

1 V. Alecsandri, Teatru, v. I, p. 89.
2 I. Gherea, Studii critice, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1890, p. 334.
3 Ibidem, p. 232.
4 I. Gherea , Studii critice, vol. II, ed. a III-a, Bucureşti, 1952 p. 346.
5 Cf. Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a greşelilor, ed. a II-a, Bucureşti, 1948, p. 182, n. 3.
6 Ibidem.
7 Alexandru Macedonski, Opere, v. IV, Articole literare şi filosofice, ed. T. Vianu, Bucureşti, 1946, p. 112.
8 Lazăr Şăineanu, Dicţionar universal al limbii române, Craiova, ed. a 6-a, s. v.

(analog actualului vulgar *cul terreux)* » şi subliniind de altfel că însuşi L. Şăineanu, în « Les sources indigènes de l'étymologie française », v. II, p. 398, îl înţelege nu ca o etimologie populară dintr'un reflex francez al m. - lat. *collibertus*, ci ca un exemplu de « appélatif facétieux » [1].

Fără îndoială că la naşterea expresiei a contribuit şi faptul că cei denumiţi cu apelativul *burtă-verde* erau graşi, îmbuibaţi (la propriu sau la figurat; cf. şi citatele amintite mai sus, din Gherea: « negustorii . . . groşi în pântece şi mai groşi la pungă »; de asemenea: « . . . burtă-verzime, mulţumită şi ghiftuită »). Originea expresiei trebuie căutată însă în faptul că negustorii, în special băcanii şi birtaşii, în general graşi, purtau un ş o r ţ (sau un b r â u) v e r d e [2]. Cf.: « Băcănia lui Bănică era alături de tăbăcăria Moţatu. Domnul Bănică era un bărbat înalt, bărbos, oacheş. Stătea crăcănat — parcă pe picioroange,— în faţa băcăniei, cu ş o r ţ u l v e r d e dinainte » [3]; « Birtaşul era un slăbănog deşirat şi ofticos, cu f o t ă v e r d e, cu mânecile dela cămaşa murdară sumese, cu plaivaz la ureche şi un catastiv verde pe care nu-l lăsa niciodată din mână » [4].

Această explicaţie îşi găseşte confirmarea în următorul fragment din I. Slavici (e vorba de portretul unui negustor şi cămătar în acelaşi timp): « . . . un om original, care umblă şi azi îmbrăcat în caftan, încins cu b r â u v e r d e — tradiţionala b u r t ă-v e r d e — şi poartă vechea şapcă cu cozoroc. Are bani şi-i dă cu multă discreţiune » [5].

La început, un *burtă-verde* însemna un « negustor », iar prin *burtăverzime* se înţelegea « negustorimea ». Mai târziu, când în compoziţia socială a clasei burgheze negustorimea ajunge să ocupe un loc însemnat, înţelesul cuvântului *burtă-verde* se lărgeşte, ajungând la acela de « om înstărit, burghez », în special «burghez 'inferior', filistin care nu-i capabil să înţeleagă arta, literatura» (mai ales în limbajul poeţilor romantici, frondeuri): « Imi pare rău că nu ne-am uitat mai atent atunci în tren. Eu am crezut că-i un îmbogăţit de războiu. Un b u r t ă-v e r d e » [6]; cf. şi: « Ii vine uşor onorabilului b u r t ă - v e r d e care înghite al nu ştiu câtelea păhărel de wisky pe ţărmurile Tamisei ori îşi soarbe tacticos cafeaua turcească pe malurile Dâmboviţei, îi vine uşor să se indigneze când citeşte în jurnal isprăvile sufragetelor » [7].

Tot astfel, derivatul *burtăverzime* ajunge să însemneze « totalitate a filistinilor, a oamenilor înstăriţi incapabili de a înţelege arta »: « Spuneţi-mi încă dacă au drept să poarte paltoane îmblănite, călduroase şi moi, bogătaşii care nu cugetă, nu simt, nu muncesc; b u r t ă - v e r z i m e a asta rea, vanitoasă şi ignorantă» [8].

In limba de astăzi, termenul de *burtă-verde* a ajuns să fie întrebuinţat ca epitet dispreţuitor pentru « burghez », cu aluzie specială la « îmbuibarea » burghezului (iar prin *burtăverzime* se înţelege « burghezia » în general): » Deasemenea, pentru a da curaj b u r t ă - v e r z i l o r din întreaga lume, purtătorii

---

[1] V. Bogrea, Articole mărunte, Dacoromania, 1924 — 1926, v. IV, partea a 2-a, p. 899.

[2] O acuarelă dintr'un album din secolul al XVII-lea înfăţişează *Ein reisender wallachischer Kaufmann* (= un negustor român ambulant), « îmbrăcat cu un vestmânt galben, încheiat până la brâu cu şinoare, încins cu b r â u v e r d e », cf. Eugen Barbul, Costume româneşti din veacul al XVII-lea, Cluj, 1935, p. 15.

[3] Z. Stancu, op. cit., v. II, p. 185.

[4] G. M. Zamfirescu, Maidanul cu dragoste, Bucureşti, f. d., v. I, p. 15.

[5] I. Slavici, Cel din urmă armaş, Bucureşti, 1923, p. 188 — 189.

[6] Cezar Petrescu, Calea Victoriei, Bucureşti, ed. a 4-a, p. 84.

[7] « Facla », nr. 22, din 1 Iunie 1913, p. 440.

[8] Tr. Demetrescu, op. cit., p. 112.

de cuvânt ai statului major american afirmau că unităţile care s'au dispus în apărare pe fluviul Kum sunt alcătuite din trupele cele mai bine instruite pe care le posedă armata Statelor Unite »[1]; « Rai pentru un pumn de trândavi şi burtă-verzi, democraţia burgheză e ocnă pentru popor »[2].

Se poate observa deci cum, pornind dela un detaliu vestimentar, s'a ajuns la desemnarea mai întâi a unei întregi clase sociale. Ţinând seama de înţe esul batjocoritor al expresiei, de intenţia de dispreţ care există la baza ei, ne apare clar faptul că ea a putut să ia naştere şi să se răspândească numai în vorbirea acelora care se aflau în afara şi în luptă cu categoria socială a negustorilor sau, în general, a burgheziei.

Mavrofor. O formaţie asemănătoare cu *burtă-verde* e rom. *mavrofor* (<n.-gr. μαυροφόρος « îmbrăcat în negru »). *Mavrofori* li se spunea tinerilor greci care făceau parte din batalionul sacru al armatei lui Ipsilanti, dat fiind că purtau o uniformă neagră: « O să mă înscriu între mavrofori »[3]; « M'am strecurat în ordia (lagărul) pandurilor cu meşteşug, le-am spus că sunt dintre mavroforii lui Ipsilant »[4]; « Chir Stoian, jupân Stoian sau căpitan Stoian . . . mai târziu a apărut în ordia lui Cara Fefzi, tăind şi puind în ţepe pe bieţii mavrofori, care se ascundeau de groaza Turcilor »[5].

Roşii. Tot din această categorie de denumiri face parte şi termenul *Roşii*, numele unui corp de oaste din secolele XVII — XVIII: « Iară Matei vodă . . . den a direapta au pus curtea, ce să dzice la dânşii Roşii şi altă oaste de ţară »[6]; « . . . S'au îndemnat mai mult de ğumătate oastea Muldovei şi au făcut aceie năvală de stiaguri asupra Muntenilor, cât toată curtea, ce se chiamă la dânşii Roşii, au dat dos . . . »[7].

Numele acestui corp de oaste vine dela hainele de culoare roşie cu care erau îmbrăcaţi cei care făceau parte din el: « . . . şi vânătorii ce se făcuse pân la 100 de oameni, în 2 steaguri, şi Roşii ce se făcuse iar pân la 100 de oameni, carii se purta în haine roşii şi în bărăţi arnăuţeşti, tuturora acestora li se da postaj groase »[8].

Roşiori, verzişori. Un derivat dela *roşii* e termenul *roşiori* « soldaţi din cavalerie, purtând o uniformă roşie »: « Roşiorul mândru şi frumos ca crinul când pe mal s'arată, tremură Vidinul . . . »[9]. Compară de asemenea *verzişori* (<*verzi*) « trupă de ostaşi călări înfiinţată de Matei Basarab, purtând haine verzi »: « . . . în urma lui veneau roşiorii şi verzişorii călări »[10]; cf. şi fr. *kaki* « soldat englez » (după culoarea uniformei)[11].

Spre deosebire de *burtă-verde* sau de *albăstrime*, termenii *mavrofori*, *roşii*, *roşiori*, *verzişori* nu au nici o nuanţă ironică sau dispreţuitoare, ci exprimă o simplă constatare cu privire la culoarea unei anumite îmbrăcăminţi.



---

[1] « Scânteia » nr. 1789, an. XIV, din 19 Iulie 1950, p. 4, col. 1.
[2] « Scânteia » nr. 1851, an. XIV, din 30 Septembrie 1950, p. 1, col. 2.
[3] N. Filimon, op. cit., p. 235.
[4] I. Ghica, op. cit., v. II, p. 129.
[5] Ibidem, p. 251.
[6] Miron Costin, Letopiseţul Ţării Moldovei dela Aron Vodă încoace, Bucureşti, 1944, p. 153.
[7] Ibidem, p. 154.
[8] Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762. Studiu şi text de Dan Simonescu, Bucureşti, 1939, p. 297.
[9] Colecţie din poesiile domnului D. Bolintineanu, Bucureşti, 1847, p. 64.
[10] Al. Odobescu, citat după I. A. Candrea, Dicţionarul enciclopedic, s. v.
[11] H. Hatzfeld, op. cit., p. 63.

Astfel de denumiri care provin dela culoarea unui detaliu vestimentar (sau a îmbrăcăminții în general) există și alte limbi. Menționăm câteva paralele.

Rus. белоподкладочник. In rusă, белоподкладочник (un compus din белый « alb » și подкладка « căptușeală ») « care are căptușeală albă (la haină) » era denumirea ironică dată, în Rusia dinaintea revoluției, de către studenții săraci și progresiști, studenților bogați și reacționari, care purtau o căptușeală albă de mătase la haină.

Fr. t a l o n r o u g e. In franceză, *talon rouge* era numele dat odinioară unui nobil [1] care avea dreptul să poarte tocuri roșii [2]; cf. următorul pasaj din piesa « Le gendre de M. Poirier » a lui Émile Augier și Jules Sandeau, în care M. Poirier — reprezentant al burgheziei în ascensiune —, după cearta cu ginerele său, marchizul de Presles, se pregătește să invite, în mod ostentativ, pe vechii săi prieteni la masă: « Et maintenant, allons écrire quelques invitations à mes vieux camarades de la rue des Bourdonnais. Monsieur de Presles, on va vous couper vos t a l o n s r o u g e s » (act. II, sc. 9). Expresia *faire le talon rouge* înseamnă, la rândul ei, « a face pe nobilul », « a arăta o deosebită afectare în îmbrăcăminte și în felul cuiva de a se purta ».

Alte denumiri de același gen:

Fr. c o l l e t n o i r, c o l l e t r o u g e, b o n n e t r o u g e. Fr. *collet noir* « (purtător de) guler negru » însemna în timpul revoluției « partizan al regalității », în opoziție cu *collet rouge* « (purtător de) guler roșu», adică « republican », « patriot» [3] (cf. *bonnet rouge* « scufie de culoare roșie, simbol al revoluționarilor », « revoluționar »).

Fr. c o r d o n b l e u. In fr., *cordon bleu* « panglică albastră (de care se purta atârnată crucea ordinului Saint-Esprit, înființat de Henri III) » a desemnat mai întâi pe « cavalerul care făcea parte din acest ordin », apoi a căpătat înțelesul de « persoană sus pusă », « om de seamă (într'o anumită profesiune) », « cel care e eminent într'un anumit domeniu »; în zilele noastre, prin zeflemea, expresia *un cordon bleu* a ajuns să însemne « o bucătăreasă foarte bună, destoinică » [4].

Engl. B l u e s t o c k i n g, fr. b a s - b l e u, germ. B l a u s t r u m p f. Termenii de mai sus, însemnând la propriu « ciorap albastru », se întrebuințează ironic, în sens figurat, vorbind despre o « femeie pedantă, cu pretenții literare »; originea expresiei s'ar datora, se pare, unui cenaclu literar al lui Lady Montague (secolul al XVIII-lea); acest cenaclu purta numele de *Bluestocking Club*, deoarece acel care dădea tonul ședințelor, un Mister Stillingfleet, purta întotdeauna ciorapi albaștri [5].

Germ. B l a u j a c k e, B r a u n h e m d, S c h w a r z h e m d, G e l b f ü s s l e r. Germ. *Blaujacke* e numele popular dat marinarilor din cauza bluzei lor albastre; germ. *Braunhemd* « cămașă cafenie » și *Schwarzhemd* « cămașă neagră » aveau la figurat înțelesul de « fascist »; aceste denumiri, atunci când erau întrebuințate de antifasciști, căpătau o nuanță peiorativă; germ. *Gelbfüssler* « cu picioare galbene » e o numire batjocoritoare la adresa Șvabilor (deoarece aceștia obișnuiesc să poarte pantaloni de piele galbenă).

---

[1] H. Hatzfeld, op. cit., p. 9.

[2] J. Quicherat, op. cit., p. 562.

[3] « L'opinion royaliste [pendant la révolution] s'afficha par un autre signe, qui était un collet noir à l'habit. L'insolence des collets noirs fit naître un parti opposé de collets rouges » (J. Quicherat, op. cit., p. 636).

[4] Kr. Nyrop, op. cit., v. IV, p. 95; H. Hatzfeld, op. cit., p. 112; cf. și Eman. Martin, Deux cents locutions et proverbes. Origine et explications, ed. 21, Paris, 1939, p. 27.

[5] Kr. Nyrop. op. cit., v. IV, p. 194; H. Hatzfeld, op. cit., p. 130.

In sfârşit, s'ar putea aminti tot aici numele pe care îl dau Grecii din Epir populaţiilor aromâneşti din valea râului Aspropotam şi din Maniana: *Caraguni* şi *Garaguni* (<*cara* « negru » şi *guna* « flanelă de culoare vânătă ») [1].



Alături de culoarea îmbrăcăminţii, materia din care sunt făcute hainele poate constitui un punct de plecare pentru crearea unor numiri care să desemneze o anumită categorie socială. In limba română nu cunoaştem denumiri de acest fel [2]; întâlnim însă astfel de formaţii în alte limbi.

Rus. бархатник. Iată, de exemplu, rus. бархатник (<бархат « catifea»), literal « cel îmbrăcat în catifea, în mătase », care însemna, înainte vreme, « nobil »[3], « om care aparţine unei clase privilegiate » [4]: « как лапотник не станет, так и бархатник не встанет » (« când nu va mai fi opincarul, nu se va mai ridica nici nobilul »; proverb) [5].

Şi în cazul de faţă avem de-a face cu un termen creat de către cei care nu aveau posibilitatea să se îmbrace în catifea; бархатник e un cuvânt apărut în vorbirea oamenilor săraci, a exploataţilor.

Rus. кисейница, кисейная барышня. Tot în rusă există termenul кисейница (< кисея « muselină »), « eleganta, cea care umblă îmbrăcată în muselină »; mult mai răspândită era însă, înainte vreme, expresia кисейная барышня, literal « domnişoara de muselină », denumire dispreţuitoare pe care tineretul feminin progresist o aplica, în jurul lui 1860, femeilor de societate, superficiale, înapoiate [6]. Кисейная барышня denumeşte « fata cu orizont burghez » şi este — aşa cum arată Acad. V. V. Vinogradov — o caracterizare de o tăioasă ironie a tipului feminin crescut de vechea cultură a nobilimii ruse [7].

Fr. grisette. Din aceeaşi categorie cu rus. бархатник e fr. *grisette* « stofă obişnuită, uşoară, de culoare gri »[8], apoi « tânără fată de condiţie modestă (în special tânără muncitoare) îmbrăcată într'o astfel de stofă »[9]; pornind dela faptul că, în societatea capitalistă, unele fete sărace, din cauza grelelor condiţii economice, ajung să ducă o viaţă uşuratică, termenul *grisette* a dobândit un nou sens, desemnând pe « fata pariziană uşuratică », aşa cum apare în operele lui Béranger, Musset (Mimi Pinson), Murger [10]; ulterior termenul a evoluat spre înţelesul de « femeie de moravuri uşoare ». Astfel numele unei stofe de o anumită culoare (gri) a ajuns să desemneze o anumită categorie socială.

---

[1] Th. Capidan, Românii nomazi, Cluj, 1926, p. 72; cf. idem, Dacoromania, I, p. 520 şi IV, p. 934.

[2] S'ar putea cel mult aminti termenul de *celofibră* « fibră textilă artificială », denumire ironică dată, în timpul regimului antonescian, ofiţerilor pregătiţi în grabă pentru a fi trimişi pe front; cuvântul a avut o existenţă efemeră şi o circulaţie restrânsă (noi l-am înregistrat doar în mediu cazon).

[3] Dalĭ, op. cit., v. I, p. 51.

[4] D. N. Uşakov, op. cit., v. I, s. v.

[5] Dalĭ, op. cit., v. I, s. v.

[6] V. V. Vinogradov, Iz istorii sovremennoi russkoi literaturnoi leksiki, în Izvestiia Akad. Nauk SSSR, otdelenie literaturî i iazîka, v. IX, 1950, fasc. 5, p. 382—387.

[7] Ibidem, p. 387. Cu înţeles oarecum apropiat de rus. кисейная барышня e expresia magh. *kalapos kisasszony* (*kalap* « pălărie » şi *kisasszony* « domnişoară ») « une demoiselle en chapeau, coiffée d'un chapeau » (Sauvageot, op. cit., p. 565), denumire ironică şi peiorativă, mai ales în vorbirea ţăranilor, cu privire la fetele orăşene fandosite, « cu fumuri ».

[8] Cf. J. Quicherat, op. cit., p. 504.

[9] Kr. Nyrop, op. cit., vol. IV, p. 194.

[10] H. Hatzfeld, op. cit., p. 90—91.

VII

TERMENI REFERITORI LA ABSENŢA UNUI OBIECT DE ÎMBRĂCĂMINTE SAU DE ÎNCĂLŢĂMINTE

Aşa cum prezenţa unui anumit amănunt în îmbrăcămintea unei persoane se impune atenţiei colectivităţii dând naştere la diverse denumiri, tot aşa lipsa unui articol de îmbrăcăminte (sau de încălţăminte) poate constitui un punct de plecare pentru crearea unei întregi categorii de termeni: rom. *golan*, *desculţ*, *coate-goale*, fr. *va-nu-pieds*, *sans-culotte*, it. *scamiciato*, rus. голоштанник etc. E limpede că, în general, aceşti termeni au luat naştere în vorbirea bogaţilor, care i-au întrebuinţat dispreţuitor la adresa celor săraci.

G o l a n. Termenul cel mai tare care cuprinde intenţia de a sugera lipsa totală a îmbrăcămintii este un derivat dela *gol*, anume *golan*[1]. *Golan* are o nuanţă vizibil peiorativă chiar dela înţelesul cuvântului din care derivă[2]; ca atare, dintre termenii româneşti enumeraţi mai sus, el pare a fi cel mai injurios din categoria aceasta, dobândind înţelesul de « om care n'are nicio avere »[3], « om fără căpătâi », « haimana », « derbedeu »:

« Povestesc că într'o vreme, dar nu se ştie 'n ce ani
Că 'ntr'un oraş oare care ar fi fost nişte g o l a n i,
Bagabonţi, crai haimanale, ş'alt or cum vreţi să-i numiţi,
Oameni fără căpătâie, şarlatani, nepricopsiţi . . . »[4] ;

« Pasvantoglu . . . au inspirat tuturora frică, panică, de s'au risipit nu numai oraşele şi satele de peste Olt, ci şi din Valahia Mare, şi chiar Bucureştii s'au spart. Vodă, toţi boierii şi cei mai notabili orăşeni au pribegit, năzuind în Transilvania. Spuneau bătrânii că rămâne oraşul pe mâna vagabonzilor şi a g o l a n i l o r »[5]; (din scrisoarea poetului Firdusi către şahul Mahmud:) « Dar soarta asta, care orbeşte vine, Putea 'nălţa — cum te-a 'nălţat pe tine — Pe-oricare-un biet g o l a n şi prost la fel . . . »[6]; (vorbeşte bogătaşul satului despre un refugiat stabilit în sat:) « Cum poate un g o l a n ca ăsta să se încontreze cu mine ? »[7].

Amintim tot aici derivatul, cu înţeles colectiv, *golănime* « totalitatea golanilor »: « Ajungând la Momulo, în adevăr am găsit ca la trei-patru sute de proprietari ţiind discursuri. Le-am strigat să vie la palat, că guvernul este arestat. Dânşii

---

[1] « *Golan* e porecla dată unui om sărac care n'are mijloace să se îmbrace », vezi I. A. Candrea, Poreclele la Români, Bucureşti, 1895. p. 97.

[2] Iorgu Iordan, Stilistică morfologică, în « Buletinul Institutului de filologie română « Alexandru Philippide » ,1940 — 1941, v. VII - VIII, p. 105.

[3] In ancheta prin chestionar, făcută de fostul Muzeu al limbii române, la întrebarea 8 (sunt şi oameni care n'au casa lor proprie ? cum se numesc ei ?), s'a răspuns, în punctul 72, cu termenul *golani*.

[4] Anton Pann, Povestea vorbii, cu o introducere de Dr. M. Gaster, Craiova, 1936, p. 48.

[5] N. Iorga, op. cit., p. 21.

[6] G. Coşbuc, op. cit., p. 289.

[7] M. Sadoveanu, Păuna Mică, Bucureşti, 1948, p. 35. Citatele ilustrează, în bună măsură, poziţia de clasă a acelora care întrebuinţează termenul. S'ar putea menţiona aici, în acelaşi sens, şi numele satului *Avereştii de Jos*, sau *Golani*, situat în vecinătate de *Avereştii de Sus*, sau *Răzăşi* (Roman); ambii termeni au o semnificaţie socială; determinativul *Golani* se opune lui *Răzăşi*, fiind întrebuinţat, în trecut, în mod dispreţuitor, de locuitorii din *Avereştii de Sus* cu privire la locuitorii din *Avereştii de Jos* (cf. Iorgu Iordan, Nume de locuri româneşti în Republica Populară Română, Bucureşti, 1952, Ed. Acad. R.P.R., v. I, p. 279).

auzind de o asemenea reacţie . . . s'au speriat, mai vârtos când au ieşit în uliţă şi au văzut g o l ă n i m e a armată, care cu puşti, care cu cuţite, alţii cu topoare până şi cu ciomege alergând la palat (tabacii şi măcelarii au jucat principalul rol în revoluţia dela 1848) »[1].

D e s c u l ţ, c o a t e - g o a l e. Alţi termeni din aceeaşi categorie cu *golan* sunt *desculţ* şi *coate-goale.*

Desculţ a fost întrebuinţat mai întâi cu funcţiune adjectivală, având înţelesul de « care umblă cu picioarele goale » (în opoziţie cu *încălţat*): « Pe dinafara cazărmei din ce în ce se îmbulzea poporul d e s c u l ţ »[2]. Apoi termenul a fost substantivat, desemnând « persoana, omul care umblă de obicei cu picioarele goale », şi, în sfârşit, prin extensiune, « omul sărac, care nu are cu ce să se încalţe »: « Ajungând la podul gârlei după uliţa Franţuzească, care duce la podul Caliţei, deodată văd grupe de d e s c u l ţ i cu steaguri tricolore şi cu cocarde la piept, unii strigând « Ura ! », alţii « Să trăiască constituţia ! »[3]; « Până să ajungă oştirea la palat, d e s c u l ţ i i străbătuseră în interiorul palatului »[4]; «E măruntă Boboaca [fata cârciumarului Toma Ocî], grasă, durdulie, bălană. Dacă ar fi fată de d e s c u l ţ , s'ar fi prins în horă »[5]; « D e s c u l ţ i i strigă: pământ, pământ !»[6]; (Mitropolitul adresându-se generalului Odobescu:) « Aţi dat de veste proprietarilor ? Să nu ne pomenim cu d e s c u l ţ i i peste noi . . . »[7].

Un alt termen de dispreţ la adresa oamenilor nevoiaşi, cu un înţeles asemănător cu al lui *desculţ*, e *coate-goale* « om cu mânicele hainei rupte în coate », « zdrenţăros », « sărac », « om care n'are cu ce să se îmbrace ». Înţelesul figurat de « om zdrenţăros », « sărac » al expresiei *coate-goale* s'a desvoltat din cel concret:

« Pentru cinste-ţi şi dreptate-ţi patrioţii să se scoale
N'aştepta tu niciodată că rămâi cu c o a t e g o a l e ! »[8]; cf. şi:

« Unde mai vezi c o a t e g o a l e
De când cu aste întocmiri
Dar nici călugăreşti foale
Îmflate prin mănăstiri » [9].

Sunt cunoscute tuturora pasajele din « O noapte furtunoasă (actul I, sc. I) în care jupân Dumitrache face portretul lui Rică Venturiano. Poziţia lui jupân Dumitrache, « negustor », faţă de Rică Venturiano, « amploaiat », a fost sezisată just de I. L. Caragiale; vezi şi sublinierea lui I. Gherea: « Funcţionarii mici, cu leafă puţină, sunt la dânsul [= jupân Dumitrache] « bagabonţi », « coate-goale », « maţe-fripte » . . . şi dacă nu-l umflă pe redactorul Rică . . . apoi pricina nu-i frica de a bate un scârţai-scârţai, ci pentrucă « Eu, de ! negustor, să mă pui în public cu un c o a t e - g o a l e »[10].

---

[1] Amintirile colonelului Locusteanu, publicate şi adnotate de Radu Crutzescu, cu un comentar istoric de Ioan C. Filitti, Bucureşti, 1935, p. 126. Paranteza autorului e interesantă, deoarece dă o lămurire preţioasă la cine se referă termenul *golănime* în acest context şi arată, în acelaşi timp, atitudinea dispreţuitoare a claselor exploatatoare faţă de cei asupriţi care luptau pentru cauza revoluţiei.
[2] Ibidem, p. 154.
[3] Ibidem, p. 116.
[4] Ibidem, p. 117.
[5] Z. Stancu, op. cit., v. I, p. 21.
[6] Ibidem, p. 26.
[7] Camil Petrescu, Bălcescu, Bucureşti, 1949, p. 117.
[8] Satire şi pamflete din preajma lui 1848, culegere cu un studiu introductiv de Gh. I. Georgescu — Buzău, Bucureşti, 1951, p. 114.
[9] Ibidem, p. 78.
[10] I. Gherea, op. cit., v. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1886, p. 335.

I. Iordan socoate că expresia *coate-goale* a apărut probabil mai întâi în vorbirea orăşenilor înstăriţi cu privire la acea categorie de oameni nevoiaşi (mici funcţionari, elevi, studenţi) care, scriind mereu la masă, îşi rodeau mânecile hainei astfel încât le ieşeau sau li se vedeau coatele [1]. Nu e exclus însă ca termenul să fi putut apărea şi în mediul rural, fiind întrebuinţat de ţăranii avuţi, mai bine îmbrăcaţi, la adresa celor săraci, rupţi şi zdrenţăroşi.



Alături de termenii româneşti discutaţi în acest capitol, se pot menţiona, tot aici, paralele din alte limbi,

Fr. s a n s - c u l o t t e. In franceză, *sans-culotte*, întrebuinţat pentru prima dată de abatele Maury, în Adunarea Constituantă, e porecla pe care au dat-o, în 1789, nobilii şi curtenii din partidul contrarevoluţionar partizanilor revoluţiei, dat fiind că aceştia, spre deosebire de nobilime şi de oamenii curţii, purtau în loc de *culotte* « pantalon până la genunchi, strâns pe picior », *pantalons* « pantaloni (lungi) »[2]. Termenul *sans-culotte*, la origine injurios, a fost însuşit de revoluţionari, devenind sinonimul lui « patriot » şi câştigând un renume deosebit după victoria revoluţiei asupra armatelor străine [3].

Sensul propriu iniţial al termenului a rămas acelaşi; funcţiunea socială însă şi valoarea lui afectivă s'au schimbat. Considerând cuvântul sub aspectul dinamic, în procesul istoric al evoluţiei sale, constatăm că un termen creat şi întrebuinţat iniţial cu o intenţie batjocoritoare de o anumită clasă socială îşi schimbă nuanţa peiorativă, dobândind un înţeles favorabil în momentul când clasa socială la adresa căreia era întrebuinţat şi-l însuşeşte.

Fr. v a - n u - p i e d s. Un alt termen din fr., care are exact acelaşi înţeles ca rom. *desculţ*, e *va-nu-pieds* « om care nu are încălţăminte în picioare », « golan », « desculţ ». E interesant de amintit că acest termen a fost folosit pentru a denumi pe ţăranii din Basse-Normandie, care, având conducător pe *Jean Va-Nu-Pieds*, s'au revoltat în 1639 împotriva asupritoarei politici financiare a stăpânirii; revolta avea drept scop « să împiedice ridicarea tuturor impozitelor stabilite dela moartea regelui Henri IV »[4].

It. s c a m i c i a t o. In italiană, cuvântul *scamiciato* (<*scamiciarsi* « a-şi scoate haina şi a rămânea în cămaşă »), « care e numai în cămaşă », are, la figurat, un înţeles oarecum apropiat de fr. *sans-culotte*, desemnând pe « omul răzvrătit, gata de revoltă »; cf. şi expresia *teorie da scamiciato* « teorii subversive ».

Rus. г о л о ш т а н н и к. In rusă, termenul injurios голоштанник (un compus din голый «gol» şi штаны « pantaloni ») desemnează pe cineva care n'are indispensabili şi poartă pantalonii direct pe pielea goală. Înţelesul mai vechi, ironic, al termenului era de « nobil sau funcţionar sărac, scăpătat »[5]; D. N. Uşakov îl explică prin « (om) sărac, golan »[6]. Tradus mai expresiv голаштанник însemnează « coate-goale ».

---

[1] Vezi Iorgu Iordan, Stilistica limbii române, Bucureşti, 1944, p. 222.

[2] Vezi H. Hatzfeld, op. cit., p. 129; cf. şi K. Jaberg, op. cit., p. 146: « In der *culottes* verkörperte sich das Ancien régime, in dem *pantalons* die Revolution (daher *les sans-culottes*).[=prin *culotte* era simbolizat l'Ancien régime, prin *pantalons* revoluţia (de unde şi *les sans-culottes*)].

[3] « L'habillement en veste et pantalon des ouvriers qui figurèrent dans les premières journées de la Révolution, donna naissance á l'épithète de *sans culotte*. C'était un terme injurieux dans la bouche de ceux qui s'en servirent les premiers. Les révolutionnaires l'accueillirent comme un titre honorifique » (J. Quicherat, op. cit., p. 629).

[4] Cf. E. Lavisse, Histoire de la France, v. II, Paris, 1911, p. 430 — 431.

[5] Cf. Dalĭ, op. cit., v. I, p. 383, s. v.

[6] D. N. Uşakov, op. cit., s. v.

Germ. B a r f ü s s e r, it. s c a l z o. In germană, *Barfüsser* (<*barfuss* «desculţ») înseamnă « călugăr cordelier (care, după exemplul lui Francisc d'Assisi, umblă cu picioarele goale sau încălţat cu sandale) »; cf. şi it. *scalzo* (<*scalzare* « a descălţa »), cu acelaşi înţeles.

Ambii termeni nu au o nuanţă peiorativă, fiind denumiri aproape oficiale pentru călugării din anumite ordine (franciscani, carmeliţi etc)., care, din demagogie, erau obligaţi să umble desculţi.

VIII

CONCLUZII

Studiul termenilor proveniţi din cuvinte care desemnează un anumit obiect sau mod de îmbrăcăminte ne permite să desprindem o serie de concluzii, dintre care cea mai importantă e că apariţia şi circulaţia acestor termeni au fost influenţate de condiţiile vieţii sociale, de natura relaţiilor existente între membrii unei colectivităţi, vădind deci o anumită mentalitate şi anumite raporturi sociale.

Termenii examinaţi de noi ilustrează de fapt teza stalinistă cu privire la atitudinea pe care o au diferitele grupuri sau clase sociale faţă de limbă: «. . . limba ca mijloc de comunicare între oameni în societate serveşte în egală măsură toate clasele societăţii şi manifestă din acest punct de vedere un fel de indiferenţă faţă de clase. Dar oamenii, diferitele grupuri sociale, clasele sunt departe de a fi indiferente faţă de limbă »[1]; cf. şi: «. . . clasele influenţează limba, introduc în limbă cuvintele şi expresiile lor specifice şi uneori înţeleg în mod diferit unele şi aceleaşi cuvinte şi expresii »[2].

Toţi termenii urmăriţi de noi au un caracter descriptiv, desemnează în mod plastic fie un individ, fie grupul, categoria sau clasa socială de care ţine acesta, şi se referă la o particularitate vestimentară. Cei mai mulţi dintre ei fac parte din vorbirea familiară şi au un caracter peiorativ, ironic, batjocoritor.

Adâncind lucrurile, constatăm că de fapt, de cele mai multe ori, se are în vedere modul de trai, starea socială a individului (a grupului, a categoriei sau a clasei sociale respective), dat fiind că, în trecut mai ales, condiţia socială a cuiva se oglindea şi în modul său de a se îmbrăca (vezi mai sus, p. 100).

Dacă legăm faptele lingvistice de realităţile sociale şi analizăm variaţia conţinutului semnificativ al cuvântului, ţinând seama de momentul istoric în care apare şi de împrejurarea în care e întrebuinţat, atunci e evident — pentru majoritatea termenilor — că geneza şi folosirea lor sunt condiţionate de existenţa unei mentalităţi de grup, categorie sau clasă socială. In unele cazuri (vezi mai sus *pantalonar* şi *nădrăgar)*, recurgând la o interpretare semantică mai largă şi anume căutând să identificăm funcţiunea socială a termenului (de cine şi la adresa cui a fost întrebuinţat), constatăm că înţelesul lui variază adesea după epoca, regiunea şi mediul social în care e folosit; cu alte cuvinte, apariţia şi întrebuinţarea unui anumit termen poate purta pecetea mediului social care l-a creat. Iată cum studiul unora dintre aceşti termeni ne-a permis să urmărim în ce mod se reflectă o mentalitate de grup sau de clasă în crearea şi apoi în întrebuinţarea unor anumite cuvinte.

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953. p. 12.

[2] Ibidem, p. 36.

Geneza şi întrebuinţarea termenilor cercetaţi au la bază uneori o simplă constatare (vezi mai sus, de exemplu, termenii *căciulari*, *roşii)* sau numai o manifestare a spiritului ironic al vorbitorului[1]; alteori, crearea şi folosirea acestor termeni, prin care se caracterizează oamenii după îmbrăcăminte, reflectă o animozitate existentă între diferitele grupuri sociale, putând oglindi chiar, în anumite împrejurări, unele aspecte ale luptei de clasă; din acest punct de vedere, întrebuinţarea unor astfel de termeni constituie un indice al mentalităţii celor care îi utilizează: « peste sensul cuvântului se suprapun nuanţe de sens legate de conţinutul ideii fixate în acest cuvânt, într'un anumit mediu social, întru cât concepţia despre lume, ca sistem de păreri şi idei, îşi pune amprenta pe unele cuvinte şi expresii »[2].

O altă concluzie care se desprinde în mod necesar din studiul nostru e că toţi termenii cu un conţinut peiorativ sau injurios n'au putut lua naştere decât în afara categoriei sau a clasei speciale la adresa căreia au fost folosiţi.

Fiecare termen reprezintă, la origine, creaţia unui exponent al unui grup sau al unei clase sociale. Termenul astfel creat a fost, de cele mai multe ori, adoptat de tot grupul (sau de întreaga categorie ori clasă socială) din care făcea parte cel care l-a pus în circulaţie; apoi el s'a putut răspândi în vorbirea întregii colectivităţi, afară de categoria sau clasa vizată, care l-a folosit cu rezervă sau a preferat să-l ignore. Adoptarea şi răspândirea termenului respectiv au fost favorizate de următorii factori: pe de o parte, semnificaţia termenului corespundea unei realităţi concrete şi obiective (el se referea la un amănunt vestimentar existent, caracteristic nu numai unui singur individ, ci majorităţii acelora care făceau parte dintr'o anumită categorie sau clasă socială); pe de altă parte, funcţiunea socială a termenului — folosirea lui într'un mediu determinat şi la adresa unei anumite categorii sociale era direct condiţionată de natura relaţiilor sociale existente şi marca o atitudine a vorbitorului faţă de cel căruia i se adresa termenul, atitudine care coincidea cu aceea a întregii categorii sociale.

In legătură cu aceasta se cuvine să relevăm următorul fapt: dacă un astfel de termen — format dela un nume de îmbrăcăminte — care mai înainte era folosit cu o intenţie ironică sau injurioasă pentru a desemna fie un individ (fie o categorie sau o clasă socială) e însuşit de cei care alcătuiesc respectiva categorie sau clasă socială, atunci el îşi pierde caracterul său ironic sau injurios originar, dobândind un înţeles nou, favorabil (vezi mai sus fr. *sans-culotte*, devenit sinonim cu *patriote*). Deci valoarea unui astfel de termen se schimbă în funcţie de categoria sau clasa socială care îl utilizează; ca atare, se impune concluzia că, pentru a sezisa exact sensul şi valoarea termenilor de acest fel, trebuie să cunoaştem împrejurările în care apar, precum şi categoria sau clasa socială care îi întrebuinţează.



S'ar putea naşte întrebarea de ce aproape toţi termenii formaţi dela un nume de îmbrăcăminte se referă la bărbaţi, iar nu la femei şi de ce — în marea lor majoritate — ei provin dela portul bărbătesc, şi nu, cum ar părea poate mai firesc

[1] Cf. şi constatarea lui Ath. Buturas, op. cit., p. 163: « Der Spott, welcher sehr oft im alltäglichen Leben gegen einzelne Individuen gerichtet wurde, gestaltete sich allmächlich zu einer der Hauptquellen der mittel - und neugriechischen Zunamen. . . . » (« ironia, care în viaţa de toate zilele a fost îndreptată împotriva indivizilor izolaţi, a devenit în decursul timpului unul dintre izvoarele principale ale supranumelor din medio- şi neo-greacă »).

[2] « Voprosî iazîkoznania », nr. 3/1952, p. 8 (articol editorial).

astăzi, dela acela feminin, care, în zilele noastre, se impune prin varietate, culoare etc. mai mult atenţiei colectivităţii. Dacă examinăm faptele în lumina epocii în care au apărut respectivii termeni, problema se clarifică. In primul rând, odinioară, bărbaţii aveau portul mai viu — nu oarecum uniformizat, fără detalii izbitoare ca astăzi. In al doilea rând — şi amănuntul acesta e esenţial — în trecut, datorită mentalităţii retrograde a claselor dominante, femeile erau obligate să ducă o viaţă mai retrasă şi nu jucau un rol deosebit în societate, în manifestările publice ale vieţii sociale, pentru a constitui un obiect de observaţie. Dimpotrivă, bărbaţii au jucat un rol preponderent în viaţa publică şi îmbrăcămintea bărbătească a constituit, în anumite împrejurări, un indiciu în ceea ce priveşte orientarea politică sau apartenenţa socială a aceluia care o purta (cf. termenii *pantalonar*, *işlicar*, fr. *sans-culotte*, fr. *carmagnole*).

E semnificativ faptul că unul dintre rarii termeni formaţi dela un obiect de îmbrăcăminte purtat de femei (cu menţiunea că, chiar în cazul de faţă, articolul de îmbrăcăminte respectiv apare şi în portul bărbaţilor), anume lat. *togata* « curtezană », « femeie publică », se referă tocmai la o categorie de femei care, prin însăşi poziţia lor socială, ieşeau din cadrul retras al familiei şi atrăgeau atenţia colectivităţii. Observaţia e orecum valabilă şi pentru un alt termen, din aceeaşi categorie, anume engl. *bluestocking* (fr. *bas-bleu*, germ. *Blaustrumpf)* [1], care denumeşte ironic pe « femeia pedantă, cu veleităţi literare »: şi în cazul de faţă — mutatis mutandis — femeile denumite cu acest termen erau dintre acelea care au descins sau încercau să descindă în arena vieţii publice.

O ultimă constatare asupra căreia socotim necesar să ne oprim e în legătură cu dispariţia termenilor de acest fel din limbă, precum şi cu menţinerea unora sau crearea altora noi.

Unii dintre termenii de care ne-am ocupat, datorită valorii lor afective, precum şi faptului că corespund unei realităţi sociale existente, continuă să se întrebuinţeze şi astăzi cu scopul de a exprima o intenţie ironică sau dispreţuitoare (de exemplu *burtă-verde* « burghez »). Alţii, dimpotrivă, au dispărut din limba de toate zilele (acesta este cazul, mai ales, al creaţiilor individuale, fără circulaţie, cu existenţă efemeră) sau, atunci când se mai păstrează, sunt folosiţi cu un alt înţeles.

Scriitorii însă, ori de câte ori au nevoie să exprime realist atmosfera unei anumite epoci, fac apel la astfel de termeni, dispăruţi din limba curentă. Dispariţia acestor termeni se explică fie prin faptul că nu mai există amănuntul vestimentar la care se refereau (acesta e cazul, de exemplu, lui *işlicar*, *giubeliu)*, fie prin aceea că portul respectivului articol de îmbrăcăminte a fost adoptat de membrii întregii colectivităţi (dintr'o astfel de categorie face parte, de exemplu, termenul *pantalonar)*.

E în această ultimă constatare un aparent paradox, care însă dispare dacă ţinem seama de aceea că, în ambele cazuri, nu mai există de fapt nota aparte care să se impună atenţiei colectivităţii (amănuntul vestimentar sau e ieşit complet din uz sau s'a generalizat, devenind astfel ceva obişnuit, de întrebuinţare curentă). Termenul *pantalonar* cu înţelesul de « tânăr cu idei înaintate şi revoluţionare » sau cu acela, de mai târziu, de « om dela oraş » a ieşit, de exemplu, din uz, dat fiind că portul pantalonilor s'a generalizat şi nu mai constituie o notă aparte pentru nimeni (*surtucar* e pe cale de dispariţie, datorită aceloraşi cauze); astăzi *pantalonar*

---

[1] De altfel şi această denumire se crede că ar proveni dela numele unui obiect de îmbrăcăminte purtat iniţial de un bărbat, vezi mai sus p. 128.

se întrebuinţează doar cu sensul de « croitor specialist în confecţionarea pantalonilor ».

Fără îndoială că procesul de dispariţie a acestor termeni a fost favorizat şi de faptul că s'au schimbat relaţiile sociale, care au contribuit şi ele — după cum am văzut — la naşterea şi răspândirea unora dintre cuvintele amintite.

In sfârşit, se cuvine să menţionăm că astăzi, când portul (în special cel bărbătesc) tinde să se uniformizeze, condiţiile pentru crearea de noi termeni din categoria celor studiaţi de noi sunt mai puţin favorabile decât în trecut[1].

---

[1] In ultimul moment, am întâlnit, într'un articol al lui Al. Odobescu, un citat interesant pentru ilustrarea semnificaţiei termenilor *albastru, albăstrime* (vezi mai sus, p. 123—124); am socotit necesar să-l amintim aici: « Din şcoalele rurale întocmite cu simplul scop de a da noţiuni de citire şi de scriere ies, pentru toate comunele din ţară, un număr — care din nenorocire se înmulţeşte din zi în zi — de aspiranţi la posturile salariate ale comunelor, notari şi scriitori, zişi prin sate h a i n ă a l b a s t r ă, şi dispuşi mai totdeauna a se folosi de mărginitele lor cunoştinţe ca de un mijloc de mârşavă exploatare aplicată la neştiinţa de carte a bieţilor săteni şi a tuturor nevoilor ce-i apasă », Al. Odobescu, Scrieri literare şi istorice, v. III, Bucureşti, 1887, p. 357.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

OBSERVAŢII ASUPRA FLEXIUNII NOMINALE IN LIMBA ROMÂNĂ

DE

EMANUEL VASILIU

In lumina discuţiilor care au avut loc în U.R.S.S. asupra legilor interne de desvoltare a limbii, vom încerca să prezentăm câteva observaţii asupra flexiunii nominale în limba română.

Acad. V. V. Vinogradov consideră că una dintre tendinţele generale de desvoltare care s'a manifestat în istoria familiei de limbi indo-europene o constitue tendinţa de simplificare a flexiunii nominale [1].

Intr'adevăr, în multe din limbile indo-europene moderne, flexiunea nominală a dispărut, în alte limbi se găseşte mult simplificată faţă de stările de limbă mai vechi.

In limbile romanice, continuatoare ale limbii latine, tendinţa de pierdere a flexiunii nominale are un caracter foarte pronunţat. Flexiunea nominală latină a dispărut aproape integral, fiind înlocuită cu alte procedee. In cele ce urmează vom căuta să arătăm un aspect al realizării acestei tendinţe în limba română.

I. PROCEDEUL DE EXPRIMARE A CAZURILOR IN LIMBA LATINĂ ŞI IN LIMBILE ROMANICE

Pentru a marca raporturile dintre cuvinte, funcţia lor în frază, limba latină proceda prin sufixaţie. Procedeul este de dată indo-europeană.

Limbile romanice înlocuesc, în general, sufixaţia prin prefixaţie. Cu alte cuvinte, elementele care dau sensul gramatical sunt prepuse: fr. ***des** pères* corespunde lat. *patr-**um***, unde funcţia lui-***um***, e îndeplinită de *des*.

In limbile romanice, deci, flexiunea nominală prin sufixaţie (spunem « prin sufixaţie », deoarece unele limbi sau dialecte îşi creează o flexiune internă) dispare, fiind înlocuită prin prepoziţii.

Cauzele care au dus la pierderea declinării în limbile romanice sunt cunoscute şi nu vom face aici decât să le amintim:

Cauze fonetice : a) slăbirea sunetelor finale ale cuvântului;
b) confundarea timbrului vocalelor (*o-u*, *e-i*);
c) dipariţia consoanelor finale (*m* şi, mai puţin, *s*).

---

[1] V. V. Vinogradov, *Poniatie vnutrennîh zakonov razvitiia iazîka v obşcei sisteme marksistkogo iazîkoznaniia* « Voprosî iazîkoznaniia » 1952, nr. 2, p. 39.

Cauze sintactice: tendința care a dus la preferarea unui dativ (sau genitiv) « analitic », existent deja în limbă.

Prepozițiile cu care se construește cazul oblic în limbile romanice sunt corespondenții moderni ai lat. *de* și *ad* (fr. *de*, *à*; span. *de*, *a*; ital. *de*, *a)*.

Acesta este aspectul general al flexiunii nominale în limbile romanice.

II. EXPRIMAREA CAZURILOR IN LIMBA ROMÂNĂ

Limba română pierde și ea posibilitatea de a exprima funcția diferitelor cazuri cu ajutorul desinențelor. In afara femininului, care păstrează o formă specială de genitiv-dativ, și de vocativul masculin și feminin în *-e* și *-o*, paradigma de declinare a substantivelor rămâne și în limba română invariabilă.

Nominativul, cazul subiectului, dată fiind importanța lui în frază, nu are nevoie de un morfem special.

Acuzativul, cazul obiectului direct, poate fi exprimat atât prin locul ocupat în frază (*lupul mănâncă **oile***), cât și prin prepoziția *pe* în cazul numelor de persoană.

Celelalte funcții cazuale (ablativ, instrumental) se exprimă cu ajutorul diferitelor prepoziții (*cu*, *prin*, *din* etc.).

Genitiv-dativul, spre deosebire de celelalte limbi romanice, nu se construește în limba română cu ajutorul prepozițiilor care continuă pe lat. *de* și *ad*.

Singurele cazuri în care genitiv-dativul se construește cu prepoziție sunt genitivul precedat de articolul posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale* [1] și dativul cu *la (dau apă **la** cal*, *te spun **la** mama)* [2].

Genitivul precedat de articolul posesiv nu apare însă decât în împrejurări anumite, atunci când atributul în genitiv este despărțit de numele determinat printr'un alt cuvânt *(fereastra camerei*, dar *fereastra cea luminoasă a camerei)*.

Dativul cu *la* este foarte apropiat ca sens de acuzativul direcției *(dau apă la cal*, față de *dau hârtia la coș)*.

In mod normal, la substantivele cu paradigmă invariabilă (masc. sing. și pl. fem. pl.), ceea ce deosebește genitiv-dativul de celelalte cazuri este articolul *unui lup* sau *lupului* se opune lui *lup*, *un lup* sau *lupul*.

In felul acesta, putem spune că articolul, pe lângă funcția lui obișnuită, are în limba română și rolul de a exprima funcția genitiv-dativului.

Limba a recurs la articol (proclitic și în special enclitic), parte de vorbire flexionară, care capătă rolul de morfem al cazului oblic [3].

---

[1] *al* <lat. *ad+ille*, *a ei* (formă conservată în textele din secolul al XVI-lea) <lat. *ad+illaei*, *ai* <*ad+illi*, *ale* <*ad+ille*. Fr. Miklosich, Philippide și Meyer-Lübke admit proveniența din *ille* cu trecerea lui *i* (aton) > *e* > *a*. Teoria nu poate fi admisă, pentru motivul că sensul lui *ille* și al articolului posesiv din limba română sunt prea depărtate. Comparația cu limbile romanice ne duce la același rezultat (cf. fr. *au(x)*.

[2] Unii lingviști contestă faptul că dativul cu *la* ar fi un dativ, el nu ar fi decât obiectul indirect în acuzativ.

[3] Limba germană oferă un caz asemănător cu limba română. Deși păstrează încă în mare măsură schema veche a declinării, în care desinențele joacă un rol însemnat, limba germană, datorită reducerii vocalelor neaccentuate din terminație, ajunge să recurgă și ea la flexiunea articolului. Articolul hotărît poate chiar, în anumite cazuri, să apară nu în funcția sa proprie, ci să aibă rolul de indicator al cazului (*dem Karl)*. (A. I. Smirnițki, *Corelația dintre reducerea vocalelor și istoria sistemului gramatical al numelui în limbile germanice*, «Izvestia Akad. Nauk SSSR», otd. lit. i iaz. 1951, vol. X, 2, p. 184 și urm.) Deosebirea constă în aceea că, pe de o parte, germana conservă și un sistem de desinențe, iar, pe de altă parte, că articolul este în general un morfem al cazurilor, nu al unui anumit caz.

Pentru a demonstra aceasta, dispunem de două argumente principale.
1°. Cazul oblic este în permanență însoțit de articol (enclitic sau proclitic)[1].
2°. Vom vedea mai jos că există o tendință de unificare a paradigmenlor feminine din punctul de vedere al terminațiilor tocmai în cazul enclizei articolului. Făcând corp fonetic comun cu numele, flexiunea articolului înlocueşte flexiunea prin sufixație a numelui.

Pe lângă aceasta, trebue să ținem seama de următoarele fapte:

a) Există cazuri în limba vorbită în care numele este articulat de două ori; de exemplu în expresii de felul acesta: *i-am spus lu omu ăsta* sau *i-am dat lu omu ăsta*[2]. Aici se ajunge chiar ca articolul definit enclitic să nu mai îndeplinească concomitent cele două funcții, de articol şi de morfen al cazului oblic.

Faptul este curent pentru numele proprii (*lu* [*i*] *Ion* [neliterar], *lu Maria, lu Ionescu*, unde *-u* a fost la origine articol) şi pentru substantivele care denumesc grade de rudenie şi care pot fi uşor asimilate la prima categorie, dat fiind că ele conțin uneori un grad de singularitate mai mare chiar decât al numelor proprii, de exemplu forme neliterare, ca: ***lu** cumătra*, ***lu** mama*, ***lu** tata*. Această categorie de nume, urmate de adjectivul posesiv, rămâne invariabilă la cazul oblic, primind în schimb articolul de genitiv-dativ: ***lu** cumnată-mea*, ***lu** soră-mea*, ***lu** vară-mea*, dar *unei cumnate*, *unei surori* etc.

b) Acuzativul, care dispune de morfeme speciale[3], se poate dispensa în unele cazuri — pe care nu e necesar să le enumerăm — de articol[4].

Faptul denotă că, acolo unde există un morfem al cazului, substantivul se poate dispensa de articol, care de data aceasta nu mai are rolul morfologic de a marca funcția cazuală. Acelaşi lucru ni-l demonstrează şi unele construcții ale cazului oblic în secolul al XVI-lea.

Astfel, în cosntrucția *casa de domnulъ*, articolul, pentrucă nu are decât funcția de articol, rămâne invariabil, funcția de morfem al cazului oblic fiind îndeplinită de prepoziția *de*. Când acelaşi caz (genitivul) se construieşte cu *a*, substantivul poate apărea chiar nearticulat: *a cortŭ*, *a deşertu* etc.[5].

Faptul că articolul devine un morfem al cazului oblic are urmări pentru flexiunea feminină. El întăreşte tendința de slăbire a flexiunii feminine prin sufixație, moştenită din latină; în cazul enclizei, articolul tinde să înlocuiască desinențele.

Inainte de a cerceta acest fapt este necesar să ne referim atât la stările de limbă mai vechi, cât şi la situația din vechea franceză şi provensală, unde găsim un fenomen asemănător cu cel din limba română: vechea franceză şi provensală au conservat şi ele o declinare cu două cazuri.

III. DECLINAREA CU DOUĂ CAZURI IN VECHEA FRANCEZĂ ŞI VECHEA PROVENSALĂ

Una din cauzele importante care au determinat existența declinării cu două cazuri în vechea franceză (şi vechea provensală) este de natură fonetică: păstrarea

---

[1] Cf. E. Seidel, *Zu den Funktionen des Artikels*, « Bulletin linguistique », vol. VIII, p. 33 şi urm..

[2] Cf. istrorom. *lu omu, lu ratze.*

[3] V. N. Drăganu, *Morfemele româneşti ale complementului în acuzativ şi vechimea lui*, Bucureşti, 1943.

[4] Acelaşi lucru, pentru dativul cu *la* (*dau apă la cal*), în care *la* are rolul de morfem al cazului. Când este articulat, articolul nu are altă funcție decât aceea de restrângere a generalității (*dau apă la calul din grajd*); de aceea articolul nu stă la dativ.

[5] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* (glosar), p. 341.

lui *-s*. Cazul subiect corespunde nominativului latin: lat. *murus*: v. fr. *murs*. Cazul regim corespunde acuzativului: lat. *murum*: v. fr. *mur*. La plural, lat. *muri*: v. fr. *mur*, lat. *muros*: v. fr. *murs*.

Inafară de această cauză fonetică, M. Cohen explică fenomenul şi prin alţi factori: influenţa francă şi influenţa savantă [1].

Ca funcţie, cazul oblic corespundea: a) vechiului genitiv latin fără prepoziţie, b) vechiului dativ latin fără prepoziţie şi c) acuzativul latin.

In vechea franceză totuşi, în primul caz (a) se puteau întrebuinţa şi formele de genitiv prepoziţional, cu *de*, iar în al doilea caz (b) dativul putea fi construit cu prepoziţia *a*. Cu funcţie de obiect direct sau de complement al numelui pentru nume de persoană, regimul putea să apară fără prepoziţie.

Numai substantivele masculine se declinau după declinarea cu două cazuri. Femininele, de tipul *rosa,-ae*, nu intrau în această categorie.

Acest sistem de declinare n'a durat însă decât până în secolele al XIII-lea-al XIV-lea.

Declinarea franceză cu două cazuri se pierde în primul rând datorită amuţirii lui *-s*. De asemenea, trebue să luăm în consideraţie şi explicaţia pe care o dă M. Cohen [2] acestui fapt: analogia cu declinarea feminină, unde nu exista o opoziţie flexionară subiect — regim, influenţa pluralului, unde multe substantive masculine nu marcau prin flexiune opoziţia subiect — regim. La acestea trebue adăugată observaţia pe care a făcut-o mai înainte F. Brunot [3] că totdeauna şi dela început a existat o concurenţă între formele prepoziţionale şi cele sintetice. Era deci natural ca limba franceză să prefere formele prepoziţionale, ca o consecinţă a tendinţei care a dominat şi morfologia latinei vulgare.

Fenomenul este întru câtva asemănător cu cel din limba română. In secolul al XVI-lea existau în limba română şi forme prepoziţionale de caz oblic. In secolele următoare ele au început să fie din ce în ce mai puţin întrebuinţate, fără a se putea spune că limba română formează cazul oblic cu ajutorul prepoziţiilor. Limba franceză a mers pe drumul opus, preferând prepoziţiile [4].

IV. PĂSTRAREA FORMELOR FLEXIONARE DE GENITIV-DATIV LA SINGULARUL SUBSTANTIVELOR FEMININE IN LIMBA ROMÂNĂ

In limba română se conservă la feminin singular forma latină de caz oblic: lat. *capra*, *-ae* > rom. *capră*, *capre*. Opoziţia vocalelor finale *a-e* stabileşte în acest caz opoziţia între cazul drept şi cazul oblic. Spre deosebire de franceză însă, forma specială de caz oblic, marcată prin sufixaţie, se menţine în limba română până astăzi. La femininele de declinarea a III-a, genitiv-dativul *vulpi* < lat. *vulpi* [5].

Rezultă deci că româna, ca şi vechea franceză, moşteneşte din latină flexiunea prin sufixaţie, alături de formele prepoziţionale: lat. *capra*, *-ae*: rom. *capră*, *-e*,

---

[1] M. Cohen, *Histoire d'une langue. Le français*, Paris, 1947, p. 111 şi urm. F. Brunot (Histoire de la langue française, vol I, p. 170) explică numai prin influenţa substratului galic. Cu toate acestea, credem că influenţa savantă nu poate fi neglijată.

[2] M. Cohen, op. cit., p. 114 şi urm.

[3] F. Brunot, op. cit., vol. I, p. 453.

[4] In franceză, distincţia între cele două cazuri e mai tranşantă, în sensul că avem a face cu un caz drept (subiect) căruia i se opun toate celelalte cazuri (genitiv, dativ, acuzativ).

[5] Genitivul românesc *vulpi* se explică prin analogia cu genitiv-dativul *case*; v. E. Bourciez, *Elémentes de linguistique romane*, ed. a III-a, p. 580.

faţă de lat. *murus, -um:* v. fr. *murs - mur*. La fel, pentru declinarea a III-a: lat. *vulpe (m) - vulpi,* rom. *vulpe - vulpi.*

V. CUM SE EXPLICĂ CONSERVAREA IN LIMBA ROMÂNĂ A FORMEI FLEXIONARE DE CAZ OBLIC

Păstrarea acestei forme de caz oblic la feminin poate fi explicată prin influenţa formei de plural.

In limba română opoziţia singular-plural se marchează flexionar, prin sufixaţie: *lup: lup-i* (ulterior *lup: lup'*) şi *cas- ă: cas- e.* Forma cazului oblic feminin fiind identică cu forma de nominativ plural, acesta din urmă menţine cazul oblic [1].

Influenţa pluralului asupra singularului este frecventă în limba română.

Situaţia din secolul al XVI-lea este edificatoare din acest punct de vedere. I. A. Candrea arăta cum « terminaţia genitiv-dativului singular al substantivelor feminine e totdeauna în strânsă legătură cu terminaţia pluralului »[2].

Astfel pl. *-e*: g.d- sg. *-e(ei)*; pl. *-i:* g.-d. sg. *-i(ei)*. Deci pl. *ape*: g. -d. sg. *apeei,* pl. *călduri:* g. -d. sg. *călduriei* [3].

Obiecţia ce s'ar putea aduce ar fi următoarea: de ce nu s'a exercitat o influenţă asemănătoare şi asupra genitivului singular masculin? Cu alte cuvinte, de ce nu s'a păstrat o formă corespunzătoare genitivului lat. *lupi,* identică cu nominativul plural *lupi.*

Dacă în româneşte cazul oblic corespunde dativului latin şi cum forma dativului masculin s'a confundat cu forma celorlalte cazuri, era natural ca limba română să nu moştenească o formă diferită de caz oblic la masculin.

Prezenţa cazului oblic cu prepoziţiile *de, a* şi *la* nu ne îndreptăţeşte să credem că în secolul al XVI-lea româna formează cazul oblic în general cu ajutorul prepoziţiilor, pentru mai multe motive.

Construcţii de genitiv, ca *pre (în) mijloc de băserecă, cale de četate, casa de domnulь* sau *trestie a cărtulariu* sau de dativ, ca *se ğiudece a seracul şi plecatul* [4] coexistă cu construcţiile fără prepoziţie: *calea četăţei* sau *trestia cărtularĭului* [5], *ceasul pocaaniei* [6], *scăldătura băiei* [7].

Multe dintre construcţiile genitivului cu *de* sunt calcuri după construcţiile slave cu *otŭ*: *birăul de Bistriţa* (mai ales în cazul când reprezintă o titulatură).

Dat fiind că în secolele următoare nu am mai întâlnit astfel de construcţii, suntem îndemnaţi să considerăm că starea de limbă din secolul al XVI-lea oglindea tocmai slăbirea acestui procedeu de formare a cazului oblic [8].

Putem spune deci, că una din cauzele care au contribuit la menţinerea flexiunii cazuale la feminin este faptul că româna nu desvoltă procedeul de for-

---

[1] In limba franceză opoziţia sg.-pl. este marcată prin articol, forma fonetică a cuvântului rămânând aceeaşi: sg. *le loup*: pl. *les loups* (*lə lu; le lu*); *la chambre*: pl. *les chambres* (*la šābr: le šābr*).

[2] I. A. Candrea, op. cit., p. CLXXIX şi urm.

[3] Ibidem.

[4] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. VI, p. 215 şi urm.; cf. Coresi, *Carte cu învăţătură*, ed. Puşcariu-Procopovici; *sfârşenie a toată lumea* 136_{10} , *învierei a tuturora* 136_{10}, *stătu în mijlocu de ei* 125_{10}.

[5] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. VI, p. 215.

[6] Coresi, op. cit., p. 88_4.

[7] Ibidem, 93_2 .

[8] N. Drăganu, op. cit., p. 49, consideră că, deşi prepoziţia *a* era un morfem al genitiv-dativului în limba veche, ea avea totuşi o întrebuinţare redusă; acesta este de altfel şi motivul pentru care *a* nu devine în română (ca în spaniolă) morfem al acuzativului.

mare a cazului oblic cu ajutorul prepozițiilor. Pe lângă acestea, flexiunea cazuală se păstrează în română, spre deosebire de franceză și provensală, pentrucă opoziția caz drept — caz oblic este marcată de o schimbare a vocalei finale, în timp ce în vechea franceză și vechea provensală era marcată de o schimbare a consoanei finale, iar vocalele sunt mai rezistente decât consoanele:

v. fr.		rom.	
subiect:	*murs*	drept:	*casă — vulpe*
regim:	*mur*	oblic:	*case — vulp'*

Deci alternanța *ă/e* și *e*/zero față de v. fr. *s*/zero. Opoziția în română este, deci, mai marcantă și mai solidă decât în vechea franceză.

Cauzele care contribue așadar ca româna să păstreze flexiunea sunt: influența pluralului, absența prepozițiilor cu rol de morfem al cazului oblic, caracterul vocalic al alternanței.

VI. TENDINȚA DE PIERDERE A FLEXIUNII SUFIXALE IN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

In limba actuală, desinența de caz oblic feminin este slăbită. Spunem că fenomenul este oarecum de dată recentă, referindu-ne la starea de limbă din secolul al XVI-lea. Am văzut mai sus cât de stabile erau normele de formare a cazului oblic. In secolul al XVI-lea elementul sufixal moștenit din latină era foarte bine conservat. El nu se contrăsese cu articolul enclitic. Găsim astfel: *caseei*, *demenreției*, *derepteei*, *dereptăției* [1], *seateei*, *lumiei*, *slujbeei*.

Afirmând că astăzi elementul sufixal din flexiunea nominală feminină este slăbit, ne bazăm pe mai multe fapte.

Am văzut că în limba română se manifestă o puternică influență a pluralului asupra singularului. Există unele cazuri când, la feminin, nominativul singular este refăcut după nominativul plural și identificat cu acesta: sg. *buză:* pl. *buze* > sg. *buze*; sg. *ciușcă:* pl. *ciuște* > sg. *ciuște*; sg. *fasolă:* pl. *fasole* > sg. *fasole* [2]. Este sigur că cineva care întrebuințează sg. *bașțe*, *buze*, *fasole* nu va mai simți opoziția între cazul drept și cazul oblic, care, în acest caz, nici nu mai există. Vom avea deci n.-ac. *o fasole*, g.-d. *unei fasole*.

Din aceeași categorie putem spune că fac parte și substantivele de largă circulație ca *tanti*, *dragoste*, *cinste*, *ciudă*, *teamă* (pl. *temeri* < sg. *temere)*, care, lipsite de o formă de plural, nu au nici forma corespunzătoare de caz oblic.

La fel, termeni ca *rocă*,*remarcă*, rar întrebuințați la genitiv-dativ, sau (numai în ultimul caz) la plural, pot fi întâlniți sub mai multe forme: (unei) *remărci*, *remarce*, *remarci*, sau (unei) *roci*, *roce*. (Cf. și numele de persoană *Anica*, *Olga — Anicăi*, *Olgăi.)*

Ce demonstrează faptul acesta? Pe de o parte, strânsa dependență a cazului oblic de forma de plural și, pe de altă parte, că limba întâmpină dificultăți mai ales în adaptarea cuvintelor noi, tocmai din cauza flexiunii speciale de caz oblic.

Există o serie de masculine, puține la număr, de declinarea I: *papă*, *popă*, *tată*, *vlădică* etc. Acestea n'au o formă specială de caz oblic când sunt însoțite de articolul nehotărît: *unui tată* nu *unui *tate*. Aceasta se datorește tocmai faptului

---

[1] I. A. Candrea, op. cit., (glosar), cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. VI, p. 178 și urm.; cf. Coresi, op. cit., p. 526, 37_{33}, 92_{18}.

[2] Exemplele sunt luate din « Bulletin linguistique », I p. 15 și urm.

că subiectul vorbitor simte pe *tată* ca masculin şi, pentru acest motiv, nu-i atribue o flexiune feminină.

In limba vorbită, substantivele feminine articulate enclitic îşi pierd flexiunea prin sufixaţie pentru cazul oblic.

Astfel, pe lângă forme ca *lîngorii*, *secerii*, găsim forma *casăi*[1]. In alte regiuni, *-e* (desinenţa de caz oblic şi de plural pentru feminin) > *-ă* după *ţ*, *dz*, *s*, *r*: *fečoriţă*, *muruţă*, *budză*, *radză*, *frumoasă*, *mesă*, *fečoară*. La fel, găsim un pl. *marhă* alături de sg. *marhă*[2]. Formele articulate de genitiv-dativ sunt: *luñi*, *muieri*, *sîtîei*, *brîndzîei*[3].

In alte regiuni (Haţeg), întâlnim cam aceleaşi fenomene: *-e* (g.-d.) > *-ă* după *ţ*, *z*, *s*, *r*: *feţă*, *buză*, *mesă*, *peră*. Sau forme articulate, după *ţ*, *z*, *s*, cu trecerea *-i(i̯)* > *-î(i̯)*: *părţî(i̯)*, *prăzî(i̯)*[4].

Aici avem de remarcat două ordine de fapte: a) există cazuri în care desinenţa de caz oblic (*-e*) se confundă cu desinenţa de caz drept (*-ă*), aşa încât nu mai avem a face cu opoziţia *ă*: *e* pentru opoziţia caz drept — caz oblic (*fečoriţă*, *budză*, *radză* etc.); există cazuri în care articolul enclitic de genitiv — dativ feminin se adaugă la forma de caz drept. (*casăi*, *brîndzîi*)[5].

Encliza articolului hotărît accentuează, după cum spuneam mai sus, această tendinţă de pierdere a elementului sufixal din flexiune. Iată câteva fapte care vorbesc în acest sens.

Incepem cu un simplu fapt de grafie. Intâlnim de multe ori forme de genitiv dativ articulat de felul acesta: *cearei*, *lumei*, *moarei*, *onoarei*, *urei* etc. Ce denotă aceasta? Că subiectul vorbitor începe să simtă pe *-ei* ca articol, nu numai pe *-i*, astfel că pentru el femininul *lună*, *lume*, *ură* etc. devine o temă invariabilă, la care se adaugă articolul enclitic feminin *-a*, *-ei*: n.-ac. *lun-a*, g.-d. *lun-ei*, prin analogie cu cealaltă categorie, în care *-e* avea o justificare. Aşadar, în cazul paradigmei substantivului articulat *casă*, subiectul vorbitor are impresia că adaugă articolul la tema invariabilă *cas-*.

Acestui fapt de grafie îi corespunde şi o altă realitate lingvistică. Astfel, în limba vorbită nu auzim niciodată un genitiv-dativ *casei*, ci *casâi*, *casăi*, *casii* etc. Opoziţia între nominativ-acuzativ, pe de o parte, şi genitiv-dativ pe de altă parte, se face deci tot cu ajutorul articolului, care se ataşează la forma invariabilă *cas-*.

Fenomenul este posibil datorită faptului că masculinul rămâne invariabil, ca şi femininul plural de altfel:

n.-ac.	*lup-ul*	*case-le*
g.d.	*lup-ului*	*case-lor*

Din cele de mai sus rezultă clar că flexiunea prin sufixaţie, moştenită din latină, manifestă o tendinţă de slăbire în limba română actuală şi că ea tinde să

[1] I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, p. 17.

[2] T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*. Bucureşti, 1925, p. LXV.

[3] Ibidem.

[4] O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*. Bucureşti, 1915, p. 43 şi urm. In sec. al XVII-lea găsim forme ca *ţărâi*, *ţărăi*. Faptul denotă că deja în această epocă normele de formare a genitivului erau mai puţin rigide.

[5] Fenomene aproape identice se petrec şi la adjectivele feminine în genitiv-dativ. De multe ori el nu se mai acordă cu substantivul pe care-l determină, rămânând cu forma de nominativ. Iată câteva exemple: *ale societăţii bazată pe clase* (auzit într'o discuţie), *în locul autitudinii slugarnică faţă de sacii cu bani* (din manuscrisul unui student), *ştiinţei menită astăzi să slujească efectiv poporul* («Almanahul literar», Cluj, nr. 9, p. 113). Fenomenul este asemănător cu cele observate la substantive, întrucât şi aici se manifestă aceeaşi tendinţă de a întrebuinţa o formă unică pentru toate cazurile.

disparā în cazul enclizei articolului. Acest lucru devine posibil datorită faptului că articolul joacă şi rolul de morfem al cazului oblic. Faţă de secolul al XVI-lea, când articularea substantivelor feminine lăsa neatinsă desinenţa de caz oblic: *case-ei*, *judecăţi-ei*, limba de azi prezintă un aspect cu totul diferit.

Faptul remarcat de noi nu se petrece, cum s'ar putea crede, numai la declinarea I feminină. El este aproape identic şi la declinarea a III-a. Substantive ca: *vrabie* sau *vulpe* se declină astfel în limba vorbită:

n.-ac.	*vrabia*	*vulpea*
g.-d.	*vrăbiĭ*	*vulpĭ*

In acest caz, ca şi în cele analizate de noi mai sus, subiectul vorbitor are conştiinţa unei teme inv riabile, la care se adaugă articolul:

n.-ac.	*vrabi-a*	sau *vulp-ea*
g.d.	*vrăbi-ĭ*	*vulp-ĭ*

In primul caz, situaţia este limpede: cazul drept, articulat cu *-a*, se opune cazului oblic, articulat cu *-i*. Cel de al doilea se încadrează în aceeaşi categorie cu declinarea substantivului *lume*: putem astfel găsi *vulpei* alături de *lumei*, de care ne-am ocupat mai sus. Aceasta, pentru situaţia din limba scrisă, unde este evident un fenomen de hipercorectitudine. Pentru limba populară, fie că admitem existenţa diftongului ca fonem, fie că vedem în el o vocală precedată de o consoană muiată [1], teza noastră rămâne valabilă. Faptul se produce prin analogie cu celelalte cazuri, când subiectul vorbitor are impresia că adaugă articolul la o temă invariabilă [2]. Că tendinţa este reală, ne arată şi faptul că ea apare şi în scris prin manifestări de hipercorectitudine. Intr'adevăr, dacă întrebuinţez forma articulată de caz oblic *vulpĭ*, cu conştiinţa că *-i* este articol, voi considera articol de caz drept diftongul *-ea*, care urmează temei *vulp-*, rezultată din analiza cazului oblic.

Urmează deci că subiectele vorbitoare încep să piardă conştiinţa unei flexiuni nominale feminine prin sufixaţie, în special în cazul enclizei articolului, care are şi rolul de morfem al cazului oblic.

Tocmai acestui fapt i se datoreşte tendinţa femininului de a forma un plural în *-i* cu alternanţă vocalică interioară. Dat fiind că flexiunea feminină prin sufixaţie se pierde datorită unei tendinţe generale a limbilor romanice de a înlocui sufixaţia, limba română recurge la flexiunea internă, astfel că, în loc de forme vechi ca *rană-rane*, *talpă-talpe*, avem formele noi, cu alternanţa vocalică *a/ă* (*rană-răni*, *talpă-tălpi*) [3].

---

[1] Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română* « Studii şi Cercetări lingvistice », 1952, vol. I, nr. 1/2, p. 172 şi urm.

[2] Pentru feminine al căror genitiv-dativ nearticulat se termină în *-ii*, genitivul articulat face în *-iei*: *avuţie (iei)*, *bucurie (iei)*, *chirie (iei)* etc., spre a se evita trei *i*, *(chiriii)*. Acest fel de articulare, chiar dacă nu a pătruns puternic în limba vorbită (unde se spune mai mult *moşiĭ*, *avuţiĭ)*, contribue ca o influenţă « savantă » asupra limbii vorbite, la crearea impresiei că articolul pentru genitiv-dativ feminin este *-ei* (nu *-i)*, pe de o parte, iar pe de altă parte contribue la crearea impresiei că femininul, ca şi masculinul, are o temă invariabilă, la care se adaugă articolul: *cuti-a*, *cuti-ei*.

[3] Un fenomen asemănător se produce şi în dialectele italiene meridionale. In dialectul abruzzez, opoziţia sg.-pl. la masculine este marcată prin următoarele alternanţe vocalice: sg. ẹ, ẹ, ę, ọ, o, — pl. *e*, *i*, *ie*, *u*, *uo*, fără ca pluralul să fie marcat prin altă desinenţă; de ex. *kapellẹ* — *kapillẹ*, *forṇẹ* — *furnẹ*. etc. Cuvintele care conţin un *u* sau *i* ca vocală a radicalului formează pluralul cu ajutorul desinenţei *-ere*, deoarece *i* şi *u* rămân totdeauna neschimbaţi. Meyer-Lübke, *Italienische Grammatik*, Leipzig, 1890, § 348, p. 199.

Rezultă deci că româna, prin slăbirea flexiunii prin sufixaţie moştenite din latină, recurge la o nouă flexiune, de data aceasta internă şi mai puţin expusă modificărilor fonetice.

Trebue să subliniem aici că procesul nu este de origine latină[1].

Datorită faptului că flexiunea nominală feminină prin sufixaţie slăbeşte, femininul se apropie din acest punct de vedere — în cazul enclizei articolului — de masculin, păstrând o temă invariabilă în paradigma de declinare:

n.-ac.	*lup-ul*	*cas-a*	*vulp-ea*	*vrabi-a*
g.-d.	*lup-ului*	*cas-ei*	*vulp-i* (*ei*)	*vrăbi-i*

VII. CONCLUZII

1. In limba română actuală articolul are şi rolul de morfem al cazului oblic.

2. Faptul influenţează flexiunea nominală feminină. Devenit morfem al cazului oblic, articolul enclitic — formând corp fonetic comun cu numele — face ca desinenţa de caz oblic să-şi piardă din importanţă şi să poată dispărea în multe cazuri. In felul acesta, funcţia de morfem al cazului oblic pe care articolul începe s'o aibă duce la accentuarea unor tendinţe ale limbii de a se dispensa de flexiunea prin sufixaţie moştenită din latină[2].

3. Limba română a înlocuit aşadar în general sufixaţia latină din flexiunea numelui prin flexiunea articolului. In acest fel, româna se încadrează în tendinţa generală a limbilor romanice de a înlocui sufixaţia latină. Deosebirea constă în aceea că, în timp ce limbile romanice înlocuesc sufixaţia prin prefixaţie, limba română o înlocueşte prin flexiunea articolului, care este şi el tot postpus.

Faptul nu este caracteristic pentru toate limbile cu articolul postpus. In limbile scandinave, articolul se adaugă la forma cazului respectiv; la fel în vechea rusă şi în albaneză[4]. V. A. Zveghinţev[5] a arătat că pot fi considerate schimbări cauzate de acţiunea legilor interne de desvoltare a limbii acele modificări condiţionate de acţiunea întregului sistem al limbii, acele schimbări care duc la modificarea, la evoluţia întregului sistem al limbii.

---

[1] De altfel sistemul de alternanţe vocalice din indo-europeană este slăbit în limba latină, unde predomină alternanţele cantitative, alternanţele de timbru slăbind, datorită accentului pe iniţială. Procedeul este înlocuit prin desinenţe care indică numărul, genul şi cazul. A. Ernout, *Morphologie historique du latin*. Paris, 1927, p. 19.

[2] Am accentuat atât în concluzie, cât şi în cursul întregului articol că este vorba de flexiunea prin sufixaţie, care este moştenită din latină, pentru a preîntâmpina eventualele confuzii. Trebue să înţelegem acest fapt numai ca o tendinţă de slăbire a elementului sufixal, provenit din latină. Acest element ajunge să dispară uneori prin evoluţie fonetică, alteori prin înlocuirea lui prin alt element sufixal, articolul.

[3] rus. *xlebomu že temu, maslo to, vu domŭ tomŭ etc.* In limba rusă actuală, articolul *tŭ* nu se mai acordă cu substantivul, ci, sub influenţa particulei *to*, devine şi el o particulă invariabilă a cărei vocală îşi modifică timbrul după vocala finală a substantivului pe care-l însoţeşte, pentru armonie vocalică. C. Racoviţă, *L'article en russe* «Bulletin linguistique», v. cl. VI, p. 127.

[4] In albaneză substantivul nearticulat are forme speciale pentru diferitele cazuri. Acesta este motivul pentru care nu putem considera, în această limbă, articolul ca morfem al cazurilor:

nearticulat		*articulat*	
n.(voc.) — ac. (loc.)	*mal* « munte »	n.(voc.)	*mali*
g.(abl.)	*mali*	g.(abl.) d.	*malit*
		ac.	*maliu*
		loc.	*malt*

Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache*, p. 94 şi urm.

[5] V. A. Zveghinţev, *Razvitie i funkţionirovanie iazika,* « Inostrannîe iazîki v şcole », 1952, nr. 3, p. 3 şi urm.

Pe de altă parte, în discuţiile care au avut loc în legătură cu legile interne de desvoltare a limbii, s'a arătat că, în morfologie, există tendinţe cu caracter de lege care duc la crearea unor tipuri regulate de declinare şi conjugare, la crearea unor forme care se repetă în mod regulat[1].

Din cele de mai sus se poate vedea că modificările produse în flexiunea nominală românească sunt condiţionate, pe de o parte, de unele particularităţi ale limbii române, cum ar fi postpunerea articolului şi valoarea de morfem al cazului oblic pe care acesta o capătă în limba română, iar pe de altă parte că aceşte schimbări influenţează întregul sistem al flexiunii nominale româneşti.

Putem deci considera că înlocuirea desinenţei de caz oblic feminin prin forma respectivă a articolului se datoreşte unei legi interne de desvoltare, proprie limbii române.

[1] v. V. D. Levin, *Diskussia o vnutrennîh zakonah razvitiia iazîka v ucenom sovete Instituta iazîkoznaiia AN. SSSR*, « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 3, p. 141.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul IV, 1953

DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE LITERARE CONTEMPORANE

— Lămuriri preliminare urmate de câteva extrase —

Publicăm în acest număr al revistei câteva articole din Dicţionarul limbii române literare contemporane în curs de elaborare. Socotim că prin prezentarea acestor articole în paginile revistei dăm cititorilor posibilitatea de a le studia şi de a ne trimite observaţii critice asupra acestui material, observaţii pe care colectivul de redactare a Dicţionarului le va folosi în scopul îmbunătăţirii muncii sale.

Invăţătura stalinistă despre limbă, cuprinsă în lucrarea « Marxismul şi problemele lingvisticii », prin definirea vocabularului şi a fondului principal de cuvinte, prin caracterizarea lexicului dialectal şi a jargoanelor, constituie o călăuză nepreţuită în munca de elaborare a Dicţionarului limbii române literare contemporane. Tezele staliniste ne arată importanţa fondului principal de cuvinte, care, împreună cu structura gramaticală, se păstrează ca temelie a limbii, indiferent de orânduiri şi clase sociale. Fondul principal de cuvinte este partea esenţială a vocabularului, cu mult mai puţin cuprinzătoare decât acesta. Vocabularul, care însumează toate cuvintele dintr'o limbă, se schimbă aproape neîntrerupt. « Desvoltarea continuă a industriei şi a agriculturii, a comerţului şi a transporturilor, a tehnicii şi a ştiinţei — ne învaţă I. V. Stalin—cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte şi expresii noi, necesare activităţii lor. Şi limba, reflectând nemijlocit aceste nevoi, îşi completează vocabularul cu cuvinte noi . . . »[1].

Ca început al limbii literare contemporane s'a fixat epoca din jurul anului 1840, epocă de mari prefaceri politice şi sociale, legată de numele marelui patriot şi revoluţionar român Nicolae Bălcescu şi al scriitorilor care au contribuit la pregătirea revoluţiei dela 1848.

Deoarece din operele scriitorilor noştri clasici s'a dat în vechiul dicţionar un material cu totul insuficient, s'a procedat la o extragere masivă de citate noi, ilustrative şi adecvate din punct de vedere semantic, estetic şi literar.

Dintre cuvintele învechite, folosite în stilul arhaizant al unor scriitori, cum sunt romanele istorice ale lui Mihail Sadoveanu, se introduc în dicţionar numai acelea care sunt destul de des întâlnite în astfel de opere şi numai cu sensurile atestate acolo. La fel se procedează şi cu regionalismele care, prin scrisul marilor noştri clasici, au intrat în vocabularul limbii literare comune. Cuvintele dispărute din limbă, chiar dacă sunt întâlnite incidental la unii scriitori, ca şi regionalismele

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 10 — 11.

care circulă şi sunt cunoscute numai pe o arie restrânsă, nu sunt introduse în dicționar.

S'a extras de asemenea un bogat material de citate din literatura noastră nouă, de după 23 august 1944, care merge pe drumul realismului socialist deschis de literatura sovietică, oglindind lupta oamenilor muncii pentru industrializarea țării, pentru colectivizarea agriculturii, pentru pace şi progres.

Din literatura populară, care a fost reprezentată în vechiul dicționar aproape numai prin citate cu conținut mistic şi superstițios, se dau citate cu cuvinte şi expresii care au îmbogățit limba literară prin varietatea şi expresivitatea lor.

O atenție deosebită se dă citatelor extrase din scrierile clasicilor marxism-leninismului. Dicționarul redactat în epoca construirii socialismului trebuie să fie o armă de luptă în mâna zecilor de mii de propagandişti, agitatori, lectori, instructori, profesori, învățători, ziarişti, corespondenți, un îndrumător în lucrările lor.

Dintre termenii tehnici şi ştiințifici se înregistrează numai aceia care au depăşit sfera de strictă specialitate, care se afirmă şi se răspândesc din ce în ce mai mult în cele mai largi şi mai variate categorii ale oamenilor muncii din țara noastră. Pentru a evita greşala în care a căzut vechiul dicționar, la alegerea şi definirea acestor termeni sunt consultați specialişti din diferitele ramuri ale ştiinței şi tehnicii. Dat fiind caracterul normativ al dicționarului, vor fi omise formele corupte pe care unii scriitori le pun în gura unor personaje tipice, apoi cuvintele, formele, expresiile sau sensurile neobişnuite, suspecte. De asemenea, nu vor apărea în dicționar expresiile triviale, termenii din jargoanele de clasă ale burghezo-moşierimii, grecismele învechite, franțuzismele etc., străine de spiritul limbii poporului nostru. I. V. Stalin ne învață că jargoanele nu au fond de cuvinte propriu: « Ele au: o adunătură de cuvinte specifice, care oglindesc gusturile specifice ale aristocrației sau ale vârfurilor burgheziei; un anumit număr de expresii şi întorsături de frază care se deosebesc prin prețiozitate şi galanterie şi sunt libere de expresiile « grosolane » şi de întorsăturile limbii naționale; în sfârşit un număr oarecare de cuvinte străine »[1].

In afară de materialul extras din operele literare, din cele ideologice, ştiințifice şi tehnice, s'au mai scos cuvinte şi citate din reviste şi ziare. Presa, prin larga răspândire pe care o are azi în sânul maselor largi populare, joacă un rol deosebit de însemnat în opera de culturalizare a acestora. Datorită ziarelor, terminologia profesională şi tehnico-ştiințifică depăşeşte cadrul restrâns al specialiştilor şi îmbogățeşte, printr'o largă difuzare, vocabularul limbii literare comun întregului popor muncitor.

Arătând, în cele expuse mai sus, izvoarele folosite la elaborarea dicționarului, s'a delimitat într'o măsură oarecare şi sfera noțiunii de limbă literară.

După definiția dată de Cikobava, « limba literară — în sens lingvistic — se numeşte nu numai limba creațiilor artistice, ci şi limba studiilor ştiințifice, a tratatelor politice, limba ziarelor şi a revistelor, într'un cuvânt limba scrisă »[2].

Dicționarul se adresează, aşadar, oamenilor muncii din toate ramurile de activitate, ajutându-i să-şi însuşească o limbă corectă şi bogată, limba unică şi comună întregului popor. Prin modul de selecționare a cuvintelor şi sensurilor, prin indicarea în titlu a formei recomandate, a accentului, a pluralului etc., dicționarul capătă un caracter cu adevărat *normativ*.



[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 13.

[2] A. S. Cikobava, Introducere în lingvistică, ed. rusă, p. 115 — 116.

Actuala conducere a Institutului de lingvistică, luându-şi ca sarcină publicarea în cel mai scurt timp a acestui Dicţionar, a reuşit ca în răstimp de un an să pregătească pentru tipar primul din cele patru volume ale Dicţionarului şi să redacteze mai mult de jumătate din următoarele. Lucrul acesta a fost posibil datorită următorilor factori:

— reorganizarea celor două echipe de colaboratori dela institutele de lingvistică din Bucureşti şi Cluj, alcătuite în prezent mai ales din cadre tinere cu o serioasă pregătire ştiinţifică;

— studierea şi discutarea în şedinţe de lucru cu toţi colaboratorii a articolelor şi studiilor de lexicografie apărute în revistele sovietice cu privire la cele mai cunoscute dicţionare ale limbii ruse;

— aplicarea metodei de lucru în colectiv bazate pe un larg schimb de experienţă între cele două echipe dela Bucureşti şi Cluj, cu scopul de a asigura unitatea întregii lucrări;

— revizia într'o primă etapă a manuscriselor redactate de subcolectivele de redactori, urmată de o a doua revizie făcută de o comisie care revede întregul material al Dicţionarului.

— aplicarea metodei de analiză a muncii de redactare sub forma unor rapoarte prezentate de revizor în cadrul unor şedinţe periodice cu participarea largă la discuţii a întregului colectiv de redactare şi revizie a manuscriselor.

Ţinând seama de faptul că un dicţionar ştiinţific al limbii literare conţine cuvinte din sfera tuturor ramurilor de activitate (industrie, agricultură, medicină, botanică, arte, sport, arhitectură, marină etc.), Institutul de lingvistică, ajutat de Prezidiul Academiei R.P.R., s'a adresat celor mai calificaţi oameni de ştiinţă din institutele Academiei şi din alte instituţii de cultură pentru ca aceştia să se pronunţe asupra exactităţii definirii acestor termeni.

Bogata experienţă a lexicografiei sovietice, numeroasele dicţionare de diferite tipuri elaborate după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, studiile teoretice de lexicografie, prefeţele dicţionarelor şi criticile aduse acestor Dicţionare ne-au dat o orientare nouă, ştiinţifică, în procesul de elaborare a Dicţionarului limbii romane. In ceea ce priveşte metoda şi tehnica de lucru, criteriul de selecţionare a cuvintelor, redactarea definiţiilor — îndeosebi a cuvintelor din domeniul politico-ideologic, al tehnicii şi al ştiinţelor în general — imprimarea caracterului normativ, s'a luat ca model dicţionarul limbii ruse literare contemporane al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., din care au apărut până în prezent două volume, dicţionarul explicativ al limbii ruse de sub redacţia lui Uşakov, dicţionarul într'un volum a lui Ojegov, care a apărut în a treia ediţie, dicţionarul de nelogisme al lui Lehin şi Petrov, dicţionarul filosofic al lui Iudin şi Rosenthal etc.

Datorită acestui sprijin preţios, s'a putut asigura nivelul adevărat ştiinţific al Dicţionarului nostru.

Aceste metode de lucru au dat rezultate bune în general. N'au lipsit însă nici greutăţile în muncă, datorită unor cauze obiective cum ar fi lipsa unor lucrări ajutătoare întocmite pe baze ştiinţifice privind unele probleme ca fondul principal de cuvinte, limitele geografice şi istorice ale limbii literare, terminologia tehnico-ştiinţifică în raport cu limba literară etc.

Studii asupra unor probleme de felul celor enumerate mai sus ar fi uşurat într'o mare măsură lucrările la Dicţionar şi ar fi dat redactorilor o bază ştiinţifică mai sigură pentru alcătuirea listelor de cuvinte care constituie vocabularul limbii literare contemporane.

In afară de munca practică în cadrul Institutului, direcția a organizat în cursul acestui an și cursuri speciale de lexicografie destinate tuturor colaboratorilor la dicționar.

Dacă adăugăm la aceasta că o bună parte din cadrele Institutului a urmat și învățământul de partid, sub diferitele lui forme, rezultă că îmbunătățirea calității muncii depuse de colaboratori la elaborarea Dicționarului a fost urmărită pe toate căile, folosindu-se cele mai bune mijloace pentru îndrumarea și creșterea cadrelor Institutului în spiritul învățăturii marxist-leniniste.

Dicționarul limbii române literare contemporane al Academiei R.P.R. este un dicționar explicativ și normativ destinat oamenilor muncii din toate ramurile de activitate. Pentru a înțelege mai bine structura acestui dicționar, trebuie să spunem câteva cuvinte despre principiile generale și tehnice care au stat la baza redactării lui.

Dicționarul urmărește să-i ajute pe oamenii muncii să-și însușească bogățiile limbii române literare și să folosească corect cuvintele și formele gramaticale atât în scris cât și în vorbire. Deci, în acest dicționar ne-am străduit să explicăm toate cuvintele limbii literare.

Fiecare cuvânt e definit cu toate sensurile, expresiile și nuanțele de sens în general cunoscute în limba uzuală. Dintre sensurile figurate ale unui cuvânt se dau de preferință acelea care sunt larg răspândite în literatură și care circulă și în vorbirea obișnuită. Pentru a ilustra specificul și expresivitatea limbii, se acordă atenția cuvenită locuțiunilor, expresiilor și compuselor de tot felul. Cuvintele (ca și formele, expresiile, sensurile) regionale sau învechite sunt privite cu rezervă și discernământ, ele intrând în dicționar numai dacă au o circulație bogată în limba literară (de exemplu: *cușmă*, *ciubotă*, *glod*, *colb*, *omăt* etc.), dacă exprimă noțiuni generale și sunt întrebuințate de scriitori, mai ales în opere cu stil arhaizant (de exemplu: *comis*, *jude*, *pârcălab*, *voievod* etc.), sau dacă exprimă lucruri, noțiuni, instituții astăzi dispărute la noi, dar existente până de curând și deci destul de frecvente în literatura clasică.

Termenii tehnici intră în dicționar dacă sunt folosiți într'o măsură apreciabilă în limba uzuală și sunt întrebuințați în literatură ca termeni care se pot înțelege ușor, fără explicație, sau dacă sunt în strânsă legătură cu avântul constructiv al industrializării țării noastre (de exemplu: *acid*, *grafie*, *calorie*, *crater*, *hidrogen*, *compresor*, *oxid*, *radiodifuziune*, *reacție*, *combină* etc.). Nu intră în dicționar termenii cu totul speciali ai unui domeniu de știință sau tehnică, de care se servesc în munca lor profesională numai specialiștii (de exemplu: *camă*, *carnolit*, *carotieră*, *detalonare*, *lozodromă* etc.). Cuvintele din terminologia populară (industrie casnică, morărit, agricultură etc.), cât și numele de plante, păsări, pești, insecte etc. nu intră în dicționar decât dacă sunt destul de cunoscute. Formele corupte, introduse uneori în literatură din necesități stilistice (de exemplu: *depandă*, *bagabond* etc.), deși sunt atestate la clasici, nu intră în dicționar.

In general vorbind, cuvintele ca și formele, expresiile, sensurile puțin obișnuite, suspecte sau corupte, precum și creațiile vădit persoanele ale unor autori, nu sunt înregistrate în dicționar, pentrucă ele nu fac parte din tezaurul lexical al limbii literare contemporane.

Structura generală a articolelor. Fiecare cuvânt e tratat într'un articol separat, în ordine alfabetică. In titlu apare cuvântul în forma literară, normativ indicată

pentru uzul general. Fiecare cuvânt, afară de cele monosilabice, poartă accentul ascuţit pe silaba accentuată, accent care e cel normativ. După titlu urmează imediat formele morfologice: pluralul la substantive şi adjective şi persoana I singular a indicativului prezent la verbe. Urmează apoi indicarea categoriei gramaticale a cuvântului: substantiv, verb, adjectiv, pronume etc. Se dă de asemenea genul la substantive, iar la verbe conjugarea şi funcţia (tranzitiv, reflexiv etc.).

Pentru a preciza caracterul, sfera, timpul şi locul de întrebuinţare al unui cuvânt, se dau, unde e nevoie, diverse indicaţii şi lămuriri, puse într'o paranteză explicativă înaintea definiţiei; când se indică domeniul şi regiunea în care e folosit cuvântul, precizările sunt date prescurtat: Chim. (= chimie), Med. (= medicină), Bot. (= botanică), Mold. (= Moldova), Ban. (= Banat) etc. Celelalte indicaţii de natură stilistică, gramaticală, istorică sunt date într'o formulă scurtă, dar completă (de exemplu: Familiar; Invechit; Ironic etc.) sau: (Urmat de determinări introduse prin prep. «. . .»), (In regimul burghezo-moşieresc; In orânduirea capitalistă etc.).

Definiţia. Elementul de bază al oricărui dicţionar explicativ poate fi considerată definiţia dată cuvintelor tratate. Ea trebuie să lămurească concis şi clar, pe cât posibil într'o frază, înţelesul şi toate nuanţele de sens ale cuvântului tratat. De aceea ea pune probleme complexe, dificile şi extrem de variate. Definiţia cuvintelor unui dicţionar explicativ nu poate fi enciclopedică, în sensul că ea nu poate da *toate* amănuntele ce ţin de noţiunea indicată prin titlu; dar ea nu trebuie să fie nici simplistă, nici schematică. O atenţie deosebită trebuie acordată formulării definiţiei, ţinându-se seamă că explicarea cuvântului trebuie să fie accesibilă maselor, iar din punct de vedere stilistic să corespundă nivelului actual al limbii literare. Deaceea ne-am străduit ca şi termenii ştiinţifici şi cuvintele care indică plante, animale, metale, diverse instrumente ori fenomene să fie explicate prin formulări corespunzătoare cunoştinţelor comune despre aceste noţiuni.

Uneori însă am fost constrânşi să folosim o terminologie ştiinţifică la definirea unor cuvinte tehnice din diverse domenii.

Pentru a uşura înţelegerea cuvântului tratat, am indicat adesea sinonime adecvate; alteori chiar definiţia constă numai din sinonime sau chiar dintr'un singur sinonim, echivalent al cuvântului din titlu.

Definiţia e bună atunci când ea poate înlocui în citate cuvântul pe care-l defineşte.

Citatele. In general, o definiţie sau o expresie e urmată de câteva citate, scoase din scriitori, din literatura populară şi din literatura politică şi ideologică atunci când e cazul. Ne-am străduit să alegem citate ilustrative, cât mai potrivite din punct de vedere semantic, ideologic şi estetic, pentru ca ele să contribuie la o mai bună înţelegere a noţiunii definite.

Cronologia citatelor merge dela prezent la trecut, deci începând cu cel mai nou citat şi sfârşind cu cel mai vechi, în ordinea următoare: literatura politică, periodice, scriitori, apoi literatura populară şi culegerile din literatura populară, fiecare la locul său, începând cu cele mai noi.

Scritorii a căror activitate literară se întinde pe o durată mai mare de timp figurează la locul care corespunde din punct de vedere cronologic cu debutul lor literar, chiar dacă e vorba de opere mai recente.

Ordinea sensurilor. Fiind vorba de un dicţionar al limbii literare contemporane, în primul rând se dă sensul cel mai frecvent, cel mai legat de cuvântul respectiv în conştiinţa contemporană, după care urmează celelalte sensuri mai puţin întrebuinţate şi mai puţin actuale. Principiul general valabil al Dicţionarului

nostru este de a reflecta just şi ştiinţific nivelul actual al limbii literare. Dacă însă sensurile principale ale unui cuvânt sunt la fel de răspândite şi de actuale în conştiinţa contemporană, respectăm pe cât posibil ordinea logică a sensurilor, urmărind desvoltarea acestora unele din altele, plecând dela propriu la figurat, dela concret la abstract, dela sensul mai larg la cel mai restrâns. Acolo însă unde sensul figurat sau abstract este mult mai răspândit decât cel propriu, dăm întâi sensul figurat sau abstract.

Semnele grafice prin care se face gruparea şi numerotarea sensurilor sunt următoarele, pornind dela cel mai cuprinzător la cel mai restrâns:

— A., B. etc., I., II. etc., a), b) etc. introduc sensuri noi. In grupul de lămuriri introduse prin aceste semne grafice pot apărea unele subîmpărţiri marcate în mod distinct prin alte semne grafice:

— o se pune înaintea definiţiei unei nuanţe de sens din cuprinsul unui sens;

— ◉ separă funcţiuni gramaticale, expresii, locuţiuni, compuse care toate ţin de acelaşi sens;

— ▭ separă un exemplu formulat de redactor de citatele literare date din autorii cuprinşi în bibliografie;

— [ ] închide adaosurile redactorului la citate;

— celelalte semne ortografice: paranteze, virgulă, punct şi virgulă, ghilimele etc., nu necesită o explicaţie specială.

Alineatul final. In partea finală a unui articol, într'un alineat special, dăm indicaţii de ordin gramatical şi ortoepic, precum şi variantele morfologice şi lexicale atestate la scriitorii clasici sau având o circulaţie destul de răspândită. Indicarea acestor variante nu înseamnă o ştirbire a caracterului normativ al dicţionarului; ele apar de fapt numai atunci când au putere de circulaţie şi sunt atestate la scriitori de valoare. Variantele se dau pentru ca cititorul care le-a găsit în text să le aibă explicate şi în dicţionar, însă la cuvântul tratat, sub forma corectă aşa cum o indică titlul unui articol.



In Dicţionarul nostru apar o serie de prescurtări şi aşa numitele sigle speciale, care reprezintă indicaţia bibliografică dela sfârşitul citatelor date. Aceste prescurtări sunt necesare pentru a face economie de spaţiu în dicţionar; pentru a ne putea orienta precis în seria acestor prescurtări, dicţionarul va avea o listă precisă, explicând toate prescurtările folosite în dicţionar. Nu putem da aici această listă, ci ne mulţumim să dăm câteva indicaţii generale de felul cum au fost folosite în dicţionar aceste prescurtări: A b s o l = absolut (la verbe); (Agric.) = agricultură; (Ban.) = Banat; f. = feminin; F i g. = cu sens figurat; I n t r a n z. = intranzitiv; L o c. a d j. = locuţiune adjectivală; n. = neutru; p. e x t. = prin extensiune; s. = substantiv; vb. = verb.

In privinţa bibliografiei, numele de familie al autorilor l-am dat în întregime cu litere capitale; opera autorilor însă e indicată printr'o prescurtare (dăm de obicei iniţialele titlului, uneori pentru a nu crea confuzii dăm două sau chiar trei litere ale începutului de titlu); de exemplu : la ALECSANDRI: P. = Opere complete: Poezii; T. = Opere complete: Teatru; la BĂLCESCU: S. = Scrisori; S. A. = Scrieri alese; M. V. = Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul; la SADOVEANU: B. = Baltagul; C. = Caleidoscop; M. C. = Mitrea Cocor; Z. C. = Zodia Cancerului.



ANALÍTIC,* **-Ă,** *analitici, -e,* adj. Care se bazează pe analiză, care procedează prin analiză. *Metodă analitică. Judecată analitică.* ☐ [Filimon a scris] *o serie de articole teatrale, cari dovedesc un spirit cultivat, analitic şi serios.* GHICA, S. 79. ○ *Chimie analitică* v. c h i m i e. *Limbă analitică* = limbă în care multe dintre caracteristicile gramaticale sînt exprimate prin cuvinte separate (şi nu prin schimbări de terminaţii). *Limbile romanice sînt în general limbi analitice.* ● (Mat., Fiz.) Care foloseşte calculul algebric şi infinitezimal. ○ *Geometrie analitică* v. g e o m e t r i e. *Mecanică analitică* v. m e c a n i c ă.

ANALIZÁ, *analizez,* vb. I. T r a n z. 1. A examina un întreg descompunîndu-l în părţile sale componente; a identifica (prin procedee ştiinţifice) compoziţia unei substanţe. *A analizat compoziţia acidului clorhidric.* ● (Gram.) A cerceta un text din punct de vedere gramatical, descompunîndu-l în elementele sale constitutive.

2. (Cu privire la fenomene sociale, procese de gîndire etc.) A cerceta îndeaproape, examinînd fiecare element în parte, pentru a trage concluzii documentate. *A recunoaşte sincer greşeala, a dezvălui cauzele ei, a analiza împrejurările care i-au dat naştere, a examina atent mijloacele prin care se poate îndrepta greşeala — iată caracteristica unui partid serios, iată ce înseamnă îndeplinirea de către el a obligaţiilor sale, iată ce înseamnă educarea şi instruirea clasei, iar apoi şi a maselor.* LENIN, ST. 45. *Marx şi Engels au analizat cît se poate de amănunţit Comuna din Paris, au arătat că meritul ei a fost încercarea de a distruge, de a sfărîma «maşina de stat existentă».* LENIN, R. P. 18. *Marxism-leninismul analizează mişcarea de eliberare naţională în cea mai strînsă legătură cu lupta revoluţionară a proletariatului împotriva imperialismului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 26, 5/1.

ANALIZÁT, -Ă, *analizaţi, -te,* adj. Care a fost supus unei analize, căruia i s-a făcut analiza; cercetat, studiat. *Obiceiuri tradiţionale, care, fără îndoială, pot, cînd sînt bine descrise şi bine analizate, să constituie titluri istorice patriei noastre.* ODOBESCU, III 231.

ANALIZATÓR, *analizatoare,* s. n. 1. (Fiz.) Aparat care serveşte la determinări analitice, în special aparat optic pentru descoperirea şi cercetarea polarizării luminii. *Analizatorul permite traducerea în imagini a unei serii de impulsii electrice.*

2. (Fiziol.) Aparat al organismului animal, alcătuit dintr-un organ de simţ (care culege senzaţiile venite din lumea exterioară), din nervi (care transmit aceste senzaţii) şi dintr-un număr de celule ale creierului (care analizează şi sintetizează senzaţiile). *Partea centrală, nucleul analizatorului optic, organul sintezei şi analizei superioare a excitaţiilor luminoase se găseşte în lobii occipitali ai emisferelor.*

ANALÍZĂ, *analize,* s. f. Metodă ştiinţifică de cercetare a fenomenelor, bazată pe descompunerea lor în părţile componente, cu scopul unei examinări mai amănunţite; examinare amănunţită a unei probleme. *Gîndirea constă în aceeaşi măsură în descompunerea unor obiecte ale conştiinţei în elementele lor, ca şi în reunirea unor elemente corelate într-o unitate. Fără analiză nu există sinteză.* ENGELS, A. 50. [Capitalul este un] *model de analiză ştiinţifică*

* Materialul extras din Dicţionarul limbii romîne literare contemporane se publică în noua ortografie a limbii romîne.

făcută după metoda materialistă, analiza unei formații sociale din cele mai complicate, model recunoscut de toată lumea și neîntrecut de nimeni. LENIN, O. I 133. *Un merit nepieritor al lui Lenin este acela de a fi dus mai departe analiza făcută de Marx societății capitaliste, arătînd trăsăturile caracteristice ale fazei imperialiste și contradicțiile sale și organizînd lupta împotriva imperialismului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 253. *Congresul* [al V-lea al Partidului Comunist din Romînia, din ianuarie 1932] *a făcut pentru prima dată o analiză profundă a perspectivelor mișcării revoluționare din Romînia, criticînd toate abaterile și devierile de la linia leninist-stalinistă și risipind confuziile ideologice din partid.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 528. [Inginerul] *a fost angajat la laborator și detașat la aparatele de analiza spectroscopică a metalelor.* CĂLUGĂRU, O. P. 279. ◊ E x p r. **În ultimă analiză** = în definitiv, în concluzie. *Lupta științei materialiste înaintate împotriva teoriilor subiectiviste și a celorlate teorii idealiste constituie, în ultimă analiză, una din expresiile luptei istorice dintre forțele de clasă de neîmpăcat: forțele clasei muncitoare și cele ale burgheziei, forțele socialismului și ale capitalismului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 329, 5/3. ◊ *Analiză literară* = examinare critică a unei opere literare pentru a scoate în evidență metodele de creație folosite de autor. *Analiză gramaticală* = cercetare a unui text din punct de vedere morfologic și sintactic. *Analiza muncii* = metodă comunistă de examinare critică și autocritică a muncii pe o perioadă de timp, făcută în scopul îmbunătățirii continue a activității unei organizații politice, a unei instituții, a unui colectiv etc. *Adunările generale ale gospodăriilor colective au fost un bun prilej de a se face o analiză a muncii, de a examina în spirit critic și autocritic problemele și sarcinile principale care stau în fața gospodăriilor colective.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 6. *Analiză matematică* = disciplină care se ocupă cu studiul funcțiunilor și al relațiilor dintre ele. *Analiza prețurilor* = examinare a cantităților de materiale, a cheltuielilor de regie etc., necesară pentru stabilirea prețurilor pe fiecare articol în parte, cu prilejul alcătuirii unui deviz. *Analiza solului* = cercetarea solului la diferite adîncimi, din punct de vedere fizico-chimic, biologic etc., pentru a-i cunoaște compoziția și proprietățile. ● (Chim.) Operație de identificare a compoziției unei substanțe prin intermediul unei reacții chimice sau prin descompunerea ei în elemente constitutive. *Analiza apei. Analiza sîngelui.*

ANALOÁGĂ adj. f. v. **analog.**

ANALÓG, -Ă, *analogi, -e,* adj. La fel, asemănător. *Un sentiment de groază, analog cu acel pe care-l avem cînd ne visăm căzînd de la înălțimi mari, îi strîngea inima.* VLAHUȚĂ, O. A. III 43. *Cînd te vei întoarce, nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine.* EMINESCU, N. 54.
— *Variante fonetice și lexicale:* **analoágă** adj. f.

ANALÓGIC, -Ă *analogici, -e,* adj. Întemeiat pe analogie, făcut cu ajutorul analogiei. *Raționament analogic.*

ANALOGÍE, *analogii,* s. f. **1.** (Adesea precedat de prep. «prin») Asemănare parțială, potrivire între două sau mai multe noțiuni, situații, fenomene etc. *Judecînd prin analogie.* ◻ *Poetul face o frumoasă analogie între sentimentul dragostei pentru mama iubită și cel al dragostei pentru Patria iubită.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 3/5. *Avem de gînd a cerceta prin ce curioasă analogie de fapte, de idei și de imagine vechiul zeu latin al ploilor, Jupiter*

Pluvius... aduce așa de mult cu lăiețele noastre de paparude. ODOBESCU, III 228.

2. (Gram.) Asemănare parțială, de formă sau de conținut, a două elemente din limbă, determinînd schimbarea unuia din elemente sub influența celuilalt; schimbarea produsă. *Analogia prezentului « a face » a schimbat vechiul perfect « feciu » în « făcui ». « Mănușă » devine, în unele graiuri, « mînușă », prin analogie cu « mînă ». Schimbarea lui « ei făcuse » in « ei făcuseră » după modelul lui « ei făcură » este un exemplu de analogie.*

ANANÁS, *ananași,* s. m. (Bot.) **1.** Plantă ierboasă din țările calde, cultivată și în Europa, în sere, pentru fructele ei *(Bromelia ananas).*

2. Fructul comestibil al plantei de mai sus, de culoare gălbuie-roșiatică, cu gust dulce-acrișor, foarte aromat și suculent. *Aveam cîte puțin din toate: cafea, piper, banane și ananas, care crește acolo pînă la zece kilograme bucata.* BART, E. 281.

ANÁNGHIE s. f. Situație grea, necaz, nevoie (bănească). *De era ananghie în țară și de se văicărea norodul sub povara birurilor grele,* [împăratul]... *își astupa urechile.* VLAHUȚĂ, O. A. 215. ◊ E x p r. (Adesea ironic) **A fi** (sau **a se afla**) **la** (**mare**) **ananghie** = a fi (sau a se afla) la mare strîmtoare. *Trebuie să fii mai năuc decît toți năucii de pe lumea asta, dacă gîndești că s-o despoia boierimea ca să te răsplătească... Cît îi la ananghie și-i stă turcul cu ghiara-n gît, spune el boierul multe, da' pe urmă...* GALAN, Z. R. 39. *Se afla la mare ananghie. L-a rugat pe bunic să-i împrumute un galben.* STANCU, D. 484. *Ești la ananghie, Ahile... Eu am un plan care te poate scăpa, adăogă Leca, răsucindu-și falnic mustățile lui războinice.* BART, E. 342.

ANÁPĂDA adv. v. **anapoda.**

ANAPÉST, *anapești,* s. m. (În versificația greco-romană) Picior metric format din două silabe scurte, urmate de una lungă; (în metrica modernă) picior de vers alcătuit din două silabe neaccentuate, urmate de una accentuată. *Un exemplu de anapest în poezia romînă este următorul vers de poetul A. Toma: « Pribegeau înspre zori trei cocori ».*

ANAPLASTÍE, *anaplastii,* s. f. (Med.) Operație chirurgicală făcută cu scopul de a reda forma normală unei părți a corpului care a suferit o mutilare.

ANÁPODA adv. Pe dos, de-a-ndoaselea, în dezordine, în altă direcție decît trebuie. *Sus, într-o fereastră, s-a ivit un cap cu coade roșcovane adunate anapoda într-o basma pestriță.* GALAN, Z. R. 9. *Apoi dă! cum n-or merge trebile anapoda, dacă nime n-a voit să m-asculte?* ALECSANDRI, T. 124. ◊ (Adjectival, invariabil) *Urmînd drumul vechi* [al criticii]... *vom face ceva anapoda.* GHEREA, ST. CR. I 40. *El întoarce căruța fără să se uite la mine, o ia pe-un drum anapoda și se duce.* PREDA, Î. 92. ● În neștire, la întîmplare, orbește. *Eram șapte-opt pe terasă... Coboram anapoda treptele tocite spre canal.* CAMIL PETRESCU, T. II 225. *Chiar și porcii trîndavi se iuțiră, pornind-o anapoda, guițînd să crezi că li s-au pus cuțitul la beregată.* DELAVRANCEA, S. 198.

— Variante fonetice și lexicale: **anápăda** (CREANGĂ, A. 53) adv.

ANÁRHIC, -Ă, *anarhici, -e,* adj. **1.** Care se referă la anarhie, care este propriu anarhiei, care practică sau favorizează anarhia, care duce la anarhie. *În locul dezvoltării spontane anarhice și oarbe, caracteristice modului de producție*

capitalist, care duce inevitabil la criză, haos economic, șomaj și mizerie, economia socialistă se bazează pe o dezvoltare coordonată a tuturor ramurilor și unităților economice, ținînd seama de necesitățile generale ale economiei socialiste. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 217.

2. (Despre manifestări ale omului) Care dovedește indisciplină, care arată nesupunere. [Petre Luscalov] *știe să sublinieze cum sînt biruite... prin forța exemplului personal, pornirile anarhice ale copiilor, rezultate ale educației vechi.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 2/5.

ANARHÍE s. f. Stare de dezorganizare, dezordine, haos, caracteristică într-o țară, într-o instituție etc., în regimuri bazate pe exploatare; nesupunere, indisciplină a individului față de o colectivitate organizată. ● Stare a producției, proprie regimului capitalist, în care (din cauza proprietății private asupra mijloacelor de producție) activitatea de producție socială este neplanificată și nedirijată, ducînd la crize periodice și la șomaj. *Forța motrice a anarhiei sociale a producției este aceea care transformă posibilitatea nelimitată de perfecționare a mașinilor marii industrii într-o lege obligatorie pentru fiecare capitalist industrial, silindu-l să-și perfecționeze din ce în ce mai mult utilajul, dacă nu vrea să piară.* MARX-ENGELS, O.A. II 129. *Contradicția dintre producția socială și însușirea capitalistă se reproduce deci ca antagonism între organizarea producției înăuntrul fiecărei fabrici și anarhia producției în întreaga societate.* ENGELS, A. 321. *Legea valorii poate fi regulatorul producției numai în capitalism, în condițiile existenței proprietății private asupra mijloacelor de producție, în condițiile existenței concurenței, anarhiei în producție, crizelor de supraproducție.* STALIN, PROBL. EC. 24. *În sectorul socialist al economiei noastre naționale, firește că nu acționează legea concurenței și a anarhiei în producție, ci, dimpotrivă, au căpătat câmp liber legi proprii economiei socialiste.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 26.

ANARHÍSM s. n. Concepție politică mic-burgheză antimarxistă, care, sub lozinca mincinoasă a eliberării individului de sub orice asuprire și de sub orice autoritate de stat, se ridică de fapt împotriva revoluției socialiste și a statului de dictatură a proletariatului în perioada trecerii de la capitalism la socialism, neagă necesitatea partidului proletariatului, nu admite rolul lui conducător și se opune disciplinei de fier din rîndurile lui. ● Atitudine a anarhistului.

ANARHÍST, -Ă, *anarhiști, -ste,* s. m. și f. Partizan al anarhismului, membru al unei organizații care susține anarhismul. *Anarhiștii, apărînd ideea distrugerii mașinii de stat, își reprezintă în mod cu totul neclar cu ce va fi aceasta înlocuită de proletariat și cum se va servi aceasta din urmă de puterea revoluționară; ei neagă chiar necesitatea întrebuințării puterii de stat de către proletariatul revoluționar, neagă dictatura revoluționară a acestuia.* LENIN, STAT. REV. 130. *Noi vedem în anarhiști adevărați dușmani ai marxismului.* STALIN, O. I 301. ● (Adjectival) Propriu anarhiștilor, caracteristic anarhismului. *Noi nu sîntem utopiști, noi nu « visăm » să ne lipsim dintr-o dată de orice cîrmuire, de orice subordonare; aceste visuri anarhiste, bazate pe neînțelegerea sarcinilor dictaturii proletariatului, sînt absolut străine de marxism, servind de fapt numai pentru amînarea revoluției socialiste pînă în ziua în care oamenii se vor fi schimbat.* LENIN, STAT. REV. 58. *Lenin pornea tocmai de la*

teoria marxistă a « sfărîmării » mașinii de stat burgheze și a « dispariției treptate » a statului proletar, atunci cînd critica teoria anarhistă a « aruncării în aer » și a « suprimării » statului în general. STALIN, O. XII 79.

ANARHO-INDIVIDUALÍSM s.n. Variantă a anarhismului, forma cea mai deșănțată a individualismului mic-burghez, care caută să abată clasa muncitoare de la lupta pentru putere, de la revoluția socialistă și de la disciplina de fier proletară.

ANARHO-SINDICALÍSM s. n. Variantă a anarhismului care, atribuind sindicatelor rolul primordial în lupta clasei muncitoare, se opune ca ele să fie conduse de către partid, respinge conducerea economiei de către stat și partid și pretinde că acest rol revine sindicatelor. *Noi vedem acum deosebit de limpede cît de justă este teza marxistă că anarhismul și anarho-sindicalismul sînt curente burgheze și ce contradicție de neîmpăcat există între ele și socialism, dictatura proletară, comunism.* LENIN, S. P. 26.

ANARHO-SINDICALÍST, -Ă, *anarho-sindicaliști, -ste,* s. m. și f. Persoană care împărtășește ideile anarho-sindicalismului. O (Adjectival) *Statului sovietic și partidului comunist, « opoziția muncitoare » le opunea sindicatelor. Ea socotea că cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare nu este partidul, ci sindicatele. « Opoziția muncitoare » era de fapt un grup anarho-sindicalist vrăjmaș partidului.* IST. P. C. (b) 354.

ANASÍNA s. f. (Numai în expr.) **A lua** (sau **a duce, a aduce** etc.) **cu anasîna** = a lua (sau a duce etc.) cu forța, cu sila, fără voia celui interesat. *Gospodarii trimiși la gară cam cu anasîna s-or împăca ei, de bună-seamă că s-or împăca.* GALAN, Z. R. 280. *Oamenii aduși cu anasîna își dau seama că și ziua de azi au pierdut-o de-a surda.* PAS, L. I 289. *Se duce iar la ostrovul nostru să mai prindă o știucă, poate și mai mare decît aceea pe care i-o luase cu anasîna domnul căpitan.* SADOVEANU, N. F. 167.

ANASÓN s. m. (Bot.) Plantă ierboasă aromatică din familia umbeliferelor, cu flori mici și albe și cu fructe ovoidale, păroase, întrebuințate drept condiment în cofetărie sau la prepararea unor rachiuri și a ceaiurilor medicinale *(Pimpinella anisum). Mihnea... gusta... rachiurile de sacîz și de anason.* ODOBESCU, I 84. ● Băutură făcută din fructele plantei descrise mai sus. *Anason de Chio.*

— Variante fonetice și lexicale: **anisón** s. m.

ANASTÁTIC, -Ă, *anastatici, -e,* adj. (Tipogr.) Care reproduce o tipăritură trăgînd textul la piatră sau la zinc printr-un procedeu chimic, și nu prin fotografie. *Tipar anastatic. Reproducere anastatică.*

ANASTIGMÁT adj. m. (Despre obiectivele aparatelor fotografice) Lipsit de astigmatism.

ANASTIGMÁTIC s. n. Obiectiv fotografic construit cu sticle speciale, care au proprietatea de a corecta astigmatismul

ANASTIGMATÍSM s. n. Proprietatea unui sistem optic de a fi lipsit de astigmatism.

ANASTOMÓZĂ, *anastomoze,* s. f. (Med.) Legătură (normală sau patologică) sau stabilire pe cale chirurgicală a unei legături între două căi de circulație.

ANASTRÓFĂ, *anastrofe,* s. f. Răsturnare a ordinei obișnuite a cuvintelor într-o propoziție. *« Te du », în loc de « du-te », este o anastrofă. Propoziția ; « Migdalați, puțin pie-*

ziș, arătau ochii bunicii » este un exemplu de anastrofă din romanul « *Desculț* » al lui Zaharia Stancu.

ANÁTEMĂ, *anateme*, s. f. (De obicei în legătură cu verbele « a rosti », « a pronunța », « a arunca » etc.) Osîndire totală, necondiționată și irevocabilă a cuiva de către biserică, folosită ca mijloc de teroare sau subjugare. V. a f u r i s e n i e.

— Accentuat și: *anatémă*.

ANATEMIZÁ, *anatemizez*, vb. I. T r a n z. (Rar) A pronunța anatema asupra cuiva. V. b l e s t e m a, a f u r i s i.

ANATEMIZÁT, -Ă, *anatemizați, -te*, adj. Pedepsit cu anatemă; blestemat, afurisit. (F i g.) *Alungați, anatemizați, aruncați prin închisori* [de clasele exploatatoare], *actorii de estradă au menținut, de-a lungul secolelor, contactul cu năzuințele maselor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 11/1.

ANATÓMIC, -Ă, *anatomici, -e*, adj. De anatomie, privitor la antomie. *Piesă anatomică.* ▭ *Studiul anatomiei și fiziologiei comparate în diferitele faze de dezvoltare embrionară dă cel mai bogat material pentru înțelegerea descendenței animale a omului și totodată pentru înțelegerea particularităților anatomice și fiziologice ale organismului uman.* ANATOMIA, 11.

ANATOMÍE s. f. Știință care studiază structura ființelor organizate (plante sau animale). *Anatomie comparată.* ▭ *Anatomia și fiziologia au apărut și s-au dezvoltat sub influența cerințelor practice.* ANATOMIA, 5. ● Structura unui organ sau a unei ființe organizate. *Anatomia ochiului.* ▭ *Studiul atît al structurii cît și al proceselor fiziologice în dezvoltarea lor istorică are o însemnătate covîrșitoare pentru înțelegerea anatomiei și fiziologiei omului, a locului său în regnul animal, a originii și dezvoltării sale.* ANATOMIA, 12.

ANATOMÍST, -Ă, *anatomiști, -ste*, s. m. și f. Specialist în știința anatomiei.

ANATOMO-PATOLÓGIC, -Ă, *anatomo-patologici, -e*, adj. (Med.) Care se ocupă de structura patologică a organelor corpului.

ANATOXÍNĂ, *anatoxine*, s. f. Toxină microbiană care, în urma unui tratament special, și-a pierdut puterea toxică, dar și-a păstrat proprietatea de a imuniza și poate fi întrebuințată la imunizarea organismului.

ANCESTRÁL, -Ă, *ancestrali, -e*, adj. Transmis prin ereditate; strămoșesc. *Orice act al vieții noastre psihice e determinat de mediul ancestral și social.* GHEREA, ST. CR. III 110.

ANCHETÁ, *anchetez*, vb. I. T r a n z. A supune (un fapt sau o persoană) unei cercetări amănunțite pentru a scoate la iveală adevărul și a stabili eventuale răspunderi și vinovății; a face o anchetă. *Procurorul anchetează cazul.* ◇ A b s o l. *Cel care anchetează nu face parte din corpul didactic, e un inspector special.* SADOVEANU, N. F. 175.

ANCHETATÓR, -OÁRE, *anchetatori, -oare*, s. m. și f. Persoană însărcinată cu facerea unei anchete.

ANCHÉTĂ, *anchete*, s. f. Cercetare orînduită sau efectuată de o autoritate publică, cu scopul de a clarifica împrejurările în care s-a produs un fapt și de a stabili eventuale răspunderi și vinovății. *Domnul Ciolac... ceruse forului superior școlar anchetă urgentă.* SADOVEANU, N. F. 164. *Vreți să mă băgați în bucluc. Anchetă, rapoarte.* SEBASTIAN, T. 249. *Curtea primăriei era tot plină de țărani culcați la pămînt cu fața în jos și păziți de soldați. Ancheta continua cu aceeași intensitate.* REBREANU, R. II 298. ● Cercetare

științifică făcută pe teren. ○ (Lingv.) *Anchetă dialectală* = adunare pe teren de material documentar în legătură cu dialectele unei limbi.

ANCHILOZÁ, *anchilozez*, vb. I. Refl. (Med.) A căpăta o anchiloză. ● Fig. A deveni sclav al rutinii, căpătînd deprinderi de lucru mecanice.

ANCHILOZÁRE, *anchilozări*, s. f. (Med.) Acțiunea de a se anchiloza și rezultatul ei; înțepenire. *Anchilozarea umărului.*

ANCHILOZÁT, -Ă, *anchilozați, -te*, adj. (Med.) Care este atins de anchiloză, care suferă de anchiloză. *Mînă anchilozată.* ○ Fig. *Astăzi literatura noastră satirică are menirea de a apăra și a consolida orînduirea existentă, de a extirpa din mijlocul societății noi, al orînduirii sociale înaintate, ceea ce e putred, anchilozat, sortit pieirii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 341, 3/2.

ANCHILÓZĂ, *anchiloze*, s. f. (Med.) Înțepenire (temporară sau definitivă) a unei încheieturi. *Anchiloza genunchiului.*

ÁNCIE, *ancii*, s. f. (Muz.) Mică lamă elastică de lemn, de trestie sau de metal, așezată la gura unui instrument de suflat, pentru a produce sunetele sau pentru a le intensifica.

ANCORÁ, *ancorez*, vb. I. Intranz. (Subiectul este navigatorul) A lăsa ancora în apă pentru a asigura împotriva valurilor sau curenților o navă care staționează; p. ext. a opri o navă sau (subiectul fiind nava) a se opri din plutire. *Am ancorat de cinci zile și aștept. Nu știu cînd o să ridic ancora.* SEBASTIAN, T. 31. *Ancorează, marinare! — Iată: noaptea s-a lăsat.* MACEDONSKI, O. I 161. ○ Tranz. Fig. *Lipsește din acest portret* [al lui Kogălniceanu] *tocmai informația esențială caracteristică, menită să ofere portretului o bază materială și să-l concretizeze, să-l ancoreze în realitate.* VITNER, CR. 86.

ANCORÁJ, *ancoraje*, s.n. Faptul de a ancora; ancorare. *După ancoraj, Penelopa sări zglobie de pe scara vaporului în barcă.* BART, E. 51. ● (Concretizat) Sistem de cabluri, sfori etc., prin care se fixează un stîlp, o construcție înaltă etc. *Ancorajul de la coșul de fier a slăbit.* CĂLUGĂRU, O.P. 474.

ANCORÁRE, *ancorări*, s. f. Acțiunea de a ancora și rezultatul ei.

1. Asigurarea unui vas, cu ajutorul forței valurilor și a curenților; p. ext. oprire a unui vas care navighează.

2. Fig. Fixare, legare (de o bază solidă). *Pentru îndeplinirea muncii de construcție socialistă este neapărat nevoie de cadre noi... care să asigure și științei și artei o dezvoltare nestingherită prin ancorarea lor puternică de interesele poporului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 109, 6/2.

ANCORÁT, -Ă, *ancorați, -te*, adj. (Despre vase de navigație) Care a aruncat ancora. *Corăbii și vapoare de-a lungul malurilor dormeau ancorate, priponite cu frînghii groase de sîrmă.* BART, E. 126. *Un fluierat pornește de la vapoarele ancorate în port.* DUNĂREANU, CH. 84. *Vapoarele stăteau ancorate lîngă mal.* CONTEMPORANUL, IV 138. ● Fig. Fixat. *Pădurea rămînea să se zbată pe loc, ancorată în piatră și pămînt.* DUMITRIU, N. 187. *Morile plutitoare, acoperite cu șindrilă înnegrită de vreme... au înfățișarea unor case umile de țară... cum stau ancorate în mijlocul apelor, legănîndu-se încet.* BOGZA, C. O. 377.

ÁNCORĂ, *ancore*, s. f. 1. (Mar.) Instrument greu de metal cu doi sau mai mulți dinți ascuțiți, fixați la capătul unui

lanț, pe care marinarii îl aruncă în fundul apei pentru a imobiliza vasul pe care navighează, pentru ca, înfingîndu-se în pămînt, să opună rezistență valurilor și curenților care ar împinge nava în larg. [Evantia] *își amintea că* [Neagu] *îi spuse odată că la ancoră e locul lui la postul de plecare.* BART, E. 236. ◊ Expr. **A arunca** (sau **a lăsa**) **ancora** = a opri un vas într-un port, a ancora. **A ridica ancora** = a pleca cu vasul din port; (fig., familiar) a porni la drum. *Nu știu cînd o să ridic ancora.* SEBASTIAN, T. 31. ♦ Desen, urmă în formă de ancoră. *Pîrvu era gol pînă la brîu și mușchii încordați îi luceau de sudoare. I se vedeau ancorele tatuate albastru pe brațele goale.* V. ROM. decembrie 1950, 100.

2. Cablu cu care se fixează de pămînt anumiți stîlpi, construcții înalte etc. ♦ (Arhit.) Piesă de fier curbată sau formată din două bare încrucișate, care se fixează între două ziduri sau două grinzi, pentru a întări legătura dintre ele.

ANDÁNTE adv. (Indicație pentru executarea unei bucăți muzicale) Destul de rar (însă mai repede decît adagio); liniștit. ♦ (Substantivat) Compoziție sau parte dintr-o compoziție muzicală executată într-un tempo liniștit. *Andantele din simfonia a șasea de Beethoven.*

ANDANTÍNO adv. (Indicație pentru executarea unei bucăți muzicale) Puțin mai repede decît andante (dar mai puțin grăbit decît allegro).

ANDEZÍT, *andezite,* s. n. (Geol.) Rocă vulcanică de culoare închisă, folosită ca piatră de pavaj și de construcție.
— Variante fonetice și lexicale: **andezítă** (BOGZA, C.O. 180) s. f.

ADEZÍTĂ s. f. v. **andezit.**

ANDÍVĂ, *andive,* s. f. (Bot.; mai ales la pl.) Plantă ierboasă din familia compozitelor ale cărei frunze albe, cărnoase, alungite, așezate unele peste altele sînt comestibile (*Cichorium endivia*); cicoare-de-grădină.
— Variante fonetice și lexicale: **andívie,** *andivii,* s. f.

ANDÍVIE s. f. v. **andívă.**

ANDOSÁ, *andosez,* vb. I. Tranz. (Fin.) 1. A indica pe dosul unui cec numele persoanei împuternicite ca să-i încaseze contravaloarea.

2. (În economia capitalistă, în legătură cu operația de vînzare a polițelor) A indica sub iscălitură proprie, pe dosul unei polițe vîndute, numele persoanei care a cumpărat-o și care are dreptul s-o încaseze.

ANDOSÁNT, -Ă, *andosanți, -te,* s. m. și f. Persoană care andosează un cec sau o poliță.

ANDOSÁRE, *andosări,* s. f. Acțiunea de a andosa un cec sau o poliță.

ANDOSÁT, -Ă, *andosați, -te,* adj. (Fin.) 1. (Despre cecuri) Care poartă pe verso numele persoanei împuternicite să încaseze suma respectivă.

2. (În economia capitalistă, despre polițe) Girat prin iscălire pe verso.

ANDREÁ s. f. v. **undrea.**

ANDRÓC, *androace,* s. n. (Regional) Fustă de flanelă sau de lînă, purtată la țară, mai ales de femeile bătrîne. *Șterge-ți mîna pe androc.* BIBICESCU, P. P. 215.

ANDROCÉU, *androcee,* s. n. (Bot.) Totalitatea staminelor unei flori.

— Variante morfologice: pl. *androceuri*.

ANDROGÍN, -Ă, *androgini, -e,* adj. **1.** (Bot.; despre plante) Care poartă în aceeaşi inflorescenţă atît flori masculine cît şi flori feminine.

2. (Zool.; despre animale) Care prezintă semnele distinctive atît ale sexului masculin cît şi ale celui feminin, care are organe genitale de ambele sexe; hermafrodit.

ANECDÓTĂ, *anecdote,* s. f. **1.** Istorioară hazlie, de obicei cu o viaţă efemeră, cu un final neaşteptat, care se transmite mai ales pe cale orală şi caracterizează în chip spiritual o persoană sau o situaţie. *Domnul N. Colescu este un vînător vestit. Viaţa lui este plină de anecdote vînătoreşti.* BOLINTINEANU, O. 329.

ANECDÓTIC, -Ă, *anecdotici, -e,* adj. Cu caracter de anecdotă. ◊ *Fapt anecdotic* = fapt curios, referitor la amănunte secundare din viaţa unor personalităţi de seamă.

ANELÍD, *anelide,* s. n. Vierme cu corpul cilindric şi segmentat în numeroase inele, avînd de obicei pe partea laterală şi inferioară nişte perişori, care îi ajută la mişcare. ● (La pl.) Încrengătură din care face parte acest vierme.

ANEMIÁ, *anemiez,* vb. I. R e f l. A ajunge în stare de slăbiciune din cauza anemiei; a deveni anemic. *S-a anemiat din cauza bolii.*

— Pronunţat: *-mi-a.*

ANEMIÁT, -Ă, *anemiaţi, -te,* adj. Care prezintă caracteristicile unei persoane anemice; slăbit din cauza anemiei. V. a n e m i c.

— Pronunţat: *-mi-at.*

ANÉMIC, -Ă, *anemici, -e,* adj. Care suferă de anemie. V. a n e m i a t. *E anemică, totdeauna a fost ea aşa palidă.* VLAHUŢĂ, O. A. III 95.

ANEMÍE s. f. (Med.) Boală determinată de scăderea cantitativă sau calitativă a globulelor roşii din sînge. ◊ *Anemie pernicioasă* = formă în care măduva oaselor este împiedicată să formeze globule roşii, din cauza lipsei unei substanţe naturale stimulente.

ANEMIÉRE s. f. Faptul de a (s e) a n e m i a; slăbire a organismului cauzată de anemie.

— Pronunţat: *-mi-e-.*

ANEMOGRÁF, *anemografe,* s. n. (Met.) Anemometru.

ANEMOMETRÍE s. f. (Met.) Ştiinţa măsurării vitezei şi puterii vîntului.

ANEMOMÉTRU, *anemometre,* s. n. (Met.) Instrument pentru măsurarea vitezei vîntului.

ANEMÓNĂ, *anemone,* s. f. **1.** (Bot.) Dediţel.

2. (Zool.) C o m p u s: **anemonă-de-mare** = actinie. *Anemonele de mare... Adînc sub undele amare, Vor ţese lumea lor suavă.* BENIUC, V. 69.

ANEROÍD, -Ă, *aneroizi, -de,* adj. (Met.; în e x p r.) *Barometru aneroid* (şi substantivat, n.) = barometru metalic construit pe principiul vidului produs într-o cutie metalică. *Aşa că sînt poznaşi cari prezic ploaia şi vremea bună... mai sigur decît dumneata şi mine pe cel mai sensibil aneroid.* CARAGIALE, N. S. 83.

ANESTEZIÁ, *anesteziez,* vb. I. T r a n z. A provoca o stare de insensibilitate la durere, cu ajutorul unui anestezic.

— Pronunţat: *-zi-a.*

ANESTÉZIC, -Ă, *anestezici, -e,* adj. (Med.; despre unele

substanţe) Care produce anestezie. ◊ (Substantivat, m.) *Cel mai slab anestezic este alcoolul.*

ANESTEZÍE, *anestezii*, s. f. (Med.) Suprimare temporară (totală sau parţială) a sensibilităţii corpului prin substanţe care amorţesc. ◊ *Anestezie locală* = amorţire numai a acelei părţi a corpului care trebuie supusă intervenţiei chirurgicale. *Anestezie rahidiană* = anestezie obţinută printr-o injecţie specială făcută în şira spinării pentru a realiza anestezierea jumătăţii inferioare a corpului; rahianestezie.

ANEVÓIE adv. Cu greu, cu greutate, abia. *Anevoie vremea trece Cînd urîtul greu te-apasă.* VLAHUŢĂ, O. A. 86. *De douăzeci şi mai bine de ani, de cînd port vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoie numai cu răbuşul* (= răbojul). *Ce folos că citesc orice carte bisericească, dacă nu ştii a însemna măcar cîtuşi de cît, e greu.* CREANGĂ, A. 18. *Ceea ce făgăduieşte voinicul anevoie o lasă nefăcută.* EMINESCU, N. 17. ◊ (Adjectival) Anevoios. *A face un tot din amărunturile ce se află răspîndite în deosebitele uvrejuri şi documente este o lucrare lungă şi anevoie.* BĂLCESCU, O I. 3. *Oi căuta să-l îmblînzesc... deşi e lucru cam anevoie.* ALECSANDRI, T. 1197. ◊ (Substantivat, în l o c. a d v) **Cu anevoie** = cu greutate, cu cazna. *Este foarte cu anevoie de mers pînă acolo.* CREANGĂ, P. 93. *O atmosferă groasă şi grea, pre care cu anevoie o răsuflai.* NEGRUZZI, I 291. *Sacul gol cu anevoie stă drept.* (Învechit) **De anevoie** = necesar, indispensabil. *Doftorii... mi-au zis că este de anevoie ca să mă caut, pentru că boala poate ca să se învechească.* KOGĂLNICEANU, S. 91.

ANEVOÍNŢĂ, *anevoinţe*, s. f. (Învechit) Dificultate, greutate. *Era... peste putinţă a opri intrarea turcilor în ţară, din anevoinţa d-a străjui toate hotarele.* BĂLCESCU. O II 84. ◊ (Astăzi în l o c. a d v.) **Cu (mare) anevoinţă** = cu (mare) greutate, cu greu. *Cu mare anevoinţă se dezlipi calul de stăpînul său.* ISPIRESCU, L. 162.

ANEVOIÓS, -OÁSĂ, *anevoioşi, -oase*, adj. Care cere, pentru a fi înfăptuit, un mare efort fizic sau intelectual, care prezintă dificultăţi; greu, obositor. *Călătorie anevoioasă.* ▭ *Băiatul se puse cu toată inima pe muncă, şi cînd era ceva de făcut mai greu sau mai anevoios, îşi chema calul.* ISPIRESCU, L. 163. *Boierii pribegi... după multe şi anevoioase rugăminte, dobîndise în sfîrşit ajutor de la împărăţia turcească.* ODOBESCU, I 87. ◊ (Adverbial) *Foarte puţini oameni stăteau în grupuri de trei-patru, din care unul le citea anevoios celorlalţi fiţuicile acarului sau gazeta sosită cu trenul.* DUMITRIU, B. F. 10.

ANEVRÍSM, *anevrisme*, s. n. (Med.) Dilatare patologică a pereţilor unei artere.

ANEXÁ, *anexez*, vb. I. T r a n z. A alipi, a alătura la (de) ceva, a uni (cu), a adăuga (la). *A anexa un act la o cerere.* ◆ A încorpora o ţară, o province etc. prin violenţă, împotriva voinţei locuitorilor.

ANEXÁRE, *anexări*, s. f. Acţiunea de a a n e x a.

1. Adăugare, alăturare. *Anexarea actelor la cerere este obligatorie.*

2. Alipire cu forţa, încorporare (a unei ţări, provincii etc.); anexiune.

ANEXÁT, -Ă, *anexaţi, -te*, adj. Adăugat, alăturat, alipit. ◊ (Adverbial) *Anexat, vă trimitem actele cerute.* ◆ (Despre state sau provincii) Încorporat prin violenţă de un stat imperialist.

ANÉXĂ, *anexe*, s. f. Ceea ce este alăturat sau alipit, ca element secundar sau dependent, pe lîngă altceva mai mare

ori mai de seamă; lucru adăugat, adaos. *Înaintăm cererea cu două anexe.* ▭ *Toate încercările duşmanilor... să restabilească Rusia burghezo-moşierească şi să o transforme într-o anexă a imperialismului, au eşuat complet.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 3/2. ● Material suplimentar care completează, dezvoltă sau lămureşte un text (de lege). *Am voit... în conformitate cu articolul IV din anexă, să surprindem fraudele.* ALECSANDRI, T. 1705.

ANEXIONÍST, -Ă, *anexionişti, -ste,* adj. (Rar) Care duce o politică de anexare, care urmăreşte să anexeze teritorii străine. *Guvern anexionist.* ▭ *Nu este întîmplător faptul că în Franţa tocmai dezvoltarea deosebit de rapidă a capitalului financiar, o dată cu slăbirea capitalului industrial, a provocat, începînd din deceniul al nouălea al secolului trecut, o accentuare extremă a politicii anexioniste (coloniale).* LENIN, O. XXII 263. *O pace pe care o impun guvernele antipopulare, fără a ţine seama de voinţa celor ce muncesc, este o pace injustă, anexionistă şi deci şubredă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 11/1.

— Pronunţat: *-xi-o-.*

ANEXÍTĂ, *anexite,* s. f. (Med.) Boală constînd din inflamaţia trompelor şi ovarelor.

ANEXIÚNE, *anexiuni,* s. f. Alipire cu forţa, încorporare prin violenţă a unei ţări, provincii etc. de către altă ţară; anexare. *Prin anexiune* [se înţelege] *orice alipire la un stat mare sau puternic a unei naţionalităţi mici sau slabe, fără consimţămîntul şi dorinţa acestei naţionalităţi.* LENIN, O. A. II_1 330. *Imperialismul nu poate trăi fără exploatarea şi menţinerea cu forţa a coloniilor în cadrul unui « singur tot », căci imperialismul nu poate apropia naţiunile decît prin anexiuni şi cuceriri coloniale, fără de care el este, în general, de neconceput.* STALIN, O. VI 159.

— Pronunţat: *-xi-u-.*

ANFILÁDĂ, *anfilade,* s. f. (Mil.; în e x p r.) *Tragere de anfiladă* = tragere care are ţintele înşirate în lungul unei direcţii perpendiculare sau oblice faţă de front.

ANGAJÁ, *angajez,* vb. I. **1.** T r a n z. (Complementul arată o persoană; uneori urmează al doilea complement, introdus direct sau prin prep. « ca » şi arătînd calitatea celui angajat) A primi într-un loc de muncă în condiţii determinate. *Direcţia teatrului a angajat în ultimul timp un mare număr de elemente tinere şi dotate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 2/5. *Fără îndoială că trebuie să faci ceva. Nu te-am angajat degeaba.* SAHIA, N. 102. ◊ R e f l. *Aci, la hanul de sub dealul mitropoliei, era locul de adunare a celor care voiau să se angajeze pentru muncile noi.* PAS, L. I 145. ● (Complementul indică munca sau lucrarea) A primi să efectueze în condiţii determinate. *A angajat o lucrare de arhitectură.* ◊ R e f l. p a s. *Se angajaseră lucrări la şcoală şi la biserica elenă.* BART, E. 284. ● Complementul arată un obiect de folosinţă temporară) A lua cu chirie. *Am angajat o căruţă pînă la gară.*

2. R e f l. (Foarte des ca expresie a participării active la construirea socialismului) A se obliga la ceva, a-şi lua un angajament. *M-am angajat să termin lucrarea pînă la 23 August.* ▭ *Ţăranii muncitori din comună s-au angajat să continue întrecerea patriotică, luîndu-şi noi angajamente pentru executarea la timp a lucrărilor de întreţinere a culturilor şi de strîngere a recoltei.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2700.

3. T r a n z. A atrage după sine o obligaţie, o răspundere. *Punctul de vedere exprimat de vorbitor nu angajează*

conducerea întreprinderii. (În presa de altădată) *Acest articol nu angajează redacţia.*

4. T r a n z. (Cu privire la persoane sau la colectivităţi) A antrena într-o acţiune, a atrage la o muncă, a face să apuce într-o anumită direcţie, pe un anumit făgaş. *A angajat întregul colectiv în întrecerea socialistă.* O R e f l. *Cel de al doilea război mondial a avut printre alte urmări şi pe aceea că un nou şir de ţări a părăsit calea mizeriei şi exploatării capitaliste şi s-a angajat pe calea socialismului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 245. ● (Cu privire la o activitate, o acţiune, o discuţie etc.) A începe, a porni. *Trupele au angajat lupta.* O F i g. *Oltul angajează cu munţii o mare convorbire despre originea lor.* BOGZA, C. O. 174. O (Sport) *Arbitrul angajează mingea.* (A b s o l.) *Căpitanul echipei angajează la centru.*

ANGAJAMÉNT, *angajamente,* s. n. 1. (De obicei în legătură cu verbele « a lua », « a ţine », « a respecta » etc.) Obligaţie luată din proprie iniţiativă de a duce ceva la bun sfîrşit sau de a realiza înainte de termen (uneori pentru a cinsti un eveniment de seamă). *Noi, muncitorii, ne luăm angajamentul să vă dăm tot ajutorul cu munca noastră, ca să ne îndeplinim împreună sarcina de a întări şi a duce cît mai departe regimul nostru democrat.* CĂLUGĂRU, O. P. 99. *Fie-ne permis a ne pune cîteva întrebări, la care luăm angajamentul a răspunde cu raţionamente necontestate.* MACEDONSKI, O. IV 85.

2. Angajarea cuiva într-un loc de muncă; (concretizat) contract care prevede condiţiile de angajare. *A semnat un angajament la un teatru din provincie.*

ANGAJÁRE, *angajări,* s. f. Acţiunea de a (s e) a n g a j a şi rezultatul ei; primire (sau intrare) într-un loc de muncă. *Astăzi, în orînduirea noastră, sună destul de absurd cuvintele despre forţa de muncă ca marfă şi despre « angajarea » muncitorilor; ca şi cum clasa muncitoare, care stăpîneşte mijloacele de producţie, se angajează pe sine însăşi şi îşi vinde sie înseşi forţa ei de muncă.* STALIN, PROBL. EC. 18.

ANGAJÁT, -Ă, *angajaţi, -te,* adj. 1. (Despre salariaţi) Primit într-un loc de muncă, în condiţii dinainte stabilite. *Cadrele angajate recent s-au arătat la înălţime.* O (Substantivat) *Creşterea numărului angajaţilor în întreprinderi.*

2. Care s-a obligat la ceva, care a promis ceva. O (Familiar) Legat printr-o promisiune de căsătorie.

3. Care este atras sau antrenat într-o muncă, care a început să lucreze într-un domeniu. [Frontul Democraţiei Populare] *va asigura condiţiile necesare pentru munca creatoare în care sîntem angajaţi.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 67. ● Care a apucat pe un anumit drum, într-o anumită direcţie. [Semnalul] *nu poate interzice coborîrea în canalul Porţilor de Fier decît acelor vase care încă nu s-au angajat în canal, cele angajate fiind în imposibilitate materială de a respecta semnalul fără să sufere avarii.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2507.

4. (Arhit.; despre o coloană sau un pilastru) Care face corp comun cu un zid, fiind parţial ieşite din planul vertical al zidului.

ANGARÁ, *angarale,* s. f. (Mai ales la pl.) Sarcini sau greutăţi materiale, belele, necazuri; (mai ales în limba veche) bir, dare, corvadă. [Ghiţă] *nu ştie cum se descurcă lucrătorii ceilalţi care cîştigă mai puţin şi au angarale mai multe.* PAS, L. II 52. *Ş-apoi toate ar hi cum ar hi, dar ne mănîncă angaralele, că tare s-o mai înmulţit.* HOGAŞ, M. N. 67. *La*

Macovei în sat, Nici că mai este de stat, Că te ține-n muncă-afară Cît ține ziua de vară, Numai pe zece parale, Pentru bir și angarale. TEODORESCU, P. P. 297.
— Variante fonetice și lexicale: **angăríe** (NEGRUZZI, I 284) s. f.

ANGĂRÍE s. f. v. **angara**.

ANGÉLIC, -Ă, *angelici, -e,* adj. (Rar) Îngeresc. *Gioconda, cu surîsul ei angelic, devenise aspră, dură și crudă.* BART, E. 227.

ANGHELÍCĂ s. f. **1.** (Bot.) Plantă ierboasă aromatică din familia umbeliferelor, a cărei rădăcină se întrebuințează în farmacie (*Archangelica officinalis*). *Faci ceai rusesc tare... pui zahăr cît vrei să fie de dulce, pui inipere, izmă creață, anghelică și coji de portocală.* HOGAȘ, M. N. 121.
2. Băutură alcoolică tare, preparată din planta descrisă mai sus. *U!... pardon... oi fi mirosind!... Am gustat de dimineață niște anghelică de casă... Nu știu ce... îmi venea... de la stomac.* CARAGIALE, O. II 253.

ÁNGHEMAHT s. n. Mîncare preparată din carne, cu sos de făină acrit cu lămîie.

ANGHINÁRE s. f. (Bot.) Plantă ierboasă spinoasă, din familia compozitelor, cultivată pentru solzii cărnoși ai învelișului inflorescenței, care sînt comestibili (*Cynara scolymus*). *Foicică d-anghinare, Cît mi-e Argeșul de mare, Haz ca Săbărelul n-are.* La HEM.

ANGHÍNĂ s. f. (Med.) **1.** Inflamație a mucoasei din fundul gîtului, care împiedică înghițirea și respirația. *Într-o zi de iarnă, Emilia a murit de anghină ori de scarlatină.* IBRĂILEANU, A. 49. O *Anghină difterică* v. difterie.
2. (Numai în e x p r.) **Anghină pectorală** (sau **de piept**) = boală de origine neuro-cardiacă, care se caracterizează prin dureri în regiunea inimii și accese de asfixie.
— Variante fonetice și lexicale: **angínă** s. f.

ANGÍNĂ s. f. v. **anghină**.

ANGIOSPÉRM, -Ă, *angiospermi, -e,* adj. (Bot.; despre plante, în opoziție cu g i m n o s p e r m) Care are ovulele închise în carpele. ● (Substantivat, n. pl.) Clasă din care fac parte plantele prezentînd această caracteristică.
— Pronunțat: *-gi-o-*.

ANGLICÁN, -Ă, *anglicani, -e,* adj. Care ține de anglicanism, care se referă la anglicanism. *Biserică anglicană.*

ANGLICANÍSM s. n. Religie de stat a Angliei (o formă de protestantism).

ANGLÍE s. f. (Învechit și popular) Un fel de stofă. *Cu antereu de canavață, Ce se ținea numa-n ață, Și cu nădragi de anglie, Petece pe ei o mie.* CREANGĂ, P. 148. *Să-ți faci iie de anglie.* BIBICESCU, P. P. 385. *Și din șele în călcîie, Tot în călțuni de anglie.* ȘEZ. II 34.

ANGÓRA s. f. (Despre anumite animale, în l o c. a d j.) **De angora** = care aparține unei specii cu păr lung și mătăsos (originară din orașul Angora). *Iepure de angora. Capre de angora.* O (Atributiv) *Pisică angora.* ● Părul prelucrat al acestor animale, cu întrebuințare în industria textilă.

ANGRENÁ, *angrenez,* vb. I T r a n z. **1.** (Mec.) A face ca dinții unei roți să intre între dinții alteia, spre a transmite o mișcare de rotație. O R e f l. r e c i p r o c. *Cele două roți dințate se angrenează perfect.*
2. F i g. A antrena într-o desfășurare de evenimente, într-un curent de idei etc.

ANGRENÁJ, *angrenaje,* s. n. (Mec.) Ansamblu de roți dințate care se îmbucă una în alta, cu scopul de a-și transmite una alteia mișcarea. *Lucrările de reparație la angrenajul cuptorului numărul doi au fost terminate.* ○ *Angrenaj cu lanț* = angrenaj făcut prin intermediul unui lanț (cînd roțile sînt așezate la distanță mare între ele).

ANGRENÁRE, *angrenări,* s. f. (Mec.) Acțiunea de a (s e) a n g r e n a și rezultatul ei. ● F i g. Antrenare, încadrare; participare (la o acțiune).

ANGRENÁT, -Ă, *angrenați, -te,* adj. (Mec.; despre roți dințate) Care se îmbucă una în alta, direct sau prin intermediul unui lanț, transmițîndu-și mișcarea. *Roțile angrenate nu trebuie oprite brusc.* ● F i g. (Despre persoane sau colectivități) Antrenat, atras (într-o acțiune). *Masele angrenate în munca de construire a socialismului.*

ANGRÓ adv. (Comerț; în legătură cu vînzarea și cumpărarea mărfurilor, în opoziție cu î n d e t a l i u) În cantitate mare; cu ridicata, cu toptanul.
— Scris și: (după fr.) *engros.*

ANGROSÍST, -Ă, *angrosiști, -ste,* s. m. și f. (În economia capitalistă) Negustor care cumpără și vinde marfă angro.

ANHIDRÍDĂ, *anhidride,* s. f. (Chim.) Combinație organică, a cărei formare se datorește, în principiu, deshidratării unui acid și care, unindu-se cu apa, poate forma un acid. *Anhidridă carbonică.*

ANHÍDRU, -Ă, *anhidri, -e,* adj. (Chim.; despre săruri care cristalizează cu apa) Care a pierdut prin evaporare apa pe care o conține; lipsit de apă.

ANIHILÁ, *anihilez,* vb. I. T r a n z. A reduce la nimic, a nimici. *Miliarde de stropi pătrunși între celulele humei îi anihilează orice rezistență, îngăduind oamenilor să o modeleze ca pe o ceară.* BOGZA, C. O. 222.

ANIHILÁRE s. f. Acțiunea de a a n i h i l a și rezultatul ei; reducere la nimic, nimicire.

ANIHILÁT, -Ă, *anihilați, -te,* adj. Redus la nimic, nimicit.

ANILÍNĂ s. f. (Chim.) Lichid toxic incolor, care servește ca bază în industria coloranților. *I-a absorbit, cum absoarbe o vadră de apă cîteva picături de anilină.* D. ZAMFIRESCU, R. 28.

ANIMÁ, *aním* și *animez,* vb. I. T r a n z. A face să fie mai activ sau mai expresiv, a stimula, a înviora, a însufleți. *Contrazicerile interne... animă și împing mai departe în mod necontenit istoria vieții sociale ca și pe aceea a literaturii.* VINTER, CR. 89. ○ R e f l. *Peisajul fantastic al Roșiei-Montana începe să se anime.* BOGZA, Ț. 49.

ANIMÁL[1], *animale,* s. n. **1.** (Spre deosebire de plante) Ființă organizată, înzestrată cu facultatea de a simți și de a se mișca; făptură, vietate, viețuitoare. *Animal vertebrat.* ▭ [Omul] *are numeroase asemănări cu celelalte animale, dar se deosebește de ele prin însușiri esențiale.* ZOOLOGIA, 227. ● (Spre deosebire de om) Fiară, dobitoc. *Alături de piatra, lemnul, oasele și scoicile prelucrate la începutul istoriei omenești, rolul principal ca mijloc de muncă îl joacă animalul domesticit, adică animalul transformat și crescut prin muncă.* MARX, C. I 187. *Elementul caracteristic al perioadei barbariei este domesticirea și creșterea animalelor și cultivarea plantelor.* MARX-ENGELS, O.A. II 171.

ANIMÁL[2], **-Ă** adj. De animal, propriu animalelor, al animalelor. *Doar puține specii din lumea animală au reușit să se*

adapteze acestor condiții [din tundră]. GEOGRAFIA, IX 36. ◆ De natură organică, extras din substanțe organice. *Cărbune animal.* ◇ *Regn animal* v. r e g n. (Fiziol.) *Căldură animală* v. c ă l d u r ă.

2. (Cu sens restrictiv) Animal (1) (de muncă). *Nu trebuie să existe nici o gospodărie agricolă colectivă fără ferme de animale, dar în același timp nu se poate concepe creșterea animalelor fără a asigura nutrețul necesar.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2678. *Cupelele gonesc fără ca animalele să se încordeze în ham. Și sînt animale trupeșe, bine hrănite.* PAS, L. I 83.

ANIMÁLIC, -Ă, *animalici, -e,* adj. De animal, provocat și condiționat de instinct, exclusiv fiziologic; (f i g.) în stare de înapoiere, mizerabil. *La impresioniști... senzația însăși capătă un caracter grosolan, animalic.* V. ROM. decembrie 1950, 185. ◆ Brutal, josnic. *Porniri animalice.*

ANIMALIÉR, -Ă, *animalieri, -e,* adj. **1.** Care se referă la animale, de animal. *Cercetările de endocrinologie comparată interesează în egală măsură biologia și economia animalieră.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 184, 7/2.

2. (Despre o operă de artă) Care reprezintă animale. *Tablou cu motive animaliere.* ◆ (Despre artiști) Care înfățișează animale în operele lor. *Pictor animalier.*

— Pronunțat: *-li-er.*

ANIMÁT, -Ă, *animați, -te,* adj. Însuflețit; viu, vioi. *Discuție animată.* ☐ *Flăcăi cu cămeși albe și brîie late, fete rumene și pălite de soare cu altițe și fote colorate, întrecîndu-se care să se zbuciume mai tare, înfățișau un tablou foarte natural și animat.* NEGRUZZI, I 104. *Animați de-o nouă viață, Gîndăceii din pămînt La lumină ies în față.* ALECSANDRI, O. 227. ◇ *Desene animate* sau (rar) *desen animat* = serie de desene grupate în jurul unei teme de obicei naive, proiectate pe un ecarn de cinematograf într-o succesiune atît de rapidă, încît spectatorii au impresia unor scene cu mișcare adevărată. *Cinematografia își va ridica producția pînă la 12 filme artistice pe an, pe lîngă numeroase filme de desen animat.* SCÂNTEIA, 1953, nr. 2574. ◆ Stimulat, călăuzit. *Curajul, abnegația, simțul datoriei, cinstea sînt caracteristice tuturor oamenilor animați de idealurile înaintate ale vremii lor.* MORARU, S. 556.

ANIMATÓR, -OÁRE, *animatori, -oare,* adj. Care produce animație, care înviorează, stimulează, însuflețește. *Un exemplu animator.* ◇ (Substantivat) *Uniunea Sovietică este... animatoarea luptei popoarelor pentru independența lor națională.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 14/6.

ANIMÁȚIE s. f. Mișcare multă și zgomotoasă; f i g. însuflețire, vioiciune, vivacitate. *Banchetul a urmat într-o animație indescriptibilă, ajunsă la culme cînd directorul Pascali ținu un toast.* CĂLINESCU, E. 133. *Ceva mai la stînga de animația portului se aud strigăte ascuțite de copii.* SAHIA, U.R.S.S. 123. *Dar deodată pe coline Scade animația... De mirare parcă-și ține Vîntul respirația.* TOPÎRCEANU, B 51.

— Pronunțat: *-ți-e.*

ANIMÍSM s. n. (Fil.) Stadiu al gîndirii primitive, cînd oamenii credeau că obiectele și fenomenele naturii ar fi însuflețite (este unul din izvoarele religiei și ale idealismului filozofic, reînviat astăzi în misticismul filozofiei imperialiste); spiritualizare, personificare a forțelor și fenomenelor naturii.

ANIMÍST, -Ă, *animiști, -ste,* adj. (Uneori substantivat) Care ține de animism, care se referă la animism.

ANIMOZITÁTE, *animozități*, s. f. Atitudine ostilă față de cineva. *Atmosferă de animozitate.*

ANÍN s. m. v. **arin.**

ANINÁ, *anín*, vb. I. (Mold., Transilv.; de obicei urmat de determinări introduse prin prep. « în », « de » sau « cu », mai rar « pe » și indicînd obiectul de care atîrnăm sau partea obiectului cu care atîrnăm)

1. T r a n z. A atîrna, a agăța, a prinde (ușor) de ceva. *Puse juvățul în gîtul moșneagului cu pieptar vechi, aninîndu-l de o cracă lungă, drept deasupra gropii.* CAMILAR, N. I 206. *Aninai frîul la intrare într-o așchie mai răsărită de stîncă; în alta, și tot la intrare, acățai mantaua.* HOGAȘ, M. N. 163. *Ivan leagă turbinca la gură... ș-o anină într-un copac.* CREANGĂ, P. 312. O F i g. *S-adun flori în șezătoare, De painjen tort să rumpă, Și anină-n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă.* EMINESCU, O. I 72. O R e f l. *Femeia trece înainte; o creangă uscată i se anină de fustă și se zbate pe jos, — parcă ar fi un șarpe care o urmărește.* SADOVEANU, O. III 243. *O lacrimă curată ca un mărgăritar îi izvorăște din ochii mamei, și i se anină de geană.* GÎRLEANU L. 44. *În drum e o căscioară, Închisă, părăsită... Dar pe ferestre încă Iedera s-anină.* MACEDONSKI, O. I 18. O F i g. *E dimineață ca-n povești, Cu cerul clar ca o fîntînă, Cu soare proaspăt în ferești, Cu limpezi fluiere la stînă, Și-n depărtări cu o lumină De care sufletul se-anină.* DEȘLIU, M. 17. *Luna, alunecînd în jos pe luciul cerului, se aninase într-un vîrf de stejar pe dealul Priporului.* DAN, U. 188. *Lacrimile... ce din ochi-mi au zburat... pe cer s-au aninat.* ALECSANDRI, P. A. 85.

2. R e f l. F i g. A se lega, a se agăța de cineva, a nu-i da pace. *Să nu-i zici nimică de rău* [fetei], *nici să nu te anini de dînsa.* SBIERA, P. 150. ◈ A provoca pe cineva, a căuta pricină. *Turcii toți cît îl zărea Între dînșii se grăia:... Și pe loc ei s-aduna Și de Gruie s-anina.* ALECSANDRI, P. P. 144. ◈ A se vîrî (nepoftit) undeva, a se amesteca (în vorbă). *Aș vrea să știu și eu, se anină cu întrebarea Neculăieș.* SADOVEANU, P. M. 158. *S-anină printre acești* [copii] *mici și cîte-un handralău de cei mari.* ȘEZ. III 179.

ANINÁRE s. f. Acțiunea de a (s e) a n i n a.

ANINÁT, -Ă, *aninați, -te*, adj. Atîrnat, agățat (de ceva). *Lampa aninată în tavan scotea un bîzîit greu, flacăra se făcea mai alburie, cu cît se înmulțeau răsufletele.* CAMILAR, TEM. 104 *Zărește aninat de părete ceva.* RETEGANUL, P. II 5. *Cînd era ostenită, tatăl său o punea* [pe Zamfira] *într-un desag aninat de spinarea unui cal.* ALECSANDRI, C. 77. O (Poetic) *Truditele lui gînduri au rămas aninate cine știe unde.* VLAHUȚĂ, N. 32. O F i g. *Căscioare de piatră aninate de stînci, ca cuiburile de șoim.* ODOBESCU, I 227.

ANINĂTOÁRE, *aninători*, s. f. (Rar) Colț de stîncă unde se prinde vînatul de munte. *Să-l rugăm a ne fi domnia-lui încă o dată călăuză prin aninătorile... unde se ivește, sfiet sau îngrozitor vînatul de la munte.* ODOBESCU, III 90.

ANINÍȘ s. n. v. **ariniș.**

ANINÍȘTE s. f. v. **ariniște.**

ANISÓN s. m. **anason.**

ANIȘÓR, *anișori*, s. m. Diminutiv al lui a n (mai ales cînd se vorbește de vîrsta copiilor mici). *Al mai mare* [dintre feciori] *să fi avut șapte anișori.* CARAGIALE, S. 109. *Aceste sînt frumoase în cărți de poezie Ce farmecă o fată de zece anișori.* BOLINTINEANU O. 202.

ANIVERSÁ, *aniversez,* vb. I. T r a n z. A sărbători un eveniment cu prilejul împlinirii unui număr de ani de la data la care s-a petrecut. *La 30 Decembrie aniversăm proclamarea Republicii Populare Romîne.*

ANIVERSÁR, -Ă, *aniversari, -e,* adj. (Mai ales despre zile) Care amintește de un eveniment petrecut în aceeași zi cu unul sau mai mulți ani în urmă. V. c o m e m o r a t i v. *Poeme inspirate din ziua aniversară a Revoluției.* CONTEMPORANUL, S.II, 1948, nr. 108, 4/1.

ANIVERSÁRĂ s. f. v. **aniversare.**

ANIVERSÁRE, *aniversări,* s. f. Faptul de a a n i v e r s a; zi în care se aniversează un eveniment important. *Aniversarea glorioaselor lupte revoluționare din 1933 trebuie să constituie pentru întregul popor muncitor, și înainte de toate pentru ceferiștii noștri, un imbold pentru a munci mai bine, cu și mai mult elan.* GHEORGHIU-DEJ, CONSF. C.F.R. 59. ● Zi în care se aniversează nașterea cuiva.
— Variante fonetice și lexicale: **aniversáră** (EMINESCU, N. 86) s. f.

ANÓD, *anozi,* s. m. (Fiz.) Electrod pozitiv al unei pile electrice, al unui aparat de electroliză etc.
— Variante fonetice și lexicale: **anódă,** *anode,* s. f.

ANÓDĂ s. f. v. **anod.**

ANÓDIC, -Ă, *anodici, -e,* adj. (Fiz.) Care ține de anod, care provine de la anod, referitor la anod. *Raze anodice. Baterie anodică. Curent anodic.*

ANODÍN, -Ă, *anodini, -e,* adj. Fără importanță sau valoare, fără urmări (bune sau rele), inofensiv. *Medicament anodin.*

ANOFÉL, *anofeli,* adj. m. (Entom.; în e x p r.) *Țînțar anofel* v. ț î n ț a r.

ANOMALÍE, *anomalii,* s. f. Abatere de la normă, deviere de la regula obișnuită. ● Defect grav, meteahnă. *Acest realism* [al lui Cehov] *este critic în sensul că dezvăluie toate anomaliile, toate urîțeniile regimului burghezo-moșieresc nu se sfiește să le țintuiască la stâlpul infamiei.* MORARU, S. 519.

ANONÍM, -Ă, *anonimi, -e,* adj. **1.** (Despre persoane, în special despre scriitori sau artiști) Care nu-și dă pe față numele, al cărui nume rămîne necunoscut; (despre un text scris sau o operă artistică) al cărei autor este necunoscut. *Operă anonimă.* □ [Aceste versuri] *colindă satele și sînt mereu și mereu îmbogățite de alți și alți cîntăreți anonimi.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2577. *Cronicile din veacul al XVII-lea ce avem sînt în număr de șase: a lui Teodosie... a lui Constantin Căpitanu și alte patru anonime.* BĂLCESCU, O. I 64. ● (Substantivat, f.) Scrisoare nesemnată. *Rînjind, compuse o anonimă către Neagu, din partea unei binevoitoare.* BART, E. 241. ● *Societate anonimă* = societate reprezentînd principala formă de organizare a întreprinderilor capitaliste, alcătuită prin asocierea mai multor acționari, care în principiu au dreptul la o cotă-parte din venitul societății corespunzînd acțiunilor ce posedă.
2. F i g. Neștiut, necunoscut. [Șuvoaiele] *toate i se supun* [Oltului] *intrînd anonime în torentul lui.* BOGZA, C.O. 96.

ANONIMÁT s. n. Starea celui anonim. *A ieși din anonimat.* □ *Graficienii trebuie să fie prețuiți, stimulați, și nu ținuți în anonimat.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2558.

ANORGÁNIC, -Ă, *anorganici, -e,* adj. (Chim.; în opoziție cu o r g a n i c) Care e de origine minerală; care nu

aparține clasei mari de compuși ai carbonului. ◯ *Chimie anorganică* v. chimie.

ANORMÁL, -Ă, *anormali, -e,* adj. Care se abate de la normele obișnuite, care nu corespunde unor anumite reguli. *Dezvoltarea anormală a organismului.* ● (Despre persoane) Care prezintă infirmități fizice sau psihice.

ÁNOST, -Ă, *anoști, -ste,* adj. Care nu prezintă interes, plicticos, searbăd. *Un spectacol anost.* ☐ *Ce viață goală și anostă!* VLAHUȚĂ, O. A. II 69. *Bre! că anoști mai sînt.* ALECSANDRI, T. 1704.
— Accentuat și: *anóst.*

ANOTÍMP, *anotimpuri,* s. n. Fiecare din cele patru diviziuni (aproape egale) în care se împarte anul prin cele două solstiții și echinocții și care prezintă caractere speciale de climă și de lumină. *Prin strădania partidului, satele noastre, acoperite în toate anotimpurile de un întuneric putred, vor fi străbătute de constelațiile minunate ale electricității.* CAMILAR, TEM. 78. ◯ Fig. *Și dacă nu sosise anotimpul, Al nopții cearcăn greu să fie șters, Gheorghiu-Dej ducea-nainte timpul Chiar dacă-n turn un ceas stătea din mers.* CASSIAN, H. 9. *A dogorît un soare străin peste orașe, peste sate și cîmpuri, peste lume. Semnul altui anotimp.* SAHIA, N. 63.

ANSÁMBLU, *ansambluri,* s. n. **1.** Tot unitar rezultat din unirea unor elemente izolate, din același domeniu; totalitate. *Prin aplicarea unui ansamblu de măsuri agrotehnice se vor creea condiții mult mai bune pentru creșterea producției globale agricole.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2547. *Materialismul dialectic și istoric, concepția despre lume a clasei muncitoare, reprezintă un ansamblu de legi generale care guvernează toate formele de manifestare a conștiinței sociale.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 1/2. ◯ Loc. adj. **De ansamblu** = care se referă la elementele generale ale unui lucru; general, unitar. *O perpesctivă de ansamblu.* ☐ *Bălcescu a avut o privire de ansamblu asupra desvoltării societății omenești pe teritoriul patriei noastre.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 330, 5/3. ◯ Loc. adv. **În ansamblu** = în linii mari. *În ansamblu, lucrarea prezentată juriului este bună.*
2. Colectiv de artiști (profesioniști sau amatori) care dau reprezentații de cîntece, dansuri etc. *Ansamblu de gimnastică.* ☐ *Ansamblul s-a închegat și s-a întărit prin recrutarea unui mare număr de elemente talentate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 346, 3/1. ◯ Loc. adj. **De ansamblu** = care are un caracter colectiv. *O probă de ansamblu.*

ANTAGÓNIC, -Ă, *antagonici, -e,* adj. Antagonist; contrar, opus. *Între forțele fundamentale antagoniste, și anume clasa muncitoare și burghezia, se desfășoară o luptă de clasă tot mai ascuțită.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 73. *În...* [Alecsandri] *s-au luptat întotdeauna două tendințe: tendința de înnoire, de reformare și tendința de conservare, care au rămas alăturea, antagonice.* IBĂILEANU, SP. CR. 117. ◯ *Contradicție antagonică* v. contradicție.

ANTAGONÍSM, *antagosnime,* s. n. Contradicție de neîmpăcat între părți, elemente, forțe opuse. *Antagonismul între proletariat și burghezie.* ☐ *Istoria tuturor societăților de pînă azi este istoria luptelor de clasă. Omul liber și sclavul, patricianul și plebeul, nobilul și iobagul, meșterul și calfa, într-un cuvînt asupritorii și asupriții, se aflau într-un permanent antagonism, duceau o luptă neîn-*

treruptă, cînd ascunsă, cînd fățișă, o luptă care de fiecare dată se sfîrșea sau printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți, sau prin pieirea ambelor clase în luptă. MARX-ENGELS, M. C. 32. *Chiar în momentul în care civilizația se înjghebează, producția începe să se bazeze pe antagonismul dintre ordine, stări, clase, pe antagonismul, în sfârșit, dintre munca acumulată și munca nemijlocită.* MAR :, M. F. 56. *Existența* (capitalului industrial) *cuprinde în ea și existența antagonismului de clasă între capitaliști și muncitori salariați.* MARX, C. II 48.

ANTAGONÍST, -Ă, *antagoniști, -ste,* adj. (Despre două noțiuni opuse) În antagonism (unul față de altul). *În societățile de clasă lupta se dă între clasele antagoniste, între acea clasă care reprezintă viitorul și duce societatea înainte și clasa care reprezintă trecutul și caută să oprească dezvoltarea.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 14/4. *Orînduirea economică a tuturor formațiunilor antagoniste este bazată pe exploatare, pe asuprirea unei clase de către alta.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 334, 4/2. ● Contrar, opus. *Păreri antagoniste.*

ANTÁL, *antale,* s. n. (Regional) Vas mare de stejar (mai ales pentru vin și rachiu); poloboc. *S-a slobozit oștenilor curții vinul pregătit în antale.* SADOVEANU, D. P. 12. *Ia să fie un antal cu vin ori cu rachiu și să vezi atunci, ar ședea carul stricat atîta timp în mijlocul drumului?* CREANGĂ, P. 127. *Ostașii... destupă lungi antale, beau lacom fără cupe.* ALECSANDRI, P. III 206.

— Variante morfologice: pl. *antaluri* (EMINESCU, L.P.131).

ANTÁNTĂ, *antante,* s. f. Nume dat unui șir de alianțe militare încheiate de unele state imperialiste în scopuri anexioniste sau în vederea menținerii pozițiilor politico-economice ale claselor dominante din țările respective împotriva altor state sau împotriva propriului lor popor muncitor. *În 1907 se constitui Tripla Înțelegere, sau Antanta, alianță încheiată între Anglia, Franța și Rusia.* IST. P. C. (b) 224.

ANTÁRCTIC, -Ă, *antarctici, -e,* adj. (În opoziție cu a r c t i c) Situat la polul sud, sudic, austral; din regiunea polului sud, avînd caractere proprii acestei regiuni. *Continentul antarctic. Clima antarctică este foarte aspră.*

ÁNTE- Element de compunere însemnînd « înainte », care servește la formarea unor substantive ca: a n t e v o r b i t o r, a n t e b r a ț; adjective ca: a n t e b e l i c etc.

ANTEBÉLIC, -Ă, *antebelici, -e,* adj. Care a existat sau s-a petrecut înainte de un război; premergător unui război. [În S.U.A.] *în comparație cu perioada antebelică, indicele prețului alimentelor a crescut.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 346, 6/1.

ANTEBRÁȚ, *antebrațe,* s. n. Parte a membrului superior al corpului omenesc, de la cot pînă la încheietura mîinii.

ANTECEDÉNTE s. n. pl. Fapte, evenimente, întîmplări anterioare unei anumite date. *Antecedentele inculpatului.*

ANTEDELUVIÁN, -Ă, adj. v. **antediluvian.**

ANTEDILUVIÁN, -Ă, *antediluviani, -ene,* adj. Care aparține unei epoci străvechi a omenirii (înainte de potopul menționat în biblie). *Timpul antediluvian.* ● F i g. De modă veche, învechit, înapoiat, perimat.

—Variante fonetice și lexicale: (incorect) **antedeluvián, -ă** (HOGAȘ, M. N. 172, CĂLUGĂRU, M. 10) adj.

ANTEMERIDIÁN, -Ă, *antemeridiani, -e,* adj. De dinainte de amiază, de dimineață. *Ore de dimineață sau antemeridiane.*

ANTÉNĂ[1], *antene*, s.f. (Zool.) Fiecare din cele două firişoare mobile care se află la capul insectelor şi crustaceilor şi care serveşte ca organ de simţ.

ANTÉNĂ[2], *antene*, s. f. 1. Dispozitiv de fire metalice cu care se emit sau se recepţionează undele electromagnetice; instalaţie simplă de acest fel (pe acoperişul unei case) cu scopul de a întări puterea de recepţie a unui aparat de radio. *Din dreptul...* [clădirilor] *oamenii au făcut să se ridice spre cer stîlpii de fier... între care antena e întinsă ca un hamac fantastic.* BOGZA, C. O. 202.

2. (Mar.) Bară lungă şi mobilă prinsă transversal de catarg printr-un scripete, spre a ţine pînza triunghiulară a corăbiilor.

ANTEPENÚLTIM, -Ă, *antepenultimi, -e*, adj. Care ocupă locul al treilea, socotind de la ultimul; înainte de penultimul.

ANTEPROIÉCT, *anteproiecte*, s. n. Proiect în primă redactare, care după discuţii şi amendări devine proiect definitiv.

ANTÉRĂ, *antere*, s. f. (Bot.) Mică umflătură în vîrful staminelor, în care se află polenul.

ANTERÉU s. n. v. **anteriu**.

ANTERIÓR, -OÁRĂ, *anteriori, -oare*, adj. (Cu sens temporal, în opoziţie cu p o s t e r i o r) Petrecut înaintea altui eveniment; precedent. *Evenimente anterioare revoluţiei.* ○ (Adverbial) *Cele petrecute anterior.* ● (Cu sens local) Care ocupă partea din faţă a unui obiect, care este aşezat în faţă. *Partea anterioară a corpului.*

— Pronunţat: *-ri-or.*

ANTERÍU, *anterie*, s. n. 1. Haină lungă, încheiată cu nasturi de sus pînă jos, purtată de preoţii ortodocşi. *Anteriul părintelui mătura praful drumului.* PAS, L. I 14.

2. Haină lungă, orientală, purtată de boierii romîni (pînă în a doua jumătate a secolul al XIX-lea). *Trecu pe lîngă monumentul lui Vodă Calimah, în anteriu lung de metal şi cu işlic... de bronz.* DUMITRIU, B. F. 90. ● Haină lungă purtată în trecut de lăutari. *Cîntau... tarafuri de lăutari în anterie curate.* PAS, L. I 58.

—Variante fonetice şi lexicale: **anteréu** (HOGAŞ, M. N. 141, ALECSANDRI, T. I 317) s.n.

ANTÉT, *anteturi*, s. n. Indicaţie tipărită în partea de sus a unei hîrtii sau a unui plic oficial, conţinînd numele, adresa, numărul de telefon etc. al unei instituţii. *Bătrînelul citea cu atenţie delegaţia... Începu cu antetul şi ajunse, încet, încet, pînă la iscălitură.* COLIN, P. 15.

ANTETRÉN, *antetrene*, s. n. Trăsură pe două roţi, care se poate lega, în vederea transportului, cu un tun, cu o bucătărie de campanie sau un cheson. *Soldaţii scot... tunurile, încarcă în chesoane obuzele şi aşteaptă trenul de luptă cu antetrenele ca să împerecheze.* PAS, Z. III 202.

ANTETRÚPIŢĂ, *antetrupiţe*, s. f. Piesă la plugurile perfecţionate, identice cu trupiţa (dar de proporţii mai mici), montată pe grindei în faţa trupiţei, cu scopul de a obţine o răsturnare perfectă şi totală a brazdei.

ANTEVORBITÓR, -OÁRE, *antevorbitori, -oare*, s. m. şi f. Persoană care vorbeşte într-o adunare publică, considerată în raport cu cei care iau cuvîntul ulterior.

ÁNTI- Element de compunere însemnînd « împotriva », « în contra », « opus », care serveşte la formarea unui mare

număr de substantive ca: antitoxină; adjective ca: antialcoolic, antinațional, antistatal, antiștiințific etc.

ANTIAERIÁN, -Ă, *antiaerieni, -e,* adj. Destinat să combată atacurile aviației. *Artilerie antiaeriană.* ◊ *Apărare antiaeriană* =ansamblul măsurilor luate împotriva atacurilor aeriene.

ANTIALCOÓLIC, -Ă, *antialcoolici, -e,* adj. Care este împotriva excesului de alcool, care combate alcoolismul.

ANTIBIÓTIC, -Ă, *antibiotici, -e,* adj. (Despre corpuri sau substanțe) Care are proprietatea de a opri creșterea și înmulțirea unor bacterii sau microbi fără a vătăma organismul animal unde trăiesc acești microbi; se folosește în anumite boli infecțioase. *Penicilina este o substanță antibiotică.*
— Pronunțat *-bi-o-*.

ANTÍC[1], -Ă, *antici, -e,* adj. **1.** Care a existat în trecutul îndepărtat, care a apărut în epocile istorice cele mai vechi. *Astfel lupta de clasă a lumii antice are în special forma unei lupte între creditor și debitor, și se încheie, la Roma, cu pieirea debitorului plebeu, care e înlocuit de către sclav.* MARX, C. I 150. *În vale se află pe sub pămînt ruinile unui castel antic.* ODOBESCU, III 628. *Pe antice monumente am văzut ades sculptate Acvila... zimbrul.* ALEXANDRESCU, P. 165. ● Aparținînd popoarelor din antichitate, caracteristic diferitelor aspecte ale culturii sau civilizației lor. *Limbile antice.* ▭ *Odă în metru antic.* EMINESCU, O. I 199.
2. În genul creațiilor din antichitate. ◊ (Prin exagerare) *Am trecut prin... Nicolsburg, cu multe binale vechi, cu o curte antică, dar lăcuită.* KOGĂLNICEANU, S. 10. ● Clasic. *Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumusețǎ.* EMINESCU, N. 52.
— Accentuat și: *ántic.*

ANTÍC[2], -Ă, *antici, -e,* s. m. și f. (Rar, mai ales la pl.) Persoană aparținînd popoarelor din antichitate, (în special) elen sau roman.
— Accentuat și: *ántic.*

ANTICÁMERĂ, *anticamere,* s. f. (Astăzi numai la o instituție, altădată și la anumite case particulare)
1. Cameră (precedînd un birou de lucru) în care stau cei ce așteaptă să fie primiți. ◊ Expr. **A face anticameră** =(ilustrînd vechi moravuri burghezo-moșierești) a aștepta mult și nejustificat înainte de a fi primit de o persoană care ocupă un post înalt.
2. Fig. (Depreciativ) Stadiu premergător (unei acțiuni, unei stări etc.). *După cum arată faptele, cosmopolitismul este o anticameră a spionajului în folosul imperialiștilor.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 580.

ANTICÁR[1] adj. invar. (Mil.; despre o armă, o unitate etc.) Antitanc. *Se furișa după arbori spre șanțul anticar.* CAMILAR, N. I 242. *Apărarea anticar sovietică s-a dovedit a fi foarte dîrză.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 7/4.

ANTICÁR[2], *anticari,* s. m. **1.** Negustor de cărți vechi, de ocazie (uneori rare). *Faci rost de bani să-ți cumperi niște terfeloage de la anticari și niște caiete.* PAS, Z. I 262. *Anticarul, care citise pe cei mai mulți din scriitorii noștri populari, definea cu un cuvînt foarte just pe acest autor:* [Anton Pann] *« e un înțelept ».* DEMETRESCU, O. 176.
2. (Învechit) Colecționar de obiecte antice. *Colinda pe ici pe colo... pe la anticari și răscolind vechiturile, lua ce i se părea mai bizar și mai fantastic.* CĂLINESCU, E. 239.

Ştiinţa arheologiei, acea nobilă patimă a anticarului, care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zilelor zburate. ODOBESCU, I 462. *Anticarul, la patima-i supus, Culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEXANDRESCU, P. 149.

ANTICARIÁT, *anticariate,* s. n. (În trecut) Negoţ cu cărţi de ocazie sau cu obiecte vechi de artă; (azi) întreprindere de stat care achiziţionează şi vinde cărţi vechi (de obicei rare).
— Pronunţat: *-ri-at.*

ANTICATÓD, *anticatozi,* s. n. (Tehn.) Placă metalică (de molibden, wolfram etc.) care, montată în interiorul unui tub special, opreşte razele catodice şi produce raze X.
— Variante fonetice şi lexicale: **anticatódă** s. f.

ANTICATÓDĂ s. f. v. **anticatod.**

ANTÍCĂ, *antice,* s. f. (Rar) Obiect de artă din antichitate. *Cabinetul imperial de antice din Viena.* ODOBESCU, II 192. *Aci vede cinevaş feliurime de izvoade de zidiri, vede mulţime statuie, încît poate zice omul că fieşcare casă este o bucată de antică, pentru care aleargă oamenii prin ţări spre a le găsi şi a le vedea în odăi.* GOLESCU, Î. 112.

ANTICĂRÍE, *anticării,* s. f. Magazin în care se face comerţ cu cărţi de ocazie; comerţ cu cărţi de ocazie. *Anticăria aceea în plin aer, bătută de ploi şi vînturi, şi bolta porţii... s-au preschimbat cu vremea în prăvălii cu vitrine încăpătoare.* ANGHEL, PR. 16.

ANTIDATÁ, *antidatez,* vb. I. T r a n z. A pune (pe un act, o scrisoare etc.) o dată anterioară celei adevărate.

ANTIDATÁT, -Ă, *antidataţi, -te,* adj. (Despre un act, o scrisoare) Care poartă o dată anterioară celei adevărate.



AVEÁ, *am,* vb. II. T r a n z. I. Exprimă un raport de posesie.

1. (Posesiunea este reală) **a)** A stăpîni, a poseda. *Nu au despoţii atîtea puşti, ca să poată doborî pe toţi cei însetaţi de libertate.* CAMIL PETRESCU, B. 119. *Păreau a duce marfă şi se înţelegea că aveau pentru paza ei arme la îndemînă.* SADOVEANU, N. P. 9. [Copilul] *după ce văzu că nu mai are de nici unele... se puse pe... plîns.* ISPIRESCU, L. 287. *Am auzit că ai o furcă de aur, care toarce singură.* CREANGĂ, P. 96. ◇ E x p r. (Familiar) **Ce-am avut şi ce-am pierdut** = n-am avut ce pierde; puţin îmi pasă. **A avea ac de cojocul cuiva** v. a c. ● A poseda ceva prin moştenire sau transmitere. *Îmbracă-te iute în pielea cea de urs, care o ai de la tată-tău.* CREANGĂ, P. 215. ◇ (Precizat prin « de moştenire ») *Avem de moştenire, de la tata, o pereche de opinci.* ISPIRESCU, L. 215. ◇ (Cu o determinare introdusă prin prep. « de », arătînd scopul la care serveşte obiectul posedat) *S-o aibi de zestre pe cînd te-i mărita.* SBIERA, P. 207. *Să prinzi vreo fîţă de peşte, ca să avem de legumă pentru azi şi mîine.* ISPIRESCU, L. 280. ● (În legătură cu o determinare locală sau temporală) A exista, a se afla. *Aveţi pe acolo astfel de cărţi?* □ *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* EMINESCU, O. I 137. ● A primi, a căpăta. *Cine-o zice « Niţul vine » Are-un galben de la mine.* TEODORESCU, P. P. 305.

b) A fi înzestrat sau prevăzut cu ceva. *În frunte şapca avea cîteva litere.* DUMITRIU, B. F. 6. *Avea Ileana ochi de soare Şi galben păr, un lan de grîu.* COŞBUC, P. I 122. *De-ar avea codrul ista gură să spuie cîte a văzut... ştiu că am*

avea ce asculta! CREANGĂ, P. 119. *Scorpia... este mai rea decît soră-sa și are trei capete.* ISPIRESCU, L. 6. ◊ E x p r. **A avea cap** (sau **gură, inimă, minte, nas, obraz, ochi, rost**) v.c. **A avea peri răi** v. p ă r.

c) A purta, a ține. *În brațul drept Avea flori albe, dragi odoare, Și flori avea la-ncingătoare Și-n mînă flori, și flori la piept Și însăși ea era o floare.* COȘBUC, P. 258. ◊ E x p r. **A avea** (ceva sau pe cineva) **la mînă** = a avea la îndemînă; a avea în puterea sa. *Lăsați-mă pe mine, cucoană, să găsesc un bărbat duducăi Tincăi. Am la mînă un procuror fain!* ALECSANDRI, T. 765. **A avea** (ceva) **pe mînă** = a dispune de ceva. *Femeia avea pe mîna sa toată casa.* **A avea la îndemînă** = a avea în imediata sa apropiere. *Să ai la îndemînă nițel muc de lumînare.* ISPIRESCU, L. 376. **A avea în mînă (și) pîinea (și) cuțitul** = a avea toate mijloacele la îndemînă. **A avea** (ceva) **în gînd, în minte, pe suflet** (sau **la sufletul său**), **pe conștiință, pe cap; a avea** (pe cineva) **la inimă** (sau, familiar, **la stomac**) v.c. ◊ F i g. *N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliți...?... Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă.* EMINESCU, O.I 150.

2. (P. e x t. aplicat la obiecte care nu sînt proprietatea subiectului) *Mi s-au dus în pribegie doi feciori ce-am avut.* SADOVEANU, M. P. 7. *Doamne, mă Chirică, bun suflet de femeie mai am! Bine mi-am ales-o.* CREANGĂ, P. 168. ◊ (Construit cu acuzativ dublu) *Are păzitor la cireadă un cîine.* ISPIRESCU, U. 55. *De nu-mi ieșea atunci din casă, Eu n-aș fi de copil rămasă, Că l-aș avea băiat și-acum!* COȘBUC, P. I 244. ◊ (Poetic) *Brazi și păltinași I-am avut nuntași.* ALECSANDRI, P. P. 2. ◊ (Cu un al doilea complement introdus prin prep. « de ») *Acela va avea fata de nevastă.* RETEGANUL, P. IV 73. *Își alese... un ogar, să-l aibă de tovarăș.* ISPIRESCU, L. 297. ● (Ieșit din uz; cu acuzativul persoanei și cu o determinare introdusă prin prep. « de ») A considera, a socoti, a ține de... *Nu voi niciodată să m-aibi de nebun.* PANN, P. V. II 150.

3. (Complementul exprimă o măsură de suprafață, de greutate etc.) A fi de o anumită înălțime, întindere sau greutate. *Un zid avînd doi metri înălțime.* ☐ *Știuca... avea cel puțin șase kilograme.* SADOVEANU, N. F. 103. ●(Complementul exprimă o noțiune de timp) A fi de o anumită vîrstă. *I-am spus că ești un copil, că nu ai decît cincisprezece ani.* CAMIL PETRESCU, B. 57. *Dinainte* [în trăsură] *era un om bălan, ce putea să aibă 35 ani.* NEGRUZZI, I 37. ● A dispune, a se bucura de... *Nu-i chip oare... să am un ceas tihnit cînd mă întorc la mine acasă de la treburi?* SADOVEANU, N. F. 43. ◊ E x p r. **A avea vreme** (sau **timp**) = a dispune de timp, a fi liber sau disponibil (pentru a face ceva). *Acum, lasă-mă! n-am vreme. Îmi spui cînd mă întorc.* DAVIDOGLU, M. 10. *Avem vreme să aducem alte răsaduri, am murmurat eu.* SADOVEANU, N. F. 33. *Împăratul nici n-avea vreme să se minuneze.* ISPIRESCU, L. 390. **A avea zile** (sau **zilișoare**) = a fi în viață, a trăi. *Mai avea-vor zile să se mai vază, au ba?* ISPIRESCU, L. 105. **Cîte zile o avea** = cît timp va trăi. *A pomeni baba mea cîte zilișoare-a avea de năcazul acesta!* CREANGĂ, P. 128. **A (nu) avea zile bune** = a (nu) trăi în liniște și înțelegere (cu cineva). **A avea loc** = **a)** a găsi un loc. *Un roi de albine... umblau bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se așeze.* CREANGĂ, P. 238; **b)** a se petrece, a se produce, a se întîmpla. *Miercuri seara* [24 decembrie 1952] *a avut loc în sala Ateneului R.P.R. adunarea festivă închinată împlinirii a 100 de ani de la moartea marelui patriot revoluționar Nicolaie Bălcescu.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2541. **A nu (mai) avea margini** =

a întrece orice măsură. *Supărarea acum nu avea margini.* RETEGANUL, P. V 20.

4. F i g. **a)** (Complementul exprimă o abstracție) [Duda] *era mîndru că în sfîrșit vor avea prilejul și cei tineri să dovedească că sînt demni de a fi luptători.* JAR, S. 463. *Avea o părere proastă despre el, cu totul pe nedrept.* CAMIL PETRESCU, U. N. 26. *Ai dreptate, bădie Neculăieș... De unde să știi dumneata ce-aștept eu?* SADOVEANU, P. M. 45. *Țara are nevoie de tihnă.* DELAVRANCEA, A. S. 55. *Trebuie întîi să omorîm pe zmeu, fiul zmeoaicei, căci pînă va fi acesta deasupra pămîntului, pace de el nu veți avea.* ISPIRESCU, L. 195. ◊ (Cu o determinare introdusă prin prepoziții) *Împărăteasa a avut grijă și pentru aceasta.* ISPIRESCU, L. 107. (Popular) *Nu știu dacă ai la știință ori ba.* CREANGĂ, P. 313. ◊ E x p r. **A avea de gînd** v. g î n d. (Eliptic) **Ce ai de acolo?** v. a c o l o. ◊ (Verbul împreună cu complementul său sau cu un adjectiv formează o locuțiune verbală) *A avea asemănare* (sau *deosebire*) = a se asemăna (sau deosebi); *a avea nădejde* = a nădăjdui; *a (se) avea dragi(i)* = a (se) iubi; *a avea bucurie* = a se bucura; *a avea (o) dorință* = a dori; *a avea o ceartă* = a se certa etc. *Ei, acum ghicește singur De te am eu drag ori nu?* COȘBUC, P.I 178. *El o avea foarte dragă, ca ochii din cap.* SBIERA, P. 169. *Se vede că a avut vreo ceartă cu soră-sa.* ISPIRESCU, L. 5. *Nu mai ai scăpare din mîna mea!* ISPIRESCU, L. 223. *Pot să am nădejde în voi?* CREANGĂ, P. 20. *Vis frumos avut-am noaptea.* EMINESCU, O.I 80. *Ciocnesc un pahar cu Cazacii, a căror sabie și galoane roșii le au în mai mare cinste.* RUSSO, O. 102. *Nu am trebuință să mai descriu mulțămirea ce ne-a pricinuit acest conțert original la miezul nopții.* ALECSANDRI, C. 43. *Avut-am odată... dor de fală.* ALECSANDRI, P. II 101. *Vai, bădiță, dragi ne-avem, Ne-am lua nu ne putem.* POP. ◊ (Verbul împreună cu complementul său corespund unui verb pasiv) *Să avem iertare, stăpîne!* CREANGĂ, P. 204. ◊ E x p r. **A avea căutare** v. c.

b) (Complementul arată o însușire) A fi înzestrat cu... *A avea talent, memorie, răbdare* etc. ▭ *Ar trebui să ai mai multă judecată.* SADOVEANU, N. F. 33. *De ai curaj să mai mergi, poți să o întrebi pe dînsa.* ISPIRESCU, L. 358. *În acel echipagiu dinapoi era o tînără damă blondă a căreia figură avea acea blîndeță ce se vede învecinicită de penelul lui Rafael.* NEGRUZZI, I 37.

c) (Complementul arată o stare psihică sau fizică) A simți. *P-acolo avu poftă el a trece.* ISPIRESCU, L. 373. *Frunză verde ș-o nuia, Cum să n-am inimă-rea: Eu iubesc, altul mi-o ia.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 383. *O! patrie! Nu ai frică că eu te-aș lăsa în primejdie.* ALECSANDRI, T. I 91. ◊ E x p r. **Ce ai** = ce supărare sau ce durere te-a ajuns, ce ți-e. *Arald, ce însemnează pe tine negrul port?... Ce ai?* EMINESCU, O.I 97. *Păcală...: Ce ai astăzi, măi Tîndală, de ești așa supărat?* ALECSANDRI, T. 161. *Ce ai să rîzi de mine?* ALECSANDRI, T. I 151. (Regional, familiar) **N-are nimic!** = nu-i nimic, n-are nici o însemnătate. *Mă gîndeam: s-a supărat Miai pe mine, dar n-are nimic, acuma are să mă cheme să-i tai și porcul lui și gata, are să-i treacă supărarea.* PREDA, Î. 99. **A (nu) avea (nici) pe dracul** v. d r a c. ◊ (Complementul arată un sentiment față de cineva sau un anumit raport afectiv între două persoane: prietenie, dușmănie etc.) *Toți aveau milă de ea.* ISPIRESCU, L. 309. *Dragostea ce el* [Mihai Viteazul] *arată că are pentru popoarele învinse.* BĂLCESCU, O.II 271. *Are ciudă pe alta.* ȘEZ. I 157. *Două merg, două stau, două o dușmănie-și au* (Soarele și luna). GOROVEI, C. 352. ◊ E x p r. **A avea ceva cu cineva** = a purta necaz cuiva,

a-i căuta pricină. *Eu nu știu ce are cu mine.* RETEGANUL, P. II 57. *De aveți ceva cu noi, răspundeți!* SEVASTOS, N. 114. **A avea de furcă** (cu cineva) v. f u r c ă. **A avea de lucru** (cu cineva) v. l u c r u.

5. R e f l. r e c i p r o c (Însoțit de determinări) A fi în anumite raporturi cu cineva. *Nea Toma și nea Costea se au prieteni de cînd jucau leapșa împreună.* TEATRU, II 188. O E x p r. **A se avea bine** (sau **rău**) (cu cineva) = a fi în raporturi de prietenie (sau de dușmănie), a trăi în armonie, a se înțelege (sau a fi în relații dușmănoase, a fi certat). *Se aveau bine, ca frați.* ISPIRESCU, U. 34. *Cu nimenea-n lume nu se aveau bine.* PANN, P. V. II 96.

II. În legătură cu un al doilea verb.

1. (Urmat de infinitiv, conjunctiv sau supin) A trebui. *De cîte ori avea cîte ceva greu de făcut, chema calul.* ISPIRESCU, L. 149. *Să știi de la mine ce ai să faci cînd vei ajunge acolo!* CREANGĂ, P. 170. *Ce avui a mai vedea!* PANN, P. V. I 99. ● (În forma negativă) A fi destul să... *N-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face, Și apusul își împinse toate neamurile-ncoace.* EMINESCU, O. I 121. O E x p r. (Eliptic) **N-ai decît** = încearcă, fă cum spui, cum vrei, treaba ta, puțin îmi pasă. ● A voi. *Ce-aveam să-i spui? Nimic n-aveam, Dar era-n zori, și eu voiam să-ntreb cum a dormit.* COȘBUC, P. I 94. ● A putea. *N-am a mă plînge de nimic.* ISPIRESCU, L. 12. *Să faci tocmală, că după ce ți-i împlini anii, să ai a lua din casa lui ce-i vrea tu.* CREANGĂ, P. 146. *Ia mai sfîrșește o dată cu lupul cela, altă ceva n-ai de vorbit?* CREANGĂ, P. 123.

2. (În e x p r.) **A avea (de) a face** (cu cineva sau cu ceva) = a avea de lucru (cu cineva sau cu ceva), a fi în legătură, a avea ceva comun (cu cineva sau cu ceva). *Așa mi ți-a fost povestea?... Stai... dară, să-ți arăt eu cu cine ai a face!* ISPIRESCU, L. 377. *Bunătatea nu are de-a face cu răutatea.* CREANGĂ, P. 209. (Amenințător) *Ai să ai de-a face cu mine!* **Ce are a face** = ce legătură este (între un lucru și altul), ce interesează, și ce-i cu asta? *Harap-Alb, Gerilă și Păsări-Lăți-Lungilă se pun ei de ospătează și beu, cît le trebuie. Dar ce are a face? Parcă nici nu se cunoștea de unde au mîncat și au băut.* CREANGĂ, P. 260. **N-are a face!** = nu interesează.

3. (Mai ales în forma negativă, construit cu « ce », « cum », « cînd », « unde », « cine », urmate de un infinitiv fără prep. « a » sau de un conjunctiv) A (nu) ști, a (nu) putea, a (nu) găsi. *Toți rămaseră de rușine, căci n-avură ce le face.* ISPIRESCU, L. 380. *Multe sînt de făcut, și puține de vorbit, dacă ai cu cine te înțelege.* CREANGĂ, A. 100. *Harap-Alb nemai avînd ce zice, mulțămește.* CREANGĂ, P. 223. *N-avea cui să lese moștenirea urii lui.* EMINESCU, N. 8. *Ea-i răspunde: n-am ce face.* ALECSANDRI, P. P. 240. O E x p r. **A (nu) avea de ce** = a (nu) exista un motiv plauzibil. *Nu ai de ce fi supărat.* CREANGĂ, P. 189. **N-aveți pentru ce,** formulă de politețe, prin care se răspunde cuiva care-ți mulțumește. **A (nu) avea cînd** = a (nu) avea timp pentru ceva. *Ce să vadă? Și-apoi mai are cînd vedea?* CREANGĂ, P. 23. **A (nu) avea cum** = a (nu) exista modalitatea de a... *Dulce ți-i gurița, lele; Mai dulce n-are cum fi, Că-i ca strugurul din vii.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 25. **A (nu) avea unde** = a (nu) avea loc. *Da n-ai unde te culca.* ȘEZ. I 106. **A (nu) avea de unde** = a (nu) avea posibilitatea (de a...). *Cînd se scoală baba în zori de ziuă, ia nurori, dacă ai de unde.* CREANGĂ, P. 11. ● U n i p e r s. A (nu) fi, a (nu) se găsi cineva (pentru a face un lucru). *N-are cine să mă hrănească.* ISPIRESCU, L. 15. *Ai să te duci în fundul iadului și n-are să aibă cine te scoate.* CREANGĂ, A. 17. *Jele-i, doamne, cui i-i*

jele, Jele-i, doamne, codrului, De armele hoțului, Că le plouă și le ninge Și n-are cine le-ncinge. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 288. (Prin contaminarea a două construcții) *Ăst lucru l-aș face-ndată, Dar n-am cine să mă bată.* PANN, P. V. I 107.

III. Cu valoare de verb auxiliar.

1. Servește la formarea perfectului compus. *Eu am luat-o fără drum în sus.* BENIUC, V. 7. *Bine ați venit sănătoși!* ISPIRESCU, L. 1. *Mi-o ieșit înainte un urs grozav care m-a vîrît în toți sperieții.* CREANGĂ, P. 186. ◊ (Popular și poetic; formele auxiliarului urmează participiului) *Nepoate, mai văzut-ai pietre nestimate așa de mari?* CREANGĂ, P. 217. *Juratu-m-am și mă jor* (= jur). JARNÍK-BÎRSEANU, D. 74.

2. Servește la formarea modului optativ-condițional. *Dacă m-ați fi anunțat, aș fi putut merge, căci terminasem lucrarea.*  *Așa ați vrea voi... să-și rupă oamenii coastele.* DUMITRIU, B. F. 7.

3. (Urmat de conjunctiv) Servește la formarea unui viitor popular și familiar. *Cînd ai s-ajungi doctorul* [mașinilor]*... ai să știi să umbli cu orice fel de mașini.* PAS, Z. I 307. *Cînd voi izbi o dată eu cu barda, Această stîncă are să se crape.* BENIUC, V. 7. *Are să aibă el grijă de trăsura Eleonorei.* DUMITRIU, B. F. 76. *Aveți să mergeți!* RETEGANUL, P. III 9. *Avem să dăm peste o primejdie mare.* ISPIRESCU, L. 6. *D-apoi dacă n-oi ști eu, cine altul are să știe?* CREANGĂ, P. 299.

4. (În construcții perifrastice) A urma să... *Aici avea să se ridice o fabrică. Avea să se înscrie la cursurile serale.*

— Forme gramaticale: prez. ind. *am, ai, are, avem, aveți, au*; conjunctiv pers. 3: *aibă*; (**III, 1**) *am, ai, a, am, ați, au*; (**III, 2**) *aș, ai, ar, am, ați, ar.*

★

BOLÍ, *bolesc,* vb. IV. Intranz. (Uneori urmat de determinări prin care se arată felul bolii sau durata ei) A suferi de o boală lungă sau cronică, a fi bolnav timp mai îndelungat, a zăcea la pat. *Țața Niculina a spus mamei că Tică al ei bolește de trei zile, cu gîlci și fierbințeli.* PAS, Z. I 215. *Am aicea leacuri multe, De boliți, pe toți vă scap.* EFTIMIU, Î. 12. *Atîta numai știm noi singuri că Pipăruș era cam chior Și totdeauna-n Mărțișor Bolea de tusă și de friguri.* COȘBUC, P. II 253.

BOLÍD, *bolizi,* s. m. (Astron.) Meteorit care cade pe pămînt. V. aerolit. *Între lanurile de grîu pare că dogorește un bolid, venit din îndepărtatele spații interstelare.* BOGZA, C. O. 224. *Tramvaiul cel din urmă... a trecut, Prin negura compactă lucind ca un bolid.* ANGHEL-IOSIF, C. M. I 112. ◊ (Metaforic) *Bolizi fulgerători, Prevestitoare comete, Vom trece* [noi, poeții tineri] *pe zările Timpului.* BENIUC, V. 32. ◊ Fig. *S-a scos încă o locomotivă... Se dau semnale... și bolidul abia se mișcă.* SAHIA, N. 29.

BÓLIȘTE, *boliști,* s. f. (Mold.) Epidemie, molimă. *Îi trebuie lumii război? Nu-i ajunge cîtă urgie a fost, cîtă moarte, cîte pojaruri, cîtă boliște și sărăcie?* SADOVEANU, P. M. 229. [În timpul holerei, părinții] *m-au trimes la stînă în dumbrava Agapiei... să șed acolo pînă s-a mai potoli boliștea.* CREANGĂ, A. 15.

BOLÎND, -Ă, *bolînzi, -de,* adj. (Maghiarism în Transilv., Bucov., Ban.) Nebun, nerod, smintit.

BOLMOJÁLĂ s. f. v. **bălmăjeală.**

BOLMOJÍ vb. IV. v. **bălmăji.**

BOLNÁV, -Ă, *bolnavi, -e,* adj. (Despre ființe sau părți ale corpului; în opoziție cu s ă n ă t o s) Atins de o boală; suferind. *Trimet să-l întrebe de sănătate și mi se răspunde că era greu bolnav în așternut.* GHICA, S. A. 84. ◊ (Urmat de determinări introduse prin prep. « de », arătînd felul bolii sau partea corpului atinsă de boală) *Bolnav de inimă. Bolnav de friguri.* ▭ *Ochii îi erau întunecați, tulburi, nestrăvezii, cum sînt uneori ochii celor bolnavi de piept.* DUMITRIU, N. 159. *Țipenie de om nu le deschidea ușa, parcă erau bolnavi de ciumă.* CREANGĂ, P. 73. ◊ (Poetic) *Atît cît s-a rostogolit în cîmpie, Oltul a fost bolnav, în adîncimile lui, de dorul munților.* BOGZA, C. O. 244. ◊ F i g. *Nu înțeleg nimica... s-a tînguit lelea Ileana, privind cu îndoială ochii mari și bolnavi de trudă ai lui Alecuț.* SADOVEANU, N. F. 107. *Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul. O lampă-ntinde limb-avară și subțire, Sfîrîind în aer bolnav.* EMINESCU, O I 52. ◊ E x p r. **(A fi) bolnav de moarte** sau **bolnav mort** = (a fi) grav bolnav. [Soacra,] *slabă și stîlcită cum era, căzu la pat, bolnavă de moarte.* CREANGĂ, P. 13. ◊ (Substantivat) *Iordache îi zise Pîrvului, bolnavului...* DUMITRIU, B. F. 32.

— Accentuat și: (Mold., Transilv.) *bólnav.*

BOLNĂVÍ vb. IV. v. **îmbolnăvi.**

BOLNĂVICIÓS, -OÁSĂ, *bolnăvicioși, -oase,* adj. **1.** (Despre oameni) Care se îmbolnăvește repede, care contractează ușor o boală, care are sănătatea șubredă. *Copil bolnăvicios.* ● F i g. Anormal, exagerat. *Avînd o voință slabă...* [pesimistul] *va ajunge la un amor propriu bolnăvicios,* GHEREA, ST. CR. II 298. ● (Despre înfățișarea cuiva) Care trădează o boală ascunsă; (ca) de bolnav. *Înfățișare bolnăvicioasă.*

2. F i g. Care reprezintă o mentalitate sau o concepție înapoiată, falsă, decadentă, nesănătoasă. *În vederea eliminării fenomenelor negative bolnăvicioase care s-au dezvoltat în circulația bănească, în sistemul financiar-bancar și în comerțul din Romînia, au fost înfăptuite în anii 1947 și 1952 două reforme bănești.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 86.

BOLNĂVIÓR, -OÁRĂ, *bolnăviori, -oare,* adj. Diminutiv al lui b o l n a v. *Eu am fost cam bolnăvior... Stomacul, ficatul.* CARAGIALE, O. VII 23. *Mioriță laie, Laie, bucălaie, De trei zile-ncoace Gura nu-ți mai tace! Ori iarba nu-ți place, Ori ești bolnăvioară, Drăguță mioară?* ALECSANDRI, P. P. 1.

BÓLNIȚĂ, *bolnițe,* s. f. (Învechit și arhaizant) Spital (pe lîngă o mănăstire sau un așezămînt de binefacere); infirmerie. *Eu slujesc la bolniță, unde avem priceput vraci de nebuni.* SADOVEANU, F. J. 35. ● Locul unde se izolează și se îngrijesc vitele bolnave. *Vitele în care a dat boala se trimit la bolniță.* I. IONESCU, D. 474.

BOLOBÓC s. n. v. **poloboc.**

BOLOBOCÉL s. n. v. **polobocel.**

BOLOHÁN s. m. v. **bolovan.**

BOLOVÁN, *bolovani,* s. m. (Urmat uneori de determinări introduse prin prep. « de ») Bucată mare de piatră; pietroi. *Am coborît din munți și bolovani.* BENIUC, V. 86. *Răsăriră, ca niște bolovani suri, mulțimi de pumni strînși.* CAMILAR, N. I 206. *Ia îmbracă-te, boierule, și du-te cu dînsul, nu ședea așa ca bolovanul! strigă Florica.* REBREANU, R. I 310. *Năpădiră asupra...* [lupului] *și-i mai trîntiră în cap cu bolovani și cu ce-au apucat, pînă-l omorîră de tot.* CREANGĂ, P. 33. [Ileana se culcă] *cu capul pe un bolovan de cremene.* EMINESCU, N.

27. ● (De obicei urmat de determinări) Bucată dintr-o materie solidă oarecare. V. b u l g ă r e. *Brişca... sfărîma sub tălpile roţilor bolovanii* [de pămînt]. PAS, L. I 15. *Pleacă Costea la Galaţi să ie sare La mioare Şi bolovani La cîrlani.* ALECSANDRI, P. P. 54. O (Atributiv, atestat în forma regională *bolohan*) *Sarea i se terminase, şi cea bolohan şi cea pisată.* ISTRATI, GR. 15.

— Variante fonetice şi lexicale: (Mold., Bucov.) **bolohán** s. m.

BOLOVĂNÍ, *bolovănesc,* vb. IV. R e f l. A se îngrămădi, a forma grămezi (ca bolovanii). *Acuşica era senin, fără pic de nori, şi d-odată se bolovăniră nori negri cum e catranul, că se-ntunecă ca noaptea.* DELAVRANCEA, A. 107. ● T r a n z. (în e x p r.) **A bolovăni ochii** = a holba, a zgîi, a căsca ochii. *Constantin Ştiulete făcu: « Mm! » ca un berbec înjunghiat, îşi bolovăni ochii de-a dreapta şi de-a stînga şi se trase cu necaz de mustăţi.* PAS, L. I 13. *Roşu numără banii, bolovăni ochii la negustor şi-i spuse: mă credeai strein, prietene, de vrei su mă jupoi de parale?* VISSARION, B. 295.

BOLOVĂNÍRE, *bolovăniri,* s. f. Acţiunea de a s e b o l o v ă n i şi rezultatul ei; îngrămădire, grămadă. *Bolovănirea norilor argintii sclipea străveziu, parcă înflăcărată.* MIHALE, O. 143.

BOLOVĂNÍŞ, *bolovănişuri,* s. n. Loc, teren pietros, plin de bolovani. *Bolovănişuri, colţuri de stîncă se îmbrăcau la rădăcină cu peria deasă, negricioasă, a tufelor ţepoase şi mărunte.* DUMITRIU, V. L. 6.

BOLOVĂNÍT, -Ă, *bolovăniţi, -te,* adj. Plin de bolovani, bolovănos. *Compresorul urcă iară Cu trudă şi cu povară, Sub cerul de primăvară. Pe drumeag bolovănit Îl trag voinicii răzbit.* DEŞLIU, M. 62.

BOLOVĂNÓS, -OÁSĂ, *bolovănoşi, -oase,* adj. Cu bolovani; pietros. *Arătură bolovănoasă.* ☐ *Şirul vorbelor începea a curge ca apa gîrlei cu fundul bolovănos.* ARDELEANU, D. 26. ● F i g. *Ridică în aer pumnul bolovănos ca o măciucă.* DUMITRIU, N. 273. *Îşi increţi figura într-un zîmbet şi făcu drum unui rîset bolovănos.* PAS, L. I 99.

BOLŞEVÍC [1], **-Ă,** *bolşevici, -e,* adj. 1. De bolşevici, al bolşevicilor. *Congresul al II-lea al Sovietelor din întreaga Rusie i-a dat Partidului bolşevic majoritatea.* LENIN, O. A. II_1 347. *Niciodată în istorie o grupare politică nu a fost atît de temeinic pregătită pentru a se constitui într-un partid cum era pregătită gruparea bolşevică.* IST. P. C. (b) 196. *O puternică armă în mîinile Partidului bolşevic, în lupta de întărire a organizaţiilor sale şi de cucerire a influenţei asupra maselor, a fost cotidianul bolşevic « Pravda », care apărea la Petersburg.* IST. P. C. (b) 207. *Congresul al XIX-lea al partidului hotărăşte: Partidul Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice (P. C. (b) al U.R.S.S.) să se numească de acum înainte « Partidul Comunist al Uniunii Sovietice » (P.C.U.S.).* REZOLUŢIE, C. XIX, în SCÎNTEIA, 1952, nr. 2480.

2. Care este propriu, caracteristic bolşevicilor sau bolşevismului. *Avem nevoie de autocritică — nu de critica răuvoitoare şi în esenţă contrarevoluţionară pe care o făcea opoziţia — ci de o critică cinstită, făţişă, de autocritică bolşevică.* STALIN, O. XI 33. *Ştiinţa, experienţa tehnică, cunoştinţele, — toate acestea sînt lucruri care se pot dobîndi. Nu le ai astăzi, le vei avea mîine. Principalul este aci să ai dorinţa bolşevică arzătoare de a-ţi însuşi tehnica, de a-ţi însuşi ştiinţa producţiei.* STALIN, O. XIII 42. *Partidul nostru educă pe oamenii muncii în spiritul criticii şi al autocriticii şi înar-*

mează masele cu știința bolșevică a luptei de clasă împotriva dușmanului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 457.

BOLȘEVÍC 1, -Ă, *bolșevici, -e,* s. m. și f. Adept al bolșevismului, al învățăturii lui Lenin și Stalin; comunist. *Cu mari eforturi, printr-o luptă înverșunată, bolșevicii au creat o avangardă a proletariatului, capabilă să conducă, au creat și au apărat dictatura proletariatului.* LENIN, IMP. N. 46. *Congresul* [al II-lea al P.M.S.D.R *a dezvăluit existența unor divergențe organizatorice serioase, care au divizat partidul în două părți, bolșevicii și menșevicii; cei dintîi apărau principiile organizatorice ale social-democrației revoluționare, pe cînd ceilalți alunecau în mlaștina dezlînării organizatorice, în mlaștina oportunismului.* IST. P. C. (b) 63. *Bolșevicii nu au conceput partidul niciodată, nici un singur moment, altfel decît ca o organizație monolită, tăiată dintr-o bucată, avînd o voință unică și reunind în activitatea sa toate nuanțele gîndirii într-un singur torent de acțiuni practice.* STALIN, O. VI 26. *Dubla denumire a partidului nostru « comunist-bolșevic » s-a format istoricește ca urmare a luptei împotriva menșevicilor și avea ca scop delimitarea de menșevici. Întrucît însă, în U.R.S.S., partidul menșevic a părăsit încă de mult scena, dubla denumire a partidului și-a pierdut sensul, cu atît mai mult cu cît noțiunea « comunist » exprimă cel mai exact conținutul marxist al sarcinilor partidului, în timp ce noțiunea « bolșevic » nu exprimă decît faptul istoric, care și-a pierdut încă de mult semnificația, că la al II-lea Congres al partidului, în 1903, leniniștii au obținut majoritatea de voturi, din care cauză au și fost denumiți « bolșevici », în timp ce partea oportunistă a rămas în minoritate și a căpătat denumirea de « menșevici ».* REZOLUȚIE, C. XIX, în SCÎNTEIA, 1952, nr. 2480. *Cunoașterea și înțelegerea metodelor și tacticii bolșevicilor în lupta împotriva grupărilor dușmane, cunoașterea și înțelegerea experienței partidelor comuniste frățești din toate țările de democrație populară și din lumea capitalistă, precum și a propriei experiențe de luptă a partidului nostru în acest domeniu, constituie un foarte important mijloc de educare a membrilor de partid și a oamenilor muncii în spiritul vigilenței revoluționare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 582.

BOLȘEVÍSM s. n. Învățătura leninistă despre teoria și tactica mișcării revoluționare a proletariatului și despre transformarea revoluționară a orînduirii capitaliste în orînduire comunistă; leninism. V. c o m u n i s m. *Bolșevismul și leninismul sînt unul și același lucru. Sînt două denumiri ale unuia și aceluiași lucru.* STALIN, O. VI 384. *Experiența bolșevismului ne învață că principala condiție a construcției socialiste victorioase este consolidarea dictaturii proletariatului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 456.

BOLȘEVIZÁ, *bolșevizez,* vb. I. T r a n z. A educa în spirit bolșevic, a introduce, a întări spiritul bolșevic (într-o organizație, acțiune etc.).

BOLȘEVIZÁRE, *bolșevizări,* s. f. Acțiunea de a b o l ș e v i z a și rezultatul ei. *Avîntul revoluției* [în 1917] *creștea. Începuse o perioadă de înviorare și de reînnoire a Sovietelor, perioada bolșevizării Sovietelor.* IST. P. C. (b) 282. *Apariția celor două documente de partid* [în legătură cu devierea de dreapta], *așa cum o arată discuțiile, constituie un mare eveniment în istoria partidului, o cotitură în viața sa, un pas înainte pe drumul bolșevizării sale, adică pe drumul apropierii de înaltul exemplu pe care îl dă tuturor partidelor comuniste gloriosul partid al lui Lenin și Stalin.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 646.

BOLTÁȘ, *boltași*, s. m. (Mai ales în Transilv.) Cel care vinde într-o prăvălie; negustor, vînzător.

BÓLTĂ, *bolți*, s. f. **1.** Construcție (de piatră, de zidărie, de metal) în formă de arc, alcătuind de cele mai multe ori un tavan concav deasupra unei încăperi; boltitură. V. c u p o l ă. *Subt bolta cea înaltă a unei vechi biserici*. EMINESCU, O.I 88. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră unde-n colț Luceafărul așteaptă*. EMINESCU, O.I 167. O *Cheie de boltă* v. c h e i e. ● F i g. (Adesea determinat prin « cerului » sau « cerească ») Cerul. *Decît stelele toate ale bolții albastre, Mai puternică-i steaua strălucind pe Kremlin!* DEȘLIU, G. 48. *Deodată pe boltă steag roșu s-arată!* BENIUC, V. 124. *Cînd chiuie o dată... oleacă numai de nu s-a răsipit bolta ceriului*. CREANGĂ, P. 54. O (Metaforic) *Deasupra o boltă de nouri plumburii se întărea, părea neclintită, sprijinită pe zările nevăzute*. SADOVEANU, O. III 286. O (Poetic) *Era parcă un glas care ieșea din bolta veacurilor*. GALACTION, O. I 220. ● (Arhit.; neobișnuit) Arcadă, arc. *Prin bolțile ferestrelor, la lumina lunei, două dealuri lungi*. EMINESCU, N. 8. [Un arc de triumf] *cu o boltă mare căscată la mijloc și cu alte două arcade mai mici în laturi*. ODOBESCU, III 71.

2. Construcție ușoară (de lemn sau de fier) în formă de arc, care servește de sprijin plantelor agățătoare. *Vița se agață pe araci sau pe boltă*. □ *Nebună orgie de roze oriunde, De bolți agățate, pe ziduri urcate*. MACEDONSKI, O. I 193. ● Construcție, în formă de chioșc, îmbrăcată în verdeață. *Voiau să se mai cinstească încă o dată, aci sub bolta lui Covrig*. GALACTION, O. I 263. ● F i g. Acoperiș în formă de arc, format din ramurile dese ale copacilor. *Trecură prin pîlcuri de flori tinere, pe sub bolți de sălcii îmbrățișate, și dintr-o dată ieșiră pe malul Siretului*. SADOVEANU, O. IV 77. *Cîte un strop de cer albastru sau cîte un fulg de lumină mai picurau răzlețe din înălțimile încîlcite ale bolților de crengi, peste umerii și capetele noastre*. HOGAȘ, M. N. 206. *Pe cărare-n bolți de frunze... Ne-om da sărutări pe cale*. EMINESCU, O.I 55. ● (Neobișnuit) Ghirlandă, cunună de flori în formă de arc. *Și fruntea și-o-mpletește c-o boltă de lungi flori*. ALEXANDRESCU, M. 158.

3. Încăpere sau galerie subterană cu tavanul arcuit. *Și-n voi, tîrnăcopari sub bolți de mină, Sînt mohorîte zăcăminte de lumină*. TOMA, C. V. 269. *De trei ani e ținut bine, Într-o boltă-ntunecată, Sub pămînt, în grajd de piatră*. ALECSANDRI, P. P. 106.

4. Gang larg (cu tavanul arcuit) care dă acces în unele case.

5. (Mai ales în Transilv.) Prăvălie, dugheană (la origine, așezată într-o încăpere boltită). *O boltă cu negoț de tot felul*. RETEGANUL, P. III 20. *Poliția... l-ar fi surprins* [pe Bunărescu] *spărgînd o boltă de lipscănie*. ALECSANDRI, T. 1652.

6. (Atestat în forma *boaltă)* Căruță cu coviltir. *Toată luna lui august, pe drumurile colbuite au trecut boaltele înalte și încărcate pînă sub coviltir*. GALACTION, O. I 260.

— Variante morfologice: pl. (învechit) *bolte* (TOMA, C. V. 16, NEGRUZZI, I 263). — Variante fonetice și lexicale: (**6**) **boáltă**, *boalte*, s. f.

BOLTÍ, *boltesc*, vb. IV. R e f l. A lua sau a avea formă de boltă. *Cînd a stat viscolul și s-a boltit văzduhul ca un smalț albastru, gerul a prefăcut apa în cremene*. SADOVEANU, P. M. 173. *Soarele se lăsa spre dealul Galatei... și cerul se boltea fără nouri*. SADOVEANU, Z. C. 207. O I n t r a n z. F i g. *Cerul boltește un albastru curat*. SADOVEANU, O. A. II 192.

BOLTÍRE, *boltiri,* s. f. Boltă (a cerului), boltitură. *Neliniştea moşneagului creştea cu cît privea mai mult cerul fără nori şi boltirile lui.* GALACTION, O. I 166. ◊ F i g. *În văzul colinelor, roşii sub boltirea nopţii, sonda arde ca o spînzurătoare uriaşă.* GALACTION, O. I 315.

BOLTÍT, -Ă, *boltiţi, -te,* adj. Care are formă de boltă sau de arc. *În urmă creşte creanga, boltită.* DEŞLIU, G. 6. *Miji o rază de soare şi se arcui în înălţimi un curcubeu boltit.* C. PETRESCU, R. DR. 61. [Rinul curge] *pe sub boltite poduri.* ALECSANDRI, P. III 134. ● Bombat. *O frunte... netedă, albă, corect boltită.* EMINESCU, N. 35.

BOLTITÚRĂ, *boltituri,* s. f. Partea superioară boltită a unei construcţii sau a unei încăperi; boltă. *Pietrele late alcătuiesc boltitura.*

BOLTÍŢĂ, *boltiţe,* s. f. Diminutiv al lui b o l t ă.

1. v. b o l t ă (1). *Iară capul meu Pune-l-vei boltiţă, Boltiţă-n portiţă.* TEODORESCU, P. P. 91.

2. v. b o l t ă (5). *Crătinţa-i în două iţe, cumpărată din boltiţe.* ŞEZ. VIII 187.

BOLŢ, *bolţuri,* s. n. (Tehn.) Piesă de legătură între un piston şi o bielă.

BOMBÁ, *bombez,* vb. I. T r a n z. (Cu privire la obiecte) A da formă rotundă (ca unei bombe). ● F i g. (Cu privire la piept) A scoate înafară, a umfla. *Îşi bombează pieptul înainte, îşi bolovăneşte ochii în cap.* VLAHUŢĂ, O. A. 201. ● I n t r a n z. (Despre o foaie de tablă sau un obiect confecţionat din tablă) A se umfla, a se burduşi, a se deforma. *Cutia de conserve bombează cînd se alterează conţinutul.*

BOMBARDÁ, *bombardez,* vb. I. T r a n z. A trage cu proiectile de artilerie sau a lansa bombe din avion asupra unui obiectiv (militar). ◊ (Prin exagerare) [Maimuţele] *bombardau cu pietre şi cioate.* BART, E. 278. ◊ (Glumeţ) *A bombarda pe cineva cu scrisori.* ☐ *Nu-mi bombarda modestia cu complimente.* ALECSANDRI, T. 762.

BOMBARDAMÉNT, *bombardamente,* s. n. **1.** Bombardare a unui obiectiv (militar), de suprafaţă, efectuată de aviaţie sau de artilerie. *Bombardament aerian.*

2. (Fiz.; numai în e x p r.) **Bombardament atomic** = proiectarea unui fascicol de particule asupra unor substanţe, în vederea dezagregării lor.

BOMBARDÁRE, *bombardări,* s. f. Acţiunea de a b o m b a r d a şi rezultatul ei. V. b o m b a r d a m e n t. *Ţăranii se adăpostesc în bordeie, ca urmare a inundaţiilor provocate de bombardarea lacului de acumulare de la Sunan* (în Coreea). SCÎNTEIA, 1953, nr. 2669.

BOMBÁRDĂ, *bombarde,* s. f. (Mil.) Maşină de război cu care, în evul mediu, se aruncau bolovani; tun de calibru mare pentru aruncat bombe. V. b a l i m e z, m o r t i e r. *Cele dintîi bucăţi de artilerie, numite în Europa bombarde, la romîni se numeau balimezuri.* BĂLCESCU, M. V. 614.

BOMBARDIÉR, *bombardiere,* s. n. Avion de bombardament. *Înfruntînd submarinele, bombardierele şi torpiloarele de care era atacat,* [vasul de război sovietic] *a reuşit să se strecoare... şi să-şi ducă la bun sfîrşit importantele misiuni.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 12/7.

— Pronunţat: *-di-er.*

BOMBÁRE *bombări,* s. f. Acţiunea de a b o m b a; (tehn.) deformare (voită sau nu) a tablei, la cald sau la rece.

BOMBÁSTIC, -Ă, *bombastici, -e,* adj. (Despre stil) Emfatic, umflat. *O carte scrisă în stil bombastic.*

BOMBÁT, -Ă, *bombați, -te,* adj. (În opoziție cu s c o b i t) De formă convexă, ieșit înafară; boltit, umflat. *Frunte bombată. Piept bombat.*

BÓMBĂ, *bombe,* s. f. 1. (Mil.) Proiectil de obicei de formă alungită, ascuțit la capete, umplut cu materie explozivă, incendiară etc. și echipat cu aripioare de direcție; se folosește la bombardamentele din avion; (mai rar) proiectil de armă grea. *Tot mai des se-nalță-n zare trombe Și cicloanri pîn'la ceruri sus, Cad apoi cu tunete de bombe Pe talazuri, roșii în apus.* BENIUC, V. 40. *Te uiți bănuitor la... flov. ca la un lucru suspect, ca la o bombă, ca la un exploziv.* SEBASTIAN, T. 70. *Bombă chimică* = bombă încărcată cu substanțe chimice de luptă. ◊ *Bombă atomică* = proiectil la care se folosește ca exploziv energia obținută prin dezagregarea atomului. *După cum se știe, Uniunea Sovietică a cerut, în cîteva rînduri, interzicerea armei atomice, dar de fiecare dată a primit un refuz din partea puterilor blocului Atlantic. Aceasta înseamnă că, în cazul unui atac al Statelor Unite împotriva țării noastre, cercurile conducătoare ale Statelor Unite vor folosi bomba atomică. Tocmai această împrejurare a silit Uniunea Sovietică să aibă arma atomică, pentru a întîmpina pe deplin pregătită pe agresori.* STALIN, I. PRAV. 1951. *Bombă cu hidrogen* = bombă explozivă bazată pe o reacție termonucleară prin care atomii de hidrogen se transformă în atomi de heliu, cu o uriașă desvoltare de căldură și energie. *Guvernul* [Sovietic] *consideră necesar să raporteze Sovietului Suprem că Statele Unite nu sînt monopoliste nici în producția bombei cu hidrogen.* MALENKOV, CUV. SOV. 49. ● *Bombă vulcanică* = bucată de lavă care erupe din crater și capătă o formă rotundă în timpul drumului parcurs prin atmosferă.

2. (Popular) Proiectil mic, de forma sau de mărimea unei grenade, care se aruncă cu mîna, cu care se minează un pod, o clădire etc.

3. F i g. (La sporturile cu mingea) Lovitură de minge trasă puternic (în poartă sau în plasă). *A tras o bombă în poartă.*

4. F i g. (Argou) Știre senzațională. *Ziarele burgheze au nevoie în fiecare zi de cîte o bombă pentru a atrage pe cititori.*

— Variante fonetice și lexicale: (regional) **boámbă** (ALECSANDRI, P. A. 206) s. f.

BOMBĂNEÁLĂ, *bombăneli,* s. f. Faptul de a bombăni, bombănire; vorbele neînțelese spuse de cel care bombănește.

BOMBĂNÍ, *bombănesc,* vb. IV. 1. I n t r a n z. A vorbi singur, printre buze, încet și nedeslușit (mai ales spre a-și arăta nemulțumirea). V. m u r m u r a, m o r m ă i, b o l b o r o s i. *Nu mai cred eu asta! a bombănit posomorîtă lelea Ileana.* SADOVEANU, N. F. 103. *Păi da, c-o să dărîm poarta omului! a bombănit tata.* PAS, Z. I 177. *Pe drum, Costică, privind la obloanele prăvăliilor, bombănește mereu.* CARAGIALE, O. II 357. ● T r a n z. A certa (pe cineva), bodogănind mereu. V. b a t e l a c a p. *Ajunge! M-ai bombănit destul!*

2. T r a n z. (Despre copiii mici care nu știu încă să vorbească) A produce sunete nearticulate; a gînguri. *Copilul se joacă cu mînuțele lui, bombănind vorbe de tainic înțeles.* SLAVICI N. I 42.

— Variante morfologice: prez. ind. pers. 3 sg. *bombăne* (STANCU, D. 44). — Variante fonetice și lexicale: **bomboní** (ISPIRESCU, L. 325, PĂSCULESCU, L. P. 35) vb. IV.

BOMBĂNÍT s. n. Faptul de a bombăni. *Preotul nu luă seama la bombănitul lor.* PAS, L. I 13.

BOMBĂNITÓR, -OÁRE, *bombănitori, -oare,* adj. Care bombănește. *S-aude-apoi și vocea în veci bombănitoare A corului de preoți.* MACEDONSKI, O. I 254.

BOMBÉU, *bombeuri,* s. n. Partea întărită care formează vîrful încălțămintei.

BOMBÍȚĂ, *bombițe,* s. f. Bilă, glob, sferă mică. *Un bețișor de metal, cu o bombiță la vîrf.*

BOMBOÁNĂ, *bomboane,* s. f. Mic preparat dulce, de formă, culoare și gust variat. V. z a h a r i c a l e. *Nu uită... să-mi întindă cutia cu două sute cincizeci de grame de bomboane fondante.* PAS, Z. I 97. *După ce veneau ceva bomboane de bună sosire și atențiunea celor mari se îndrepta în alte părți, porneam cu fratele meu în explorare.* GALACTION, O. I 328. *Mergi la cofetărie, de-mi adă vro două ocale de bomboane.* ALECSANDRI, T. 267. ◆ F i g. (Familiar) Epitet dat unei persoane drăgălașe. *O bomboană de fată.*

BOMBONERÍE, *bombonerii,* s. f. Prăvălie în care se vînd bomboane.

BOMBONÍ vb. IV. v. **bombăni.**

BOMBONIÉRĂ, *bomboniere,* s. f. Mic vas de sticlă, porțelan etc. în care se păstrează bomboane.
— Pronunțat: *-ni-e-*.

BOMFÁIER, *bomfaiere,* s. n. Ferestrău de mînă pentru tăiat metalele.

BOMPRÉS, *bomprese,* s. n. (Mar.) Primul dintre catargele unei nave cu pînze, așezat în vîrful prorei.

BON, *bonuri,* s. n. **1.** Dovadă provizorie care conferă deținătorului dreptul de a ridica o marfă, un obiect încredințat spre păstrare sau alte valori. *Bon de materiale.* ◊ *Bon de cartelă* = fiecare din cupoanele în care este împărțită o cartelă de alimente sau de îmbrăcăminte. *Bon de încălțăminte.* ◆ Notă de plată în magazine, cu care cumpărătorul achită marfa la casă.

2. (Fin.; în orînduirea capitalistă) Hîrtie de valoare emisă de stat sau de o instituție financiară recunoscută de stat. ◊ *Bon de tezaur* = obligație emisă de Ministerul Finanțelor, reprezentînd un împrumut pe termen scurt, cu dobîndă. *Bon de casă* = bilet scris, folosit în operațiile de casă, care dă dreptul la ridicarea sumei de bani înscrise pe el.

BÓNĂ, *bone,* s. f. Femeie, de obicei de naționalitate străină, angajată pe vremuri în familiile burgheze, cosmopolite din țara noastră, ca îngrijitoare la copii. V. d ă d a c ă, n e m ț o a i c ă. *Am să-i aranjez eu pe parveniții cari, fiindcă au mîncat în copilărie « du cacao », dat cu lingurița de vreo bonă schwizereană* (= elvețiană) *sau belgiană, au pierdut pe «r» și au cîștigat secretul nazalelor pariziene.* CARAGIALE, O. VII 334.

BONC interj. v. **bonca.**

BÓNCA interj. (Adesea repetat) Onomatopee care imită zgomotul produs de un corp tare lovit. *Pe drum, bonca-bonca, mă împiedicam de toate pietrele.* DELAVRANCEA, H. T. 92.
— Variante fonetice și lexicale: **bonc** (ȘEZ. I 214) interj.

BONCĂÍ, *boncăiesc,* vb. IV. R e f l. Boncălui (1). *Taurul a început a se boncăi și a împunge sălbatic în pămînt, răscolindu-i țărîna.* SANDU-ALDEA, U. P. 27.

BONCĂLĂÍT s. n. v. **boncăluit.**

BONCĂLUÍ, *boncăluiesc,* vb. IV. I n t r a n z. **1.** (Despre unele animale) A scoate mugete sau răgete puternice, prelungi şi plîngătoare. *Ici-colo, boncăluiesc viţeii, lingîndu-şi boturile moi şi umede, dornici de ugerele pline ale vacilor.* CAMILAR, TEM. 43. *S-a aflat de la starostele Nechifor şi de la alţi vînători vechi că cerbii au boncăluit mai devreme în ist-an.* SADOVEANU, F. J. 426. *Numai iată ce aude Harap-Alb un muget înăduşit: cerbul venea boncăluind.* CREANGĂ, P. 225.

2. F i g. (Despre oameni) A produce sunete asemănătoare unui muget prelung. *Afanasie puse la gură cornul răsucit de bou şi boncălui cu bătăi grăbite de limbă.* SADOVEANU, F. J. 178.

BONCĂLUÍT s. n. Faptul de a b o n c ă l u i. **1.** Răget prelung şi puternic. *De departe, de la imaşuri, veni o clipă, în înserarea limpede, un boncăluit înăbuşit de taur.* SADOVEANU, O. I 287. *Boncăluitul juncii l-am auzit... aproape desluşit.* SADOVEANU, V. F. 31.

2. F i g . Sunet prelung produs din bucium, buhai sau corn. *Cîntase a treia oară cucoşii cînd porni, în mijlocul satului, boncăluitul buciumului de cireş.* SADOVEANU, O. I 57.

— Variante fonetice şi lexicale: **boncălăít** (ANGHEL, PR. 109) s. n.

BONDÁR, *bondari,* s. m. (Entom.) Insectă mare din ordinul himenopterelor; (popular) nume care se dă oricărei insecte mari care bîzîie (v. b ă r z ă u n). *În veşmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuieşte-ncet un cîntec.* EMINESCU, O. I 87. *Ţineam ceaslovul deschis şi, cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele.* CREANGĂ, A. 4.

BÓNDĂ s. f. v. **bundă.**

BONDĂRÁŞ, *bondăraşi,* s. m. Diminutiv al lui b o n d a r. *Tilică se rostogolea în vale ca un bondăraş ameţit.* BUJOR, S. 173. *Şi pe cer...* [corbul] *se zărea Întîi ca un porumbaş, Apoi ca un lăstunaş, Apoi ca un bondăraş.* ALECSANDRI, P. P. 146.

BONDÍŢĂ s. f. v. **bundiţă.**

BONDÓC, -OÁCĂ, *bondoci, -oace,* adj. (Despre oameni şi, f i g., despre obiecte) Scurt şi îndesat, mic şi gros. *L-a-nvăţat de mic ... să zugrăvească Buchile... Subţirele, lunguieţe. Mai bondoace, mai semeţe.* CASSIAN, în POEZ. N. 108. *Din cănile bondoace sorbeam* [ceaiul] *încet.* TEODORESCU, în POEZ. N. 377. *Pînă mai an, soră-mea Vanghelina era bondoacă... şi dintr-o dată s-a lungit, s-a deşirat.* STANCU, D. 168. *Una* [e] *lungă şi slabă, alta bondoacă şi dolofană.* PAS, L. I 126. *E măruntă şi bondoacă, dar de ani nu e mică.* SLAVICI, V. P. 41. *Vedeţi cît de frumos se ţine* [pridvorul] *pe stîlpii lui bondoci de stejar cioplit.* CARAGIALE, M. 101. ◊ (Substantivat) *Căldarea au luat-o? — Luat' dom' Ioniţă! i-a răspuns bondocul.* GALAN, Z. R. 272.

— Variante fonetice şi lexicale: (Mold.) **bundúc** (SADOVEANU, O. III 536) adj. m.

BONÉTĂ, *bonete,* s. f. **1.** Scufie înnodată sub bărbie, purtată de copii şi de bătrîne, odinioară de femei în general. *Şi zici, Cati, că mă prinde boneta asta nouă?* ALECSANDRI, T. I 71. [O trăsură] *trecea ca săgeata şi lăsa să se zărească nişte bonete femeieşti.* NEGRUZZI, I 15. ● Tichie de pînză albă, purtată de bucătari, laboranţi, medici etc.

2. Acoperămînt de cap fără cozoroc, de formă lunguiaţă, purtat de militari şi de alţi tineri în formaţii organizate.

Steaua ce vestește biruinți Lucește pe boneta ostășească. DRAGOMIR, în POEZ. N. 211. *Miai își luă boneta albastră-cenușie de brigadier și și-o puse pe cap.* DUMITRIU, N. 278. **3.** (În expr.) *Bonetă frigiană* v. frigian.

BONEȚÍCĂ, *bonețele,* s. f. Diminutiv al lui bonetă (1). *Are să-i cumpere mama o bonețică roșie.* CONTEMPORANUL, IV 393.

BONG interj. (Adesea repetat) Onomatopee care imită un sunet adînc și prelungit ca un ecou. [Santinela] *avea cizme țintuite, călca greu, și tot șlepul gol și uriaș răsuna ca un clopot: bong, bong, bong...* DUMITRIU, B. F. 153.

BONGOÁSE s. f. pl. (Mold.) Istorioare sau povești hazlii, palavre, glume. V. snoavă. *Oare Grigore a lui Petre Lucăi de la noi din sat pe la ce școli a învățat de știe a spune atîtea bongoase și conăcăria pe la nunți?* CREANGĂ, A. 13.

BONIÉR, *boniere,* s. n. Carnet (perforat) din care se detașează bonuri. *Bonierele trebuie vizate.*

— Pronunțat: *-ni-er.*

BONIFICÁ, *bonífic,* vb. I. Tranz. (Fin.) A scădea dintr-o factură o sumă oarecare (ca despăgubire pentru lipsă la marfă, pentru o pierdere sau deteriorare întîmplătoare, sau pentru nepotrivire de calitate). ● A face rabat.

BONIFICÁRE, *bonificări,* s. f. Acțiunea de a bonifica și rezultatul ei; rabat, bonificație.

BONIFICÁȚIE, *bonificații,* s. f. Bonificare; sumă de bani care compensează o daună sau reprezintă o reducere.

— Pronunțat: *-ți-e.*

BONJÚR s. n. **1.** (Franțuzism, folosit din ce în ce mai rar) Bună ziua.

2. (Învechit) Haină, la modă pe la jumătatea secolului al XIX-lea (purtată de bonjuriști). *În locul nădragilor acelor roși, să pui un pantalon elegant, botine de glanț, un bonjur făcut după jurnal, ca toată lumea bine educată.* NEGRUZZI, III 58.

BONJURÍSM s. n. Ansamblul concepțiilor, comportărilor, manifestărilor care caracterizează pe bonjuriști. *Enache Damian... se crucește de bonjurism, dar nu-l combate.* IBRĂILEANU, SP. CR. 126.

BONJURÍST, *bonjuriști,* s. m. Epitet batjocoritor cu care se denumeau, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, tinerii întorși din străinătate, care o dată cu ideile progresiste introduceau și obiceiul cosmopolit de a saluta cu « bonjur » în loc de « bună ziua ». *« Junimistul » Alecsandri, ridiculizînd... pe « bonjurist »... ridiculizează pe patruzecioptistul Alecsandri.* IBRĂILEANU, SP. CR. 123. [Bătrînii,] *cînd se mîniau, dădeau și ei tinerilor cîte un ibrișin pe la nas, numindu-i: bonjuriști, duelgii, pantalonari.* CREANGĂ, A. 153.

BONÓM, *bonomi,* s. m. (Franțuzism) Om cu caracter blajin, lipsit de atitudini răutăcioase, credul, putînd fi ușor indus în eroare.

BONOMÍE s. f. (Franțuzism) Însușire de bonom, caracterul bonomului.

BONT s. n. v. **bunt.**

BONT, BOÁNTĂ, *bonți, boante,* adj. **1.** Fără vîrf; ciuntit, turtit, retezat, tocit. *Vîntul cu pantofii bonți boiul florilor îndoaie.* STANCU, C. 107. *Cu un creion roșu, bont, mîzgălisem toată coperta unui roman.* SAHIA, U.R.S.S. 118. *Cînii cîrni, cu botul de tot bont, care se numesc mopși.* ODOBESCU-SLAVICI, la TDRG.

2. (Despre mîini, picioare etc.) Scurt și gros. *Degetele, boante și groase ca niște cîrnăcior , ale perceptorului erau mînjite cu pete de cerneală.* PAS, L. I 20. [Paraipan] *da cu picioarele lui boante în văzduh, ca să se apere* [de cîini]. D. ZAMFIRESCU, R. 89.

BONTĂNÍ, *bontănesc,* vb. IV. **1.** Intranz. (Mold., Bucov., Transilv.) A bate, a lovi (cu zgomot) în ceva; a ciocăni, a bocăni. *Sări peste șanț și, cu inima strînsă de arșiță, bontăni în fereastră, așteptînd să tresară înăuntru buburuza de lumină.* ISTRATI, GR. 54. *Lovea cînd într-un capaciu, cînd în altul, de răsuna toată pădurea! Auzind zmeul vuietul acesta, s-au dus să vadă cine bontănește acolo.* SBIERA, P. 78.

2. Tranz. A lovi (pe cineva) cu putere; a buși. *Îl apucară munții* [pe lup] *între capete și mi-l bontăniră, de nu putu ieși nici înainte, nici îndărăt.* RETEGANUL, P. III 37.

BONTĂNITÚRĂ, *bontănituri,* s. f. (Mold., Bucov., Transilv.) Ciocănitură, bocănitură. *Copiii, auzind bontănitura și ciocănitura aceasta, credea într-adevăr că acolo se află tata lor făcînd lemne.* SBIERA, P. 170.

BONTÓN s. n. (Franțuzism pretențios, adesea ironic) Totalitatea regulilor de purtare adoptate de societatea burghezo-moșierească. *Și vei sta cu ei la masă... A!... dar ia aminte bine Că-n bonton sînt pravili grele pentru-un necioplit ca tine.* VLAHUȚĂ, P. 136.

BONȚ, *bonțuri,* s. n. (Regional) Vîrf, colț. [E primăvară timpurie] *Iarba nu și-a scos bonțul afară.* STANCU, D. 121. ● Sfîrc. *Înfofolite în resturile cămășii lui Uie, fetițele* [nou născute] *caută bonțurile tițelor.* STANCU, D. 200.

BONZ, *bonzi,* s. m. **1.** Preot budist. *Lin-lin, ciocănelul Piosului bonz Lovește inelul Cu sunet de bronz.* LESNEA, C. D. 99. *Turnuri nalte și pagode unde cîntă vechiul bonz.* ALECSANDRI, P. III 84.

2. Fig. (Ironic) Persoană care ocupă o situație importantă într-un partid politic burghez; șef, lider. *Bonzii social-democrați, demascați ca trădători ai clasei muncitoare* [la congresul partidului din 1921] *și alungați din partid, sparg unitatea proletară și înjghebează un partid social-democrat, care-și va juca rolul de agentură a burgheziei în sînul clasei muncitoare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 523.

BOR[1], s. m. (Chim.) Metaloid care se găsește în natură sub formă de săruri.

BOR[2], *boruri,* s. n. (Mai ales la pl.) Marginea răsfrîntă a pălăriei. *Prinseseși ticurile redactorilor și reporterilor care purtau pălării cu boruri mari.* PAS, Z. I 285. *Femeile* [poartă] *pe cap basmale roșii, iar bărbații pălării de mușama cu boruri mari.* SAHIA, U.R.S.S. 22.

— Variante fonetice și lexicale: **bord** (CARAGIALE, M. 37) s. n.

BORANGÍC, (2) *borangicuri,* s. n. **1.** Fir depănat de țărance de pe gogoșile viermilor de mătase. *Perina de cap era îmbrăcată cu pînză de borangic.* ISPIRESCU, L. 251. *Oftînd dupe... trîmbele de borangic nețesute.* ODOBESCU, I 95. *Suie mîndra pe colnic, Răsucind la borangic, Și pe fus n-a pus nimic.* TEODORESCU, P. P. 278. ● Țesătură făcută din acest fir. *Nevasta învățătorului, într-o fustă cenușie... și cu o bluză de borangic... sări în picioare de pe pat.* DUMITRIU, B. F. 142. *Purta o cămașă așa, albă, lungă — trebuie să fi fost borangic.* GALAN, Z. R. 161.

2. (La pl.) Diferite feluri de țesături de borangic. *Și bunica și nepoata erau îmbrăcate cu țesături ușoare de casă,*

borangicuri albe şi gălbii, lînuri înflorite măiestru şi subţire ţesute. SADOVEANU, O. I 69. ● (Poetic) *Întîi fu un susur de bură, Apoi o pripire de picuri. Urzire zorită şi deasă De lungi argintii borangicuri.* TOMA, C. V. 105.

— Variante fonetice şi lexicale: **burangíc** (CREANGĂ, A. 48), **burancíc** (NEGRUZZI, I 300), **burungíc** (NEGRUZZI, I 107) s. n.

BORÁT, *boraţi,* s. m. (Chim.) Sare formată din combinarea acidului boric cu o bază. *Borat de sodiu.*

BÓRAX s. n. (Chim.) Numele curent al boratului de sodiu; se întrebuinţează la topirea metalelor, în farmacii, în cosmetică etc. O (Atributiv) *Săpun borax.*

BORBONÁ vb. I. v. **brobona.**

BORBONÁT, -Ă adj. v. **brobonit.**

BORBOROSÍ vb. IV. v. **bolborosi.**

BORCÁN, *borcane,* s. n. Vas (de sticlă, de lut, de faianţă etc.), mai ales de formă cilindrică, fără toartă, larg la gură şi cu marginile uşor răsfrînte; se întrebuinţează la păstrarea dulceţurilor, murăturilor etc. *Zîmbi zîna cînd auzi şi văzu urcioarele. . . Nu zise însă nimic care să-i dea vro bănuială, ci îi dete două borcane, cu care să ia apă mai în grabă.* ISPIRESCU, L. 127.

BORCĂNÁŞ, *borcănaşe,* s. n. Diminutiv al lui b o r c a n. *Coana Frosa* [le va duce] *un borcănaş cu peltea de gutui, făcut din toamna trecută.* BASSARABESCU, V. 42.

BORCĂNÁT, -Ă, *borcănaţi, -te,* adj. Mare, gros, umflat (ca un borcan). *Nas borcănat.* ▭ [Pipe] *cu pîntecele borcănate.* ODOBESCU, II 303. *Poamele* [măselariţei]*. . . se află într-o teacă borcănată.* ODOBESCU-SLAVICI, la TDRG.

BORCEÁG s. m., (**2, 3**) *borceaguri,* s. n. **1.** Nume purtat de două plante din familia leguminoaselor: **a)** măzăriche (*Vicia sativa*); **b)** plantă ierboasă agăţătoare, cu florile de culoare alb-gălbuie sau purpurie aplecate în jos şi cu fructele în formă de păstăi păroase (*Vicia pannonica*).

2. Semănătură de borceag (**1**). *Meiurile păsăreşti, borceagurile şi parîngurile.* La TDRG.

3. Amestec de leguminoase şi cereale, cultivate pentru nutreţ.

BORCÚT, *borcuturi,* s. n. (Transilv. de nord, Mold., Bucov.) Apă minerală.

— Variante fonetice şi lexicale: **burcút** (KOGĂLNICEANU, S. 90) s. n.

BÓRD [1], *borduri,* s. n. (Mar.) Parapet, care înconjoară puntea unei nave. O E x p r. **A arunca peste bord** = a da la o parte, a înlătura. *Steagul libertăţilor burghezo-democratice a fost aruncat* [de burghezie] *peste bord.* STALIN, C. XIX 7. O L o c. a d j. **De bord** = în legătură cu navigaţia pe apă; p. e x t. în legătură cu navigaţia aeriană. *Jurnal de bord. Carnet de bord. Echipament de bord.* ▭ *De turela tunului de bord. . . este prinsă o placă comemorativă.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 478. O L o c. a d v. **Pe** (sau **la**) **bord** = pe puntea vasului, p. e x t. pe avion. *Pasagerii s-au urcat pe bord. Călătorii au luat loc la bordul avionului.*

BORD[2] s. n. v. **bor.**

BORDÉI, *bordeie,* s. n. Locuinţă rudimentară, pe jumătate săpată în pămînt şi acoperită cu pămînt, paie sau stuf. *Din strîmbele bordeie, astăzi cresc Şi catā-n soare falnicele blocuri Din cartierul nou muncitoresc.* CASSIAN, H. 23. *Mijeşte o rază de bine În muced bordei şi-n uzine.* TOMA, C. V. 309.

N-ai uşă la bordei, se zice ca mustrare celui care uită să închidă uşa în urma lui. *Cîte bordeie, atîtea obiceie*, exprimă mirarea cuiva cînd constată un obicei care i se pare curios.

BORDEIÁŞ, *bordeiaşe*, s. n. Diminutiv al lui b o r d e i. *Şi-i năvăleau în minte amintirile... corturile şatrei la umbra nucilor... mai apoi bordeiaşul lipit cu humă*. CAMILAR, N. II 138. [Văzu] *bordeiaşul cel sărac în locul curţilor de azi dimineaţă*. RETEGANUL, P. V 13.

BORDÉL, *bordeluri*, s. n. (În ţările capitaliste) Casă de prostituţie.

BORDERÓU, *borderouri*, s. n. (Fin.) Tablou sau listă în care se trec sumele unui cont, hîrtiile unui dosar, materialele dintr-o magazie etc. *Recepţionarea materialelor se consemnează într-un borderou de predare. Borderou de acte justificative*. ☐ *Înregistrarea în carnetul de predare şi în borderourile zilnice a cantităţilor de lapte colectate*. B. O. 1953, 10.

BORDÓ [1] adj. invar. Roşu închis (de culoarea vinului). *Şal bordo*.

BORDÓ [2] s. n. Un fel de vin roşu.

BORDÚRĂ, *borduri*, s. f. Fîşie, bandă sau dungă aplicată ca garnitură sau podoabă pe marginea unui obiect. *O basma roşie cu bordură de fir*. ODOBESCU, I 414. O (Poetic) *Soarele apusese după un lung şir de nori... pre care îi poleia cu o bordură de purpur*. NEGRUZZI, I 236. ● Margine a unui lucru, cu rol de întărire, făcută de obicei dintr-un material mai rezistent. *Cărămizi pentru borduri*. O *Bordura trotuarului* = şirul de pietre de granit care se află la marginea de către drum a trotuarului. *Călcînd pe bordura trotuarului ca să nu-ţi depărtezi privirile de şină... te-ai împiedicat şi-ai căzut*. PAS, Z. I 16.

BOREÁL, -Ă, *boreali, -e*, adj. De (la) nord, nordic, septentrional. *Emisfera boreală*. O *Auroră boreală* = fenomen care apare pe bolta cerească în zona polară de nord, constînd din raze sau fîşii de lumină difuză, de culoare roşie sau verde. *Sub aurora boreală Păreai albastră arătare*. TOMA, C. V. 378.

— Pronunţat: *-re-al*.

BOREÁSĂ, *borese*, s. f. (Transilv.) Femeie măritată, nevastă. *Toţi voinicii trag acasă La copii şi la boreasă*. BIBICESCU, P. P. 165.

BORFÁŞ, *borfaşi*, s. m. Hoţ de boarfe, de lucruri mici. *Nu-mi era îngăduit... să mă ascund în pod ca borfaşii*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. N. II 222. *Cine să le fi furat?... — Un borfaş, mînca-l-ar temniţa pămîntului!* SADOVEANU, P. S. 100.

BORFĂÍ, *borfăiesc*, vb. IV. T r a n z. (Mai ales în Mold.) A scotoci (pentru a căuta ceva). *Scuipă şi începu a borfăi straiele, alegîndu-le şi scoţându-le cu braţul pe iarbă*. ISTRATI, GR. 241.

BORHÓT, *borhoturi*, s. n. Nume dat resturilor provenite din distilarea unui terci fermentat de fructe, cereale etc., din care s-a scos alcoolul sau s-au extras anumiţi componenţi utili. V. r e z i d u u r i. *Borhot de prune. Borhot de sfeclă*. ☐ *Mirosi cu plăcere izul obişnuit al borhotului putred de la cazanul cu ţuică*. DUMITRIU, N. 160. ● F i g. Rămăşiţe nefolositoare. *Păgubaşul de « Glosariu » unde pricopsiţii noştri lexicografi şi scornitori de grai nou şi pocit azvîrlă, ca borhot, mai bine de jumătate biată frumoasa noastră limbă romînească*. ODOBESCU, III 173.

— Accentuat şi: *bórhot*.

BÓRIC adj. m. (Despre o substanță chimică) În a cărui compoziție intră borul. *Acid boric.*

BORICÁT, -Ă, *boricați, -te,* adj. Preparat cu acid boric. *Vaselină boricată.*

BORÎ, *borăsc,* vb. IV. I n t r a n z. (Popular) A vomita.

BORÎT, -Ă, *borîți, -te,* adj. (Rar) Dezgustător, hidos. *Pașadia era menit să trăiască în acel decor aristocratic... la dînsul cărturarul și cugetătorul fiind altoiți pe un ciocoi borît.* M. I. CARAGIALE, C. 63.

BORÎTÚRĂ, *borîturi,* s. f. (Popular) Ceea ce se varsă, se vomitează; vărsătură.

BÓRMAȘINĂ, *bormașini,* s. f. (Tehn.) Mașină de perforat (metale, piatră etc.) cu ajutorul burghiului.

BORNÁ, *bornez,* vb. I. T r a n z. A marca un teren cu borne.

BORNÁT, -Ă, *bornați, -te,* adj. (Rar) Însemnat cu bornă (1); delimitat. *Loturile* [de pămînt] *au rămas așa cum au fost ele bornate și nimeni nu i-a zis cuiva măcar dă-te mai încolo!* ISTRATI, GR. 89.

BÓRNĂ, *borne,* s. f. **1.** Semn constînd dintr-o piatră, un stîlp de lemn etc., care arată marginea sau punctul caracteristic al unui teren. ◊ *Bornă kilometrică* = mic stîlp de piatră așezat pe marginea drumurilor, pentru a marca distanțele în kilometri.

2. (Tehn.) Parte a mașinilor sau a aparatelor electrice, prin care se realizează legătura electrică. *Bornele transformatorului. Bornele mașinii.*

BOROÁNĂ, *boroane,* s. f. (Mai ales în Mold.) Grapă cu dinți de fier sau de lemn. *Semănătorii veseli spre fund înaintează, De-a curmezișul brazdei boroanele pornesc.* ALECSANDRI, P. A. 121.

— Variante fonetice și lexicale: **borónă** (PĂSCULESCU, L. P. 30) s. f.

BOROBOÁȚĂ, *boroboațe,* s. f. Lucru sau faptă nesocotită, cu urmări neplăcute. V. p o z n ă. *Așa zi... făcurăți și voi o boroboață.* PAS, L. 100. *Miron Juga îl iertase în sfîrșit pentru boroboața... de astă-toamnă.* REBREANU, R. I 293.

BORÓNĂ s. f. v. **boroană.**

BORONÎ, *boronesc,* vb. IV. T r a n z. (Mold.) A grăpa cu boroana. *Cu boroana boronea... Grîu mîndru că înspica.* PĂSCULESCU, L. P. 30.

BORONÎT s. n. Acțiunea de a b o r o n i. *Munci agricole de primăvară: arat, săpat, boronit.*

BORȘ, *borșuri,* s. n. Zeamă acră, preparată din tărîțe puse să fermenteze în apă; p. e x t. ciorbă făcută cu această zeamă sau acrită cu oțet, cu zeamă de varză etc. *Borșul de miel și sarmalele și friptura... erau, cum spusese gazda, fudulie.* PAS, L. I 25. *Anghelina a adus borșul de găină.* SADOVEANU, N. F. 14. *Iedul cel cuminte tăcea molcom în horn cum tace peștele în borș la foc.* CREANGĂ, P. 25. *Cine se frige cu borș suflă și-n iaurt.* ◊ E x p r. **A-i sufla** (cuiva) **în borș** sau **a sufla în borșul** (cuiva) = a se amesteca (nechemat) în treburile cuiva. *Dar, la urma urmelor, de omorît n-a omorît pe nimeni... în borșul nimănui n-a suflat.* SLAVICI, O. I 323. *Mie unuia știu că nu-mi suflă nimeni în borș.* CREANGĂ, P. 230. (Familiar) **A mînca borș** = a spune pe seama cuiva lucruri neadevărate; a minți. *Să nu mai mănînce borș pe degeaba.* PAS, L. I 126. **A se face borș** = a se înfuria. V. a s e f a c e f o c. *Ignat Cercel se făcu borș de cum deschise ochii, fiindcă*

muierea nu era mulțumită de loc că n-a luat și un purcel. REBREANU, R. II 162. **A-i da** (cuiva) **borșul în foc** = a-i sări țandăra.

BORȘÍ[1], *borșesc*, vb. IV. Refl. (Obișnuit la pers. 3) A se face acru ca borșul; a se acri, a fermenta. *S-a borșit laptele în oală.* ● (Neobișnuit) A se altera, a se descompune. *Aleu! zise celălalt soldat, apucîndu-se de nas, al dracului s-a borșit* [cadavrul]. D. ZAMFIRESCU, la TDRG. ● Fig. (Despre vreme) A se schimba în rău, a se strica. *Mai adineaori vremea părea frumoasă. Văz că se borși!* SADOVEANU, M. C. 139.

BORȘÍ[2] vb. IV. v. **zborși**.

BORȘÍNCĂ, *borșinci*, s. f. (Mold.) Putină în care se prepară și se păstrează borșul. *Domnica rupse rămurelele* [de vișin] *și, punîndu-le în borșincă, mestecă huștele cu melesteul.* ISTRATI, GR. 207.

BORȘÍT, -Ă, *borșiți, -te*, adj. Fermentat; acru (ca borșul). *Mîncare borșită.*

BÓRTĂ, *borte*, s. f. (Mai ales în Mold.) Gaură. *Vorba ceea: nu intră șoarecul în bortă, și-și mai leagă tigva de coadă!* CARAGIALE, O. VII 183. *Unii tăiau gheața cu cazmale, alții aruncau cu uncrop pe la țițînele ușii și în borta cheii.* CREANGĂ, P. 256. *Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer, Un palat borta-n părete și nevasta-o icoană.* EMINESCU, N. 43. ◊ (În basme) *Borta vîntului* = gaură imaginară prin care suflă vîntul. ◊ Expr. **A umbla după borta vîntului** = a umbla zadarnic. *Un om căruia îi place să umble toată viața mai rău ca Tîndală, — nu după borta vîntului, dar după capul stăpînilor.* GALAN, Z. R. 68. ● Scorbură (în trunchiul unui copac). *În borta mărului și-a făcut cuib o pasăre.* ● Groapă. *Prin bortele șoselei de pe ulița Romanului, sîntem în risc să ne prăpădim.* NEGRUZZI, I 193.

— Variante morfologice: pl. *borți* (SBIERA, P. 225).

BORTELÍ, *bortelesc*, vb. IV. Tranz. (Mold.) A borti. (În forma *bortili*) *Iepurii bortilíră pereții și prispele.* ISTRATI, GR. 69. *Glonțul... bortili perina pe care se rezăma.* NEGRUZZI, I 21.

— Variante fonetice și lexicale: **bortilí** vb. IV.

BORTELÍT, -Ă, *borteliți, -te*, adj. Prevăzut cu o gaură, găurit.

— Variante fonetice și lexicale: **bortilít, -ă** (ALECSANDRI, la TDRG) adj.

BORTÍ, *bortesc*, vb. IV. Tranz. (Mold.) A face o bortă (în ceva); a găuri. *Au făcut o rotiță de lemn, bortind-o în mijloc.* DRĂGHICI, R. 140. ◊ Refl. pas. *Se bortește* [blidul] *în fund și se pune în borta aceea o țevie de cele de la pînză.* ȘEZ. I 120.

BORTICÍCĂ, *borticele*, s. f. Diminutiv al lui **bortă**. *Dai de o sfoară cu nod la capăt, ce iese din lăuntru spre afară, prin o borticică... după grosimea sforii.* HOGAȘ, H. 49. *Șoarecul... cu oaspele-mpreună, ieși din borticică.* NEGRUZZI, II 300. *Am o casă mititică, Fără nici o borticică* (Oul). GOROVEI, C. 267.

BORTILÍ vb. IV. v. **borteli**.

BORTILÍT -Ă adj. v. **bortelit**.

BORTÍT, -Ă, *bortiți, -te*, adj. Cu bortă, găurit; (despre copaci) scorburos. *Bietul Păpuc, carele ațipisă În fagul bortit, atunci deodată, Tocma într-un ceas rău ochii-și deschisă.* BUDAI-DELEANU, Ț. 282. *Chinuită și muncită, Peste*

tot locul bortită: Cine-o are, îi bogat, Cine nu, îi om sărac. (Pîinea). GOROVEI, C. 278.

BORTÓS, -OÁSĂ, *bortoși, -oase,* adj. (Rar) Cu bortă, găurit, găunos; (despre copaci) scorburos. *Puse pe bietul copilaș în scorbura unui lemn bortos.* RETEGANUL, P. I 13. *S-au ascuns într-o măsea de ale lui, care era bortoasă.* SBIERA, P. 169.

BORȚÓS, -OÁSĂ, *borțoși, -oase,* adj. (Popular) Cu burtă mare. *A făcut ce-a făcut și, din toată sărăcia, a cumpărat un crap mare și borțos.* CARAGIALE, M. 21. ● (La f., despre femei) Gravidă, însărcinată. *Pe urmă... a aflat că am rămas borțoasă.* STANCU, D. 59.

BÓRVIZ s. n. Apă minerală. *Place-mi borvizul cu vin Și mîndra din sat străin.* ȘEZ. I 270.

BOSCÁR, *boscari,* s. m. (Regional) Scamator. *Bun scamator ești. — Eu, cucoană?... Ferească dumnezeu!... Neam de neamu-meu n-o fost boscar!* ALECSANDRI, T. 1296.

BOSCĂRÍE, *boscării,* s. f. Scamatorie. *Înjghebase cu fetele jocuri « de societate », pe care le vrîsta... cu cîte-o boscărie cu o batistă, cu un gologan.* HOGAȘ, M. N. 48. [Farsa] *ar avea marele merit de a pune pe scenă toate boscăriile care se practică în politica partidelor* [burgheze] *de guvernămînt.* COCEA, P. 20. ● Înșelătorie, pungășie. *Nu se poate crede în nebuniile tălmacilor; ei înșală lumea, ca să cîștige bani... Acestea sînt boscării.* CONTEMPORANUL, II 325. *De-ai umbla întreaga lume ... N-ai găsi chiar într-o mie Așa tîrg vestit să fie Pentru boscărie.* ALECSANDRI, T. I 117.

BOSCHÉT, *boschete,* s. n. Tufiș, crîng într-o grădină sau într-un parc, format din arbuști plantați. *Un boschet de trandafiri.* □ *Dulce îmi veneai în umbra Tăinuitului boschet.* EMINESCU, O. I 112. *Hai degrabă, Leonaș, să ne ascundem colea în boschet.* ALECSANDRI, T. I 189.

BOSCÎRȚĂ, *boscîrțe,* s. f. (Transilv., în e x p r.) **A-și lua** sau **a-și aduna boscîrțele** = a-și lua sau a-și strînge boarfele. *Îmi vine să-mi adun boscîrțele și să fug de aici.* SLAVICI, N. II 170.

BOSCOÁNĂ, *boscoane,* s. f. (Regional, în superstiții, mai ales la pl.) Farmec, făcătură, vrajă; descîntec. *Aceasta trebuie să fie o boscoană mare ... ai grijă, împărate, să nu dai de rău.* RETEGANUL, P. II 31. *Aici văd pe sfînta Vineri lîngă muntele de glajă Culegînd flori de boscoane, ierbi de farmec pentru vrajă.* COȘBUC, P. II 137.

BOSCONÍ, *bosconesc,* vb. IV. I n t r a n z. (În superstiții) A face farmece; a vrăji. *Și au venit babele și au cercat cu cîte de toate; descîntat-au, vrăjit-au, bosconit-au.* RETEGANUL, P. IV 49.

BOSCORODEÁLĂ, *boscorodeli,* s. f. Bolboroseală, bombăneală.

BOSCORODÍ, *boscorodesc,* vb. IV. **1.** I n t r a n z. A vorbi (singur) spunînd vorbe neînțelese, a bolborosi; a îndruga. *Turnau* [făina] *în ceaun, de-a dreptul din poală, boscorodind.* CAMILAR, N. I. 209. *Mirați, au boscorodit turcii pe limba lor.* STANCU, D. 11. *Femeia boscorodea în tindă.* REBREANU, R. II 62. ● (În superstiții) A descînta pronunțînd formule neînțelese; a vrăji. *Țiganca... întinse cărțile. Apoi începu să boscorodească.* SANDU-ALDEA, D. N. 193. *Începe dracul a boscorodi din gură și a descînta.* CREANGĂ, P. 58. ◊ T r a n z. *Cînd trecea cu mortul pe la poarta noastră, îl boscorodeam cu cimilitura: Chițigaie, gaie.* CREANGĂ, A. 14.

2. T r a n z. A mustra, a cicăli. *Lazăr Coșarcă o tot boscorodea pe Raruca... ca să-i facă sînge rău.* ISTRATI, GR.

164. *La masă stătea lîngă mine și mă boscorodea mereu că nu mănînc.* IBRĂILEANU, A. 27.

BOSMÁ, *bosmale,* s. f. (Învechit) Poznă, șotie. *Fiul împăratului, cel ce făcuse bosmaua, se duse ca totdeauna pe la împăratul, se făcu și el că se miră.* ISPIRESCU, L. 372. *Tocmai pe atunci un oarecare tîlhar furînd împăratului niște iepe, acesta cu fiii lui bănui că Ercule i-a făcut bosmaua.* ISPIRESCU, U. 69.



CAPÁUCĂ, *capauce,* s. f. Femela copoiului, cățea de vînătoare. *Răsunete dulci încă vibrau, cînd un cîne răspunse, bătînd ascuțit de trei ori. — Asta-i capauca mea, zise Vasile, întinzând urechea.* SADOVEANU, O. III 357.

CÁPĂ, *cape,* s. f. **1.** Pelerină scurtă de blană.

2. (Tehn.) Dispozitiv de protecție, aplicat la mașini, ferăstraie etc., pentru a preîntîmpina accidentele. *Ferăstraiele circulare sînt prevăzute cu o capă metalică.*

— Variante fonetice și lexicale: **căpáucă** (NEGRUZZI, I 194) s. f.

CÁPĂT, *capete,* s. n. (Înlocuiește adesea pe «cap») **1.** Extremitate a unui obiect; parte extremă (în special finală) a unei perioade de timp; punct final, mai rar inițial, al unei situații, împrejurări, stări; margine, limită, sfîrșit. *Fă-te tu cerșitor la capătul ist de pod, și eu la celalalt, și să vezi cum are să ne deie amîndouă carboavele de pomană, bietul om!* CREANGĂ, P. 298. *Casa din capătul uliței era galbănă, cu ferești poleite de lună, cu perdele albe.* EMINESCU, N. 63. *Acuma se vedea la capătul dorințelor sale!* SBIERA, P. 97. *Pe la capătul anului 1593.* BĂLCESCU, O. I 41. ◊ L o c. a d v. **De la capăt** = de la început; s p e c. (în legătură cu verbul «a scrie»), cu alineat nou. **În capăt** = **a**) exact, deplin, în cap. *După ce se împlinesc trei ani în capăt.* CREANGĂ, P. 313. *Eu mă duc să gătesc banii. Cinci mii în capăt?* ALECSANDRI, T. 257; **b**) (rar) în frunte, în cap. *Mîndră masă e întinsă... Iar în capăt cine șade?* ALECSANDRI, P. P. 206. **Din capăt** = de la început. *Spuse din capăt toată întîmplarea, pe unde-a fost și ce-a pățit.* CREANGĂ, P. 45. **Pînă la capăt** = **a**) pînă la sfîrșit; pînă la ultimele consecințe. *Rupse plicul și, dintr-o aruncătură de ochi, măsură toată lungimea scrisorii, pînă la capăt.* BART, E. 21; **b**) în chip consecvent. *În condițiile capitalismului, proletariatul a fost o clasă asuprită, o clasă lipsită de orice proprietate asupra mijloacelor de producție, singura clasă direct și în întregime opusă burgheziei și singura în stare din această cauză să fie revoluționară pînă la capăt.* LENIN, E. P. 19. ◊ L o c. a d j. **Fără (de) capăt** = fără sfîrșit, îndelungat, întins. [Lui Crîngașu] *i se năzări țarina fără capăt a gospodăriei colective.* CAMILAR, TEM. 127. *Bătrînul dascăl... Într-un calcul fără capăt, tot socoate și socoate.* EMINESCU, O. I 132. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri făr' de capăt, Cînd a serii raze roșii Asfințind din ceruri scapăt.* EMINESCU, O. I 66. ◊ E x p r. **La capătul lumii** (sau **pământului**) = foarte departe. **A pune capăt** (unui lucru) = a face să înceteze, a termina. *De-acum logodnei punem capăt, Curînd începem nuntă mare.* BENIUC, V. 103. **A da de capăt** = a ajunge la sfîrșitul unui lucru, a duce la bun sfîrșit. *Jocul însuși era o poveste lungă și-ncurcată... căreia nu-i mai dădeau de capăt până ce nu-ncetau, apăsați de somn.* EMINESCU, N. 67. **A scoate** (sau **duce**) **ceva la** (sau **în**) **capăt** (**bun**) = a termina ceva cu succes, a izbuti. *De mă vei asculta, pe toate ai să le biruiești și să le scoți la capăt bun.* ISPIRESCU, L. 22. *Asta-i o treabă foarte grea, și*

mare lucru să fie ca s-o putem noi scoate la capăt. CREANGĂ, P 157. **A o scoate la capăt** (cu ceva) = a ieşi bine dintr-o situaţie, dintr-o încurcătură, a face faţă unor greutăţi, a ieşi la socoteală. *Cu lemnele o s-o scoatem noi la capăt iarna asta.* **A scoate la capăt** (cu cineva) = a se înţelege, a avea trai bun cu cineva. *Nu-i chip de a o scoate la capăt cu omul acesta.* NEGRUZZI, I 93.

2. (Cu determinări introduse prin prep. « de ») Fragment mărunt, rămăşiţă. *Capăt de lumînare.* ▭ *Ian trece-mi, camarade, şi mie capătul* de ţigară. CAMILAR N I 11. ◊ Expr. **Capăt de aţă** v. aţă.

3. Extremitate a unor obiecte de uz gospodăresc (osia carului, braţele ferăstrăului, sulul războiului de ţesut etc.). *Taie un sulhari de fag şi face un capăt minunat. Apoi îl aşază cum trebuie, pune roata la loc.* CREANGĂ P. 135.

CAPĂU s. m. v. **copoi.**

CAPCÁNĂ, *capcane,* s. f. Dispozitiv pentru prinderea unor animale; cursă. *Ha, ha! Capcana. Lucrează capcanele. Altă dată să nu-ţi mai paşti vitele prin semănături.* DAVIDOGLU, O. 63. *În ciur băga păsărelele care cădeau în capcana meşteşugită.* PAS, Z. I 209. *Clamp! Capcana... se închise şi prinse laba lupului ca într-un cleşte.* ŞEZ. III 113. ◊ Fig. *Vere Ghiţă, te-ai prins singur în capcană.* ALECSANDRI, T. 203.

— Variante fonetice şi lexicale: **căpcánă** (DAVILA, V. V. 162) s. f.

CAP D-ÓPERĂ s. n. v. **capodoperă.**

CAPDEÓPERĂ s. n. v. **capodoperă.**

CAPELÁN, *capelani,* s. m. Preot al unei capele catolice. [Castelanul] *a poftit pe un popă papistaş, ce se cheamă capelan, să... citească* [scrisoarea]. SADOVEANU, F. J. 435.

CAPÉLĂ[1], *capele,* s. f. (Învechit) Bonetă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari. *Îşi potrivi cozorocul capelei, îşi cercetă buzunarele, îşi trase baioneta pe şold.* SAHIA, N. 89. *Străinul îşi smulse capela din cap... apoi prinse a vorbi cu glas cam răguşit.* SADOVEANU, O. III 575. *Soldatul... îşi aşeză capela-n cap, puţin plecată pe ochiul drept.* SADOVEANU, P. S. 85.

CAPÉLĂ[2], *capele,* s. f. Biserică mică (de obicei ataşată unui cimitir etc.). *Pastorul pleacă la capela ce era pe o stîncă aproape de casă.* GHEREA, ST. CR. I 253. *La 25 martie* [Ipsilante] *intră triumfal în Bucureşti, trage la casa Belului... face o rugăciune în capela din fundul curţii.* GHICA, S. 106.

CAPÉLMAISTRU, *capelmaiştri,* s. m. (Învechit) Dirijor al unei orchestre mici, şef al unei fanfare militare.

CÁPERĂ, *capere,* s. f. Boboc al unui arbust mediteranean *(Capparis spinosa)*, folosit drept condiment după ce a fost murat în oţet. *În altă parte* [sînt] *poloboacele cu măsline, cu capere, cu sardele.* HOGAŞ, DR. 273. *Capera, măslina care sînt de frunte, Şi întîi poftite la ospeţi şi nunte.* PANN, P. V. 121.

CÁPEŞ, -Ă, *capeşi, -e,* adj. (Neobişnuit) Energic, hotărît; încăpăţînat. *Doamna Chiajna, muiere capeşă şi dăunoasă, care ştiu să doboare cu armele împotrivirea romînilor.* ODOBESCU, I 118.

CAPICHEHÁIE s. f. v. **capuchehaie.**

CÁPIE s. f. Boală a ovinelor şi bovinelor, provocată de fixarea embrionului unui vierme în centrii nervoşi şi manifestată printr-o ameţeală convulsivă, prin mişcări grăbite şi dezordonate. [Boii,] *ca prinşi de capie, nu luau sama la izbituri.* CAMILAR, N. II 47.

CAPIGÍU s. m. v. **capugiu.**

CAPILÁR, -Ă, *capilari, -e,* adj. Subțire, fin, îngust (ca un fir de păr). *Tuburi capilare.* ◊ *Vase capilare* = cele mai mici vase sanguine, care servesc la hrănirea țesuturilor și stabilesc legătura între vine și artere. *Dilatarea vaselor capilare provoacă înroșirea pielii.* ◊ (Substantivat, mai ales la pl.) *Pereții capilarelor.*

CAPILARITÁTE s. f. (Fiz.) Proprietate pe care o au lichidele de a se ridica sau coborî, fără o intervenție din afară, în tuburi foarte subțiri. *Urcarea sevei în plante este un efect al capilarității.*

CAPIȘÓN, *capișoane,* s. n. Un fel de bonetă cu unul sau doi colți, făcută din lînă tricotată sau din stofă groasă, purtată de femei și copii.

— Variante fonetice și lexicale: **capșón** (EMINESCU, N. 34) s. n.

CÁPIȘTE, *capiști,* s. f. (Învechit) Templu sau altar dedicat zeilor antici; clădire decorativă în formă de templu antic. *Stîlpii capiștii în ruină răsăreau din crîngul de dafini.* M. I. CARAGIALE, C. 39. *Era o vorbire cu două înțelesuri, așa cum obișnuiau să lepede în vremea veche preotesele idolilor păgîni, cînd veneau la capiști credincioșii cu o rugăciune ori cu o întrebare.* SADOVEANU, P. M. 235. *Mai are încă o grădină, cu un palat mare... cu capiște și chioșcuri frumoase.* KOGĂLNICEANU, S. 7. ● F i g. (Cu sens peiorativ, rezultînd din atribute) Centru. *Au la Sybaris nu sîntem lîngă capiștea spoielii?* EMINESCU, O.I 150. *La masă avea totdeauna cele mai bune vinațe și casa lui era capiștea desfătărilor.* NEGRUZZI, I 86.

CAPITÁL [1], (1) *capitaluri,* s. n. 1. (Ec. pol.; în societatea capitalistă) Raport social de producție care se stabilește între capitaliști, proprietari ai mijloacelor de producție și proletari, lipsiți de mijloace de producție și de subsistență și nevoiți, pentru a-și cîștiga existența, să-și vîndă forța de muncă, ca pe o marfă, celor care îi exploatează și cu care intră astfel într-o luptă de clasă îndîrjită; valoare care produce plusvaloare prin exploatarea forței de muncă străine. *Circulația mărfurilor este punctul de plecare al capitalului.* MARX, C. I 159. *Pe o anumită treaptă a dezvoltării producției de mărfuri, banii se transformă în capital.* LENIN, O.XXI 47. *Transformarea unei sume de bani în mijloace de producție și în forță de muncă este prima mișcare pe care o suportă cantitatea de valoare care urmează să îndeplinească funcția de capital.* MARX, C. I 509. ◊ (După rolul în procesul de producție) *Capital constant* = parte a capitalului transformată în mijloace de producție (utilaj, materii prime etc.) fără să-și schimbe mărimea valorii în procesul de producție. *Capital variabil* = parte a capitalului transformată în forță de muncă și care-și schimbă valoarea în procesul de producție, reproducînd propriul său echivalent și un excedent, plusvaloarea. *Din punct de vedere al procesului de producție trebuie deosebite două părți ale capitalului: capitalul constant, cheltuit pentru mijloacele de producție (mașini, unelte de muncă, materii prime etc.) — a cărui valoare trece neschimbată (dintr-o dată sau treptat) în produsul finit — și capitalul variabil, cheltuit pentru forța de muncă.* LENIN, O.XX 148. (După modul de circulație) *Capital fix* = parte a capitalului investită în mijloace de muncă (clădiri, utilaje etc.), care își trece valoarea asupra produsului, treptat, în mai multe procese de producție. *Capitalul fix care intră în procesul de producție transmite produsului numai o parte a valorii sale (uzura) și continuă să func-*

ționeze în procesul de producție în ciuda uzurii. MARX, C. II 151. *Capital circulant* = parte a capitalului a cărui valoare trece asupra produsului în întregime, într-un singur proces de producție. *Valoarea capitalului circulant — în forță de muncă și mijloace de producție — este avansată numai pentru timpul în care se confecționează produsul, timp care depinde de scara producției, care la rîndul ei este dată o dată cu volumul capitalului fix.* MARX, C. II 137. (După destinația dată) *Capital uzurar* (sau *cămătăresc*) = capital folosit, mai ales în perioada precapitalistă, în vederea obținerii unor dobînzi foarte ridicate. *Capitalismul, care și-a început dezvoltarea de la micul capital cămătăresc, își încheie dezvoltarea printr-un capital cămătăresc uriaș.* LENIN, O. XXII, 229. *Capital comercial* = capital folosit, încă din perioada precapitalistă, în procesul de transformare a capitalului marfă în capital bănesc. *Din evul mediu rămăseseră însă două forme diferite ale capitalului, care se dezvoltă în cele mai diferite formațiuni economice ale societății și sînt considerate, înaintea erei modului de producție capitalist, drept capital* quand même [în general — *capitalul uzurar și capitalul comercial.* MARX, C. I 663. *Alături de producătorii independenți, care își exercită meseria sau își lucrează pămîntul într-un mod tradițional, patriarhal, apare cămătarul sau negustorul, capitalul uzurar sau capitalul comercial, care îi sug în mod parazitar pe cei dintîi.* MARX, C. I 463. *Capital bancar* = capital adunat de bănci din venituri bănești de tot felul și pus contra unei dobînzi la dispoziția capitaliștilor pentru a le aduce profit. *Capital productiv* = capital aflat în sfera producției și a cărui funcție principală este producerea de plusvaloare. *După lungimea perioadei de rotație este nevoie de o masă mai mare sau mai mică de capital bănesc pentru a pune în mișcare capitalul productiv.* MARX, C. II 294. *Banii sînt, în general, forma sub care trebuie să se manifeste orice capital individual (făcîndu-se abstracție de credit) pentru a se transforma în capital productiv; acest lucru rezultă din natura producției capitaliste și în general a producției de mărfuri.* MARX, C. II 295. *Capital industrial* = capital investit în orice ramură de producție bazată pe exploatarea capitalistă. *Capitalul care, în cursul circuitului său total, îmbracă și leapădă aceste forme* (= de capital bănesc, capital productiv și capital marfă), *îndeplinind în fiecare din ele funcția care îi corespunde, este capital industrial — industrial aci în sensul că îmbrățișează orice ramură de producție exploatată pe baze capitaliste.* MARX, C. II 46. *Capitalul industrial este singurul mod de existență al capitalului în care funcția acestuia din urmă nu este numai însușirea de plusvaloare, respectiv de plusprodus, ci și crearea acestuia.* MARX, C. II 48. *Capital financiar* = capital rezultat din contopirea capitalului bancar cu cel industrial, realizată în urma concentrării producției în monopoluri. *Concentrarea producției; monopolurile care cresc din ea; contopirea sau îngemănarea băncilor și a industriei — iată istoria apariției capitalului financiar și conținutul acestei noțiuni.* LENIN, O. XXII 222. (După forma de existență) *Capital bănesc* = capital care circulă în formă de bani. *Circuit capitalului bănesc rămîne totdeauna expresia generală a capitalului industrial, întrucît ea include totdeauna valorificarea valorii avansate.* MARX, C. II 52. *Capital-marfă* = capitalul care circulă în formă de marfă. *Orice articol produs pe baze capitaliste este capital-marfă, indiferent dacă forma sa utilă îl destinează consumației productive, consumației individuale sau amîndurora.* MARX, C. II 83. (După raportul față de posesor) *Capital individual* = capital aflat în posesia unui singur capitalist.

Capital social = totalitatea capitalurilor individuale ale unei societăți la un moment dat, în legătura lor reciprocă. *Fiecare capital individual formează doar o fracțiune devenită autonomă, însuflețită, așa-zicînd, cu viață proprie, a capitalului social total, așa cum fiecare capitalist individual formează doar un element individual al clasei capitaliștilor.* MARX, C. II 289.

2. F i g. Clasa capitaliștilor ca forță socială; capitalism. *În tendința sa oarbă și nemăsurată, în nesațul său după supramuncă, capitalul răstoarnă nu numai limitele maxime de natură morală, dar și pe cele pur fizice ale zilei de muncă.* MARX, C. I 256. *Întreaga istorie a capitalului este o istorie de violențe și jafuri, de sînge și noroi.* LENIN, O. XXI 91. *Nicăieri puterea capitalului, puterea unui mănunchi de miliardari asupra întregii societăți nu se manifestă în chip atît de brutal, cu metode de corupție atît de fățișe ca în această țară, în America.* LENIN, S. 27.

3. (În limbaj curent) Bani, sumă mare de bani. *N-am capital.* ◊ *Capital de cunoștințe* = suma cunoștințelor pe care le posedă cineva, experiență.

CAPITÁL², **-Ă**, *capitali, -e*, adj. 1. De primă importanță, esențial, fundamental, de frunte. *Probleme mari filozofice și sociale, însăși problema capitală, a originii vieții, toate l-au muncit* [pe Beldiceanu]. IONESCU-RION, C. 128. *Vom zări în acest roman și unele din cvestiile capitale ce ne împing astăzi.* RUSSO, S. 114. ◊ *Reparație capitală* = refacere a părților importante ale unei clădiri, mașini etc.

2. (Despre caractere tipografice) De dimensiuni mai mari decît litera obișnuită și cu formă de obicei diferită; (despre litere în general) majuscul, verzal. *Vreo 80 manuscripte slavone... scrise cu litere capitale și minuscule.* ODOBESCU, I 343. ◊ (Substantivat, f.) *Titlurile cuvintelor din acest dicționar sînt tipărite cu capitale.*

3. (În e x p r.) **Pedeapsă capitală** = pedeapsă cu moartea. *Aceasta este vină grozavă, criminală, Și merită osîndă, pedeapsă capitală.* ALEXANDRESCU, P. 85.

CAPITÁLĂ, *capitale*, s. f. Oraș de reședință a organelor supreme ale puterii de stat; (în trecut) oraș în care își aveau reședința organele de conducere ale unei unități administrative teritoriale. *Participarea tuturor forțelor creatoare la reconstrucția capitalei va grăbi transformarea Bucureștiului într-un minunat oraș socialist.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2505. *Consiliul de Miniștri, în ședința sa din 15 ianuarie 1953, sub președinția tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, a luat hotărîrea de a dota capitala Republicii noastre cu noi instituții culturale și sportive în cursul anului 1953.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2559.

— Variante fonetice și lexicale: (învechit) **capitálie** (KOGĂLNICEANU, S. 10, RUSSO, S. 17) s. f.

CAPITÁLIE s. f. v. **capitală**.

CAPITALÍSM s. n. Orînduire socială burgheză, bazată pe exploatarea clasei muncitoare de către capitaliști, a cărei lege fundamentală este « legea plusvalorii, legea nașterii și creșterii profitului capitalist » (STALIN, PROBL. EC. 38); în faza actuală această lege poate fi formulată astfel: « asigurarea profitului capitalist maxim prin exploatarea, ruinarea și pauperizarea majorității populației țării respective, prin aservirea și jefuirea sistematică a popoarelor din alte țări, mai ales din țările înapoiate, în sfîrșit, prin războaie și prin militarizarea economiei naționale, utilizate pentru asigurarea profiturilor celor mai ridicate » (STALIN, PROBL. EC. 38). *Capitalismul este acel stadiu de dezvoltare a produc-*

ţiei de mărfuri în care şi forţa de muncă devine marfă. LENIN, O. III 551. *Capitalismul a adus ramurile principale ale industriei în stadiul marii industrii mecanizate; socializînd în felul acesta producţia, el a creat condiţiile materiale ale unei noi orînduiri şi în acelaşi timp a creat şi o nouă forţă socială: clasa muncitorilor din fabrici şi uzine, proletariatul orăşenesc.* LENIN, O. I 158. *Capitalismul nu se poate dezvolta fără înteţirea exploatării clasei muncitoare, fără ca majoritatea oamenilor muncii să ducă o existenţă de foame, fără înteţirea asupririi ţărilor coloniale şi dependente, fără conflicte şi ciocniri între diversele grupuri imperialiste ale burgheziei mondiale.* STALIN, O. VII 99. *Capitalism premonopolist* (sau *preimperialist*) = fază a capitalismului care precede imediat faza monopolistă. *Una este capitalismul premonopolist, care se dezvoltă în întregul lui pe o linie ascendentă. Altceva este capitalismul imperialist, cînd lumea e deja împărţită între grupurile capitaliste, cînd dezvoltarea în salturi a capitalismului cere noi împărţiri, pe cale de ciocniri armate, ale lumii deja împărţite.* STALIN, O. IX 93. *Pe la începutul veacului al XX-lea însă capitalismul preimperialist s-a transformat în capitalism imperialist, capitalismul ascendent s-a transformat în capitalism muribund.* IST. P. C. (b) 497. *Capitalism monopolist* (sau *imperialist*) = fază a capitalismului corespunzătoare imperialismului. *Cea mai răspîndită greşeală este afirmaţia reformistă-burgheză că capitalismul monopolist sau monopolist de stat nu mai este capitalism, putînd fi numit «socialism de stat» etc.* LENIN, STAT. REV. 79. *Capitalismul monopolist contemporan cere nu un profit mijlociu, ci maximum de profit, necesar pentru a realiza mai mult sau mai puţin regulat reproducţia lărgită.* STALIN, PROBL. EC. 38. *Tocmai necesitatea de a căpăta profituri maxime împinge capitalismul monopolist la paşi atît de riscanţi ca subjugarea şi jefuirea sistematică a coloniilor şi a celorlalte ţări înapoiate, transformarea unei serii de ţări independente în ţări dependente, organizarea de noi războaie, care sînt pentru magnaţii capitalismului contemporan cel mai bun «business» pentru obţinerea de profituri maxime, în sfîrşit, la încercările de a cuceri dominaţia economică mondială.* STALIN, PROBL. EC. 39. *Capitalism de stat* = (în statele capitaliste) organizare a producţiei în care mijloacele de producţie sînt în posesia sau sub controlul statului şi în care profiturile revin clasei capitaliştilor; (în statele de dictatură a proletariatului) organizare a producţiei în care statul organizează şi controlează întreprinderile particulare, limitînd exploatarea. *În comparaţie cu alte forme de capitalism de stat în cadrul sistemului sovietic, capitalismul de stat sub forma concesiunilor este, poate, forma cea mai simplă, mai netă, mai clară şi mai precis conturată.* LENIN, IMP. N. 28. *Capitalismul de stat în condiţiile dictaturii proletariatului înseamnă o organizare a producţiei în cadrul căreia sînt reprezentate două clase: clasa exploatatoare, care posedă mijloace de producţie, şi clasa exploatată, care nu posedă mijloace de producţie. Orice formă particulară ar îmbrăca capitalismul de stat, el va fi totuşi capitalist în esenţa sa.* STALIN, O. VII 318.

CAPITALÍST[1], **-Ă,** *capitalişti, -ste,* adj. Care se referă la capitalism, care ţine de capitalism sau are trăsăturile capitalismului. *Modul de producţie şi de acumulare capitalist, deci şi proprietatea privată capitalistă, determină distrugerea proprietăţii private întemeiate pe munca proprie, adică exproprierea muncitorului.* MARX, C. I 682. *Producţia capitalistă nu produce numai marfă şi plusvaloare; ea reproduce, şi anume în proporţie mereu lărgită, clasa muncitorilor salariaţi şi*

transformă majoritatea covîrşitoare a producătorilor nemijlociţi în muncitori salariaţi. MARX, C. II 33. *Fiecare din cele două coaliţii capitaliste care s-au încăierat între ele în timpul războiului spera să zdrobească pe adversar şi să cucerească dominaţia mondială.* STALIN, PROBL. EC. 30. ◊ *Orînduire capitalistă* = capitalism. *În orînduirea capitalistă, baza relaţiilor de producţie o formează proprietatea capitalistă asupra mijloacelor de producţie.* STALIN, PROBL. LEN. 572.

CAPITALÍST[2], **-Ă**, *capitalişti, -ste,* s. m. şi f. Cel care, în orînduirea burgheză, posedă capital şi mijloace de producţie şi îşi însuşeşte plusvaloarea rezultată din exploatarea muncitorilor salariaţi, fără a interveni direct în procesul de producţie; reprezentant al clasei dominante, duşman al democraţiei şi al intereselor celor ce muncesc. *Muncitorii văd clar că întreaga clasă a capitaliştilor este duşmanul întregii clase a muncitorilor, că muncitorii se pot bizui numai pe ei înşişi şi pe unirea lor.* LENIN, O. IV 293. *Capitaliştii cumpără forţa de muncă a proletarilor, ei angajează pe proletari, şi tocmai de aceea capitaliştii îşi însuşesc rodul muncii proletarilor, tocmai de aceea capitaliştii îi exploatează pe proletari şi nu proletarii pe capitalişti.* STALIN, O. I 338. *Capitalistul nu poate întrebuinţa veniturile sale pentru ridicarea bunei stări a clasei muncitoare. El trăieşte pentru profit. Altfel n-ar mai fi capitalist.* STALIN, O. X 129.

CAPITALIZÁ, *capitalizez,* vb. I. T r a n z. (Ec. pol.) A transforma plusvaloarea în capital; (impropriu) a aduna bani, a strînge avere. *În condiţii normale, este totdeauna nevoie ca o parte a plusvalorii să fie cheltuită ca venit şi ca altă parte a ei să fie capitalizată, fiind cu totul indiferent dacă plusvaloarea produsă înăuntrul anumitor perioade este ba consumată în întregime, ba capitalizată în întregime.* MARX, C. II 68.

CAPITALIZÁRE, *capitalizări,* s. f. Acţiunea de a c a p i t a l i z a. *Întrucît proporţiile în care poate fi lărgit procesul de producţie nu sînt arbitrare, ci determinate din punct de vedere tehnic, plusvaloarea realizată, deşi destinată capitalizării, nu poate, de multe ori, să atingă volumul în care să poată funcţiona în mod efectiv drept capital suplimentar, adică să poată intra în circuitul valorii-capital în evoluţie, decît prin repetarea mai multor circuite.* MARX, C. II 66.

CAPITALIZÁT, **-Ă**, *capitalizaţi, -te,* adj. (Despre plusvaloare) Transformat în capital; (despre valori băneşti, impropriu) strîns, adunat, acumulat. *Simpla continuitate a procesului de producţie, adică reproducţia simplă, transformă în mod necesar, după o perioadă mai scurtă sau mai îndelungată, orice capital în capital acumulat sau în plusvaloare capitalizată.* MARX, C. I 513.

CAPITÁŢIE, *capitaţii,* s. f. (În orînduirea feudală) Impozit, bir pe care îl plătea cineva pentru persoana sa; dare pe cap.

CAPITĂLÚŢĂ, *căpităluţe,* s. f. (Tipogr.; mai ales la pl.) Literă de tipar cu format de majusculă, dar cu corpul mai mic decât al acesteia. *Numele autorilor la exemplele citate în acest dicţionar sînt tipărite cu căpităluţe.*

CAPITÉL, *capiteluri,* s. n. (Arhit.) Partea superioară ieşită în relief a unei coloane sau a unui pilastru, de obicei cu ornamente, care se leagă cu bolta sau tavanul pe care îl susţine. *Stîlpii cu capiteluri albe.* MACEDONSKI, O. IV 60. ◊ (Poetic) *Iarna... pe trunchiuri negre pune Capiteluri de zăpadă.* TOPÎRCEANU, S. A. 31.

CAPÍTOL, *capitole,* s. n. Diviziune a unui text de proporții mari, marcată de obicei printr-un număr de ordine. V. articol, paragraf. *Am deschis cartea lui Petru Maior și i-am cetit un întreg capitol.* NEGRUZZI, I 12. ◊ Fig. *Victoria socialismului și trecerea treptată la comunism în U.R.S.S. constituie un nou capitol în istoria universală.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 95. *Tezele lui I. V. Stalin privitoare la bază și suprastructură înscriu un nou capitol în dezvoltarea concepției materialiste a istoriei.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 25, 1/3.

— Variante fonetice și lexicale: (învechit) **capítul** (RUSSO, S. 114) s. n.

CAPITONÁ, *capitonez,* vb. I. Tranz. A tapița (un scaun, un fotoliu etc.); a acoperi un perete sau o ușă cu un strat izolator, care să oprească pătrunderea zgomotelor. V. căptuși.

CAPITONÁT, -Ă, *capitonați, -te,* adj. (Despre o ușă, un perete) Prevăzut cu un strat de materie lînoasă pentru a nu lăsa să treacă zgomotele; (despre o mobilă) tapițat. V. căptușit. *Ușă capitonată.* ▭ *N-aveam ce căuta în aceste birouri capitonate Unde se vinde istoria în rate.* BARANGA, V. A. 23. *Plutea ceva apăsător... în atmosfera biroului capitonat.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. N. I 80.

CAPITÓS, -OÁSĂ, *capitoși, -oase,* adj. (Franțuzism rar; despre o băutură alcoolică) Care amețește, care se urcă la cap. *Băutura aceasta este cam capitoasă.* CARAGIALE, O. VII 61.

CAPÍTUL[1]**,** *capitule,* s. n. (Bot.) Inflorescență la care receptaculul este întins ca un taler, purtînd numeroase flori apropiate unele de altele. *Păpădia are florile strînse în capitul.*

CAPÍTUL[2] s. n. v. **capitol.**

CAPITULÁ, *capitulez,* vb. I. Intranz. (Despre o armată, p. ext. despre un stat) A se preda învingătorului în condițiile dictate de acesta, încetînd lupta. [Armata Roșie] *a distrus complet armata hitleristă și a silit-o să capituleze.* STALIN, M. RĂZB. 179. ● Fig. A da înapoi în fața piedicilor sau a greutăților; a ceda, a se da învins (într-o discuție). *Jurăm că nu vom capitula niciodată în fața unui tiran și că vom pedepsi cu moartea pe cel care va rîvni să fie rege sau dictator.* CAMIL PETRESCU, T. II 512.

CAPITULÁNT, -Ă, *capitulanți, -te,* s. m. și f. Persoană lipsită de tărie, gata să capituleze fără rezistență sau care părăsește o poziție ideologică în mod laș și trădător. *De la partidul lui Lenin-Stalin — rațiunea, cinstea și onoarea epocii noastre — învață partidele comuniste și muncitorești din întreaga lume să ducă o luptă necontenită pentru întărirea unității rîndurilor lor, pentru întărirea legăturilor lor cu masele, pentru demascarea și zdrobirea oportuniștilor de tot felul, a trădătorilor și capitulanților din propriile lor rînduri.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 32.

CAPITULÁRD, -Ă, *capitularzi, -de,* adj. Care capitulează ușor; capitulant. *Elementele oportuniste capitularde din mișcarea muncitorească* [din Rusia dinainte de revoluție] *propovăduiau renunțarea la lupta revoluționară și îndemnau pe oamenii muncii la « supunere » față de burghezie.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 199, 2/1. *Împotriva țarismului, împotriva aristocrației, împotriva părții capitularde a burgheziei se ridică gîndirea și mișcarea revoluționară.* MORARU, S. 466.

CAPITULÁRE, *capitulări,* s. f. Acțiunea de a capitula și rezultatul ei. *Convenție de capitulare.* ● Fig. Părăsire

a unei poziții ideologice, înfrîngere (într-o discuție sau o chestiune oarecare). *Vartolomeu Diaconu se înduioșă de aceastä prea repede capitulare.* C. PETRESCU, A. 279.

CAPITULÁȚIE, *capitulații,* s. f. Convenție impusă unei țări semicoloniale de către o țară capitalistă, în virtutea căreia aceasta obține anumite privilegii pentru cetățenii săi stabiliți acolo.

— Variante fonetice și lexicale: (învechit) **capitulațiúne** (GHICA, S. 623) s. f.

CÁPIU, -IE, *capii,* adj. (Despre oameni) Năuc, buimac, zăpăcit; nebun. *D-ar fi de țîță, și tot n-ar fi așa de proastă și capie. Zi-i făptură sucită și pace bună!* DELAVRANCEA, S. 31. *Acolo șade o măiastră, și oricine merge la dînsa se întoarce capiu.* ISPIRESCU, L. 278. ◊ E x p r. **A umbla capiu** = a umbla ca nebunii, fără nici un scop. *Umbla capiu pînă-n seară.* PANN, P. V. I 156.

CAPÎNTÓRTURĂ, *capîntorturi,* s. f. (Ornit.) Pasăre mică de culoare cenușie cu puncte mai întunecate, care își întoarce cu multă ușurință capul *(Junx torquilla).*

CAPÓC s. n. Produs vegetal asemănător cu o lînă mătăsoasă, obținut din fructul unui arbore exotic și folosit în industria textilă mai ales ca umplutură la perne, plăpumi, saltele etc.

CAPODÓPERĂ, *capodopere,* s. f. Operă artistică excepțională, constituind un model pentru alte lucrări de același gen. *Personagiile marilor capodopere ale literaturii universale sînt viabile și astăzi pentru că scriitorii au știut să întruchipeze trăsăturile tipice ale caracterelor, determinate de o anumită clasă sau categorie socială.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 340, 4/3. *Nu trebuie să cereți teatrului moldovean, chiar de la apariția sa, să vă dea capodopere, căci în ce privește capodoperele trebuie în primul rînd să existe autori care să le facă, și pînă în prezent noi nu avem așa ceva.* KOGĂLNICEANU, S. A. 35.

— Variante fonetice și lexicale: **capdeóperă** (GALACTION, O. I 239), **cap d-óperă** (C. NEGRUZZI, I 39) s. n.

CAPORÁL, *caporali,* s. m. (Mil.) Grad militar al ostașului, între fruntaș și sergent; căprar.

CAPÓT [1] adj. invar. (Învechit, în limbajul jucătorilor de cărți; numai în e x p r.) **A face** (pe cineva sau **a fi**) **capot** = a nu lăsa pe celălalt jucător (sau a nu fi lăsat) să facă nici un joc, a-l face (sau a fi) marț; p. e x t. a cîștiga un mare avantaj asupra cuiva, a-l face praf. *N-ai prins nici o carte și ești capot.* HOGAȘ, DR. 220. *Să vă fac eu o suplică cu litere latine și veți vedea cum voi face capot pre ministru cu tot departamentul său.* NEGRUZZI, I 281.

CAPÓT [2], *capoate,* s. n. **1.** Îmbrăcăminte femeiască de casă (de obicei lungă pînă la călcîie). V. h a l a t. *Văzură copila ieșind din ietac în capot de noapte.* NEGRUZZI, I 227.

2. (Învechit) Un fel de manta boierească sau militară. [Călăreți turci] *purtînd pe dînșii niște capoate... care îmblănite, care cusute cu fir.* ODOBESCU, I 133. *Unul c-o sabie-ntoarsă, c-un capot roș înfirat Și haine înaurite este turcește-mbrăcat.* NEGRUZZI, I 120. *Tată-meu, care pe atunci era hatman, se leagă în grabă cu șalul la cap, își pune capotul cel roșu și încalecă calul.* GHICA, S. 320.

CAPOTÁ, *capotez,* vb. I. Intranz. (Despre un autovehicul, avion) A se răsturna, intrînd cu botul în pămînt. *Automobilul a capotat.*

CAPÓTĂ, *capote,* s. f. Acoperiș pliabil (de pînză sau de piele) al unui vehicul, servind ca mijloc de protecție a călătorilor împotriva ploii, soarelui etc. *Călătorea cu capota automobilului lăsată.* ● Înveliș metalic detașabil cu care se acoperă, în vederea protecției, motorul unui automobil.

CAPRAFÓI s. m. (Bot.) v. **caprifoi.**

CÁPRĂ, *capre,* s. f. **I. 1.** (Zool.) Animal domestic din familia rumegătoarelor, cu păr lung și coarne, crescut mai cu seamă pentru lapte; (în opoziție cu ț a p) femela acestei specii. *Ionel ciobănelu se întorcea cu caprele de la păscut.* BUJOR, S. 59. *Capra cu trei iezi* [titlu]. CREANGĂ, P. 19. *Laptele de capră îl mai ușură puțin* [pe bolnav]. NEGRUZZI, II 154. *Cine se naște cu barbă? (Capra).* ȘEZ. I 63. *Capra sare masa și iada sare casa* (= copiii întrec pe părinți). ◊ E x p r. **A împăca și capra și varza** = a mulțumi și pe unul și pe altul, a împăca două interese opuse. **A sări capra** sau **de-a capra** = numele unui joc de copii, în care unul sare peste altul care stă aplecat cu mîinile sprijinite de genunchi. ◊ *Capră rîioasă,* se zice despre un om mîndru, îngîmfat. ● C o m p u s: **capră-de-munte** sau **neagră** sau **sălbatică** = rumegătoare din genul antilopei, care trăiește prin regiunile alpine *(Antilope rupicapra). Pe stînci albicioase ce se pierd în văzduh, s-arată sfiață capra neagră, cu cornițele-i crescute în formă de cîrlig.* ODOBESCU, III 164. ● Obicei practicat în seara de anul-nou, mai ales la țară, constînd în jocuri executate pe la casele oamenilor de un flăcău mascat în chip de capră cu clopoței la gît; p. e x t. flăcăul mascat.

2. Pielea animalului de mai sus prelucrată pentru încălțăminte. *Să-i cumperi cizme de capră, Că altele se tot crapă.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 437.

II. 1. Aparat de gimnastică, cu patru picioare, pentru sărit.

2. Unealtă de lemn cu patru picioare, încrucișate două cîte două, pe care se pun lemnele pentru a fi tăiate cu ferăstrăul.

3. Sistem de lemne încrucișate cu care se întărește o construcție sau pe care se deapănă odgoane etc. *Am văzut eu cum a lucrat Nae* [la zăgazul morii]... *trebuie să bați piloți la margini, să tragi pleter printre ei, să întărești pleterul cu capre și să mai faci și un gard în fața pleterului.* SLAVICI, V. P. 51. (La podurile de lemn) ◊ *Capra podului* = două picioare unite sus cu o cosoroabă. *În caprele podului băteau talazuri amestecate cu bușteni furați de șuvoi.* SADOVEANU, M. C. 11. *L-a lăsat pe Manolache rezemat de capra podului și a pogorît spre postul fix.* POPA, V. 120. *Capra casei* = grindă groasă în acoperișul casei. ● Căprior (II, 2).

4. Scaun (sau ladă) în partea de dinainte a trăsurii (sau mai rar a căruței), pe care șade vizitiul cînd mînă caii. V. l e a g ă n. *Omul lungea gîtul pe lîngă capra trăsurii.* DUMITRIU, B. F. 58. *Ciornea, de pe capră, ducea în galop caii ninși de spumă.* SADOVEANU, M. C. 207. *Într-o săritură ca fost pe capră și a dat bici cailor.* POPA, V. 257. *Moș Nichifor se azvîrle pe capră, dă bici iepelor.* CREANGĂ, P. 117.

CAPRICIÓS, -OÁSĂ, *capricioși, -oase,* adj. (Despre oameni și acțiunile lor) Cu manifestări inegale și neașteptate, cu capricii, cu toane; schimbător, inconsecvent, fantezist, extravagant; răsfățat. *Am umblat încotro m-au împins capricioșii pași ai fantaziei mele.* ANGHEL, PR. 99. ◊ F i g. *O ceață aurie și subtilă se revărsa dinspre apus, înecînd ca-*

pricioasele... conture albe [ale norilor]. GALACTION, O. I 348. ● (Despre lucruri) Neobişnuit, ciudat. *Clopotnițele bisericilor se înălțau mai presus de case, cu formele lor capricioase, şi păreau că ne salută şi se ascund prin arborii grădinilor.* BOLINTINEANU, O. 276. ○ (Adverbial) *Se vedea Prahova alergînd capricios, făcînd abateri, întoarceri şi vărsînd în jurul ei nişte gemete sălbatice.* BOLINTINEANU, O. 413.
— Pronunțat: *-ci-os.* — Variante fonetice şi lexicale: (învechit) **caprițiós, -oásă** (SADOVEANU, Z. C. 276, BART, E. 242, NEGRUZZI, I 316) adj.

CAPRÍCIU, *capricii,* s. n. 1. Dorință trecătoare, adesea extravagantă, manifestată cu încăpățînare; gust ciudat, neaşteptat, schimbător; toană. V. c h e f, f a n t e z i e.
2. (Muz.) Compoziție muzicală instrumentală fără formă fixă, care are un caracter ritmic pronunțat şi, în general, un tempo viu.
— Variante morfologice: pl. (învechit) *capriciuri* (GHEREA, ST. CR. I 353).

CAPRICÓRN s. n. (Astron.) Numele unei constelații din emisfera cerească australă (reprezentată în zodiac printr-un țap). ○ *Tropicul capricornului* v. t r o p i c.

CAPRIFÓI, *caprifoi,* s. m. (Bot.) Arbust cu flori albe, gălbui sau roşietice, cu parfum puternic, cultivat ca plantă ornamentală *(Lanicera caprifolium).* (În forma *caprafoi*) *Poarta mănăstirii Balîklî, încărcată de trandafiri şi cununi de caprafoi.* SADOVEANU, Z. C. 270.
— Variante fonetice şi lexicale: **caprafói** s. m.

CAPRIȚIÓS, -OÁSĂ adj. v. **capricios.**



CĂPĂTÁ, *cápăt,* vb. I. T r a n z. 1. A obține ceva (în urma unei solicitări, cereri, stăruințe). *Am venit înaintea judecății să capăt dreptate.* CREANGĂ, A. 147. ● A primi în dar sau de pomană. *Îşi băgă hainele cele frumoase ce le căpătă în dăsagi.* ISPIRESCU, L. 308.
2. A cîştiga, a dobîndi, a agonisi ceva (în urma unui efort sau a unei străduințe). *Aduce piatra la mine şi i-o plătesc cît nu face; ba încă sînt bucuros că o pot căpăta.* CREANGĂ, P. 218. *Un copil orfan... a plecat prin lumea mare, cum pleacă omul necăjit să-şi capete pînea de toate zilele.* RETEGANUL, P. III 27. *Dragoste, cum te-aş lua, Numai de te-aş căpăta.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 78.
3. A primi ceva (în urma unor împrejurări independente de efortul subiectului). *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta?* EMINESCU, N. 76. ● A se alege cu ceva. *Cînd capăt o notă proastă la domnul Gherman, mi-a zis el, apoi mă duc acolo şi stau cu undița.* SADOVEANU, N. F. 41. ● Cu privire la calități, stări etc.) A dobîndi. *O largă dezvoltare a căpătat în anii democrației populare munca artistică de mase organizată de sindicate în rîndul muncitorilor şi funcționarilor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 330, 1/3. *Îi trebui mult pînă să-şi capete iar gustul de vorbă.* CAMILAR, TEM. 33. *Înăuntrul acestor munți, în care Oltul ajunge un rîu lung de o sută de kilometri, valea lui capătă înfățişarea unui măreț şantier.* BOGZA, C. O. 176.
4. A obține ceva în schimbul unui lucru. *Am căpătat o sumă importantă pentru volumul acesta.*
5. (Cu privire la o boală) A contracta, a se molipsi de... *A căpătat scarlatină.*

CĂPĂTÁT s. n. Faptul de a c ă p ă t a ceva de pomană; (rar) obiectele sau suma obținută prin cerşit. [Cățelul] *venea*

să cerşească la uşa maghernițelor roşii. Dar căpătatul era foarte rar şi neînsemnat. GALACTION, O. I 311. ◊ Loc. adj. **De căpătat** = primit în dar, obținut prin cerşit. *Copiii, gătiți în vechituri de căpătat.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *Se duse cu pîinea de căpătat.* PANN, P. V. III 89. ◊ Expr. **A umbla** (sau **a se duce, a pleca** etc.) **după căpătat** = a se duce la cerşit, a cerşi. *Tată-său, ca popa, umbla după căpătat.* CREANGĂ, A. 92. *Să îmbli prin sat După căpătat.* ŞEZ. I 9. **A trăi din căpătate** = a trăi din cerşit.

— Forme gramaticale: (în expr.) *căpătate.*

CĂPĂTÁT², **-Ă,** *căpătați, -te,* adj. Obținut, primit (în dar sau în schimbul altui lucru). *Mi-am pus, zău, peană uscată, De la tine căpătată.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 116. ● (Despre boli) Contractat. *Boală de inimă căpătată din cauza reumatismului.*

CĂPĂTÂI s. n. v. **căpătîi.**

CĂPĂTÎI, *căpătîie,* s. n. **1.** Parte a patului sau a oricărui culcuş, pe care se pune capul. *Dacă* [luna]... *privea prin geamuri dintre pulberea de stele, Nu venea c-un zîmbet rece lîngă caldul căpătîi.* MACEDONSKI, O. I 125. ◊ Expr. **A sta la căpătîiul cuiva** = a veghea lîngă o persoană bolnavă. *Moş Ion stă neclintit la căpătîiul Floricăi, cu mîna pe fruntea ei.* BUJOR, S. 49. *Cînd venea acasă, trebuia să facă şi de-ale mîncării, pe urmă sta la căpătîiul bolnavei, o întorcea, îi dădea toate de-a gata.* DUNĂREANU, CH. 9. *În noaptea de pe urmă am stat pînă tîrziu la căpătîiul tatii.* PĂUN-PINCIO, P. 107.

2. Pernă sau alt obiect pe care pune capul cel care se culcă. *Scoală, scoală, măi bărbate, Nu mai tot zace pe spate, Că mi-am urît zilele, Mutînd căpătîiele, Cînd la cap, cînd la picioare, Cînd la umbră, cînd la soare.* ALECSANDRI, P. P. 53. *Pînă cînd nu te ştiam, Unde mă culcam, dormeam, Dar acum de cînd te ştiu, Pun capul pe căpătîi Şi gîndesc la tine-ntîi.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 89. ◊ (Predicativ) *Am să vi-l spui* [basmul], *dacă mi-o face poala căpătîi o fată frumoasă.* DELAVRANCEA, S. 239. *Un sultan... dormea, ținîndu-şi căpătîi mîna cea dreaptă.* EMINESCU, O. I 142. ◊ Loc. adj. şi adv. **Fără căpătîi** = fără ocupație (bine definită), fără rost, neaşezat. *N-ai fost cu băgare de seamă şi... ai rămas fără căpătîi, după ce ai pierdut aproape un an de zile.* PAS, Z. I 277. *Unde-l trimit, unde-l mîi, Umblă fără căpătîi.* PANN, P. V. I 100. ◊ Expr. **A nu avea căpătîi** = a nu avea nici un rost în viață. *Geaba mă mai duc acasă, Că-s flăcău şi n-am nevastă, Nici nevastă, nici copii, Nici un fel de căpătîi.* TEODORESCU, P. P. 277. (Rar) **A nu şti de căpătîiul cuiva** = a nu cunoaşte rostul, situația, soarta cuiva. *Îşi aduse aminte de tatăl său şi de mumă-sa, şi se întristă, că nu ştia nimic de căpătîiul lor.* ISPIRESCU, L. 103. **A face** (cuiva) **de căpătîi** = a crea o situație (cuiva), a căpătui, a căsători (pe cineva). *Am trei feciori... ş-au crescut flăcăi mari. — Apoi să le facem de căpătîi, să-i însurăm.* ODOBESCU, I 75. **Carte de căpătîi** = carte fundamentală a unei ideologii sau a unei literaturi; carte preferată, de care nu te poți despărți. *Romanul « Mama »* [de Gorki] *a devenit cartea de căpătîi a generației de luptători pentru cauza clasei muncitoare, contribuind din plin la educația lor revoluționară.* MORARU, S. 522. ● Cap (în poziția omului culcat). *Ion a lui Jura nu dormi liniştit în noaptea aceea... Stătea cu ochii deschişi, cu mîinile sub căpătîi.* DUMITRIU, V. L. 34. *S-a tologit aşa îmbrăcat, cum era, pe un divan moale ca bumbacul, punîndu-şi turbinca cu cele două carboave sub căpătîi şi aşternîndu-se pe somn.* CREANGĂ, P. 302.

3. Numele mai multor obiecte de uz casnic care servesc drept suport la ceva (piesă pe care se sprijină capătul grindeiului roții de moară, bîrne pe care se așază unele construcții, bucată de lemn care ține departe de umezeala pămîntului o ladă, un butoi etc.). *Tocitorile sînt așezate frumos pe căpătîie.* ODOBESCU, I 84. (În forma *căpătăi*) *Ia mai mişcă din călcăie, Ca moara din căpătăie.* ȘEZ. I 210.

4. (Rar) Capăt. *Către căpătîiul dintîi al vremilor, pînă unde praștia minții nu azvîrle... se povestește... că omul era croit din alte foarfeci și cioplit din altă bardă.* DELAVRANCEA, S. 79. *Puse iarăși căpătîi la căpătîi celelalte oscioare.* ISPIRESCU, L. 59. *S-apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine de la căpătîiul lor.* RUSSO, O. 137. ◊ Expr. **A scoate ceva la căpătîi** = a termina ceva cu succes, a scoate la capăt. *Cîte slujbe le fac toate Și le scot la căpătîi.* VĂCĂRESCU, P. 210. **A o scoate la căpătîi** (cu ceva) = a ieși cu bine dintr-o situație, a o scoate la capăt. *Vei scoate-o la căpătîi bun și slujba cu care te-a împovărat împăratul.* ISPIRESCU, L. 27. *Cu pizma nu o scoate nimenea la căpătîi.* PANN, P. V. III 21. **A da de căpătîi** = a descurca, a da de capăt. *Cine știe ce încurcătură vei face p-acolo, de să nu-i mai dea nimeni de căpătîi, cît hău!* ISPIRESCU, L. 13.

— Variante fonetice și lexicale: (Mold.) **căpătăi** (CREANGĂ, P. 147, CREANGĂ, A. 139, ALECSANDRI T. 919) s. n.

CĂPĂTUÍ, *căpătuiesc,* vb. IV. Refl. (Astăzi mai ales peiorativ sau ironic) A-și face un rost, o situație; a se căsători. *Pe fiul cel mai mic însă nu-l trăgea inima a pleca în pețit. Dară n-avu ce-și face capului, căci tată-său îl trimitea întruna să caute a se căpătui și el.* ISPIRESCU, L. 33. ◊ Tranz. *Poate că proiectele sale pedagogice să-i fi întrecut mijloacele bănești, el însă ar fi vrut să-și căpătuiască toți copiii în mod onorabil.* CĂLINESCU, E. 20. *Nu mă voi dezlipi de tine pînă ce nu te-oi căpătui și nu te-oi vedea om în rîndul oamenilor.* ISPIRESCU, L. 287. *Să înzestreze și să căpătuiască pe orfani.* ODOBESCU, II 42.

CĂPĂTUIÁLĂ, *căpătuieli,* s. f. (Azi peiorativ) Faptul de a se căpătui, îmbogățire (prin mijloace condamnabile); rost, stare, avere. [Stimularea spiritului critic și autocritic] *va înlesni curățirea completă a cooperativelor de elementele care irosesc bunul obștesc, care fac din avutul cooperativei un mijloc de căpătuială personală.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 1949. ◊ *Om cu căpătuială* = om însurat, cu rost. *Ironim e neînsurat... Un vornic trebuie să fie om cu căpătuială.* CAMILAR, T. 74.

CĂPĂTUÍRE, *căpătuiri,* s. f. Acțiunea de a se căpătui și rezultatul ei, obținerea unei situații (prin mijloace condamnabile); căpătuială. *Tendințe putrede de căpătuire personală, rămășițe ale blestematului regim burghezo-moșieresc, nu pot fi îngăduite.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 1959. ♦ (Familiar) Căsătorie. *Domnul colonel își sorbea ultimele picături din cafea, istorisind coucoanei planul făcut cu căpătuirea nepotului lor, locotenentul Cireș.* BUJOR, S. 141.

CĂPĂTUÍT, -Ă, *căpătuiți, -te,* adj. Care și-a creat (prin mijloace condamnabile) o situație, un rost; cu stare, așezat; căsătorit.

CĂPĂȚÎ́NĂ s. f. v. **căpțînă.**

CĂPĂȚINÓS, -OÁSĂ adj. v. **căpățînos.**

CĂPĂȚÎ́NĂ, *căpățîni,* s. f. **1.** Cap de animal mort. *Fata, cum îl văzu că adormi bine, luă o căpățînă de cal uscată ce era acolo alăturea, îi puse capul binișor pe dînsa... și...*

plecă la sănătoasa. ISPIRESCU, L. 324. *După ce a ucis mistreţul, el îi înfige căpăţîna în copaciul sacru care umbreşte statua Dianei vînătoriţe.* ODOBESCU, III 75. ● Cap de animal bun pentru mîncare. *A dejunat aşa de uşor: trei ouă răscoapte, o căpăţînă de miel cu borş, nişte stufat, prune cu carne.* CARAGIALE, O. II 169.

2. Cap de om mort, desprins de trup; tigvă, hîrcă. V. ţ e a s t ă. *Dete peste nişte grămezi de căpăţîni şi oase de oameni.* ISPIRESCU, L. 100. ● (Uneori ironic) Cap. *Pe cînd buzele subţiri* [ale preotului] *morfolesc « Doamne miluieşte », ochii scrutează căpăţînile voastre mici, tunse.* PAS, Z. I 65. *O fiinţă din os sfînt poate pierde căpăţîna prin sabia gîdei, dacă binevoieşte a porunci împăratul.* SADOVEANU, D. P. 29. *În cap mîna că-i puneam, La pămînt îl aduceam, Căpăţîna i-o tăiam.* ALECSANDRI, P. P. 89. ● (Ironic) Minte. *Atunci lumea-n căpăţînă se-nvîrtea ca o morişcă, De simţeam ca Galilei că comedia se mişcă.* EMINESCU, O. I. 140.

3. Parte bulbucată a unei plante formată din tulpină (v. b u l b) sau din suprapunerea frunzelor. *Căpăţînă de usturoi. Căpăţînă de varză.*

4. Nume dat unor obiecte de formă conică. *Căpăţînă de zahăr. Căpăţînă de sare.*

— Variante fonetice şi lexicale: **căpăţînă** (EMINESCU, N. 76, NEGRUZZI, I 156, CONTEMPORANUL, IV II 292) s. f.

CĂPĂŢÎNÓS, -OÁSĂ, *căpăţînoşi, -oase,* adj. 1. (Rar, de obicei peiorativ) Cu capul mare. *A venit cu Vasilica, Frumuşica, căpăţînoasa.* TEODORESCU, P. P. 124. ○ F i g. *Dincoace muntele, namilă naltă, Căpăţînoasă, cu creasta de cremene, Ca un bălaur... Îşi saltă-n tărie gurguiele gemene.* DEŞLIU, G. 26.

2. F i g. Încăpăţînat, greu de cap. *De ce eşti căpăţînos şi nu vrei să înţelegi?* CARAGIALE, O. I 377.

— Variante fonetice şi lexicale: **căpăţinós, -oásă** (SADOVEANU, P. M. 200) adj.

CĂPCÁNĂ s.f. v. **capcană.**

CĂPCĂÚN, *căpcăuni,* s. m. 1. Fiinţă legendară din mitologia populară închipuită ca mîncător de oameni. *Bunicele... le spuneau... de căpcăunii cu două guri.* DELAVRANCEA, S. 217. ○ (Metaforic) *Iată că Ochi-Verzi, întruparea suferinţei şi a nădejdei mele şi a sute de mii ca mine,* — *se gîndea Mitrea Cocor* — *zace în peştera căpcăunilor.* SADOVEANU, M. C. 70.

2. F i g. Epitet dat unui om rău, crud, sălbatic, hapsîn. *Fugi, căpcăunule, că mi-ai omorît odoru!* ALECSANDRI, T. 975.

— Variante fonetice şi lexicale: **căpcîn** (CAMILAR, C. 90, COŞBUC, P. 459, CREANGĂ, P. 117, ALECSANDRI, P. P. 197) s. m.

CĂPCÍN s. m. v. **căpcăun.**

CĂPENEÁG s. n. v. **chepeneag.**

CĂPESTÉRIE s. f. v. **căpistere.**

CĂPETÉNIE, *căpetenii,* s. f. (Rar) Persoană care se află în fruntea unui grup; conducător, şef, comandant. *Să nu credeţi însă că Jap ajunsese acum un fel de căpetenie de hoţi.* GALACTION, O. I 309. *Se lăuda în toate părţile că el ar cînta mai frumos decît căpetenia căpeteniilor de cîntăreţi, Apolon.* ISPIRESCU, U. 109. ○ L o c. a d j. **De căpetenie** = de frunte, suprem, principal. *Slujba lui de căpetenie era să ducă în toată dimineaţa cîte un mănunchi de flori la cele trei fete.* ISPIRESCU, L. 164.

— Variante fonetice şi lexicale: (Mold.) **căpiténie** (CREANGĂ, P. 48, NEGRUZZI, I 196, ŞEZ. II 60) s. f.

CĂPEȚÁLĂ s. f. v. **căpețea**.

CĂPEȚEÁ, *căpețele,* s. f. Parte a frîului alcătuită din curelele care trec peste capul și botul calului și de ale cărei capete inferioare sînt prinse zăbalele. *Potrivi căpețeaua calului.*

— Variante fonetice și lexicale: **căpițeá** (ALECSANDRI, T. 397), **căpețálă** (CREANGĂ, P. 125) s.f.

CĂPEȚÉL, *căpețele,* s. n. Diminutiv al lui c a p ă t. *La căpețelul de luminare ce sta în gîtul gărafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte legată cu piele și roasă de molii.* EMINESCU, N. 44. *În clondir se stinge căpețelul de lumină!* EMINESCU, O. I. 49.

— Variante fonetice și lexicale: **căpițél** (EMINESCU, P. 236) s.n.

CĂPIÁ, *căpiez,* vb. I. I n t r a n z. **1.** (Despre ovine și bovine) A se îmbolnăvi de capie.

2. F i g. (Familiar) A se scrînti, a se țicni, a o lua razna, a înnebuni. *Ați căpiat? se stropși el către cei doisprezece* [oameni]. CAMILAR, T. 74. *Ce vorbești, bărbate? ori ai căpiat astăzi?* ISPIRESCU, L. 268.

— Pronunțat: *-pi-a.*

CĂPIÁT, -Ă, *căpiați -te,* adj. (Despre animale) Atins de capie; (f i g., despre oameni) smintit, țicnit. *De cine doru se leagă, Nu mai ține mintea-ntreagă, Că se culcă îmbrăcat Și se scoală căpiat.* HODOȘ, P. P. 39.

— Pronunțat: *-pi-at.*

CĂPICIOÁRĂ, *căpicioare,* s. f. Diminutiv al lui c ă p i ț ă. *La ce căpiți mi-a ajuns La toate vîrfuri le-am pus; Dar acuma dinspre toamnă Am făcut d-o căpicioară Și pustia vîrf că n-are.* TEODORESCU, P. P. 630.

CĂPISTÉRE, *căpisteri,* s. f. (Regional) Albie mică în care se frămîntă pîinea; copaie, covată. *Frămîntată, dospită între timp, coca din căpistere a fost întinsă pe cîrpător și aruncată sub țest.* STANCU, D. 84. *Plămădesc ca aluatu-n căpistere.* ȘEZ. IV 22. ◊ E x p r. **Alb în căpistere** v. a l b.

— Variante fonetice și lexicale: **căpestérie** (DELAVRANCEA, S. 229) s. f.

CĂPITÁN, *căpitani,* s. m. **1.** (Mil.; în armata de uscat și în aviație) Ofițer inferior, venind astăzi în rang între locotenent-major și maior. *Poartă haine înfirate, De-i și simplu trumbițaș; Cine-l vede îl socoate Căpitan, iar nu ostaș.* NEGRUZZI, II 75. *Căpitane Pavele, Unde-ți duci cătanele?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 302. ◊ (Mar.) *Căpitan-locotenent* = grad corespunzător căpitanului din armata de uscat sau din aviație. *Căpitan de rangul al treilea (al doilea* sau *întîi)* = grad corespunzător maiorului (locotenent-colonelului sau colonelului). *Căpitan de vas (de șlep, de remorcher)* = persoană care conduce un vas. *De la masa căpitanilor de șlepuri și remorchere, marinarii... se apropiau încet cu scaunele, își ciuleau urechile ca să prindă mai bine tot ce se vorbea la masa căpitanilor veritabili, de la vapoarele mari.* BART, E. 27. *Căpitan de port* (sau *căpitanul portului)* = comandant sau șef însărcinat cu administrarea și dirijarea activității unui port sau a unui oficiu portuar.

2. (Învechit) Persoană care comandă o oștire sau o parte a ei; comandant. *Ești căpitan de oaste și prieten al domnului Bogdan.* DELAVRANCEA, A. 61. *Calul lui însă l-au luat căpitanul oștii și au purces mai departe.* SBIERA, P. 122. *Împăratul făcu un ospăț foarte mare, în cinstea nepotu-său, la care ospăț au fost poftiți cei mai străluciți oaspeți: împărați, crai, voievozi, căpitanii oștilor, mai-marii orașelor și alte fețe cinstite.* CREANGĂ, P. 231. *În sfîrșit, să mai știți bine Că și*

împăratu vine, Cu căpitani, cu catane. TEODORESCU, P. P. 172. ◊ (Turcism) *Căpitan* (sau *capudan)-paşa* = comandant, amiral al flotei turceşti. *Capudanul-paşa Piale era ungur.* ODOBESCU I 121. *Da-n caic cine era? — Era căpitan-paşa.* ALECSANDRI, P. P. 124. ◊ (Învechit) *Căpitan de poştă* (sau *de poşte*) = administratorul unei poşte. *Acolo, după ce m-am rugat şi m-am certat vreo două ceasuri cu căpitanul de poşte, cu căpităneasa şi cu ceauşul, mi s-a dat de hatîr un surugiu cu şase cai în loc de opt.* GHICA, S. A. 95.

3. (Sport) Jucător care în timpul unei competiţii este reprezentantul şi conducătorul unei echipe.

4. Căpetenie (de haiduci). *Căpitane Răducane, E vai de zilele tale... Potera-i colea pe vale.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 506. ◊ Căpetenie a unei bande de hoţi. *Tîlharii o duse la căpitanul lor.* ISPIRESCU, L. 134.

CĂPITĂNEÁSĂ, *căpitănese,* s. f. Soţie de căpitan. *Căpităneasa de gazdă, cucoana Sevastiţa ... o femeie mică, uscăţivă şi nici tocmai urîtă şi nici tocmai bătrînă, smunci lui Andrei pălăria din mînă şi mantaua din spate.* HOGAŞ, H. 84. *Pe un pat-sofa, de la sobă pînă la fereastră, dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sîn.* GHICA, S. A. 96.

CĂPITĂNÍE, *căpitănii,* s. f. 1. (Mar.; adesea determinat prin « portului » sau « de port ») Administraţie care dirijează activitatea unui port; p. e x t. localul în care este instalată această administraţie. *În biroul căpităniei, patru hamali din comitetul sindicatului tratează... pentru înmormîntarea lui Gălăciuc.* SAHIA, N. 40. *Legară bine luntrea lîngă căpitănia portului.* CONTEMPORANUL, VI 31. *Ce trebuie să spun la căpitănia de port?* BART, E. 245.

2. (Învechit) Detaşament militar condus de un căpitan (2). *În urma lor veneau roşiorii şi verzişorii călări, despărţiţi în căpitănii, fiecare cu steagul ei.* ODOBESCU, I 73. *Dărăbanii, pedestrime împărţită în opt căpitănii, subt opt căpitani.* BĂLCESCU, O. I 118.

3. (Rar, prin apropiere de « căpetenie ») Căpetenie, cap, mai-mare, şef. *Scaraoschi, căpitănia dracilor văzînd că parte din slugile lui zăbovesc, porneşte cu grăbire la locul ştiut, să le caute.* CREANGĂ, P. 303.

CĂPITÉNIE s. f. v. **căpetenie.**

CĂPÍŢĂ, *căpiţe,* s. f. 1. Grămadă de fîn (de alte plante de nutreţ sau chiar de cereale) de formă conică şi de mărime variabilă, după regiuni. *Ne ducem la căpiţele din fundul livezii.* SADOVEANU, N. F. 33. *Dădură într-o poiană frumoasă, unde era cîteva căpiţe de fîn şi otavă groasă pe lîngă ele.* RETEGANUL, P. I 46. ● Grămadă făcută din alte obiecte (avînd formă asemănătoare cu cea a grămezilor de fîn). *O căpiţă de brînză cu smîntînă, foarte artistic clădită de domnul Georges pe farfuria d-sale... dispăru metodic în adîncul pîntecului său.* HOGAŞ, M. N. 36. ◊ (Adverbial) *Ce bucurie, ce răcnet au fost, cînd şi-au văzut pajura puii săi teferi în cuib şi stîrvul duşmanului căpiţă la poala muntelui.* SBIERA, P. 86.

2. (Rar) Căciulie, căpăţînă (de usturoi). *Voia la d-voastră... răspunse moşneagul, scoţînd din nişte desagi, ce stăteau mai deoparte, o căpiţă de usturoi şi pregătindu-se a-i ucide căţeii într-o scăfiţă de lemn.* HOGAŞ, M. N. 66.

— Variante fonetice şi lexicale: **copîtă** (DELAVRANCEA, S. 253), **copíţă** (ODOBESCU, I 148) s. f.

CĂPÎŢĂ s. f. v. **căpeţea.**

CĂPIŢEÁ s. f. v. **căpeţea.**

CĂPIŢÉL s. n. v. **căpeţel.**

CĂPLĂÚG, -Ă adj. v. **clăpăug.**

CĂPOIÉȘ s. m. v. **copoiaș.**

CĂPÓS, -OÁSĂ, *căpoși, -oase,* adj. (Ironic) Cu cap, deștept. *Ei cum? rîse secretarul. Ce are că-i atît de căpos?* COLIN, P. 41.

CĂPRÁR [1], *căprari,* s. m. (Rar) Păstor de capre.

CĂPRÁR [2], *căprari,* s. m. (Mil.; învechit și popular) Caporal. *Pe front, căprarii comandau companiile.* CAMILAR, N. II 374. *Acest cîntec îl făcui Eu, căprarul Păvăloaie, Stînd de strajă noaptea-n ploaie.* COȘBUC, P. II 50.

CĂPRĂRÍE, *căprării,* s. f. (Învechit) Mic detașament de soldați sub comanda unui căprar. *O căprărie fu rînduită jos, la scara spitalului.* VLAHUȚĂ, O. A. 161. ◊ F i g. *Copiii din școală sînt despărțiți în mai multe căprării.* SLAVICI, O. I 77. (Glumeț) *Cu cîteva căprării de găini... [cocoșul] dete în sfîrșit din aripi.* MACEDONSKI, O. III 61. ◊ E x p r. **A merge** (sau **a veni**) **pe căprării** = a merge (sau a veni) militărește.

CĂPRÉSC, -EÁSCĂ, *căprești,* adj. De capră (**I, 1**). ◊ *Rîie căprească* = formă mai gravă de rîie, frecventă mai ales la animale, în special la capre. *Și unde nu ne trezim într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească, de la caprele Irinucăi.* CREANGĂ, A. 27.

CĂPRIOÁRĂ, *căprioare,* s. f. (Zool.) Animal de pădure, cu picioare lungi și corpul zvelt; s p e c. femela căpriorului. *Căprioara se opri între mesteceni, în iarbă naltă, într-o adiere de răcoare ce începea să alunge miresmele calde încă ale florilor sălbatice.* SADOVEANU, O. III 364. *Ieșind de prin pădure, Căprioarele pe creste Vor căta prin văi de este Pace la izvor.* COȘBUC, P. I 316. *Pe mușchiul gros, cald ca o blană a pămîntului, căprioara stă jos lîngă iedul ei.* GÎRLEANU, L. 25. *Iată că într-o dumbrăvioară El zărește-o căprioară.* ALECSANDRI, P. II 89. *M-oi duce... în codrușul cu izvoare Și cu mîndre căprioare.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 290.
— Pronunțat: *-pri-oa-.*

CĂPRIÓR, *căpriori,* s. m. **I.** (Zool.) Masculul căprioarei. V. ț a p. *Căpriorul, cu ramurile coarnelor culcate pe spate, se năpusti în frunzișul întunecat.* C. PETRESCU, S. 20. *Ce vîrstă socoți că poate să aibă căpriorul acesta?* NEGRUZZI, I 330.

II. 1. Bîrnă lungă, făcînd parte din construcția acoperișului unei clădiri. *Moș Precu anină un fînar mare de un căprior al șurii de lîngă livadă.* SADOVEANU, O. II 62. *Și steagul celor ce muncesc Înfige-l sus pe căpriori, Să știe toți cîți îl privesc Că-i casa unor luptători.* TOMA, C. V. 391. *Vîntul începu... a scutura casa cea mică, în toate încheieturile căpriorilor ei.* EMINESCU, N. 10—11.

2. (Mai ales la pl.) Suport de lemn constînd din patru lemne încrucișate două cîte două și unite printr-o bîrnă orizontală, pe care se așază scîndurile patului, platforma zidarului etc. *În alt colț un pat, adică cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir și c-o plapămă roșie.* EMINESCU, N. 38.
— Pronunțat: *-pri-or.*

CĂPRIOREÁLĂ, *căprioreli,* s. f. Totalitatea căpriorilor care formează scheletul acoperișului unei construcții; întăritură (cu căpriori). *Ziduri, care pe de o parte se afundau în apă, proptite cu largi căprioreli de piatră.* ODOBESCU, I 125.
— Pronunțat: *-ri-o-.*

CĂPRIORÍ, *căpriorese,* vb. IV. T r a n z. A fixa căpriorii la o construcție. (A b s o l.) *Eram foarte bun arhitect...*

NOTE

INFLUENȚE MAGHIARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe teritoriul republicii noastre a existat şi în trecut o populaţie maghiară numeroasă, mai ales în Transilvania, care a avut strânse relaţii economice şi sociale cu cea românească, ceea ce a dus la o încrucişare etnică şi lingvistică româno-maghiară. Cele două limbi, româna şi maghiara, coexistă în Transilvania, chiar în aceeaşi localitate, ceea ce confirmă teza stalinistă: « Incrucişarea limbilor este un proces de lungă durată, care continuă sute de ani »[1]. Această încrucişare a lăsat urme, mai ales în limba română, în deosebi în vocabular, dar şi în sistemul ei fonetic.

Articolul acesta, în care vom prezenta câteva influenţe fonetice şi lexicale maghiare în limba română — unele noi, altele semnalate deja — este o contribuţie la studiul raporturilor lingvistice româno-maghiare, căruia acum — în urma legăturilor prieteneşti tot mai strânse dintre populaţia românească şi cea maghiară, consecinţă a politicii juste leninist-staliniste a Partidului şi Guvernului în problema naţională — trebuie să i se acorde atenţia cuvenită.

Materialul folosit la întocmirea acestui studiu este al « Atlasului lingvistic român » (ALR), notat de Acad. E. Petrovici.

1. După cum se ştie, în vorbirea românească din aproape întreaga Transilvanie, cu excepţia părţii de Sud, dentalele *t* şi *d*, urmate de vocalele prepalatale se rostesc palatal (vezi harta): în timpul articulării lor, dosul limbii atinge palatul gurii. Sunetele acestea, numite ocluzive palatale — spre deosebire de *t* şi *d*, din graiul muntean de exemplu, şi din limba literară, numite ocluzive dentale — sunt notate de dialectologi prin *t'* şi *d'*: bat'*e*, *d'es*[2].

Sunetele transilvănene *t'* şi *d'* sunt identice sau foarte asemănătoare cu cele maghiare, notate *ty* (ca în *tyúk* « găină ») şi *gy* (*egy* « unu »). Al. Rosetti chiar spune că palatalizarea dentalelor *t* şi *d* în Transilvania este o influenţă a graiurilor maghiare[3]. Fără îndoială că sunetele transilvănene *t'* şi *d'*, în stadiul de astăzi, sunt de origine maghiară. Insă începutul palatalizării dentalelor în Transilvania nu este o influenţă maghiară. Maghiarii nu palatalizează pe *t* şi *d* urmaţi de *i* sau *e*. In cuvinte ca *tiszta* « curat », *dió* « nucă », *tél* « iarnă », *deszka* « scândură », ocluzivele *t* şi *d* nu sunt palatale. E. Petrovici a arătat că Românii au învăţat să înmoaie dentalele dela Slavii care au trăit cândva în Transilvania şi care, învăţând limba română, au rostit-o cu această particularitate specifică limbii lor[4].

---

[1] Vezi I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 26.

[2] In ALR II (care cuprinde materialul adunat de E. Petrovici) sunetele acestea sunt redate prin *t'*, *d'*, având suprapus *k'*, respectiv *g'*. In ALR I ele sunt notate prin *t'* şi *d'*.

[3] « Bulletin linguistique », X, p. 123.

[4] Vezi E. Petrovici, Simbioza româno-slavă în Transilvania, în revista « Transilvania », an. 73, nr. 2 — 3, p. 148 — 156.

Până la intensificarea relaţiilor dintre Români şi Unguri, dentalele româneşti *t* şi *d* erau, în Transilvania, probabil mult mai puţin palatale, aproximativ ca cele din rostirea literară rusă, în cuvinte ca мать « mamă », один « unu », adică erau ocluzive prepalatale coronale [1]. Dela Maghiari au învăţat apoi Românii să rostească aceste dentale mai palatal, cam aşa cum se rostesc ungureşte *ty* şi *gy*.

In regiunea aceasta se rosteşte *t'* şi *d'* şi în locul velarelor înmuiate *k'* şi *g'* (*ot'* « ochi », *sud'iţ* « sughiţ »), precum şi în locul labialelor *p*, *b* şi *v* palatalizate *(t'ept* « piept », *(p)t'ele* « piele », *o(b)d'ală* « obială », *d'iţel* « viţel »). Rostirea aceasta se explică uşor, ţinând seama că locul de articulare a lui *t'* şi *d'* este destul de apropiat de al lui *k'* şi *g'*(căci, desigur, înainte de stadiul de astăzi se rostea şi aici *ok'*, *suǵiţ*, *k'ept*, *(p)k'ele*, *o(b)ǵală*, *ǵiţel)*, astfel că acestea din urmă au fost atrase de *t'* şi *d'*, până la suprapunere [2].

2. Tot o influenţă maghiară este, cred, rostirea diftongului *oa* ca *ǫ* (*o* deschis), rostire care apare în aceeaşi regiune, cu mici deosebiri, în care apar şi sunetele *t'* şi *d'* (vezi harta). De exemplu, cuvântul *coasă* se rosteşte acolo *cǫsă*. In restul ţării, după consoană se rosteşte un diftong, al cărui prim element este un *o* sau *u*, iar al doilea este *a* sau, uneori, un *a* puţin labializat, adică rostit cu buzele rotunjite, prin acomodare la sunetul labial precedent [3].

Se ştie că Românii care nu sunt în contact cu Maghiarii nici nu pot rosti *ǫ*. Un Român din Muntenia, de exemplu, nu poate rosti corect cuvântul maghiar *ma* « astăzi ». Un muntean sau un oltean înlocuieşte sunetul maghiar *a* de obicei prin *o*. Am auzit, în nenumărate rânduri, munteni sau olteni zicând *(nem tudok) moghiorul* în loc de *magyarul* — « (nu ştiu) ungureşte ».

Maghiarii în schimb nu pot rosti corect diftongul *oa*, inexistent în limba lor [4]. Maghiarii din Vestul ţării, care au învăţat româneşte, l-au înlocuit prin sunetul lor *a* (rostit *ǫ*), destul de apropiat de *oa* românesc, rostind deci *cǫsă*, *bǫlă*, *dǫre*. Rostirea aceasta a fost acceptată şi de Români.

3. Pe aproape întreg teritoriul ţării se constată un paralelism perfect între africatele *ĉ* (ca în *pace)* şi *ĝ (fuge)* şi între corespondentele lor: în graiul muntean (Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi Sud-Estul Transilvaniei), se rostesc ca în limba literară; în graiul moldovean (Moldova, Bucovina şi Transilvania de Nord-Est) cele două africate s'au prefăcut în fricative palatale, notate în ALR prin *ŝ* şi *ẑ (paŝe, fuẑe)*; în graiul bănăţean, în locul celor două africate apar aceleaşi fricative ca în graiul moldovean, dar ceva mai moi, notate în ALR prin *ś*, *ź (paśe, fuźe)*; în Maramureş cele două africate se rostesc foarte dur (elementele lor fricative sunt *ş*, *j)*, notate în ALR prin *č*, *ǧ (pače, fuǧe)*. Numai în partea de Vest a ţării, în Crişana şi Vestul Transilvaniei, nu există acest paralelism: africata *ĉ* este aceeaşi ca în graiul muntean şi în limba literară *(face)*, însă în locul lui *ĝ* se rosteşte *j (fuje, leje)* (vezi harta).

Rostirea *j* în loc de *ĝ* este una din trăsăturile caracteristice ale graiului crişan sau « de pe Crişuri şi Someş », cum îl numeşte E. Petrovici [5]. Rostirea aceasta este caracteristică nu numai celor dela sate, ci chiar unor intelectuali, care au deprins-o din copilărie. Aceştia înlocuiesc pe *ĝ* cu *j* chiar şi în neologisme: *jeolojie, jeografie* etc. [6]

[1] Pentru descrierea dentalelor palatale ruseşti, vezi E. Petrovici, loc. cit., p. 152 şi « Studii şi cercetări lingvistice », I, fasc. 2, p. 175—177.

[2] Despre suprapunerea acestor categorii de sunete, vezi I. Pătruţ, Velarele, labialele şi dentalele palatalizate, în « Dacoromania », 1943, X, p. 298 şi urm. Numai într'o arie, destul de întinsă, din Nordul Transilvaniei nu s'a ajuns la această suprapunere. Acolo *k'* şi *g'* au evoluat în africate: *ĉ* (*oĉ* « ochi », *pĉele* « piele », *ĉept* « piept ») şi *ĝ (suĝiţ* « sughiţ » — există şi forma *suźiţ* —, *obĝală* « obială », *ĝiţel* « viţel »), pe când dentalele sunt în stadiul *t'* ,*d' (bat'e, d'es)* (vezi I. Pătruţ, loc. cit., p. 301 — 302).

[3] Notat în « Atlasul lingvistic român »: *cǫasă*, *cuasă*, *cǫăsă* etc.

[4] Diftongul *oa* (ca şi alţi diftongi) prezintă mari dificultăţi pentru străinii care învaţă româneşte. Mulţi, în loc de *ǫa*, rostesc *o* (*cosă, bolă)*, iar alţii, mai ales dintre cei care învaţă româneşte după carte, desfac diftongul *oa* în două vocale silabice: *co-asă*, *bo-ală* (în trei silabe).

[5] Vezi revista « Transilvania » an. 72, nr. 8, p. 531 şi urm.

[6] Marius Chicoş Rostogan, din schiţa lui I. L. Caragiale « Un pedagog de şcoală nouă », rosteşte: *în jenere, jăn* « gen » *pedagojie, lojică* etc.

Și unui *j* din graiul muntean și din limba literară, în cuvintele de origine latină (ca *joi, juca*) sau în cele cu etimologia necunoscută, vechi, așa numite autohtone (ca *jumătate*), îi corespunde în graiul crișan tot *j*.

De asemenea *gy* maghiar, în cuvintele vechi împrumutate, este reprezentat în graiul crișan tot prin *j* (*jalău* < ung. *gyalú, jolj* « giulgiu » < ung. *gyolcs*).

E sigur că acest *j* din graiul crișan s'a rostit mai demult *ĝ*, atât în cuvinte ca *fuje, leje*, cât și în cuvinte ca *joi, juca, jumătate* — după cum ne arată formele din textele vechi (*gioi, giuca, giumătate*), formele actuale din Maramureș (*ĝoi, ĝuca*), cele din graiul moldovean (*ẑoi, ẑuca, ẑumătate*), cele din graiul bănățean (*źoi, źuca, źumătate*) — și, de asemenea, în cuvintele de origine maghiară, ca *jolj*[1]. Dar oare prefacerea lui *ĝ* în *j* este un fenomen fonetic intern al limbii române, sau e provocată de o cauză externă? Și, în al doilea rând, cât e de veche această transformare a lui **ĝ* în *j*? E mai ușor de răspuns la întrebarea a doua.

Se știe că Bihorul este una dintre regiunile bogate în manuscrise datând din secolele XVII—XVIII. In materialul pe care l-am cercetat n'am găsit decât două-trei exemple în care apare *j* în loc de *ĝ*. Astfel, într'un manuscris din 1740, publicat de Gh. Șerban-Cornilă[2], găsim: *gioi* « joi » (facsimil 5, pag. 8 — 9), *alege* (ibid.), *giunghere* « înjunghiere » (ibid.), *sângelui, fărădelegi* (p. 13), *giosu* « jos » (p. 14), *cugetului* (p. 22), *legea* (p. 25), *giugu* « jug » (p. 27) etc. Intr'un singur exemplu am găsit *j: încunjurări* (p. 28), care ar putea fi o greșeală de copiere. Am urmărit și câteva fragmente copiate de pe trei manuscrise bihorene (o Cazanie din satul Sitani, raionul Beiuș, dela începutul secolului al XVIII-lea, probabil din 1735, un Tâlcul evangheliilor și un Molitvelnic, ambele din satul Pocioveliște, raionul Beiuș, probabil tot din secolul al XVIII-lea), precum și câteva fotocopii făcute de pe aceste manuscrise. In ele apare regulat *ĝ* nu *j*. Doar într'un singur exemplu, din Cazania din Sitani, apare *j: judecătoriule*. Și aceasta ar putea fi o greșeală de copiere.

Rezultă că în regiunea aceasta *ĝ* nu se prefăcuse încă în *j* până pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, căci altfel, fără nicio îndoială, fenomenul s'ar fi reflectat în scris, deoarece nu se poate vorbi de o limbă literară stabilită. Toate manuscrisele acestea, din care am extras material, conțin trăsături de limbă caracteristice locale, ca: *-ea* redat prin *-e* (*așe, purure* etc., cum se rostește și azi, anume un *e* deschis), sunetul *dz*, forme ca *mănule* « mâinile » etc. Prin urmare, prefacerea lui *ĝ* în *j* s'a întâmplat după 1750[3].

Cum s'a ajuns dela *ĝ*, așa cum s'a rostit în Vestul țării până în secolul al XVIII-lea — după cum reiese din limba textelor vechi — la *j*?

Sunetul *ĉ* (în *face, pace*) este în această regiune identic cu cel din graiul muntean, și, deci, cu cel din limba literară. Este prin urmare, așa cum e definit în ALR, o « africată alveolo-palatală afonică, al cărei element fricativ este un *ŝ* » (*ŝ* fiind sunetul care apare în graiul moldovenesc în cuvinte ca *paŝe* « pace », *faŝe* « face »). Trebuie să credem că în această regiune *ĝ* mai vechi — înainte de prefacerea lui în *j* — era corespondentul lui *ĉ*, adică, așa cum este definit în ALR, « africată alveolo-palatală fonică, al cărei element fricativ este un *ẑ* » (*ẑ* este fricativa moldovenească din cuvinte ca *fuẑe* « fuge », *leẑe* « lege »). Prin urmare, prin pierderea elementului ocluziv al africatei, s'ar fi ajuns și în această regiune, în acest grai crișan sau « de pe Crișuri și Someș », la rostirea *ẑ* în loc de *ĝ* (deci *fuẑe, leẑe*), așa cum se rostește în graiul moldovean, nu *j* (*fuje, leje*), cum de fapt se rostește.

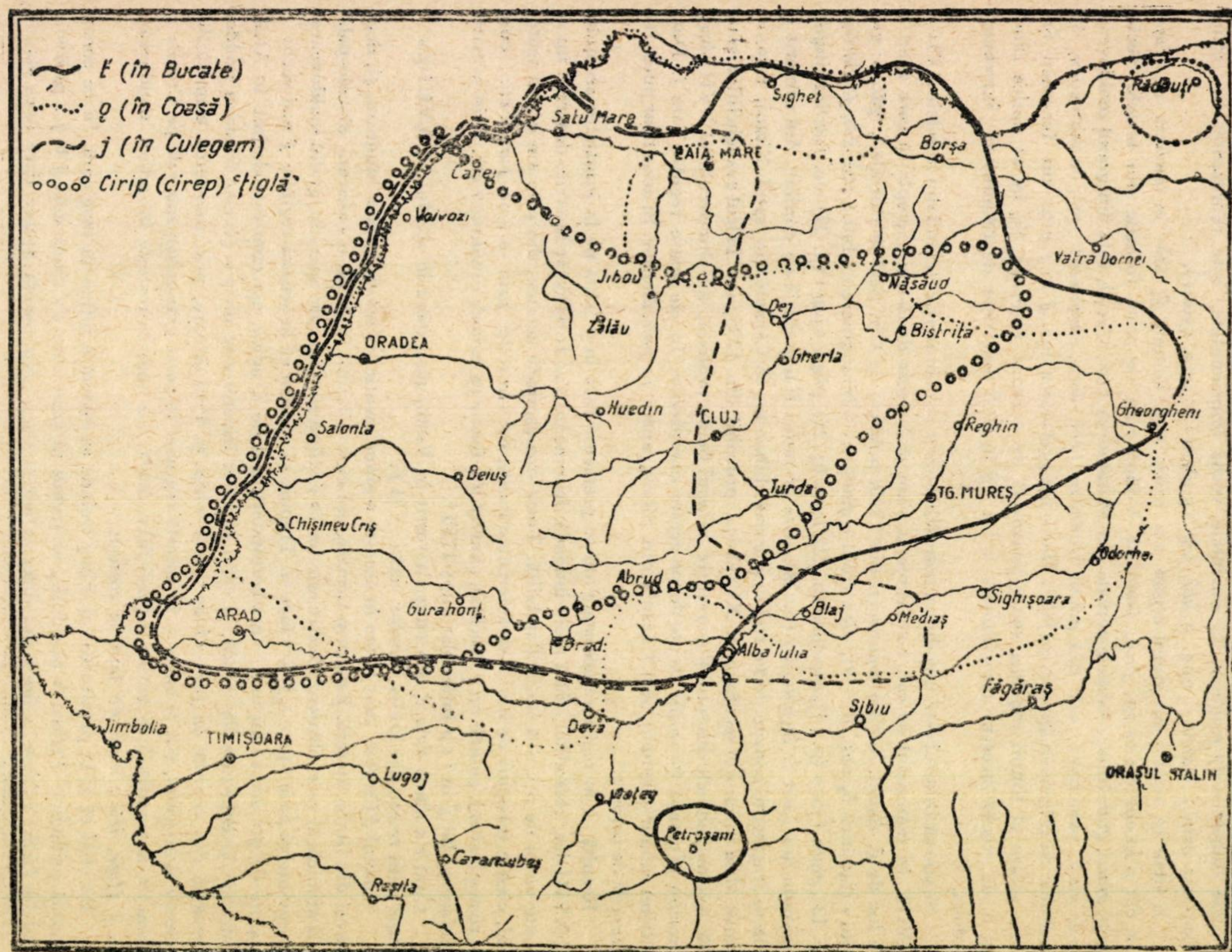
Eu cred că și în prefacerea lui *ĝ* în *j* trebuie să vedem o influență maghiară. In ce constă această influență? Pentru a răspunde, ar trebui să știm cum s'a ajuns dela *ĝ* la *j* : prin stadiul **ẑ* (*fuĝe* > **fuẑe* > *fuje*) sau direct (*fuĝe* > *fuje*). Nu putem spune dacă între stadiul

---

[1] Vezi I. Pătruț, « în Dacoromania », X, p. 306 — 308.

[2] « Un manuscris prețios din Bihorul înstrăinat: Liturghierul Popii Ion din Suiug », cu 13 clișee facsimile, Sibiu, 1941.

[3] Vezi Gh. Ivănescu, Problemele capitale ale vechii române literare, în « Buletinul Institutului de filologie română Al. Philippide », XI — XII, p. 128 — 129, 371.



ť (în Bucate)
ǫ (în Coasă)
j (în Culegem)
Cirip (cirep) „țiglă"
Satu Mare
Sighet
Baia Mare
Borșa
Rădăuți
Carei
Voivozi
Jibou
Năsăud
Vatra Dornei
Dej
Bistrița
Zălău
Oradea
Gherla
Huedin
Cluj
Reghin
Gheorgheni
Salonta
Beiuș
Turda
Tg. Mureș
Chișineu Criș
Odorhei
Abrud
Arad
Gurahonț
Blaj
Mediaș
Sighișoara
Brad
Alba Iulia
Făgăraș
Deva
Sibiu
Jimbolia
Timișoara
Lugoj
Hațeg
Orașul Stalin
Petroșani
Caransebeș
Reșița

vechi, *ĝ (fuĝe)*, şi cel actual, *j (fuje)*, a existat stadiul intermediar **ẑ (*fuẑe)*. Formele scrise vechi din această regiune nu ne pot ajuta, căci *ẑ* nu ar fi putut fi notat decât prin *j* [1].

Cred că în regiunea aceasta nu a existat stadiul *ẑ*, ci populaţia maghiară, învăţând româneşte, a înlocuit africata *ĝ*, inexistentă în graiurile maghiare, prin sunetul *j*, care este cel mai apropiat de *ĝ*. Deci Maghiarii, în loc de *fuge, gioi, giuca, giumătate*, au rostit *fuje, joi, juca, jumătate*. Rostirea aceasta a fost apoi acceptată şi de Români, care aveau sunetul *j* în cuvintele de origine slavă *(jale* etc.).

Totuşi, poate fi pusă în discuţie probabilitatea existenţei stadiului intermediar *ẑ (fuẑe)*. Faptul că cealaltă africată, *ĉ*, corespondenta afonică a lui *ĝ*, s'a păstrat în această regiune, neprefăcându-se în *ŝ (pace > paŝe)*, aşa cum s'a întâmplat în graiul moldovean, nu este un argument sigur împotriva presupunerii schimbării lui *ĝ* în *ẑ (fuĝe > fuẑe)*. Se ştie că africatele afonice sunt de obicei mai rezistente decât cele fonice. In elementele latine ale limbii române africata *ţ* s'a păstrat peste tot *(ţin, ţes)*, pe când *d (dz)* s'a menţinut, în dialectul daco-român, numai în Banat şi în Nordul ţării [2].

Deci nu este exclus ca în graiul crişan vechiul *ĝ* să-şi fi pierdut elementul ocluziv, deci să se fi rostit cândva, ca în graiul moldovean, *fuẑe, ẑeme, sânẑe*. Maghiarii din această regiune, învăţând româneşte, neputând rosti sunetul *ẑ*, inexistent în vorbirea lor, l-au înlocuit cu sunetul lor cel mai apropiat, *j*: în loc de *fuẑe* au rostit *fuje*. Un proces asemănător s'a petrecut şi în Maramureş: stadiul de astăzi al labialelor *f* şi *v* palatalizate, anume *s (sir* « fir ») şi *z (zin* « vin »), se datoreşte rostirii ucrainene: Ucrainenii care au învăţat româneşte au rostit *s* şi *z (sir, zin)*, în loc de *ŝ* şi *ẑ (ŝir, ẑin)*, iar apoi rostirea aceasta a fost adoptată şi de Români [3]. Tot aşa Şvabii din Banat redau pe *ś* bănăţenesc prin *ş*. Ei rostesc *şapă* « ceapă », *faşe* « face » (băn. *śapă, faśe*).

In concluzie: înlocuirea lui *ĝ* cu *j* în graiul crişan (în cuvinte ca *fuge, gioi* « joi », *giuca* « juca », *giumătate* « jumătate », *gialău, giulgiu, gingaş)* s'a făcut sub influenţa rostirii maghiare, fie trecându-se direct dela stadiul *ĝ* la *j (fuge > fuje)*, fie — mai puţin probabil — prin stadiul **ẑ (fuge > *fuẑe > fuje)*. Inlocuirea aceasta se datoreşte faptului ca Maghiarii din acele părţi, învăţând româneşte, neavând în limba lor sunetul *ĝ* sau *ẑ*, au fost nevoiţi să rostească *j (fuje)*. Rostirea aceasta s'a răspândit apoi şi printre Români. Deci graiul crişan are un fonem-consoană mai puţin decât limba literară şi celelalte graiuri, fonemul *ĝ*.

4. In regiunea în care se constată particularităţile fonetice arătate până acum, există şi o mai puternică influenţă lexicală maghiară decât în restul Transilvaniei. Deşi ariile fonetice arareori coincid cu cele lexicale, fiindcă cuvintele se propagă mult mai repede şi mai uşor decât un fenomen fonetic, totuşi există unele cuvinte de origine maghiară ale căror arii coincid, aproximativ, cu particularităţile fonetice enumerate. In regiunea aceasta se întrebuinţează cuvintele: *astalâş* (sau *astaluş)* (< ung. *asztalos)* « tâmplar », *chimieş* (< *kőműves)* « zidar », *pec* (< *pék)* « brutar », *sabău* (< *szabó)* « croitor », *inaş* (< *inas)* « ucenic », *a feşti* (< *festeni)* « a boi », « a vopsi », *teglă* (< *tégla)* « cărămidă », *cirip* (sau *cirep, cerep)* < *(cserép)* « ţiglă » (vezi harta), *hinteu* (< *hintó)* « trăsură », « birjă », *hanfău* (< *hámfa)* « orcic (la căruţă) », *iuhă* (< *juha)* « brăcinar (la căruţă) », *melegar* (< *melegágy)* « răsadniţă », *toc* (< *tok)* « dos de pernă », *şogor* (< *sógor)* « cumnat », *pălincă* (< *pálinka)* « ţuică », *cuştul(u)esc* (sau *cuştălesc)* (< *kostolni)* « gust », *temeteu* (< *temető)* « cimitir » etc.

---

[1] Compară cu formele moldoveneşti scrise, din secolul al XVI-lea, *arjintu, leje, slujile* etc., în care *j* are valoare de *ẑ* (O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, vol. II, p. 122; vezi şi Al. Rosetti, Istoria limbii române, vol. VI, p. 156).

[2] Ceva asemănător există şi în limbile slave. Velarele vechi *k* şi *g* s'au palatalizat în două feluri: mai întâi *k* s'a palatalizat în *č* (rus. плакать « a plânge », плачу « plâng »), iar *g* în *dž* (= *ĝ)*, care încă în perioada preistorică şi-a pierdut elementul ocluziv în toate graiurile slave, devenind *ž* (= *j)* (rus. могу « pot », может «poate »). Ceva mai târziu *k* şi *g* s'au palatalizat altfel: *k* > *c* (= *ţ)* (рак « rac », N. pl., în vechea slavă şi în vechea rusă, раци), iar *g* > *dz*, care în cele mai mult graiuri şi limbi slave s'a prefăcut în *z*, prin pierderea elementului ocluziv (bulg. *noga* « picior », *noze* « picioare »).

[3] Vezi I. Pătruţ, Raporturi fonetice ucraino-române, în « Dacoromania », XI, p. 51—59.

5. Cam în aceeaşi arie se constată şi calcuri după model maghiar: *frate dulce* « frate bun » (ung. *édes testvér*), *văr dulce* « văr primar », *vară* (sau *verişoară) dulce* « verişoară primară » (ung. *édes unokatestvér)*, *vorbeşte* (sau *băsădeşte, grăieşte) în lături* (sau *într'o lature)* « aiurează » (ung. *félrebeszél* — *félre* « într'o parte », *beszél* « vorbeşte ») etc.

6. Tot prin părţile nord-vestice ale Transilvaniei, elementul *ori-*, din pronumele şi adverbele nehotărîte *(oricine, oricum etc.)*, a fost înlocuit cu *acar-* sau *acăr-* < ung. *akár-: acarcine*, *acarcare* « oricine », « oricare », (ung. *akárki*, format din *akár-* şi *ki* « cine »), *acarce* « orice » (ung. *akármi-mi* « ce »), *acarcât* « oricât » (ung. *akàrmennyi* — *mennyi* « cât »), *acarcând* « oricând » (ung. *akármikor* — *mikor* « când »), *acarcum* « oricum » (ung. *akármint* — *mint* « cum »), *acarunde* « oriunde » (ung. *akarhol* — *hol* « unde »)[1].

7. Tot prin aceste părţi, la unele cuvinte accentul s'a deplasat, stabilindu-se, ca în limba maghiară, pe prima silabă: *gră'dină, hi'rt(i)e, súghiț, súspin* etc.

8. Graiul românesc cel mai influenţat de limba maghiară este cel din regiunea Orăzii, mai ales cel dela Nord de Oradea. Mulţi Români din aceste părţi, atât din sate mixte, cu populaţie româno-maghiară, cât şi din sate curat româneşti, sunt bilingvi, vorbind şi româna şi maghiara la fel de bine. In graiul lor au pătruns o mulţime de cuvinte maghiare şi se constată numeroase calcuri după model maghiar, întrebuinţate aproape numai în această regiune.

Cuvinte ca *ad'aş* « năsadă » (< ung. *ágyás* « strat de legume »), *clăpaciu* (< ung. *kalapács)* « ciocan », *gre(a)băn* (< ung. *gereben)* « darac », *raci* (< ung. *rács)* « grătar (pentru cai »), *tocorman* (< ung. *takarmány)* « nutreț », *beseadă* (< ung. *beszéd)* « vorbă », « cuvânt », etc. apar numai în părţile acestea din jurul Orăzii.

9. Multe cuvinte de origine maghiară păstrează şi vocalele specificie maghiare *ő* şi *ü*: *bürvagău* (< ung. *borvágó)* « potricală », *büt'ög* « mănunchi (la coarbă) » (ung. *bütyök* « nod », « încheietură »), *beföüt* (< ung. *befött)* « dulceaţă », « compot, » *vöüfiu* « vornicel (la nuntă) » (< ung. *vőfély)*, *zöüdşiguri* (< ung. *zöldség)* « legume », « zarzavat »[2]) etc.

10. Românii dela Nord de Oradea s'au deprins, tot după modelul limbii maghiare, să rostească vocale lungi. Spre deosebire însă de limba maghiară, unde vocalele lungi nu sunt în funcţie de locul accentului, în vorbirea acestor Români apar vocale lungi aproape exclusiv sub accent (chiar şi în cuvintele de origine maghiară). Iată câteva exemple: *măturār, calu mńi l-o dat tāta, curātă, săcūre, topōr.*

11. Una dintre greutăţile pe care le întâmpină Maghiarii — ca, de altfel, şi alţi străini — când învaţă româneşte este rostirea consoanelor finale rotunjite din unele graiuri româneşti, cum este şi cel crişan[3], şi a consoanelor finale moi, proprii tuturor graiurilor româneşti. Inmuierea şi rotunjirea (labializarea) acestor consoane este notată în materialul Atlasului printr'un *i* mic sau, în cazul labializării, printr'un *u* mic, de obicei asurziţi, scrişi la dreapta consoanelor respective: un pom^u — doi pom^i, un $snop^u$ — doi $snop^i$.

Maghiarii nu pot rosti asemenea sunete, inexistente în limba lor, decât după multe exerciţii. Mulţi Maghiari nici nu observă opoziţia dintre forme ca $snop^u$ — $snop^i$, pom^u — pom^i. De obicei Maghiarii rostesc un *snop*, un *pom*, — doi *snop*, doi *pom*, cu toate că astfel formele de singural şi cele de plural devin omonime.

Cred că dispariţia rotunjirii consoanelor finale în părţile oraşelor Carei şi Satu Mare este într'adevăr o influenţă maghiară, cum presupune E. Petrovici[4], mai ales că aria acestei rostiri —

[1] Compară cu formele corespunzătoare bănăţene, obţinute prin înlocuirea lui *ori-* cu *-gode*, după model sârbesc: *caregode* « oricare », *cinegode* « oricine », *cegode* « orice », *cândgode* « oricând », *câtgode* « oricât », *cumgode* « oricum », *undegode* « oriunde » (sârb. *kogode* « oricine », *štogod(e)* (orice etc.).

[2] Forme notate pentru ALR din comuna Voivozi, fost Chiniz, raionul Săcuieni, regiunea Oradea, numărul cartografic din ALR: 325.

[3] Pentru răspândirea consoanelor finale rotunjite, vezi E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limbă română (cu hărţi), în « Studii şi cercetări lingvistice », III, 1952, p. 136 şi urm.

[4] Studii şi cercetări lingvistice », III, 1952, p. 154, nota 2.

dintr'o zonă supusă, cum s'a arătat până acum, unei puternice influențe maghiare — este încercuită de aria cu consoane finale rotunjite [1].

Se pare că și durificarea consoanelor finale românești a fost, pe ici-colo, luată de Români dela Maghiari. Astfel, unul dintre informatorii din Sânnicolaul-Român (punctul cartografic 316), raionul Salonta, rostește *r* dur la sfârșitul unor substantive: *teglar* sg. și pl. « cărămidar (i) », *căldărar*, *hornar* sg. și pl. etc. E interesant că informatorul acesta durifică numai consoana *-r* și aproape numai în sufixul *-ar(i)*, și nici pe aceasta întotdeauna, căci mai numeroase sunt exemplele, înregistrate dela el, cu *r* muiat (notat prin *-rⁱ*): *peịcarⁱ* « brutari », *cărbunari* etc. Nu pot spune dacă asemenea rostire mai apare și în alte localități sau e caracteristică numai acestui informator.

In acest articol ne-am ocupat de influențe maghiare mai ales de natură fonetică asupra limbii române din Transilvania. Se știe că sistemul fonetic al unei limbi sau al unui grai se schimbă mult mai greu și mai încet decât vocabularul. Influențele rostirii maghiare asupra celei românești dovedesc deci legături intense și îndelungate între Români și Maghiari în Vestul Transilvaniei. Aceste legături au avut loc între masele muncitoare românești și maghiare, atât la orașe cât și la sate, după cum arată marele număr de cuvinte de origine maghiară din diferite ramuri de activitate (agricultură, creșterea vitelor, meserii etc.).

I. PĂTRUȚ

[1] Ibidem, hărțile 1 — 7 din ALR.

CONTRIBUŢII LA STUDIUL MORFOLOGIEI ISTORICE ROMÂNE

In lucrarea sa « Marxismul şi problemele lingvisticii » I. V. Stalin a accentuat importanţa deosebită a gramaticii (morfologia şi sintaxa) ca ştiinţă care organizează vocabularul limbii, ca ştiinţă datorită căreia limba « capătă posibilitatea de a îmbrăca gândurile umane în învelişul material al limbii »[1]. Gramatica reprezintă însăşi ştiinţa structurii gramaticale a limbii, care, împreună cu fondul principal de cuvinte, « alcătuiesc temelia limbii, esenţa specificului ei »[2]. Fiind produsul unei serii de epoci, structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte al limbii au o durată foarte lungă; mai ales « principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui şir de epoci »[3].

Desigur că şi structura gramaticală a limbii suferă, în decursul timpului, modificări: « ea se perfecţionează, îşi îmbunătăţeşte şi îşi precizează regulile şi se îmbogăţeşte cu reguli noi. . . »[4]. Particularităţile specifice ale gramaticii limbii şi modificările suferite în gramatică în decursul timpului au o deosebită importanţă pentru precizarea specificului structurii gramaticale şi pentru istoria unei limbi. Studierea lor trebuie să constituie preocuparea permanentă a lingviştilor.

In cele ce urmează mă voi ocupa de câteva probleme de morfologie istorică română, a căror rezolvare ar putea contribui la lămurirea unor aspecte ale structurii gramaticale a limbii române.

1. UN PROCEDEU VECHI DE FORMARE A NUMERALULUI ORDINAL

Procedeul numărării dela 11 la 19 reproduce, după cum se ştie, sistemul slav: *unsprezece*, *doisprezece* etc. corespund exact cu v. sl. ѥдинъ на десѧте, дъва на десѧте etc. (literal « unu peste zece », « doi peste zece » etc., на însemnând « pe, deasupra », v. rom. *spre*[5].

Numeralele ordinale se formează din cele cardinale, prin adăugarea articolului hotărît masc. *-le* (sau, prin amplificare, *-lea)*, respectiv fem. *-a*, fiind precedate de articolul *al*, *a*. Acest procedeu se aplică atât la numeralele simple *(al doilea — a doua etc.)*, cât şi la cele compuse *(al doisprezecelea — a douăsprezecea, al douăzecilea — a douăzecea* etc.*)*.

Pentru seria numeralelor dela 11 la 19 întâlnim, în limba veche, alături de procedeul obişnuit şi azi de formare a ordinalelor, şi un altul, relevat în diferite studii, dar neexplicat până acum [6]: art. *-le(a)*,*-a* se adaugă nu la sfârşitul numeralului compus, ci la primul lui ele-

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 22.

[2] Ibidem, p. 23.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

[5] Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, Istoria limbii române, III, p. 67.

[6] Ion al lui G. Sbiera, Codicele Voroneţean, Cernăuţi, 1885, p. 313 [« particularitate. . . remarcabilă »]; C. Lacea, Untersuchung der Sprache der « Viaţa şi petrecerea sfinţilor » des Metropoliten Dosoftei, în V. Jahresbericht al lui G. Weigand, p. 94; I. A. Candrea, Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea, Bucureşti, 1916, p. 185 [« procedeul e normal »]; O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, II, Paris, 1938, p. 180 [cunoaşte şi descrie numai formele feminine].

ment; cu alte cuvinte, ordinalul numeralelor dela 11 la 19 e format din ordinalul unităţii + *spre* + *zece*, de exemplu *al doileasprezece — a douasprezece.*

Acest procedeu este calchiat după vechea slavă, unde numeralele dela 11 la 19 formează ordinalul în acelaşi fel, adică dela ordinalul unităţii + на « peste » + десѧте « zece »; astfel, numeralului ѥдинъ на десѧте « unsprezece » îi corespunde ordinalul прькын (sau ѥдинъін) на десѧте (alături de ѥдинонадесѧтъ) « al unsprezecelea » (lit. « întâiul peste zece »; прьвын sau ѥдинын e ordinalul lui ѥдинъ); lui дъва на десѧте « doisprezece » îi corespunde ordinalul въторъін на десѧте (alături de дъванадесѧтъ) « al doisprezecelea » (lit. « al doilea peste zece »; въторын e ordinalul lui дъва); lui триѥ (sau три) на десѧте « treisprezece » îi corespunde ordinalul третии на десѧте (alături de тринадесѧтъ) « al treisprezecelea » (lit. « al treilea peste zece »; третии e ordinalul lui триѥ) ş.a.m.d.[1].

Dăm mai jos materialul documentar cu formele pe care le-am găsit atestate:

A douasprezece: Şedĕrea a doasprădzĕce (titlul unui ciclu de psalmi din « *Psaltirea Voroneţeană* »[2].— *A douasprădzĕce pricină ce îndeamnă pre giudeţ să înmicşurĕdze certaria celui vinovat* (« Pravila lui Vasile Lupu » (1646); în « Indreptarea legii » (1652): *a douasprezĕce*[3].

A treiasprezece: Pentru a treiasprădzĕce pricină ce micşureadză giudeţul certaria (« Pravila lui Vasile Lupu »; în « Indreptarea legii »: *a treiasprezĕce*[4]); *În a treiaspredzĕce anь a'mpărăţâei lui Romanь împăratь... era un omь orecare...*[5].

A patrasprezece: Şi ca a patrasprădzĕce noapte fumu purtaţi noi întru gerure (= genune, mare), *şi în miadză noapte păru corabnicilоru că se apropiiară de vrĭuo margire*[6]. Aceeaşi formă apare şi în alte texte analoage din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea: în « Praxiul » lui Coresi[7] şi în « Noul Testament » dela Bălgrad[8]. Pasajul corespunzător din versiunea slavonă (-rusă), *Faptele apostolilor*, XXVII, 27: Во остовъ же нѣкій по доба етъ намъ пристати. И егда четвертаѧ на десѧтъ нощь бысть носимымъ намъ во Адріатском пѹчинѣ въ полѹнощи, непщеваху корабленицы ꙗкѡ приближаютсѧ къ нѣкое и странѣ. — Pentru secolul al XVI-lea mai avem o atestare în « Palia dela Orăştie », *Ieşirea*, zač. 12[9]. Alte atestări, din secolul al XVII-lea: *Pentru a patraspredzĕce pricină ce micşureadză giudeţul certarea* (« Pravila lui Vasile Lupu »; în « Indreptarea legii »: *a patraspredzĕce*)[10]. — *Şi grăi domnul cătră Moysi:... « Facă fiii lui Israilь paştele întru ceasulь lui, în a patrasprădzĕce zi a lunii dentăi, cătră seară »*[11].; pasajul corespunzător din versiunea slavonă (-rusă), *Numerii*, IX, 3: И гл҃а гдь къ мѡѷсею: ... Рцы да сотворѧтъ сынове Иилстїи пасху во времѧ еѧ въ четвертым на десѧтъ день мц҃а первагѡ къ вечеру.

[1] Vezi A. M. Selişcev, Staroslavianskii iazîk, II, Moscova, 1952, p. 141 — 142; A. Vaillant, Manuel du vieux slave, I, Paris, 1948, p. 157.

[2] Vezi I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII, traduse din slavoneşte. Bucureşti, 1916, p. 176/31.

[3] Vezi S. G. Longinescu, Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu. Bucureşti, 1912, p. 287.

[4] Vezi S. G. Longinescu, op. cit., p. 290.

[5] Dosoftei, Vieţile sfinţilor, vol. I, p. 45 r⁰, rândul ultim.

[6] « Codicele Voroneţean », p. 90/5 — 6; cf. ed. Sbiera, p. 90.

[7] Vezi « Lucrul apostolesc — Apostolul » — tipărit de Diaconul Coresi în Braşov la anul 1563. Bucureşti, 1930, ed. îngrijită de I. Bianu, p. 134.

[8] Vezi « Codicele Voroneţean », ed. Sbiera, p. 91.

[9] Vezi O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, II, p. 180.

[10] Vezi S. G. Longinescu, op. cit., p. 292.

[11] « Biblia dela Bucureşti, » p. 100, col. 1, rândul 6.

A cinceasprezece: Pentru a cinceaspredzĕce pricină ce micşureadză certaria («Pravila lui Vasile Lupu»; în «Indreptarea legii»: *a cinceasprezĕce)* [1].

A şaseasprezece: Pentru a şeasiasprădzĕce pricină ce înmicşureadză certaria (ibidem; în «Indreptarea legii»: *a şaseaprezĕce)* [2].

Al şapteleasprezece — a şapteasprezece: Altă tremᴧtere no (= nu) voiu tremᴧte la voi, ce voiu deşchide ceriul de voiu lăsa o ploae de foc în lura (= luna) *lui priere, a şaptiasprădzĕce dzi, de va arde plodul despre pămăntu totu* («Povestea sfintei duminici», text din secolul al XVI-lea) [3]. *In[a] al şasea sută de ani cănd era Noe, în a şapteasprădzĕce dzi luniei a doae, fu dzi...* [4]. — *In a şapteasprădzĕce dzi al şeptei luniei, puse-se gios corabie spre muntele Ara[ra]tului* [5]. — O atestare din secolul al XVII-lea: *începutu-s'au a să scrie* [această carte] *în luna lui maiu în 20 de zile şi s'au sfârşit în luna lui cuptor în 31 zile, în al şaptăleasprezece an dacă au luat turcii ţara Oradea, în ce an au fost foame, anii lu I* (su)*s Hr*(isto)*s 1676* (însemnare pe o copie a Cazaniei lui Varlaam, executată şi completată cu cazanii originale de popa Urs din Cotiglet, sat lângă orăşelul Ceica, regiunea Oradea*)* [6]. Interesantă e forma regională actuală *al şepteleasprezece (la şepteleasprezece an* «în al 17-lea an»), atestată din com. Sălişte-Sibiu de G. Weigand [7].

A optasprezece: La optasprᴧce ai (= ani) *a împărăţâei marelui Leon, în luna lui noe(m)-vrie în 6...* [8].

A nouasprezece: Şedĕrea a noaspredzĕce (titlul unui ciclu de psalmi din «Psaltirea Hurmuzaki») [9].

Din exemplele prezentate nu se poate trage o concluzie sigură asupra vechimii procedeului: el ar putea fi foarte vechi, din epoca de formare a limbii române, fiind calchiat în acelaşi timp cu procedeul de formare a numeralelor cardinale corespunzătoare. (Intr'o convorbire personală cu Acad. Emil Petrovici, d-sa a fost hotărît de părere că *acesta* a fost primul procedeu de formare a numeralelor ordinale dela 11 la 19, la început singurul care circula în limba vorbită într'o epocă în care numeralele cardinale compuse dela 11 la 19 erau încă analizate ca atare). I s'ar putea da, însă, şi o altă explicaţie. După cum rezultă din exemplele citate, aceste forme par a fi fost întrebuinţate mai ales în textele literare din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, unele traduse după texte slavone, altele reflectând limba literară a vremii, impregnată de influenţe slavone; alături de acestea se foloseau, în aceeaşi epocă şi în măsură mult mai mare, şi formele obişnuite azi. Incât s'ar putea să avem a face cu forme literare, care n'au avut circulaţie în limba vorbită sau au avut o circulaţie redusă: exemplul din regiunea Oradea *(al şaptelea-sprezece)* pare mai degrabă o reminiscenţă cărturărească; ciudată e apariţia lui actuală (dacă mai este întrebuinţată) în regiunea Sibiului, pe care G. Weigand n'o explică nicicum, dar care pare a fi o relicvă izolată (dacă nu va fi cumva o creaţie spontană).

2. O FORMĂ INTERMEDIARĂ A AUXILIARULUI DE VIITOR PERS. 3 SG.: VARE

Forma verbală auxiliară de pers. 3 sg. *va* a fost explicată în diferite feluri; explicaţia cea mai plauzibilă şi acceptată de majoritatea lingviştilor este aceea din lat. *volet*, care a ajuns la forma actuală din limba română prin formele intermediare * *voare* > * *voa* [10].

[1] Vezi S. G. Longinescu, loc. cit., p. 293.
[2] Ibidem, p. 297.
[3] Vezi B. P. Hasdeu, Cuvente den bătrâni. Bucureşti, 1879, vol. II, p. 48.
[4] «Palia dela Orăştie», vezi ed. M. Roques, p. 33.
[5] Ibidem, p. 35.
[6] Vezi St. Lupşa, Istoria bisericească a Românilor bihoreni. Oradea, 1935, vol. I: Până la 1829, p. 24—25.
[7] G. Weigand, «IV. Jahresbericht», p. 300.
[8] Dosoftei, Vieţile sfinţilor, vol. I, p. 110, r° 8.
[9] Vezi I. A. Candrea, Psaltiria Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII, traduse din slavoneşte. Bucureşti, 1916, p. 280 34.
[10] Vezi prezentarea succintă, dar completă, a discuţiilor la Alf Lombard, Le futur roumain du type *o să cânt*, în «Bulletin linguistique», VII, p. 7 şi urm.

Această evoluţie explică în mod incontestabil, pe de o parte conjuncţia *oare* şi pe *oare*- din pronumele şi adverbele nedefinite *oarecine*, *oarece*, *oarecum* etc., iar pe de altă parte pe *o* dela viitorul de tipul *el o cânta* şi de tipul *o să cânt*[1]. Forma *o* se explică din stadiul **voa* > **oa* (ultimul atestat, în forma *ǫ* din regiunea Stalin[2], şi auzit şi de mine, în aceeaşi formă, precum şi în forma *u̯ǫ*, în cursul cercetărilor făcute în anul 1950, în cadrul Institutului de Lingvistică din Cluj, în Valea Crişului Negru, raionul Beiuş, regiunea Oradea). Căderea lui *v* iniţial din *oare*, ca şi din formele auxiliarului (*oi*, *ei*, *om*, *or* etc.), precum şi reducţiunea, uneori extremă, a unora din aceste forme verbale, se explică prin faptul că, « fiind frecvente şi puţin accentuate, ele sunt în mod deosebit supuse uzării »[3]. In cazul unor forme ca *oi*, *o*, *om*, *or*, căderea lui *v*- s'ar putea datori şi vocalei labiale următoare.

Pentru forma *va* cred că trebuie să admitem o altă (sau: *şi* o altă) evoluţie: **voare* > *vare* (cu *oa* neaccentuat monoftongat din cauza lui *v*-) > *va*, prin scurtare[4].

Forma intermediară *vare* e atestată în texte româneşti din secolul al XVI-lea, ca element component al pronumelor nedefinite *varece*, *varecarele*, *varecui*, forme paralele cu *oarece*, *oarecare*, *oarecui*[5]. Ca auxiliar al viitorului, dat până acum ca ipotetic, îl găsim atestat în două texte transilvănene vechi:

Aceasta . . . carte, triodion . . . s'au dat mie, popa Lupu, dela soacra, în făgădaş, când m'am însurat, iară cine o vare sminti dintr'acel făgădaş, să fie afurisit (însemnare nedatată pe « Triodionul » din 1747, tipărit la Bucureşti de popa Stoica Iacovici)[6].

In ştiinţă să fie tuturor cui să cuvine, cum că această carte . . . s'au cumpărat de mine, Popp Ştefan de Bătarci, paroh de Tarna-Mare, în 7 zile a lunii lui Iulie 1802 . . . şi până vare fi alta în biserica din Tarna, o dau întru aceastaş... biserică, ca să se slujască cu dânsa[7].

3. DESINENŢA DE PLURAL AROM. -ÁŃ

Pentru formarea pluralului substantivelor masculine dialectul aromân se serveşte de mai multe desinenţe:

1° -*ĭ* (de fapt acel « pseudo -*i* final », comun tuturor dialectelor limbii române, care constituie elementul de înmuiere a consoanelor finale, creind opoziţia « consoană muiată/consoană nemuiată », care are rolul de a distinge pluralul de singularul numelor masculine şi persoana a 2-a sing. de persoana 1-a sing. a prezentului unor verbe[8]); « terminaţia -*ĭ* » are, în diferite condiţii fonetice, variantele -*í* şi -*ă*[9].

2° -*ad'* (cu variantele -*aţ'* şi -*ed'*), provenit din n. gr. -άδες + « -*ĭ* »; ea formează pluralul substantivelor de origine străină terminate la singular în -*ă'*, -*é*, -*í* şi -*ó* (de exemplu: *băsmă'* — *băsmad'*, *şică'* « glumă » — *şicaţ'*, *canapé* — *canaped'*, *cafeğí* — *cafeğad'*, *scul'ò* « şcoală » — *scul'ad'*[10].

[1] Vezi Alf Lombard, loc. cit., p. 11 şi urm.
[2] « Dacoromania », VI, p. 390.
[3] Alf. Lombard, loc. cit., p. 25.
[4] Al. Rosetti, Istoria limbii române, I² p. 138; vezi şi Fr. Streller, Das Hilfsverbum im Rumänischen, în « IX. Jahresbericht » al lui G. Weigand, p. 59.
[5] O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, II, p, 194; Al. Rosetti, Istoria limbii române, VI, p. 191 şi 206; Al. Philippide, Originea Românilor, II, Iaşi, 1928, p. 625.
[6] Dariu Pop, Mărturii strămoşeşti. Note paleografice pe margini de cărţi bisericeşti sătmărene, Satu-Mare, 1938, p. 52.
[7] Ibidem, p. 88.
[8] Vezi E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română, în « Studii şi cercetări lingvistice », I, fasc. 2, p. 174 şi urm.
[9] Th. Capidan, Aromânii, p. 373 — 375.
[10] Ibidem, p. 375 — 376.

3° *-íń* (cu varianta *-ăń*), de origine latină, atestată numai în formele *tătâń* și *tătăń* (pl. lui *tată)* și *lălâń* și *lălăń* (pl. lui *lală* « unchi ») [1].

4° *-laŕ* (< turc. *-lar'* + « *-ĭ* »), care apare în forma *pășălaŕ*, pl. lui *pășă'* « pașă » (atestată de Șt. Mihăileanu, Dicționar macedo-român, București, 1901, p. 403, și de scriitorul din secolul al XVIII-lea, Daniil Moscopoleanul) [2], precum și în numele de persoană *Dadalar* [3]. Afirmația lui Th. Capidan [4], că în aromână n'ar exista un reflex al desinenței de plural turc. *-lar* nu este, prin urmare, exactă: acest lucru îl arătase, de altfel, L. Șăineanu [4], care înregistrase și pluralele dacoromâne din epoca fanarioților *agalari* și *pașalari* [5]. Trebuie adăugat numai că, întrucât arom. *pășălaŕ* și *Dadalar* apar la Aromânii din Albania, aceste forme au putut fi împrumutate prin intermediul limbii albaneze, unde terminația *-lare* e foarte frecventă.

5° In sfârșit, desinența *-áń* apare într'o serie de cuvinte de origine turcă [6], ca: *ğuğań* (pl. lui *ğuğá* « pitic » [7]; *mi̯ulęazimań* (pl. lui *mi̯ulęazim* « sublocotenent în armata otomană ») [8]; *nizamań* (pl. lui *nizam* « soldat ») [9]; *ridifań* (pl. lui *ridif* « recrut ») [10]; *satrazamań* (pl. lui *satrazam* « ministrul de interne al fostului imperiu otoman ») [11]; *zărafań* (pl. lui *zăraf* « cămătar », « zaraf ») [12]. Alături de formele în *-áń* se folosesc, la unele din aceste cuvinte, și formele de plural obișnuit: *nizań*, *ridif'*, *satrazań*, *zărah'* [13]).

Dar desinența *-áń* se întrebuințează și la formarea pluralului unor cuvinte de altă origine decât turcească: *apostolań* (pl. lui *apostol)*, *ortoδocsań* (pl. lui *ortoδocs)*, ambele în « Codex Dimonie » [14]); apoi *serafimań* (pl. lui *serafim*) [15] *și zugrafań* (pl. lui *zugraf* « zugrav » [16]).

De originea acestei desinențe s'a ocupat mai întâi Th. Capidan; dânsul a identificat-o cu sufixul *-́ań*, întrebuințat la formarea pluralului numelor de familie (de tipul lui *Vrétań* « membrii, descendenții familiei Vréta »), precum și la formarea pluralului unor antroponimice derivate dela nume de țări și orașe (ca, de exemplu, *iuδeeań* « locuitori din Iuδeea » [17]); la început Th. Capidan a văzut în desinența de care ne ocupăm sufixul *-ęan*, de origine slavă [18], dar mai târziu, în urma obiecțiilor aduse de P. Skok [19], a renunțat la această explicație, propunând sufixul albanez *-aj* (din mai vechiul *-anj)*, care are aceeași formă neaccentuată și

---

[1] Vezi Th. Capidan, op. cit., p. 375; pentru dacoromână Al. Rosetti, Istoria limbii române, I[2], p. 104, iar pentru megleno-română, Th. Capidan, Meglenoromânii, I, p. 193.

[2] Vezi Per. Papahagi, Scriitori aromâni în secolul al XVIII, București, 1909, p. 146.

[3] Vezi Th. Capidan, Aromânii, p. 376.

[4] In « Revue internationale des études balkaniques », II, vol. I — II, p. 135.

[5] L. Șăineanu, Influența orientală asupra limbii -și culturii române, București, 1900, vol. I, p. 61.

[6] Vezi G. Pascu, Dictionnaire étymologique macédo-roumain. București, 1925, vol. II, passim.

[7] I. Dalametra, Dicționar macedo-român, București, 1906, p. 100.

[8] Mihăileanu, op. cit., p. 307.

[9] Ibidem, p. 367.

[10] Ibidem, p. 437.

[11] Ibidem, p. 450.

[12] Ibidem, p. 546.

[13] Vezi loc. cit.

[14] Vezi Th. Capidan, Aromânii, p. 376.

[15] Mihăileanu, op. cit., p. 460.

[16] Ibidem, p. 549.

[17] In acest caz pare mai probabilă o derivare cu sufixul de origine slavă *-ean* (ca, de exemplu, în *muscupuleań*, pl. lui *muscupulean* « locuitor din Moscopole »); exemplele citate de Th. Capidan sunt luate toate din « Codex Dimonie », deci accentul lor e nesigur; totuși, pentru *Iuδeeań* găsim următoarele grafii, care par a infirma părerea lui Th. Capidan: ἠϊδεάννλλ , (vezi V. „Jahresbericht“, p. 264), ἠϊδεόνυλλη (ibidem, p. 272), ηϊδεηἑννλλή (ibidem p. 278).

[18] Vezi Th. Capidan, Aromânii, p. 376 — 377.

[19] « Revue internationale des étude sbalkaniques », I, vol. I, 1934, p. 276 — 277.

acelaşi rol [1]. Explicaţia dată de Th. Capidan (< alb. *-aj*, *-anj)* este valabilă numai pentru prezenţa şi rolul sufixului *´-ań* în atroponimie; dânsul explică însă în acelaşi fel şi forme ca *apostolań* şi *ğuğań* [2].

Ţinând seama de cazurile, destul de numeroase, pe care le-am citat la începutul acestei note (şi pe care Th. Capidan nu le-a avut în vedere), suntem înclinaţi să vedem în formele *ğuğań*, *nizamań*, *zărafań* şi celelalte un reflex al desinenţei de plural turc. *-an* (<pers. *-ān*), care a primit semnul înmuierii (ca şi *-ad'* şi *-lań*) şi care are, şi în aromână, aceeaşi formă neaccentuată şi exclusiv rolul de a forma pluralul (şi nicidecum rolul pe care-l are sufixul patronimic *´-ań*).

Posibilitatea unui împrumut în aromână a desinenţei turc. *-an* a văzut-o şi P. Skok [3], dar dânsul a propus-o exclusiv în explicarea patronimicelor de tipul amintit (şi căreia îi preferăm explicaţia dată de Th. Capidan, din motivele arătate mai sus).

Desinenţa turcească *-an*, « foarte întrebuinţată în turca osmanlie » mai ales la formarea pluralului substantivelor animate de origine persană şi arabă (ca *sarraf-an* « zaraf », *ṣaglrd-an*, *zabit-an* etc.) [4], a intrat în aromână, direct sau prin intermediul altei limbi balcanice (în acestea, însă, n'am găsit nimic asemănător), mai întâi împreună cu cuvintele respective (cele mai multe de origine arabă, ca *zăraf)*, apoi s'a aplicat şi la cuvinte de altă origine decât turcească (de exemplu *apostolań*, *zugrafań* etc.).

Când cuvântul la care se adaugă desinenţa *-áń* are în temă un element palatal, *-áń* capătă aspectul *-ẹáń* (care nu trebuie să se confunde cu pluralul suf. *-ẹan)* : *arhierẹań* (scris ἀρχηρεἀνη în « Codex Dimonie) » [5]; *cap-di-cânẹań* (pl. lui *cap-di-câne* « căpcăun ») [6]; *zarzavulẹań* (pl. lui *zarzavuli* « drac ») [7] ş.a.

Pluralele aromâneşti în *-áń* sunt oarecum neregulate. Dacă se mai menţin (de altfel ele sunt concurate de formele « normale », după cum am arătat), aceasta se datoreşte, probabil, şi faptului că ele sunt identice ca formă cu pluralele a căror terminaţie *-(e)ań* se explică din temă, ca: *aslan* — *aslań*, *asman* — *asmań*, *săglam* — *săglań*, *muscupulẹan* — *muscupulẹań* etc.

4. CÂTEVA GERUNZII IN -URE(A)

O serie de adverbe româneşti (dr. *aiurea* — arom. *al'urea* — megl. *l'urea*, dr. *altminterea* — arom. *al'umtrẹa* — megl. *l'umintrea*, dr. *aşijderea*, *pretutinderea* — şi, prin asimilare, *pretutindenea* —, *pururea)* se formează cu ajutorul unei particule *-re(a)*. Explicaţia cea mai plauzibilă a acestei particule ni se pare a fi aceea dată, în treacăt, de Th. Gartner : ocupându-se de adverbul *aiurea*, dânsul îl derivă din **aiu* (< aliubi) + *-rea*, pe care-l identifică cu *vrea* [8]. Explicaţia aceasta e valabilă pentru toate adverbele amintite. Ne-am afla, prin urmare, în prezenţa unui nou caz de « întrebuinţare nedeterminată » (Alf Lombard) a pers. a 3-a a verbului auxiliar *vrea* pentru formarea termenilor nedefiniţi, asemănătoare cu aceea din termenii nedefiniţi de tipul *cineva* şi de tipul *oarecine*, unde-*va* şi *oare-* provin de asemenea din lat. *volet* [9].

---

[1] Ibidem, II, v. I—II, 1936, p. 130 şi urm. In limba albaneză suf. *-aj*, *-anj* formează şi nume de sate derivate dela nume de persoane; o listă bogată de asemenea nume de sate a dat Eqrem Çabej, în « Südost-Forschungen », VII, fasc. 1—2 (1940), p. 250 şi urm.

[2] « Revue internationale des études balkaniques », II, vol. I—II, p. 133.

[3] Loc. cit., p. 277.

[4] R. Youssouf, Grammaire complète de la langue ottomane, Constantinopol, 1892, p. 30—31.

[5] Vezi « VI. Jahresbericht », p. 170.

[6] Per. Papahagi, Basme aromâne, Bucureşti, 1905, p. 557.

[7] Ibidem, p. 740.

[8] Th. Gartner, Darstellung der rumänischen Sprache, Halle a.d.S., 1904, p. 149.

[9] Vezi Alf Lombard, în « Bulletin linguistique », VII, p. 14 şi urm.; pentru alte explicaţii, vezi Al. Philippide, Originea Românilor, II, p. 33—34, 445—446 şi 474—475; Th. Capidan, Aromânii, p. 479—482; « Dacoromania », III, p. 397 şi urm.; Al. Rosetti, Istoria limbii romane, IV, p. 66—67.

Particula adverbială *-re(a)* a fost aplicată, apoi, şi la gerunzii (la tema veche în *-u* a acestora), fapt explicabil, deoarece gerunziul are adeseori, în limba română, valoare de adverb verbal [1]. Gerunziile de acest fel *(neputândure, îmblândure, neavândurea, nefiindurea, văzândure*, relevate de V. Bogrea [2]) sunt atestate numai în limba veche; în limba populară actuală se păstrează în *fiindure că* (cu mai multe variante, vezi « Dicţionarul Academiei »; pentru dialectele române sud-dunărene, vezi locurile citate).

Dar gerunziile în *-ure(a)* se întrebuinţează, în unele graiuri regionale, şi astăzi: Şt. Paşca [3] a înregistrat forma *zicândurea*; în cursul cercetărilor pe teren efectuate în anul 1950, în cadrul Institutului de Lingvistică din Cluj, am notat (în comuna Brădet, raionul Beiuş, regiunea Oradea) următoarele forme: *įo-m fac d'i mâncari, fiindurę-că mń-o murit muįerę*; — *fiin-durę şi įo acolo, į-am ajutat să-l aduńi* [fânul]; — *tu, putândurę faci, nu t'aį duci până-į lumi cu marhăli* (= cu vitele).

5. CONJUNCŢIA **AVERI**

Alături de *ori*, conjuncţie şi element component al unor pronume şi adverbe nedefinite ca *oricine, oricând* etc. (< lat. *voles)* [4], întâlnim, în limba veche, dubletul *veri* (< lat. *velis)* [5].

Intr'o însemnare pe un octoih, neidentificat, din sec. XVII — XVIII, am găsit forma *averi: De s'ar învrednici cineva, averi mirian, averi din . . . (vreo?) treaptă a eparhii sau hierarhii ar fi cineva să o răpască* [cartea] *sau să o înstrăineze dela besereca din Cărăşeu . . .* » [6].

Forma *averi* este rezultatul unei contaminări între *veri* şi conjuncţia *au*, foarte răspândită (alături de *sau, ori* şi *acar)* în regiunea şi epoca respectivă [7].

VLADIMIR DRIMBA

---

[1] « Dacoromania », III, p. 405 — 406.

[2] « Dacoromania », II, p. 661 şi 906, IV, p. 896.

[3] St. Paşca, Glosar dialectal. Bucureşti, 1928.

[4] Vezi Alf Lombard, în « Studia neophilologica », XI, p. 202 şi Al. Rosetti, Istoria limbii române, VI, p. 206.

[5] Vezi H. Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, p. 1094, s. v. *ori*[3].

[6] Dariu Pop, Mărturii strămoşeşti, Satu-Mare, 1938, p. 35.

[7] Ibidem, p. 22, 28, 38, 53, 68, 76, 89 etc.

NOTĂ DE CRITICĂ DE TEXT

(Petronius, XLIV, 8)

Deşi de multă vreme s'a renunţat, în opera de stabilire a textelor antice, la corectarea exagerată a manuscriselor după criterii mai mult sau mai puţin subiective, subsistă încă în ediţii, chiar în cele mai bune, urme ale unor corectări arbitrare mai vechi, mai ales în probleme de amănunt, unde corectarea părea fără importanţă şi era considerată ca un lucru admis fără a mai fi necesară o cercetare atentă. Despre un asemenea fapt se va ocupa nota de faţă. Este vorba de grafia cuvântului *schemas* din fraza *Nec schemas loquebatur, sed directum* « nu vorbea cu figuri de stil, ci pe şleau », cu care un personaj din « Cena Trimalchionis » încearcă să caracterizeze maniera oratorică a unui concetăţean.

Toţi editorii[1] sunt de acord să corecteze în *schemas* lecţiunea manuscrisului, care poartă *scemas*. Vom încerca să dovedim în cele ce urmează că această corectare nu este fondată şi că lecţiunea manuscrisului are multe şanse să reprezinte originalul. Vom sprijini teza noastră cu argumente de două categorii: lingvistice şi filologice.

1. Se ştie că latina nu posedă, în epoca istorică, consoane aspirate moştenite din indoeuropeană. Aspiratele pe care le întâlnim în textele literare se găsesc în cuvinte împrumutate din greceşte sau în cuvinte pronunţate după moda greacă. Sistemul fonologic al latinei nu cunoaşte consoanele aspirate şi folosirea lor a fost totdeauna mărginită la cercurile cultivate[2]. Poporul pronunţa aspiratele ca surde simple, nici aspirate, nici spirantizate, pronunţare conservată în limbile romanice. Situaţia, din punct de vedere cronologic specială, a lui *ph* nu interesează pasajul nostru şi discuţia ei nu-şi are locul aici.

Deci nu poate fi vorba, în gura unui personaj al « Cenei », de o pronunţare consecventă a aspiraţiilor. In cazul nostru, pronunţarea populară *scemas* este confirmată şi de aspectul morfologic popular al cuvântului: îşi schimbă genul şi declinarea (forma « corectă » e *schemata).*

2. Ne propunem să dovedim că nu este probabil ca manuscrisul *H* (singurul unde se poate citi pasajul în discuţie) să fi schimbat *schemas* în *scemas* şi că, dimpotrivă, mult mai uşor s'ar fi putut petrece schimbarea contrarie, a unui original *scemas* în *schemas*. Pentru a vedea care este atitudinea generală a copistului (sau a surselor lui) faţă de scrierea aspiratelor, am procedat la o despuiere completă a aspiratelor din « Cena ». Iată rezultatele:

In cazurile în care textul nostru este dat de *H* şi de extrase, se observă o tendinţă foarte clară a lui *H* de a mări numărul aspiratelor. Numele însuşi al lui *Trimalchio* este scris în manuscrisele extraselor *Trimalcio*, iar în *H* peste tot *Trimalchio* (apare de 72 de ori). Se găseşte apoi un exemplu de aspirată nejustificată în *H*, celelalte manuscrise având lecţiunea, din acest punct de vedere, justă: *panthomimi chorum H, pantomimorum Lpt* (XXXI, 7). De altfel, în pasajele

[1] Vezi ediţia Ernout, coll. Budé, 1931.

[2] Compară aspirarea afectată pe care o ridiculează Catul, 84. Pentru toată problema, vezi Stolz-Schmalz, ediţia a 5-a, p. 130 şi urm., Seelmann, *Ausspr.* p. 252 şi urm., 256 şi urm., Grandgent, *Introducción*, p. 249 — 252, 265.

unde textul este păstrat numai de *H* se găsesc numeroase false aspirate: numele lui *Giton* este scris peste tot *Githon* (6 pasaje); *circha* pentru *circa* (XL, 2; LXXI, 7); *thumatula* pentru, probabil, *tomacula* (XLIX, 10)[1]; *matheis* pentru *matteis* (LXXIV, 6; cf. Ernout-Meillet, ed. a 2-a, s. u. *matia)*; *thorum* pentru *torum* (LXXVIII, 5); poate că ar trebui adăugat aici cuvântul obscur *gingilipho* (LXXIII, 4; cf. Ernout-Meillet, s. u. *gingrio*)[2].

In cuvintele în care aspirata se justifică, nu există niciun singur exemplu în care *H* să nu transcrie aspiraţia, iar celelalte manuscrise să o transcrie. Există acord de acest fel în 14 cazuri. In aceeaşi categorie de cuvinte, acolo unde *H* este singurul manuscris, există 77 de cazuri de grafie corectă, cu aspiraţie. Am inclus în acest număr şi cuvintele latineşti *brachium* (LIV, 2) şi *pulcherrimum* (LXI, 6), a căror aspirată este secundară, precum şi coruptela *aecrophagiae* (LVI, 8) şi transcrierea cuvintelor greceşti Σίβυλλα, τί θέλεις; — Αποθανεῖν θέλω (XLVIII, 8; vezi aparatul critic al ediţiei Ernout).

Ne rămâne să examinăm cazurile când, ca în *scema*, aspiraţia nu este notată în *H*. Trebuie să îndepărtăm mai întâi cazurile în care găsim *f* pentru *ph*. Nu este aici vorba de o simplă aspiraţie, ci de o schimbare radicală a felului articulaţiei, schimbare petrecută în greceşte înaintea trecerii lui *kh* la *x*. Rămân celelalte exemple în care aspiraţia, ca în *scemas*, nu apare în *H*. Numărul lor este infim: un total de patru cuvinte, dintre care la două trebuie fără îndoială conservată lecţiunea manuscrisului (editorii sunt de acord asupra acestui punct), căci ele prezintă şi alte caractere vulgare în formaţie şi n'au putut fi recunoscute de către copist ca provenind din greceşte: e vorba de *percolopabant* (XLIV, 5), compus hibrid greco-latin, şi *colaepio* (LXX, 2; vezi *Thes. L. L.* s. u. *colyphium*, Heraeus, *Kl. Schr.*, p. 85). Celelalte două exemple sunt *bibliotecas* (XLVIII, 4) şi *Mitridate* (LIII, 3)[3]. Aceste două forme, în cazul că nu reprezintă grafia originală a textului, ar putea fi considerate omisiuni ale copistului. Dar chiar aşa, existenţa lor nu poate influenţa, având în vedere situaţia numerică, concluzia care se degajă din ansamblul faptelor examinate aici, şi anume că *H* are tendinţa de a transcrie fidel aspiratele, ba chiar de a le mări numărul.

Scemas n'ar putea fi oare o omisiune de acelaşi gen? Foarte puţin probabil. Cele două exemple citate conţin un *th*, a cărui pronunţare latină a fost totdeauna *t*, nu spirantă (prin « totdeauna » înţelegem şi perioada medievală şi modernă), în timp ce pe de o parte grupul *ce* se pronunţa şi *tse*, *če* sau *se*, iar pe de altă parte grupul *che* se pronunţa *ke* sau *xe*.

Dar şi fapte de altă natură confirmă lecţiunea manuscrisului. Se poate invoca astfel principiul « lectio difficilior ». Cuvântul este curent în latineşte sub forma *schema* şi este mult mai probabil ca *scema* să fi devenit *schema* decât contrariul. O anchetă, fatalmente limitată, pe care am făcut-o, confirmă afirmaţia de mai sus. Nu sunt decât foarte puţine pasaje în literatura latină în care să se găsească grafia *scema*, şi aceste pasaje, departe de a infirma faptul că în textul nostru *scema* este lectio difficilior, justifică prin caracterul lor lecţiunea manuscrisului. Intr'adevăr, singurele pasaje în care am putut găsi grafia fără aspirată fac parte din texte al căror caracter popular este cunoscut. Forcellini indică textul nostru, un text din Apuleius şi unul din « Notae Tironianae » (172). Toate aceste texte au caracter popular, Apuleius în mai mică măsură. De altfel ediţiile curente[4] nu menţionează lecţiunea lui Forcellini (*Met.* IV, 20). La aceste pasaje adăugăm un text din Vitruuius (VI, praef.) unde trei manuscrise *(EGS)* dau *scema*. Caracterul popular al lui Vitruuius este de altfel stabilit. Celelalte exemple provin din gramatici. Dar, ceea ce confirmă încă o dată teza noastră, ele se găsesc in citate din autori

---

[1] Nu ştim dacă scrierea numelui *Scintilla* (LXVI, 6) cu *c* italic în ediţia Ernout trebuie interpretat ca reprezentând *Schintilla* din manuscris.

[2] Nu este lipsit de interes să menţionăm un caz de « deplasare », exclusiv grafică, de aspiraţie: *rethores* pentru *rhetores* (XXXIX, 12). Copistul era mai obişnuit cu *th* decât cu *rh*.

[3] Nu ştim dacă trebuie să introducem în această categorie şi coruptela *ampliteatur* (XLV, 6), care trebuie citită *amphitheater*. Este mai probabil că copistul a crezut că are de-a face cu o formă verbală.

[4] Vezi ediţia Vallette, coll. Budé, 1944.

arhaici [1]. Cele câteva pasaje (de exemplu Priscian, 327, 1) în care această formă apare chiar în expunerea gramaticului, nu ne surprind, deoarece ele sunt imediat următoare citatelor, iar copistul şi-a întipărit în minte grafia fără aspirată.

Se poate vedea aşa dar că lecţiunea lui *H* este confirmată de o serie de argumente de diferite naturi şi că nu este necesar nici justificat să ne depărtăm dela manuscris.

Acest mărunt detaliu filologic întăreşte odată mai mult metoda modernă a stabilirii textelor antice, metodă folosită de filologia sovietică [2], consistând într'un respect scrupulos al tradiţiei manuscise, dela care nu trebuie să ne depărtăm decât după ce am cântărit cu grijă toate argumentele în favoarea unei corectări propuse. Pe de altă parte, faptul că s'a trecut cu vederea un amănunt fără importanţă din punct de vedere al sensului, dar destul de semnificativ din punct de vedere al autenticităţii lingvistice, arată cât de necesară este îmbinarea filologiei clasice cu lingvistica, discipline strâns înrudite şi a căror separare a adus multă vreme prejudicii însemnate şi uneia şi celeilalte.

I. FISCHER



[1] Vezi, de exemplu, Nonnius, 224, 26 şi urm.

[2] Vezi de exemplu, textul ediţiei jubiliare a lui Lucreţiu stabilit de F. A. Petrovski (Leningrad, 1945). Discuţii recent apărute în presa sovietică (vezi, de exemplu, N. K. Gudzii, V. A. Jdanov, « Voprosî textologhii » (Problemele textologiei), în « Novîi mir », XXIX, 3, p. 232 şi urm., D. Blagoi, G. Makogonenko, B. Meilah, « Za obrazţove izdaniie klassikov ». (Pentru editarea exemplară a clasicilor), în « Literaturnaia gazeta », 1952, nr. 85; articolul redacţional « Delo vsenarodnogo znaceniia » (O cauză de importanţă naţională), ib. 1935, nr. 44 arată atenţia care se acordă în U.R.S.S. editării ştiinţifice a textelor, precum şi caracterul exigent al ştiinţei sovietice cu privire la fidelitatea redării operelor literare. Se arată de asemenea (Gudzii-Jdanov, art. cit., p. 242) importanţa pe care o prezintă înlăturarea « greşelilor canonizate de vremuri » din textele operelor literare.

ERATA

Pag.	Rînd	In loc de:	Se va citi:	Greşala aparţine:
5	12 de sus	« ж »	*-j-*	Editurii
35	15 de jos	*но*	*no*	»
149	13 » »	nelogisme	neologisme	»
152	13 de sus	○	●	»
»	14 » »	●	○	»
166	16 de jos	VINTER	VITNER	»
167	5—10 de sus	Intregul alineat se trece în pag. 166 între rd. 2 şi 3 de jos		»
181	3 » »	**BOLȘEVIC 1**	**BOLȘEVIC**[2]	Tipografiei

C. 1480. — Studii şi cercetări lingvistice.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICA Nr. 4
BUCUREŞTI

c. 1480

Preţul lei 10.